

Luther publicaties van de eerste 10 jaar van de Reformatie

En een belangrijke preek over het sterven

DR. MAARTEN LUTHER

Verschenen in: Stemmen uit Wittenberg

Preken, artikelen, brieven enz.

Van Dr. Maarten Luther en zijn tijdgenoten

Deel III

CONTENT PAGE

Klik op de tekst voor het gedeelte dat u wilt lezen

INHOUD

1. AAN DE RAADSLEDEN VAN ALLE STEDEN VAN DUITSLAND DAT ZIJ CHRISTELIJKE SCHOLEN MOETEN OPRICHTEN EN IN STAND HOUDEN. 1524.
2. VAN WERELDLIJKE OVERHEID, IN HOEVERRE MEN HAAR GEHOORZAAMHEID VERSCHULDIGD IS. 1523.
3. GESCHIEDENIS VAN BROEDER HENDRIK'S VERBRANDING IN DITMAR, MET EEN VERKLARING VAN DE TIENDE PSALM. 1525.
4. OVER DE KOOPHANDEL EN WOEKER. 1524.
5. EEN TROUWHARTIGE VERMANING AAN ALLE CHRISTENEN, ZICH NIET IN TE LATEN MET OPROER EN MUITERIJ. 1522.
6. WAAROM DE BOEKEN VAN DE PAUS EN ZIJN JONGEREN DOOR DOCTOR MARTIN LUTHER ZIJN VERBRAND. 1520.
7. VAN LIJDEN TOT HEERLIJKHEID, OVER JESAJA 53
8. VOORWOORD BIJ HET EERSTE DEEL VAN DE UITGAVE VAN LUTHERS DUITSE GESCHRIFTEN
9. VOORREDEN UIT DE HEILIGE SCHRIFT
 VOORREDE OP DE PSALMEN. 1528.
 VOORREDE OP HET NIEUWE TESTAMENT. 1545.
 VOORREDE OP DE BRIEF VAN PAULUS AAN DE ROMEINEN. 1522.
 VOORREDE OP DE BRIEF VAN JACOBUS. 1522.
 VOORREDE OP DE OPENBARING VAN JOHANNES. 1522.
 VOORREDE OP DE OPENBARING VAN JOHANNES. 1545.
10. EEN PREEK OVER DE VOORBEREIDING TOT HET STERVEN

1. AAN DE RAADSLEDEN VAN ALLE STEDEN VAN DUITSLAND DAT ZIJ CHRISTELIJKE SCHOLEN MOETEN OPRICHTEN EN IN STAND HOUDEN. 1524.

TOELICHTING

Het onderwijs bevond zich in Luther's dagen in soortgelijke toestand als het kerkelijk leven. Ook hier, naast droevige toestanden, menig moedgevend symptoom voor de toekomst. Reeds sedert de 12^e eeuw waren er, eerst onbewust, pogingen gedaan, om de school aan de uitsluitende voogdij van de kerk te ontworstelen; de stadsscholen waren daarvan het begin. Aanvankelijk was men nog op de oude monniksleerstof aangewezen; met de opkomst van het humanisme werd dat wel beter, maar de geschikte leerkrachten ontbraken. Onderwijzers en leerlingen hadden slechts een pover bestaan en trokken veelal van plaats tot plaats.

Luther heeft in zijn jeugd het tekort van het onderwijs wel van zo nabij meegemaakt, dat hij er diep van doordrongen was, dat terwille van het Duitse volk, hetwelk hier naar lichaam en ziel aan gevaren blootstond, een reorganisatie vereist was. Kerk en school hadden beide mannen nodig, opgewassen tegen de grote taak, waartoe de tijd hen riep. De nieuw bevochten evangelische vrijheid vroeg een onderbouw van algemene ontwikkeling van de massa, die de bestaande scholen niet konden geven. Staat en overheid schenen hier geen taak te zien, het humanisme bereikte alleen de bovenlaag van de maatschappij. Toch werd het Luther meer en meer duidelijk, dat zijn reformatie een hervorming ook van het schoolwezen dringend eiste.

Zo richt Luther zich in dit geschrift op de hem eigen, hartstochtelijke wijze tot de stadsoverheden, om hun de ogen voor deze noodzakelijkheid te openen. Hij geeft hier een ontwerp van een nieuwe onderwijsmethode, waarbij ons een kijkje gegeven wordt op de leerstof, die Luther daarbij onontbeerlijk achtte. Geheel in de lijn van de humanisten geeft Luther daarbij de taalstudie een ereplaats, waarbij hij nadrukkelijk betoogt, dat hij aan deze de mogelijkheid van zijn hervorming goeddeels dankt.

In dit geschrift breekt Luther ook een lans voor de inrichting van boekerijen, waarbij hij een ontwerp-minimum-catalogus voegt. De praktische uitwerking van de hier gegeven projecten vertrouwde hij toe aan zijn vriend Melanchthon; hem was het genoeg de stoot op de trompet gegeven te hebben. Wij beluisteren daarin Luther in zijn ook wel klein-menselijke, maar vooral grote kwaliteiten.

1. Aan de Burgemeesters en Raadsheren van alle steden in Duitsland

Martinus Luther,

Genade en vrede van God onze Vader en van Jezus Christus onze Heere.

Waakzame, wijze en geliefde Heren,

Hoewel ik, die nu reeds drie jaar verbannen en door de ban getroffen ben, indien ik het gebod van mensen meer had geacht dan God, had moeten zwijgen; waar dan ook velen in Duitsland, zowel groten als kleinen mijn woord en geschrift om dezelfde reden nog steeds vervolgen en veel bloed daarom vergieten; God mij echter de mond heeft geopend, en mij bevolen heeft te spreken, waarbij Hij mij zo krachtig terzijde staat, en mijn zaak, zonder mijn raad of daad, zoveel sterker maakt en verder uitbreidt, hoe meer zij razen, en Zich houdt, als lachte en spotte Hij met hun geraas, zoals Psalm 2 vers 4 zegt, waaruit ieder, die niet verstokt is, kan opmaken, dat dit Gods eigen zaak moet zijn - daar hier Gods manier van spreken en werken aan de dag treedt -, die het krachtigst groeit, naarmate zij meer vervolgd en gesmoord wordt, wil ik, gelijk Jesaja zegt, spreken en niet zwijgen mijn dagen door, tot de gerechtigheid van Christus uitbreekt in heerlijkheid, en Zijn genade, die ons met heil wacht, als een lamp wordt ontstoken (Jes. 62: 1). En ik vraag U allen, geliefde heren en vrienden, wilt mijn geschrift en mijn vermaning vriendelijk ontvangen en ter harte nemen.

Want al ben ik dan ook, die ik ben, zo kan ik toch voor God met een zuiver geweten mij er op beroemen, dat ik daarmee niet mijn voordeel zoek, waar ik veel beter met stilzwijgen in slagen zou, maar dat ik het van harte goed meen met u en met geheel Duitsland, waarin God mij heeft gesteld, of men het al gelooft of niet. En dit zeg ik u ronduit en welverzekerd, dat, wanneer u mij hierin gehoorzaamt, u ongetwijfeld niet mij maar Christus gehoorzaamt; en dat wie mij niet gehoorzaamt, niet mij maar Christus veracht (Lukas 10: 16). Want ik weet en ben er van verzekerd, wat en waartoe ik spreek en leer; dat zal ook ieder wel bemerken, die wat ik leer op de goede wijze wil beschouwen.

Ten eerste moeten wij nu in Duitsland ondervinden, hoe men overal de scholen laat vervallen. De hogescholen tanen, de kloosters kwijnen, gelijk Jesaja zegt (40: 7): "Het gras verdort en de bloem verwelkt, als Gods Geest, door Zijn Woord, erover blaast", en er zo fel op brandt door Zijn evangelie. Want nu bespeuren wij door Gods Woord, hoé zulk bedrijf onchristelijk en slechts op de buik gericht is. Ja, nu de wereldlingen gewaar worden, dat zij hun zonen, dochters en vrienden niet meer in kloosters en gestichten moeten of behoeven weg te stoppen, uit huis en goed te verjagen en op erven van vreemden te plaatsen, wil niemand zijn kinderen meer laten leren of studeren. "Och", zeggen zij, "wat zal men hen laten leren, als zij geen pastoor, monnik of non behoeven te worden?" Men late hen te meer dat leren, waarmee zij in hun onderhoud kunnen voorzien.

Welke gezindheid en voornemens deze mensen echter hebben, toont hun verklaring genoegzaam. Want hadden zij niet alleen de buik en de tijdelijke voeding voor hun kinderen gezocht, in kloosters en gestichten, of in de geestelijke stand, en was het hun ernst geweest, behoud en zaligheid voor hun kinderen te zoeken, dan zouden zij de handen er riet van aftrekken, ze laten zakken en zeggen: "Wanneer de geestelijke stand niets is, dan zullen wij ook het leren maar opgeven, en er niets aan doen"; maar dan zouden zij zeggen: "Wanneer het waar is, gelijk het evangelie leert, dat zulk een beroep voor onze kinderen gevaarlijk is, mijn waarde vriend, leer ons dan toch een andere methode, die Gode aangenaam en voor onze kinderen heilzaam is, want wij

zouden zo graag niet alleen voor de buik, maar ook voor de zaligheid van onze kinderen willen zorgen." Dat zouden waarlijk goede Christelijke, trouwe ouders over zulke dingen zeggen.

Dat de boze duivel zulks onderneemt, en dit de werelds zinlijke harten ingeeft, n.l. de kinderen de jeugd zo in de steek te laten, is echter niet te verwonderen. En wie zal het hem euvel duiden? Hij toch is een vorst en godheid van deze wereld (Joh. 14: 30); hoe zou het dan mogelijk zijn, dat hij het nu met genoegen zou aanzien, hoe hem zijn broeinesten, de kloosters en de geestelijke kliek, waarin hij de jeugd het meest bederft, waaraan hem veel, ja alles gelegen is, door het evangelie worden verstoord? Hoe zou hij het kunnen goed vinden of bevorderen, dat men de jeugd goed zou opvoeden? Ja, hij zou een dwaas zijn, wanneer hij in zijn rijk datgene zou laten en zou helpen oprichten, waardoor het ten snelste zou moeten ondergaan. Gelijk toch zou geschieden, wanneer hij dat lekkere hapje, de lieve jeugd, zou verliezen, en het zou moeten verdragen, dat zij op zijn kosten opgevoed werd tot Gods dienst.

Daarom heeft hij ten tijde, dat de Christenen hun kinderen christelijk lieten dopen en leren, zeer wijs gehandeld. De jongste lichting wilde hem waarlijk ontlopen, en in zijn rijk iets onduldbaars verrichten. Toen greep hij in, spande zijn netten uit en richtte op zulk een voet kloosters en scholen op, dat het zonder een bijzonder wonder van God niet mogelijk was, dat een jongen hem zou ontsnappen. Maar nu hij ziet, dat deze toeleg door Gods Woord gedwarsboemd wordt, werpt hij het roer om, en wil nu helemaal niets meer laten leren. En wederom: goed en verstandig handelt hij, met voor zijn rijk te behouden, dat de jonge garde hem trouw blijft. Als hij die maar heeft, dan groeit zij onder zijn leiding op, blijft zij in zijn hand; wie zou hem dan wat kunnen ontnemen? Hij houdt de wereld dan wel zonder strijd in zijn macht. Want als hem schade zal worden toegebracht, die doel treft, dan moet het door de jeugd geschieden, die in godsvrucht opgroeit, Gods Woord verbreidt en anderen leert.

Maar niemand, niemand begrijpt, wat voor een schadelijk duivelachtig plan dat is; en hij gaat maar zo stil zijn gang, zonder dat iemand het bemerkt, opdat hij de schade toegebracht zal hebben, voordat men zich beraden, zich verweren en helpen kan. Men is bevreesd voor de Turken, oorlogen en overstromingen, want op dat punt begrijpt men wat nadeel en wat voordeel is; maar niemand ziet, wat hier de duivel in de zin heeft; niemand is er ook bevreesd voor, het woekert rustig verder. Als het hier eerlijk toeging, zou wie één gulden geeft om tegen de Turken te vechten, wanneer dezen het ons lastig maken, hier honderd gulden moeten geven, hoewel men daarmee slechts één jongen zou kunnen opvoeden tot een oprecht Christen, want één oprecht Christen is beter en tot meer nut dan alle mensen op aarde.

Daarom smee ik u allen, beste heren en vrienden, omwille van God en om de arme jeugd, deze zaak toch niet zo gering te achten, als velen doen, die niet inzien, wat de vorst van deze wereld in de zin heeft. Want het is een ernstige en grote zaak, waar Christus en de hele wereld veel aan gelegen is, dat wij de jonge mensen helpen en met raad terzijde staan. En bedenkt, dat zo'n stille, heimelijke, arglistige aanvechting van de duivel met grote christelijke ernst geweerd moet worden. Mijne heren, moet men jaarlijks zoveel besteden aan geweren, wegen, voetpaden, dijken en ontelbare dergelijke zaken meer, opdat een stad tijdelijk vrede en rust heeft; waarom zou men dan niet liever ook zoveel uitgeven voor de hulp en steun behoevende jeugd, opdat men tenminste één of twee mannen als geschikte schoolmeesters zou kunnen onderhouden?

Ook moet een ieder burger wel bij zichzelf overleggen, dat, waar hij tot nu toe zoveel geld en goed kwijt raakte aan aflaten, missen, vigiliën, gestichten, testamenten, verjaardagsmissen, bedelmonniken, broederschappen, bedevaarten en wat er nog meer

voor dergelijke dingen zijn, hij nu voortaan door Gods genade, vrij van al dat roven en geven is; en uit dankbaarheid en tot eer van God voortaan een deel daarvan, dat zo uitstekend belegd zal zijn, geven aan een school, om die arme kinderen op te voeden. Want als het Licht van het evangelie niet gekomen was, en hem daarvan had bevrijd, dan had hij nog tienmaal zoveel en nog steeds meer aan de bovengenoemde rovers moeten geven, voor niets. En begrijp toch, dat wanneer men zich hiertegen verweert, beklagt, verzet, dat dan zeker de duivel nabij is, die niet in verzet kwam, toen men het aan kloosters en missen gaf, ja, het met handen vol daarin wierp. Want hij begrijpt, dat dit werk niet tot zijn voordeel is. Laat dit dan het eerste motief zijn, mijne heren en vrienden, dat u bewegen moet, hierin de duivel te weerstaan, als de allerschadelijkste, arglistigste vijand.

De tweede reden is deze, dat wij, zoals Paulus zegt (2 Cor. 6), de genade van God niet tevergeefs mogen hebben ontvangen, en de zalige tijd niet voorbij mogen laten gaan. Want de almachtige God heeft de Duitsers nu toch genadiglijk bezocht en een goed jaar gegeven. Wij bezitten nu de beschaafdsten en geleerdste jongemannen, met talenkennis en allerlei wetenschap toegerust, die van zoveel nut zouden kunnen zijn, als men hen gebruiken wilde om de jeugd te onderwijzen. Is het niet zo, dat men tegenwoordig in drie jaar tijd een jongeman zoveel kan leren, dat hij op zijn 15e of 18e jaar meer weet dan tot nu toe alle hogescholen en kloosters samen aan kennis bijeengarden? Ja, wat heeft men onderwezen in hogescholen en kloosters tot nu toe anders, dan om ezels, lummels en blokken te worden? Twintig, dertig jaar had men geleerd, en tenslotte kende men noch Latijn noch Duits. En dan zwijg ik maar van het schandelijk slechte leven, waardoor de bloem van de jongelingschap zo jammerlijk werd bedorven.

Waarlijk, ik zou liever willen, dat geen jongen meer iets zou leren en dom blijven, dan dat ik zou willen, dat de hogescholen en kloosters bleven wat zij tot dusver waren en geen andere methode van leren en leven voor de jeugd zou worden betracht. Want ik meen, wens en begeer in alle ernst, dat deze ezelsstallen en duivelsscholen of in de afgrond verdwijnen, of in christelijke scholen veranderd worden. Maar nu God ons genadig zo talrijke lieden heeft gegeven, die de jeugd goed kunnen onderwijzen en opvoeden, nu is het waarlijk wel nodig, dat wij de genade van God niet in de wind slaan, en Hem niet vergeefs laten aankloppen. Hij staat voor de deur! Het zal ons goed zijn, zo wij Hem opendoen: Hij groet ons; zalig die Hem antwoorden! Laten wij oppassen, dat Hij niet voorbij gaat; wie zou Hem terughalen?

Laat ons indachtig zijn de vroegere nood en de duisternis, waarin wij verkeerden. Ik meen, dat Duitsland nog nooit zoveel van Gods Woord gehoord heeft als thans; men bespeurt er in het verleden tenminste niets van. Laten wij nu deze kans voorbijgaan, zonder dank en eer daaraan te bewijzen, dan is het te vrezen, dat wij nog gruwelijker duisternis en nood zullen moeten doorstaan. Duitse vrienden, koopt, nu de markt voor de deur wordt gehouden, zamelt in, nu de zon schijnt en het weer goed is; grijpt Gods genade en Woord aan, nu het u wordt geboden. Want weet dit wel, Gods Woord en genade zijn als een voorbijtrekkende plasregen, die niet weerkomt waar hij eenmaal is geweest. Bij de Joden is hij geweest, maar weg is weg; nu hebben zij niets. Paulus bracht hem in Griekenland, maar ook daar is hij weg; nu hebben zij de Turken. Rome en het Latijnse land hebben ook hun beurt gehad, maar weg is weg; nu hebben zij de paus. En u Duitsers moet niet denken, dat u hem eeuwig hebben zult. Want de ondankbaarheid en de verachting zullen hem verdrijven. Daarom, grijpt toe en houdt vast, wie grijpen en vasthouden kan; luie handen zullen een slecht jaar hebben.

De derde drijfveer is wel de allerbelangrijkste, namelijk Gods gebod, dat door Mozes zo vaak dringt en eist, dat de ouders de kinderen moeten onderwijzen, gelijk ook de 78e Psalm zegt: "Hoe ernstig heeft Hij onze vaders geboden, het de kinderen te verkondigen, en het kindskinderen te onderwijzen." En daarop duidt ook het 4e gebod van God, waarin Hij de kinderen zozeer tot gehoorzaamheid aan de ouders verplicht, dat men zelfs ongehoorzame kinderen langs gerechtelijke weg zou moeten laten ter dood brengen (Deut. 21: 20). En waartoe leven wij ouderen anders, dan om de jongeren te behoeden, te onderwijzen en op te voeden? Dat stuurloze volkje kan toch onmogelijk zichzelf onderwijzen en in de hand houden. Daarom zegt Mozes dan ook tot hen: "Vraag het uw vader, die zal het u zeggen, de ouderen, die zullen het u tonen" (Deut. 32: 7).

Met dat al, het is zonde en schande, dat het zover met ons gekomen is, dat wij moeten beginnen met opwekken en ons te laten opwekken, om onze kinderen en het jonge volkje op te voeden, en om hun bestwil te denken, waar toch de natuur ons reeds daartoe zou moeten aanzetten, en ook voorbeelden uit de heidenwereld ons daar veelvuldig op wijzen. Er is wel geen redeloos dier, dat op zijn jongen niet past en leert, wat zij nodig hebben, behalve de struisvogel, waar God over zegt (Job 39: 17), dat hij tegen zijn jongen zo hard is, alsof ze niet van hem waren, en dat hij zijn eieren op de grond laat liggen. En wat zou het baten, wanneer wij verder al alles bezaten en deden en leefden als louter heiligen, wanneer wij dat nalieten, waartoe wij in de allereerste plaats leven, namelijk, om onze aandacht te geven aan de jeugd? Ik meen dan ook, dat van de uiterlijk waarneembare zonden de wereld voor God door geen zo belast is, en ook zo gruwelijke straf verdient, als juist door deze, die wij de kinderen aandoen, wanneer wij hen niet opvoeden.

Toen ik jong was had men op school een spreekwoord: Non minus est negligere scholarem, quam corrumpere virginem, de belangen van een leerling verwaarlozen is even erg als een maagd verkrachten. Dat zei men om de schoolmeesters bang te maken, want men kende toentertijd geen erger zonde dan meisjes verkrachten. Maar, lieve Heere God, hoe veel minder erg is het meisjes of vrouwen te onteren (wat toch als een lichamelijke, beleden zonde geboet kan worden) dan dit, dat de ziel veronachtzaamd en bedorven wordt, daar zulke zonde niet geteld wordt, noch beleden en nimmer geboet. Wee, de wereld voor nu en immer: Daar worden dagelijks kinderen geboren en ze groeien bij ons op, en er is helaas niemand, die zich de arme jeugd aantrekt of haar leiding geeft; men laat het maar gaan zoals het gaat. De kloosters en gestichten zouden het moeten doen, maar die zijn het nu juist waarvan Christus zegt: "Wee de wereld vanwege de ergernissen; wie één van deze kleinen verleidt, die in Mij geloven, die ware het beter dat hem een molensteen aan de hals gehangen én hij verdrongen werd in de zee, waar zij het diepst is." Het zijn louter jeugdverslinders en verdervers.

"Ja", zegt u, "dat alles betreft de ouders, maar wat gaat dat Raadsleden en Overheid aan?" en daar hebt u gelijk in. Maar hoe, als de ouders nu nalatig zijn? Wie moet het dan doen? Moet het dan maar nagelaten worden, de kinderen verwaarloosd? Hoe zullen zich dan Overheid en Raad verontschuldigen, dat het niet onder hun bemoeiingen viel? Dat de ouders het nalaten heeft velerlei oorzaak. Ten eerste zijn meerderen niet zo vroom en verstandig, dat zij het zouden doen, al konden zij het; maar juist als de struisvogels verharder zij zich ook tegen hun jongen, en vinden het voldoende, de eieren te hebben gelegd en kinderen te hebben verwekt; meer doen zij daar niet aan. Nu, deze kinderen moeten toch even goed onder en bij ons leven, in dezelfde stad. Hoe zal dan nu verstand en christelijke liefde verdragen, dat zij zonder opvoeding opgroeien, en voor de andere jeugd gif en ongedierte zijn, waardoor

tenslotte een hele stad zou ondergaan, zoals het te Sodom en Gomorra, Gaba en nog verschillende andere steden gegaan is?

Ten andere zijn de meeste ouders helaas onbekwaam hiertoe, en weten zij niet, hoe men kinderen opvoeden en onderwijzen moet. Want zij hebben zelf niets geleerd, dan voor eten en drinken zorgen, en men moet een apart mens zijn, om kinderen goed en op de juiste wijze te kunnen onderwijzen en opvoeden.

Ten derde, zo de ouders er al de bekwaamheid toe hadden, en het graag zelf zouden willen doen, dan hebben zij er, door andere bezigheden, het huishouden, de tijd noch de ruimte voor, zodat de nood dringt, schoolmeesters voor de jeugd aan te stellen. Ieder zou dan voor zichzelf er één moeten hebben. Maar dat wordt voor de gewone man te kostbaar, zodat vele pientere jongens daarbij tekort zouden komen. Daarbij sterven vele ouders en laten hun kinderen als wezen achter. En hoe dezen door voogden verzorgd worden, kan ons, wanneer onze ervaring te gering is, wel het feit duidelijk maken, dat God Zelf Zich Vadervan dewezen noemt (Psalm 68: 6), als van hen, die door iedereen verlaten zijn. Ook zijn er velen, die geen kinderen hebben; die laten zich er ook niets aan gelegen liggen.

Daarom past het Raad en Overheid, voor de jeugd de grootste zorg en toewijding te betonen. Want, aangezien goed, eer, lijf en leven van de gehele burgerij aan hun handen zijn toevertrouwd, zouden zij toch niet eerlijk voor God en de wereld staan, als zij niet dag en nacht alles zouden in 't werk stellen voor de welvaart en de vooruitgang van de stad. Nu is welvaart voor een stad niet alleen daarin gelegen, dat men grote schatten verzamelt, sterke muren, mooie huizen, veel geweren en harnassen; ja, als daar veel van is, en dwaze mensen daarover gaan, is dat te erger, en berokkent het de stadte meer schade; maar voor een stad is dit de grootste en rijkste voorspoed, zegen en sterkte, dat zij knappe, geleerde, verstandige, eerlijke, goed opgevoede burgers heeft, die daarná dan wel schatten en al het goedevan deaarde mogen vergaren, behouden en recht aanwenden.

Hoe heeft de stad Rome² niet gehandeld, die de jongens zo liet opvoeden, dat zij binnen vijftien, achttien, twintig jaar uitstekend op de hoogte waren met Latijn, Grieks en allerlei vrije kunsten (zoals men dat noemt)³; daarna fluks in militaire en in regeringsdienst. Daar kwamen gevatte, verstandige en voortreffelijke mannen uit voort, met allerlei kennis en ervaring toegerust, zodat, wanneer men nu alle bisschoppen, priesters en monniken in Duitsland tezamen zou smelten, men daarin niet zóveel zou vinden, als men toentertijd in één Romeinse soldaat vond. Daarom ging het hun ook goed; daar vond men mensen, die voor alles bekwaam en geschikt waren. Zo heeft de noodzaak er de mensen altijd toe gedwongen, en het ook bereikt in de wereld, ook bij de heidenen, dat men, als men wat goeds van een volk wilde maken, tucht- en schoolmesters moest hebben. Daar vandaan ook het woord "tuchtmeester" bij Paulus (Gal. 3: 24), aan het gewone dagelijkse leven ontleend, als hij spreekt van de wet, die onze tuchtmeester is geweest.

Daar nu een stad flinke mensen nodig heeft, en het juist overal de grootste nood, een tekort en klacht is, dat men aan flinke mensen gebrek heeft, moet men niet wachten, tot zij van zelf opgroeien, (men kan ze ook niet uit steen hakken, of uit hout snijden), want God zal geen wonderen doen, zolang men met andere, door Hem geboden middelen tot het doel kan geraken. Daarom moeten wij het zelf doen, moeite en geld daaraan besteden, om hen zelf op te voeden en te vormen. Want aan wie de schuld, dat er op het ogenblik in alle steden zo weinig knappe mensen zijn, zo niet aan de Overheid, die de jeugd heeft laten opgroeien als de bomen in het bos, en die niet heeft

² Ten tijde van het oude Romeinse Rijk.

³ Benaming voor de kennis, die de vrije man paste, en die de slaaf bij de Romeinen niet nodig had.

toegezien, dat men hen onderwees en vormde? Daarom is het ook zo slordig gegroeid, dat het voor geen bouwwerk, slechts voor wat waardeloos geknutsel en vuurtje stoken geschikt is.

Er moet toch een wereldlijk gezag blijven. Moet men het dan maar aanzien, dat louter lomperds en sukkels regeren, als men er wat aan doen kan? Dat zou een onbesuisd, dwaas inzicht zijn. Zo laat men steeds meer zwijnen en wolven op het kussen komen en heersen over lieden, die zich het niet kunnen indenken, hoe zij door mensen geregeerd zouden worden. Zo is het ook een onmenselijke domheid, als men niet verder denkt dan zo: "Wij hebben nu de macht, wat kan het ons schelen, hoe het hun gaat die na ons komen." Niet over mensen, maar over zwijnen en honden moesten zulke mensen regeren, die in de regering slechts hun eigen baat en eer zoeken. Als men er dadelijk met de grootste vlijt zich op toe legde, louter knappe, geleerde, geschikte mensen op te voeden om te regeren, dan zou het nog moeite en inspanning genoeg kosten, om te zorgen, dat alles goed ging. Hoe zal het dan toegaan, als men er niets voor doet?

"Ja", zegt u weer, "als men dan al scholen moet hebben, wat hebben wij er aan, Grieks Latijn, Hebreeuws en andere vrije wetenschappen te leren? Wij kunnen toch wel in het Duits de Bijbel en Gods Woord, die ons voldoende ter zaligheid zijn, leren kennen?"

Antwoord: Ja, ik weet helaas wel, dat wij Duitsers altijd wilde dieren en dolle beesten moeten zijn en blijven, zoals ons ook de omliggende landen noemen, en wij het wel verdienen. Het verwondert mij echter, waarom wij ook niet eens zeggen: "Wat moeten wij met zijde, wijn, worst en al die vreemde buitenlandse waar, als wij toch zelf wijn, koren, vlas, hout, wol en steen, in Duitsland niet alleen in overvloed hebben voor voeding, maar ook te kust en te keur voor sier en opsmuk?" De vrije wetenschappen en talenkennis, die ons geen schade berokkenen, integendeel, tot sieraad, nut, eer en voedsel zijn, zowel om de Heilige Schrift te begrijpen, als om het wereldlijk bestuur te voeren, zullen wij verachten, en de waar uit het buitenland die wij niet nodig hebben, en die tot geen nut is, daarbij ons verarmt tot op het merg, willen wij niet missen? Spreekt men dan niet terecht van Duitse dwazen en beesten?

Ja zelfs al wierp talenkennis geen ander nut af, dan zou toch werkelijk dit ons moeten verheugen en met geestdrift vervullen, dat het toch zo'n mooi, fijn Godsgeschenk is, waarmede God ons Duitsers nu zo rijkelijk, wel meer dan alle andere landen begiftigt en begenadigt. Men ziet het niet vaak, dat de duivel deze door hoger onderwijs en kloosters heeft laten gedijen. Ja, zij hebben zich altijd ten zeerste daartegen te weer gesteld, en doen het nog. Want de duivel had het wel door; waar de talenkennis toenam, ontstond een scheur in zijn rijk, die hij niet gemakkelijk weer kon dicht maken. Daar hij het nu niet heeft kunnen voorkomen, dat zij gedijden, is het zijn bedoeling, hen zo klein te houden, dat zij vanzelf weer vergaan en wegwijnen. Hij heeft daarmede geen welkome gast in huis gekregen; daarom wil hij hem zo onthalen, dat hij niet al te lang blijft. Deze boze streken van de duivel doorzien maar weinigen, mijne heren. Daarom mijn Duitsers, laat ons toch goed toezien, God danken voor dat edele kleinood, en het goed vasthouden, dat het ons niet weer ontrukkt kan worden, en de duivel zijn luimen niet kan botvieren. Want dit kunnen wij toch niet tegenspreken: hoewel het evangelie slechts door de Heilige Geest is gekomen en dagelijks komt, zo is het toch door middel van de talen gekomen en is het ook daardoor verbreid, moet het ook daardoor behouden worden. Want terzelfder tijd, dat God door de hele wereld het evangelie door de apostelen wilde verspreiden, gaf Hij ook de talenkennis erbij. Tevoren had Hij ook door de Romeinse regering de Griekse en Latijnse taal zo in alle landen verbreid, om Zijn evangelie maar te spoediger wijd en zijd vrucht te laten dragen. Zo heeft Hij ook nu gedaan. Niemand heeft begrepen, waarom God de talen

liet ontstaan, tot men nu eerst inzielt, dat het terwille van het evangelie is gebeurd, wat Hij nu heeft willen openbaren, en daardoor het rijk van de antichrist openleggen en verstoren. Daarom heeft Hij ook Griekenland aan de Turken gegeven, opdat de Grieken, verjaagd en verstrooid, de Griekse taal zouden uitdragen en een beginpunt zouden worden om ook andere talen te leren.

Zo lief nu als ons het evangelie is, zo stevig moeten wij de talen bestuderen. Want God heeft Zijn Woord niet voor niets alleen in die twee talen laten schrijven, het Oude Testament in het Hebreeuws, het Nieuwe in het Grieks. De taal, die God niet veracht heeft, maar voor Zijn Woord heeft verkoren boven alle andere, zullen ook wij voor alle andere eren. Want Paulus roemde het als een bijzondere eer en onderscheiding voor de Hebreeuwse taal, dat Gods Woord daarin gegeven is, toen hij zei (Rom. 3: 1): "Welk voordeel of nut heeft de besnijdenis? Zeer veel. Ten eerste is hun toevertrouwd wat God gesproken heeft." Dit roemt ook koning David (Psalm 47: 19): "Hij maakt aan Jacob Zijn Woord bekend, aan Israël Zijn instellingen en rechten." Zo doet Hij aan geen ander volk, en laat aan hen Zijn rechten niet weten. Daarom wordt ook de Hebreeuwse taal heilig genoemd. En Paulus (Rom. 1: 2) noemt haar de Heilige Schrift, ongetwijfeld wegens het heilige Woord van God, dat daarin vervat is. Daarom moet ook de Griekse taal heilig worden genoemd, omdat die boven alle andere verkoren is, om het Nieuwe Testament daarin te schrijven en omdat het daaruit, als uit een bron, in andere talen is overgevloeid en deze heeft geheiligd.

En laat het ons gezegd zijn, dat wij het evangelie niet wel kunnen behouden zonder talenkennis. De talen zijn de schede, waarin dit mes van de geest steekt. Zij zijn het schrijn, waarin men dit kleinood draagt. Zij zijn het vat, waarin men deze drank bewaart. Zij zijn de kamer, waarin deze spijs geborgen is. En, zoals het evangelie zelf zegt, zij zijn de korven, waarin men brood, vis en brokken bewaart. Ja, als wij de fout begingen, dat wij de talenkennis zouden laten varen, (wat God verhoede), dan zouden wij niet alleen het evangelie verliezen, maar het zou ook eindelijk zover komen, dat wij noch Latijn, noch Duits goed zouden kunnen spreken of schrijven. Laat ons daarvoor het afschuwelijke en ellendige voorbeeld van de hogescholen en kloosters als waarschuwing en bewijs aannemen, waar men niet alleen het evangelie heeft leren misverstaan, maar waar men ook het Latijn en Duits bedorven heeft, zodat de ellendigen schier louter dierlijk zijn geworden, noch Duits, noch Latijn goed kunnen spreken of schrijven en nagenoeg ook hun gewone verstand hebben verloren.

Daarom hebben de apostelen het ook nodig geacht het Nieuwe Testament in het Grieks te schrijven en vast te leggen. Zonder twijfel, opdat zij het ons daar veilig en goed zouden bewaren, als in een heilige bergruimte. Want zij hebben al datgene voorzien, dat in de toekomst zou zijn en nu geschied is; hoe er, wanneer het alleen in de hoofden geborgen zou zijn, een wilde, woeste wanorde en verwarring zou ontstaan, hoe allerlei mening, eigenwaan en leerstellingen zouden opkomen, waartegen men zich slecht zou kunnen verdedigen en waarvoor men de eenvoudigen van geest slecht zou kunnen behoeden, als niet het Nieuwe Testament in geschrift en taal was vastgelegd. Daarom is het zeker, dat het evangelie ten ondergang gedoemd is, wanneer de talenkennis niet blijft bestaan.

Dat heeft ook de ervaring bewezen en toont zij nog aan. Want aanstonds na de tijd van de apostelen, toen de talenkennis afnam, taanden ook het evangelie, het geloof en de hele Christenheid steeds meer, tot, onder de paus, zij helemaal in het niet verzonken is. En, sedert de tijd, dat de talenkennis in verval geraakte, is er niet veel bijzonders in de Christenheid gebeurd, maar wel veel afschuwelijks, uit onbekendheid met de talen. Dus nog eens, omdat nu de talenkennis weer zo toeneemt, brengt dat zulk een groot licht met zich mede, en doet dat zulke grote dingen, dat zich de gehele wereld erover

verwondert, en moet bekennen, dat wij het evangelie zo zuiver en schoon bezitten, bijna zoals de apostelen het hadden, zoals het in eerste schoonheid gekomen is. En nog veel schoner dan het ten tijde van Hieronymus⁴ of Augustinus geweest is. En tenslotte, de Heilige Geest is geen dwaas, bemoeit zich ook niet met futiele of nutteloze zaken; Hij heeft de talenkennis zo nodig en nuttig geoordeeld in de Christenheid, dat Hij die vaak van de hemel met zich bracht⁵. Welk feit alleen voor ons al genoeg moest zijn, om deze met vlijt en toewijding te beoefenen, en niet gering te schatten, daar Hijzelf haar nu weer op aarde tot leven brengt.

"Ja", zegt u, "velen van de vaderen zijn zalig geworden en hebben onderwezen zonder talenkennis." Dat is waar. Maar waar schrijft u het aan toe, dat zij zo vaak in de Schrift zich vergist hebben? Hoe vaak vergist zich Augustinus in de Psalmen en andere uitleggingen, gelijk ook Hilarius⁶, ja allen, die het hebben ondernomen, de Schrift uit te leggen zonder talenkennis? En, als zij het al bij het rechte eind hadden, zijn zij er toch niet zeker van geweest of datgene, naar de betekenis die zij er in legden, wel precies op die plaats stond. Zo, om een voorbeeld te noemen: het is goed gezien, dat Christus de Zoon van God is. Maar hoe bespottelijk moest het klinken in de oren van de tegenstanders, als zij daarvoor een bewijs zochten in Psalm 110 vers 3: *Tecum principium in die virtutis tunc*⁷, daar er toch in het Hebreeuws niets over de Godheid geschreven staat. Wanneer men echter op deze wijze, op onzekere gronden en met verkeerde zegswijzen het geloof beschermt, is dat dan geen smaad en hoon voor de Christenen tegenover de tegenstanders, die de taal wel beheersen? Die worden dan nog meer verstokt in hun dwaling en houden ons geloof met schijn van recht voor een menselijke illusie.

Wie draagt nu de schuld, als ons geloof zo te schande wordt gemaakt? Toch wel ons gebrek aan talenkennis? En hier is slechts één redmiddel, talen leren. Werd niet Hiëronymus gedwongen, de Psalmen opnieuw uit het Hebreeuws te vertalen, omdat de Joden, toen men met hen de Psalmen behandelde, spottend opmerkten, "dat het zo niet in het Hebreeuws stond, als de onzen het naar voren brachten?" Nu is het met alle tekstverklaringen van de kerkvaders, die zonder talenkennis de Heilige Schrift onderzochten, (om verkeerde uitlegging te voorkomen), zo gesteld, dat zij zeer vaak een onzekere, rammelende, niet in het tijdsverband passende woordenkeus bezigen, en als een blinde langs de muur tasten, zodat zij zich vaak in de juiste tekst vergissen, en er, naar de smaak van hun vroomheid, maar wat van maken, zodat met dat vers bovengenoemd, "*tecum principium etc.*", zodat ook Augustinus zelf moet toegeven, wanneer hij zijn "*De doctrina Christiana*" schrijft, "dat een Christenleraar, die de Schrift wil uitleggen, verlegen zit met Latijn, Grieks en Hebreeuws." Anders moet hij wel overal vastlopen, ja, wanneer men de talen wel meester is heeft men nog moeite en werk genoeg.

Zo is er een groot verschil tussen een eenvoudig prediker van het geloof en een uitlegger van de Schrift, of, zoals Paulus het noemt, een profeet. Weliswaar beschikt een eenvoudig prediker, dank zij de vertalingen, over zoveel klare spreuken en teksten, dat hij Christus verstaan, begrijpen, naleven en anderen prediken kan. Maar hij is niet in staat om de Schrift te verklaren en zelf uit te leggen, evenmin om de

⁴ Vervaardiger van de kerkelijk erkende Latijnse Bijbelvertaling, de zgn. Vulgata (340 - 420).

⁵ Hand. 2: 4; 1 Cor. 12: 10.

⁶ Bisschop van Pictabium (Poitiers), 300 - 366.

⁷ "Met U het begin ten dage Uwer schittering." Woordelijk vertaald luidt deze plaats: Uw volk zal U offeren ten dage Uwer schittering. Bijbelvertaling van Luther: Na Uw overwinning zal het volk U gewillig een offer brengen. De verkeerde vertaling is ontstaan, doordat de eerste vertaler de klinker van het eerste Hebreeuwse woord van de tekst verkeerd heeft gelezen, wat nadien zonder vergelijking met de oorspronkelijke tekst niet te ontdekken was.

dwalende Schriftvervalsers te weerleggen. Dat lukt niet zonder talenkennis. Nu moet men te allen tijde in de Christenheid de beschikking hebben over bezielde mensen, die zich in de Schrift verdiepen, haar verklaren, en ook bekwaam zijn tot weerlegging; men kan niet volstaan met een goed leven en de juiste leer. Daarom is talenkennis een onmisbaar vereiste voor de Christenheid, zo goed als profeten of tekstverklaarders, ofschoon men niet behoeft of moet eisen, dat ieder Christen of prediker zulk een profeet zij, naar het woord van de heilige Paulus, 1 Cor. 12: 8; Ef. 4: 11.

Zo is het te verklaren, dat sedert de tijd van de apostelen de Schrift zo duister is gebleven, en er nergens vaststaande, blijvende Schriftverklaringen zijn geschreven. Want ook de kerkvaders hebben zich vaak, zoals ik al opmerkte, vergist, en daar zij de talen niet beheersten, trekken zij zelden één lijn; de één zegt het zus, de ander zo. St. Bernard⁸ is een man geweest van grote geestesgaven, zodat ik hem bijna zou willen stellen boven alle leraren, die beroemd zijn geworden, zowel uit vroeger als uit later tijd; maar let eens op, hoe vaak hij met de Schrift, al is het in geestelijke⁹ zin, speelt en haar uit het rechte verband rukt. Daarom hebben de sofisten¹⁰ ook gezegd, dat de Schrift duister was; zij meenden, dat Gods Woord naar de aard zo duister was en zich van zo vreemde taal bediende. Maar zij begrijpen niet, dat het hele euvel voortspuit uit de talenkwestie; wanneer wij de talen maar beheersten, zou er nooit iets gesproken zijn, gemakkelijker verstaanbaar dan Gods Woord. Een Turk moet, omdat ik zijn taal niet ken, voor mij wel onverstaanbaar spreken, terwijl toch een Turks kind van zeven jaar hem wel verstaat.

Daarom was het ook een dwaas voornemen, om de Schrift te willen leren kennen door de verklaringen van de kerkvaders en het lezen van veel boeken en glossen¹¹. Men moet zich daarvoor op talenkennis hebben toegelegd. Want de kerkvaders hebben, daar zij geen talen kenden, vaak veel woorden aan een tekst besteed, om dan tenslotte er maar net een vermoeden van te krijgen, dat half juist en half mis was. Op die wijze volgt u iemand met veel moeite, terwijl u, wanneer u de taal beheerst, zelf hem veeleer kunt inlichten, beter dan hij het kan, die u nu volgt. Want zoals de zon staat tot de schaduw, zo staat de talenkennis tegenover alle uitlegging van de kerkvaders.

Waar het nu de Christenen past, de Heilige Schrift als hun Boek van gans enige waarde ter hand te nemen, en het zonde en schande is, dat wij ons eigen Boek niet kennen, noch de taal en spraak van God, daar is het te meer zonde en schande, dat wij ons niet toeleggen op talenkennis, vooral waar God ons nu de beschikking geeft over mensen, boeken en allerlei zaken, die daartoe dienstbaar zijn; ons als het ware er toe aanzet, en Zijn Boek zo graag open wil hebben. Wat zouden de kerkvaders blij geweest zijn, wanneer zij, op dezelfde wijze, als het ons nu gegeven is, de Heilige Schrift hadden kunnen benaderen en talen hadden kunnen leren! Hebben zij niet, met toch zó grote inspanning en vlijt, nauwelijks brokken verworven, terwijl wij met de helft, ja zonder enige inspanning het hele brood kunnen verwerven? O, hoe maakt hun ijver onze luiheid te schande, ja, hoe zwaar zal God deze onze luiheid en ondankbaarheid op ons wreken.

Daarbij komt nog, dat, wil men, naar het inzicht van Paulus (1 Cor. 14: 29), in de christelijke gemeenschap kunnen oordelen over allerlei leerstellingen, men daarvoor toch in ieder geval talen zal moeten kennen. Want een prediker of leraar mag dan nog zoveel in de Bijbel lezen, wanneer er niemand is, die kan beoordelen, of hij het goed

⁸ Bernard van Clairvaux (1091 - 1153).

⁹ D.w.z. allegorisch.

¹⁰ Zo noemt Luther bij voorkeur de voormannen van de scholastiek of wijsgerige godgeleerden van de middeleeuwen.

¹¹ Verklaringen of toelichtingen.

doet, of niet, kan hij het daarbij goed of verkeerd verstaan. Wil men een oordeel kunnen uitspreken, dan moet men de talen meester zijn, anders is het niets gedaan. En daarom, al is het dan mogelijk, dat het geloof en het evangelie door een eenvoudig prediker, die geen talen verstaat, wordt verkondigd, zo gaat het toch niet met ware kracht; men wordt het tenslotte moe, krijgt er genoeg van en legt er het bijtje bij neer. Maar waar die kennis er wel is, daar gaat het fris en flink toe, wordt de Schrift door en door geproefd, en ontdekt men het geloof telkens weer van een andere kant, in steeds weer andere woorden en werken. Gelijk Psalm 104 vers 18 zulk indringen in de Schrift vergelijkt met een jacht en zegt: "God opene de herten de dichte bossen"; en Psalm 1 vers 3 het vergelijkt met een boom, die immer groen blad heeft en aan frisse wateren staat.

Wij moeten ons ook niet in de war laten brengen door het feit, dat sommigen zich op voorlichting van de Heilige Geest beroemen, en de Schrift gering achten, anderen ook, zoals de broeders Waldenzen¹², aan de taal geen betekenis hechten. Mijn beste vriend, Geest en nog eens Geest, ik ben ook door de Geest gegrepen, en heb ook de werking van de Geest gespeurd, (wanneer men dan zichzelf mag roemen), misschien meer dan zij het nog in jaren zullen gewaar worden, hoezeer zij ook pochen. Ook heeft mijn deelhebben aan de Geest wel duidelijk van zich gesproken, terwijl bij hen de Geest zich in een hoekje verstopt, en niet anders doet dan eigen roem verkondigen. Ik weet zeer wel, dat het de Geest is, die alleen alles tot stand brengt. Ik zou toch nooit het kreupelhout¹³ bereikt hebben, als talenkennis mij niet geholpen had, en mij de weg in de Schrift terdege had geleerd. Ik had wel een vroom mens kunnen zijn, en in stilte een goed prediker, maar dan zou ik de paus en de sofisten, met heel hun onchristelijke aanhang, hebben moeten laten voor wat zij zijn. De duivel let niet zozeer op mijn geest dan wel op wat ik met mijn talenkennis en pen in de Schrift werk. Want mijn geest ontnemt hem niets, dan alleen mijzelf; maar de Heilige Schrift en de talenkennis maken hem de wereld te klein en berokkenen hem nadeel in zijn rijk.

Daarom kan ik het ook in de broeders Waldenzen niet loven, dat zij de talenkennis verachten¹⁴. Want al is hun leer al juist, zo moeten zij toch vaak de goede tekst ontberen en blijven zij ook slecht toegerust en ongeschikt om vóór het geloof tégen het ongeloof te vechten. Daarbij is hun zaak zo duister, op een aparte manier opgebouwd, buiten de Schrift om, dat ik bang ben, dat zij niet meer zuiver is of zal blijven. Want het is een gevaarlijk werk, over de zaak van God anders te spreken, of met andere woorden, dan God Zelf gebruikt. Kortom, zij mogen dan voor zichzelf een heilig leven leiden, en een goede leer aanhangen, waar zij de talen niet kennen, moet hun ontbreken, wat ook aan alle anderen ontbreekt, dat zij de Schrift niet met vaste hand en grondig kunnen bestuderen, noch daarin andere volken van nut kunnen zijn. Waar zij dit echter wel zouden kunnen, maar het niet willen doen, moeten zij maar zien, hoe zij dat voor God verantwoorden.

Dit alzo over het nut en de noodzakelijkheid van talenkennis en christelijke scholen voor het geestelijk leven en het heil van de zielen. Maar laat ons nu eens het lichamenlijk welzijn in het oog vatten en stellen: al was er ziel noch hemel noch hel, dan moet men toch letten op het tijdelijk wereldlijk bewind en zich afvragen, of

¹² De Waldenzen, de bekende, ondanks vele en harde vervolgingen nog in de dalen van Piëmont en Savoye verspreide sekte, is in de middeleeuwen door Petrus Waldus omstreeks 1200 gesticht op de grondslag van de evangelische vrije toegang voor ieder tot Gods Woord in zijn volkstaal. Sedert 1532 hebben zij zich meer bij de Gereformeerde leer aangesloten.

¹³ Luther vergelijkt de leer van de kerk, gegrond op in de vertaling onduidelijke Bijbelplaatsen, met verward kreupelhout, waarin wij eerst met kennis van de taal, waarin de Bijbel oorspronkelijk geschreven is, kunnen doordringen.

¹⁴ Dit is nog tijdens het leven van Luther anders geworden.

daarvoor nog niet veel meer goede scholen en knappe mensen nodig zijn, dan voor het geestelijke? Want tot nu toe hebben de sofisten zich daar helemaal niet om bekommerd, en hebben zij het onderwijs zozeer op de geestelijke stand ingesteld, dat men het schandelijk vond, wanneer een geleerde in het huwelijk trad, en hij moest aanhoren dat men zei: Kijk eens, dat wordt een man van de wereld en geen geestelijke. Net, alsof slechts hun geestelijke stand God aangenaam was, en de wereldlijke, zoals zij dat noemen, duivels en onchristelijk. En dat, terwijl voor God zijzelf aan de duivel zijn vervallen, en slechts de kleine man, (juist als in de Babylonische ballingschap met het Joodse volk gebeurde), in het land en zijn stand is gebleven, terwijl de voornaamsten en hoogsten naar de duivel te Babel zijn gevoerd, met hun tonsuur en pij.

Nu behoef ik wel niet te zeggen, dat het wereldlijk bestuur een goddelijke instelling en werk is, omdat ik daar al zoveel over gesproken heb, dat ik hoop, dat niemand daar meer aan twijfelt. Het gaat erom, hoe men de goede, geschikte mensen daarvoor krijgt. En hier overtroeven de heidenen, die vroeger, in 't bijzonder de Romeinen en Grieken, helemaal niet geweten hebben, of zulk werk Gode aangenaam was of niet, en toch met zulk een ernst de jongens en meisjes hebben laten onderwijzen en opvoeden om hen daartoe te bekwamen, ons zo smadelijk, dat ik mij, als ik daar aan denk moet schamen voor ons Christenen, en wel in 't bijzonder voor ons Duitsers, dat wij toch zulke stukken hout en ezels zijn, dat wij durven zeggen: "Wat moeten wij met scholen, als men geen geestelijke behoeft te worden?" Terwijl wij toch weten, of tenminste moesten weten, hoe noodzakelijk en goed het is en Gode aangenaam, wanneer een vorst, heer, raadslid, of wie maar regeert, onderlegd en bekwaam is, zijn werk op christelijke wijze te doen.

En al bestond nu (zoals ik al zei) de ziel niet, en had men geen scholen of talenkennis nodig voor de Bijbel en Gods zaak, dan nog zou dit reden genoeg zijn, om de allerbeste scholen, zowel voor jongens als meisjes, op alle plaatsen op te richten, dat de wereld, om haar wereldlijk bestuur naar buiten goed te voeren, toch degelijke, bekwame mannen en vrouwen nodig heeft. Zodat de mannen bekwaam zijn om land en volk te regeren, de vrouwen om het goed te laten marcheren met huis, kinderen en personeel. Nu moeten zulke mannen uit knapen groeien, en zulke vrouwen uit meisjes. Daarom is het zaak, de jongens en meisjes daarvoor goed te laten leren en op te voeden. Nu heb ik boven gezegd: de kleine man bemoeit zich daar niet mee, kan dat ook niet, wil het ook niet en weet ook niet hoe. Vorsten en heerschappen moeten het doen; maar die maken zich druk met arretochten, drinkgelagen en maskeraden, en hebben de handen vol met voorname, opmerkelijke bezigheden in kelder, keuken en hof. En al zouden er sommigen zijn, die het graag zouden willen doen, dan moeten zij zich in acht nemen voor de anderen, om niet voor dwazen of ketters gehouden te worden. Daarom blijft het U, waarde Raadsleden, alleen toevertrouwd, u hebt ook ruimte en gelegenheid daartoe, beter dan vorsten of heerschappen.

Nu antwoordt u: "Ieder kan zijn eigen zonen of dochters toch wel flink opvoeden." Daarop antwoord ik: Men merkt wel, hoe het met dat opvoeden en onderwijzen gaat. En wanneer die opvoeding zo hoog mogelijk wordt opgevoerd en goed slaagt, zo bereikt men toch niet meer, dan een enigszins opgelegde, fatsoenlijke manier van optreden, maar verder blijven het louter houtblokken, die nergens iets van weten, noch iemand raden of helpen kunnen. Wanneer men hen echter onderwees en opvoedde in scholen of anderszins, waar geleerde, flinke onderwijzers en onderwijzeressen waren, die daar talen en andere wetenschappen, ook de geschiedenis doceerden, dan zouden zij op de hoogte komen van de geschiedenis en de wijsheid van alle volken, hoe het deze stad, dit rijk, deze vorst, gene man, die vrouw gegaan was; dan zouden zij in

korte tijd, als keken zij in een spiegel, zich de hele wereld, van het begin af, voor ogen kunnen stellen, met al, wat daar aan leven, plannen, voornemens, successen en mislukkingen was. Daarnaar zouden zij dan hun plannen kunnen vormen en hun koers in het leven bepalen, in eerbied voor God; daarbij zouden zij met geest en inzicht uit de geschiedenis kunnen leren, wat men in het wereldlijk leven moet nastreven, en wat vermijden; anderen zouden zij dan ook daarnaar kunnen raden en regeren. Maar zou de opvoeding, die men thuis, zonder zulke scholen betracht, ons wijs maken, door eigen ondervinding? Voor dat gebeurt, zijn wij al honderdmaal gestorven en hebben wij ons leven lang al alles verkeerd gedaan, want om uit eigen ondervinding wijs te worden kost heel veel tijd.

Waar nu de jeugd wil dansen en springen en wat dies meer zij, wat het hart maar ingeeft, en men dat toen niet kan tegengaan, en het ook niet goed zou zijn, dat allemaal te verbieden, waarom zal men dan niet zulke scholen oprichten, als ik bedoel, en zulke kennis ook onderwijzen, daar het nu door Gods genade toch zo gesteld is, dat de kinderen al spelende talen en andere kennis, ook geschiedenis kunnen leren. Want onze scholen zijn toch niet meer zulk een hel en zulk een vagevuur als waarin wij gemarteld zijn over de *Casualia* en *Temporalia* (*grammatica*), en waar wij onder veel slaag, sidderen, angst en ellende niets en nog eens niets geleerd hebben. Wanneer men zoveel tijd ervoor over heeft om de kinderen het kaartspel, zingen en dansen te leren, waarom heeft men het er dan ook niet voor over, om hen te leren lezen en andere nuttige dingen, terwijl ze nog jong en vol werklust zijn, bekwaam en vol animo. Wat mij betreft: als ik kinderen had, zouden zij niet alleen talen en geschiedenis moeten leren, maar ook zingen en muziek maken en wiskunde. Want wat is dit alles anders dan louter kinderspel, waarin vroeger de Grieken hun kinderen opvoedden, en wat zijn daaruit toch wonderlijk bekwame mensen voortgekomen, voor alles geschikt. Ja, wat verdriet het mij nu, dat ik niet meer dichters en geschiedwerken heb gelezen, en ook niemand mij daarin wegwijs heeft gemaakt. Daarvoor in de plaats heb ik de vuiligheid van de duivel moeten lezen, de werken van filosofen en sofisten, wat mij veel geld kostte en werk en schade bracht, zodat het mij moeite genoeg kost, die rommel weer op te ruimen.

Nu zegt u: "Ja, maar wie kan zijn kinderen zo lang missen en hen als jonkers laten grootbrengen?" Daarop antwoord ik: Ik wil ook niet zulke scholen oprichten, als wij tot nu toe hadden, waar de jongens twintig of dertig jaar zich over Donatus¹⁵ of Alexander¹⁶ het hoofd moesten breken, en dan nog niets wisten. Nu leven wij in een andere tijd en gaat het anders toe. Mijn bedoeling is, de jongens een uur of twee per dag naar school te laten gaan, zodat zij de rest van de dag in huis bezig kunnen zijn, een handwerk leren of wat men maar wil, zodat men het één en het ander bereikt, terwijl zij nog jong zijn en de tijd hebben. Anders brengen zij toch tienmaal zoveel tijd door met knikkeren, hardlopen, ballen en stoeien.

Zo heeft ook een meisje best de tijd, om een uur per dag naar school te gaan en toch in huis haar bezigheden te verrichten; zij brengt toch heel wat meer tijd door met slapen, dansen en spelen. De kwestie is alleen maar, dat men geen zin heeft, om ernst te maken met de opvoeding van de jeugd, noch om de wereld te helpen en raad te

¹⁵ Aelius Donatus, leraar van Hiëronymus, vervaardigde omstreeks 400 een "*Ars grammatica*", die eeuwen lang het voornaamste handboek was voor het Latijn.

¹⁶ Alexander de Villa Dei, d.w.z. uit Villedieu in Normandië, Franciskaner monnik, schreef in het begin van de 13e eeuw drie leerboeken op rijm, om de heidense dichters te verdringen, en waaruit men alle wetenschap zou kunnen putten. Het "*Doctrinale*" voor *grammatica*, het "*Ecclesiale*" voor kerkelijke rekenkunde (den *Computus*, d.w.z. de vaardigheid, om de kerkelijke feestdagen vast te stellen, waartoe rekenen, een beetje sterrenkunde en een beetje wiskunde nodig was), voor de liturgie en het kanonieke recht; en een derde over de overige godgeleerde wetenschap.

verschaffen door haar aan verstandige mensen te helpen. De duivel heeft veel liever met grove blokken hout en mensen zonder betekenis te maken, opdat het de mensen op aarde maar niet al te goed gaat.

De bloem daarvan echter, waarvan men hopen mag, dat zij geschikt zijn om opgeleid te worden tot onderwijzers en onderwijzeressen, tot het predikambt en andere geestelijke betrekkingen, moet meer tijd daaraan besteden, of zelfs zich daar geheel aan wijden; zoals wij dat lezen van de heilige martelaren, die St. Agnes, St. Agatha en St. Lucia opvoedden; waaraan ook de kloosters hun ontstaan te danken hebben, ofschoon die nu op een gans andere, vervloekte manier worden benut. En dat is ook hoognodig, want het aantal getonsuurden neemt snel af; voor het merendeel zijn zij ook onbekwaam om les te geven of te besturen; zij kunnen niets anders dan hun maag volstoppen; dat is ook het enige, wat men hun geleerd heeft. Wij moeten mensen hebben, die ons Gods Woord en de sacramenten kunnen uitreiken, en zielszorgers voor het volk kunnen zijn, Waar moeten wij hen echter vandaan halen, als men de scholen laat verkommeren, en geen andere christelijke scholen opricht? Waar de tegenwoordige scholen, al bleven zij bestaan, toch niets anders kunnen afleveren, dan louter ten verderve gedoemde, schade verwekkende misleiders?

Daarom is het hoog tijd niet alleen terwille van de jeugd, maar ook terwille van beide standen, zowel de geestelijke als de wereldlijke, te bewerkstelligen, dat te dezer zake met grote ernst en op tijd iets gebeurt, opdat wij het niet later, wanneer wij het verzuimd hebben, moeten laten liggen, al zouden wij het dan graag doen, en het berouw tevergeefs eeuwig aan ons zou knagen. Want God schenkt de gelegenheid, reikt de hand en geeft daarbij wat nodig is. Verachten wij dat, dan hebben wij, met het volk Israël ons oordeel reeds te pakken, gelijk Jesaja zegt (65: 2): "Ik heb het ongelovige volk, dat Mij weerstreeft, de ganse dag Mijn hand geboden"; en Spreuken 1: 24: "Ik heb Mijn hand gereikt, en niemand let er op; gij allen hebt Mijn raad veracht: welnu, dan zal Ik om u lachen wanneer gij in het verderf komt, en met u de spot drijven, wanneer het ongeluk u treft." Laat ons daar toch voor oppassen. Let eens op het voorbeeld, dat koning Salomo hier met zoveel toewijding heeft gegeven. Hoe heeft hij zich de jeugd aangetrokken, waar hij temidden van zijn koninklijke bezigheden nog een boek voor de jeugd heeft vervaardigd, Spreuken genaamd: En Christus Zelf, hoe roept Hij de kinderen niet tot Zich: Met welk een nadruk draagt Hij ze aan ons op, en prijst Hij ook de engelen, die over hen waken (Matth. 18: 10), waardoor Hij ons zegt, van welke waarde het is, dat men de jeugd goed opvoedt; omgekeerd, hoe hevig toornt Hij, wanneer men hen misleidt en ten verderve voert:

Neemt daarom, mijne Heren, toch het werk op, dat God zo nadrukkelijk van u eist, waartoe uw ambt u verplicht, waar de jeugd zo naar vraagt, en dat de wereld noch het rijk van de geest ontberen kan. Helaas, te lang zijn wij in duisternis tot luiheid en verderf vervallen; te lang zijn wij Duitsers, beesten geweest. Laten wij ook eens ons verstand gebruiken, opdat God onze dank voor Zijn goedheid bespeurt, en andere landen gewaar worden, dat ook wij mensen zijn, die wat goeds of van of aan hen kunnen leren, opdat ook wij ons deel bijdragen tot de opbouw van de wereld.

Ik heb het mijne gedaan. Ik wilde Duitsland graag raden en helpen. Wanneer sommigen mij daarom willen verachten en zulke goede raad in de wind willen slaan, als wisten zij het beter, dan moet ik dat laten gebeuren. Ik weet wel, dat anderen het beter hadden kunnen doen; maar, waar zij zwijgen, doe ik het nu naar beste krachten. Het is toch beter er van te spreken, hoe onbeholpen dat ook gebeuren mag, dan er geheel over te zwijgen. Ik hoop maar, dat God enigen van u het werk zal doen aangrijpen, zodat mijn goede raad niet in het water valt, en dat zij er niet op zullen letten, wie het zegt, maar de zaak en zichzelf op gang zullen brengen.

Ten laatste mogen allen, die verlangend en voornemens zijn om zulk onderwijs, ook in talenkennis, in Duitsland tot stand te brengen en in stand te houden, ook wel bedenken, dat men moeite noch kosten mag sparen, om goede boekerijen en bibliotheken, in 't bijzonder in de grote steden, die dat wel kunnen bekostigen, in te richten. Want als het evangelie en allerlei wetenschap zal blijven bestaan, moet het in boeken en geschriften opgenomen en vastgelegd zijn. Gelijk de profeten en apostelen ook zelf gedaan hebben, naar ik boven reeds zei. En niet alleen, opdat wie vooraan staan op geestelijk en wereldlijk gebied materiaal hebben om te lezen en te studeren, maar ook om de goede boeken te behouden en ze niet verloren te laten gaan, net als de wetenschap en talenkennis, die wij nu door Gods genade het onze mogen noemen, Hierop heeft ook St. Paulus zich toegelegd, waar hij Timotheüs (1. 4: 13) op het hart drukt, dat hij toch moet blijven lezen, evenzo (2. 4: 13), dat hij de perkamenten rol, die in Troas is achtergelaten, moet meebrengen.

Ja, daar hebben alle koninkrijken, die wat betekend hebben, voor geijverd, en in 't bijzonder het Joodse volk, waaronder Mozes als eerste zulk werk begon, Hij beval, het boek van de wet in de ark van God te bewaren, en vertrouwdde het toe aan de Leviëten, zodat ieder, die een afschrift nodig had, het bij hen moest halen, gelijk hij ook de koning gelastte, door bemiddeling van de Leviëten een afschrift van dit boek te laten vervaardigen. Geeft daar maar eens goed acht op, hoe God de Leviëten naast andere bezigheden ook de hoede en zorg voor de boeken heeft opgedragen. Daarna heeft Jozua deze boekerij vermeerderd en verbeterd, vervolgens Samuel, David, Salomo, Jesaja, en zo voortgaande nog veel meer koningen en profeten. Zo is ontstaan de Heilige Schrift van het Oude Testament, welke nooit zou zijn samengebracht of gebleven, wanneer God niet gelast had, zich zo vlijtig daarop toe te leggen.

Naar dit voorbeeld hebben ook de gestichten en kloosters voorheen boekerijen aangelegd, zij het ook met weinig goede boeken. En hoe schadelijk het geweest is, dat men destijds is opgehouden met het scheppen van goede leesgelegenheid en boekerijen, toen men nog boeken en mensen genoeg daarvoor had, heeft men later wel bemerkt, waar langzamerhand alle wetenschap en talenkennis in verval is geraakt, en, in de plaats van de behoorlijke boeken, de dwaze, nutteloze monniksboeken: Catholicon, Florista, Graecista, Labyrinthus, Dormi secure, en al zulk ezelsspul door de duivel zijn ingevoerd, zodat daarmee het Latijn is verprutst en geen enkele goede school, leerstof of studiemethode meer is overgebleven. Ook heeft men, naar wij gehoord en gezien hebben, met grote inspanning en vlijt, de talen en andere wetenschappen, zij het ook zeer ten dele, uit verschillende brokstukken en resten van oude boeken, uit stof en wormen, weer te voorschijn gehaald, en zoekt en werkt men dagelijks daarin, juist zoals men in een verwoeste stad in de as naar schatten en kleinodiën graaft.

Daarin, dat wij Zijn weldaad niet indachtig waren en geen voorraad opstapelden, toen het nog tijd was en wij nog in de mogelijkheid waren, om ons het bezit van goede boeken en geleerde mannen te verzekeren, is ons wel recht geschied, en heeft God onze ondankbaarheid wel met goede munt betaald. Wij lieten het maar gaan, als hadden wij er niet mee te maken; toen betaalde Hij met gelijke munt, en liet, inplaats van de Heilige Schrift en goede boeken, Aristoteles komen met ontelbare schadelijke boeken, die ons steeds verder van de Bijbel afvoerden. Daarbij nog die larven van de duivel, de monniken, en het gespuis van de hogescholen, die wij met onschatbare goederen verrijkt hebben, veel doctoren, predikheren, magisters, priesters en monniken, dat wil zeggen, grote, grove, vette ezels met rode en bruine baretten getooid, als een zwijn, met een gouden keten en paarlen, die wij hebben in stand gehouden en als een last gedragen, terwijl zij ons niets goeds leerden, maar steeds

blinder en dwazer maakten. Daarvoor aten zij dan al ons goed op, en zij stapelden slechts alle kloosters, ja elk hoekje, vol met het vuil en de smerigheid van hun vunze, giftige boeken. Het is gruwelijk daaraan te denken.

Is het tot nu toe niet iets verschrikkelijks geweest, dat een jongeman twintig jaar of langer moest studeren, alleen om zoveel slecht Latijn te leren, dat hij priester mocht worden en de mis lezen? En wie dat bereikt heeft, die is zalig geweest. Zalig was ook de moeder, die zulk een kind gedragen had. En toch is het zijn leven lang een arm dom mens gebleven, dat noch kakelen, noch een ei leggen kon. Met zulke onderwijzers en meesters hebben wij het overal moeten doen, die zelf niets vermochten, en het goede noch het rechte konden onderwijzen, ja, die zelfs de manier niet kenden, waarop men iets moest leren en onderwijzen. Aan wie de schuld? Men had geen andere boeken dan die dwaze monniks- en sofistenboeken. Wat kon daar dan anders uit groeien, dan dwaze leerlingen en leraren, juist als de boeken, die zij bestudeerden? Een kraai teelt geen duiven, en een dwaas maakt geen verstandige mensen. Dit nu is de bezoldiging van de ondank, waar men zich niet heeft toegelegd op de boekerijen, maar de goede boeken heeft laten vergaan, de slechte heeft behouden.

Intussen raad ik niet aan, om zonder oordeel van onderscheid maar allerlei boeken in huis te vergaren, en alleen aandacht te schenken aan de hoeveelheid en de opstapeling van de boeken. Ik zou een keurcollectie willen maken, want het is toch niet nodig, om alle juridische commentaren¹⁷, de sententiae van alle theologen¹⁸, de quaestiones¹⁹ van alle filosofen, de preken van alle monniken te verzamelen. Ik zou die rommel helemaal willen bannen, en mijn bibliotheek voorzien van goede boeken, waarover ik de raad van geleerde mannen zou willen inwinnen.

Ten eerste zou de Heilige Schrift, zowel in het Latijn, Grieks, Hebreeuws en Duits en zo mogelijk nog in meerdere talen erin moeten zijn. Vervolgens de beste en de oudste verklaringen, zowel in het Grieks, in het Hebreeuws als in het Latijn, waar ik ze maar kon vinden. Vervolgens boeken, die dienstig zijn om talen te leren, de dichters en redenaars, ongeacht, of het Christenen of heidenen waren, Grieks of Latijn. Want daaruit moet men de grammatica leren. Vervolgens de boeken betreffende de vrije wetenschappen²⁰, en verder betreffende alle andere wetenschap. Tenslotte ook de boeken over rechtswetenschap en medische wetenschap, hoewel ook hier een goede keuze uit de commentaren wel nodig is.

Tot de belangrijkste zou ik willen rekenen de kronieken en geschiedbeschrijvingen, in welke taal men ze maar krijgen kon. Want deze zijn van wonderbaar nut, om de wereldgeschiedenis te leren verstaan, en om te leren regeren, ja ook om de wonderen en het werk van God te leren zien. Hoeveel mooie geschiedenissen en zegswijzen zou men nu moeten hebben, die in Duitsland zijn gebeurd en volksbezit zijn geweest, waarvan wij nu helemaal niets weten. Dat wil zeggen: er is niemand geweest, die ze beschreven heeft, of, als zij al beschreven zijn, niemand heeft de boeken bewaard. Zo weet men van ons Duitsers in andere landen ook niets, en worden de Duitsers overal beesten genoemd, die niets anders kunnen dan vechten, zwelgen en zuipen. Maar de Grieken en de Romeinen, ja, ook de Joden, hebben hun geschiedenis zo nauwkeurig en vlijtig opgeschreven, dat, waar ook maar een vrouw of een kind iets bijzonders

¹⁷ Toelichtingen.

¹⁸ Een groot gedeelte van de in de M.E. ontstane theologisch-dogmatische werken werd "Sententiae" genoemd.

¹⁹ Vraagstukken.

²⁰ Hieronder verstond men: grammatica, spraakleer, redekunst, rekenkunde, meetkunde, muziek, sterrenkunde; de drie eerste vormden in de middeleeuwse scholen het Trivium en werden in de daarnaar genaamde triviale- of lagere scholen onder wezen; de vier laatste, het Quadrivium genaamd, vormden de leerstof van de hogere scholen.

hebben gedaan of gezegd, de hele wereld het moet lezen en weten. Toch zijn wij Duitsers nog altijd Duitsers en willen dat ook blijven.

Waar God ons nu zo genadig bedacht heeft met overvloed, zowel op het gebied van kunst, geleerde mannen als boeken, is het tijd, dat wij oogsten, en het beste grijpen dat wij kunnen krijgen, en schatten verzamelen, om uit deze gouden jaren iets te bewaren voor de toekomst, en deze rijke oogst niet onbenut te laten. Want men moet vrezen, en het begint alweer, waar men steeds nieuwe en andere boeken produceert, dat het weer zover komt, dat door het werk van de duivel de goede boeken, die nu door de druk zijn verspreid, weer verdrongen worden, terwijl de heilloze boeken over nutteloze en dwaze dingen weer naar voren komen, en alle hoeken vullen. Want dat is gewis het plan van de duivel, om de mensen zich weer met louter Catholicon, Floristen, Modernisten²¹ en de vervloekte vuiligheid van monniken en sofisten te doen ophouden en afmartelen, zoals voorheen, terwijl men maar altijd leert en nooit iets wijzer wordt.

Derhalve smee ik u, mijne heren, laat mijn trouw en toewijding bij u toch vrucht mogen dragen. En wanneer er onder u mochten zijn, die mij te gering achten om mijn raad op te volgen, of die mij, daar ik door de tirannen vervloekt ben, verachten, mogen zij toch bedenken, dat ik niet mijn belang, maar het belang van het hele Duitse volk zoek. En al was ik een gek, en bedreef ik toch iets goeds, dan zou het voor geen verstandig mens een schande zijn om mij te volgen. En al was ik een Turk of een heiden, waar men toch gewaar wordt, dat ik er geen nut van zou hebben, maar de Christenen, zou men toch in redelijkheid mijn dienst niet hoeven te verwerpen. Eens heeft een dwaas beter geraden, dan een ganse groep wijzen. Mozes moest zich door Jethro laten onderrichten (Exodus 18: 17).

En hiermede beveel ik u allen aan Gods genade; die moge uw harten ontvankelijk maken en in geestdrift ontsteken, zodat u zich het lot van de arme, ellendige, verlaten jeugd ernstig aantrekt, en u door hemelse bijstand de weg laat wijzen en bekwaam maken tot een God welgevallig en christelijk bestuur van Duitsland, naar lichaam en ziel, naar Zijn volheid en overvloed, tot prijs en eer van God de Vader, door Jezus Christus, onze Heiland.

Amen.

²¹ Modernisten is misschien een drukfout voor Modisten; Modistae, d.w.z. boeken die over de "modi" (aantonende wijs, veronderstellende wijs etc. van het werkwoord) handelden, verschenen sedert de 13e eeuw in grote getale. "Modernen" noemde men in Luther's tijd de humanisten. Het is niet waarschijnlijk, dat Luther op de spraakleer van de humanisten zou afgeven, en ze mét de taalboekjes van de monniken tegelijk zou doodverven. Juist in dit geschrift heeft hij nadrukkelijk erkend, dat de humanisten zich voor de taal zeer verdienstelijk hebben gemaakt.

2. VAN WERELDLIJKE OVERHEID, IN HOEVERRE MEN HAAR GEHOORZAAMHEID VERSCHULDIGD IS. 1523.

De doorluchtige, hooggeboren Vorst en Heer, de Heer Johannes, Hertog van Saksen, landgraaf in Thüringen en markgraaf te Meiszen, mijn genadige Heer, genade en vrede in Christus.

Wederom²² dwingen mij, doorluchtige, hooggeboren Vorst, genadige Heer, de nood en het verzoek van vele lieden, bovenal de begeerte van uw vorstelijke Genade, te schrijven over de wereldlijke overheid en haar zwaard, hoe men dit als Christen gebruiken moet en in hoeverre men daaraan gehoorzaamheid verschuldigd is. Want zij zijn getroffen door het woord van Christus, Mattheüs 5: 39: "Gij zult de boze (mens) niet weerstaan, maar wees toegevend jegens uw tegenstander, en wie u de rok ontnemt, laat die ook de mantel." En Rom. 12: 19: "Mij is de wraak, spreekt de Heere, Ik zal vergelden." Welke spreuken ook de vorst Volusianus lang geleden aan S. Augustinus voorhield, toen hij bestreed, dat de christelijke leer de bozen verlov zou geven kwaad te doen en (leerde), dat zij in 't geheel niet kon worden verenigd met het wereldlijke zwaard.

Evenzo hebben ook de sofisten in de hogescholen zich eraan gestoten, daar zij die beide niet met elkander konden rijmen. Opdat zij namelijk de vorsten niet tot heidenen zouden maken, hebben zij geleerd, dat Christus dat niet heeft geboden maar 't slechts heeft aangeraden aan de volkommenen. Zodoende moest Christus een leugenaar worden en ongelijk hebben, opdat de vorsten er met eer zouden afkomen. Want zij konden de vorsten niet verheffen, of ze moesten Christus omlaag stoten, die blinde, ellendige sofisten. En zo diep is hun venijnige dwaling alom ingeworteld, dat iedereen die leer van Christus voor "raadgevingen" aan de volkommenen en niet voor dwingende "geboden", bedoeld voor alle Christenen, houdt; zó ver zijn ze gegaan, dat ze ook de volkomen stand van de bisschoppen, ja zelfs de meest volkomen stand van de paus, niet alleen de onvolkomen stand van de wereldlijke overheid, veroorloofd hebben, het zwaard te voeren, ja, dit aan niemand op aarde zozeer toegekend hebben als juist aan genen. Zo geheel en al zijn de sofisten en hogescholen van de duivel bezeten, dat ze zelfs niet zien, wat en hoe ze spreken en leren.

Ik hoop echter, dat ik de vorsten en de wereldlijke overheid zodanig moge onderrichten, dat zij Christenen blijven en Christus de Heere, en nochtans de "geboden" van Christus niet terwille van zichzelf tot "raadgevingen" behoeven te maken. Dat wil ik uw vorstelijke Genade tot een onderdanige dienst, en ieder, die het nodig heeft, tot nut, en Christus, onze Heere, tot lof en prijs doen. Hiermede beveel ik uw vorstelijke Genade met al uw verwanten aan in Gods genade, aan welke u zich liefderijk moogt bevelen. Amen.

Te Wittenberg, op Nieuwjaarsdag 1523.

Uwer vorstelijke Genade onderdanige

Martinus Luther

Tevoren heb ik een boekje aan de Duitse adel geschreven en aangetoond, waarin zijn christelijk ambt en werk bestaat; maar hoe zij ernaar gehandeld hebben, staat duidelijk genoeg voor ogen²³. Daarom moet ik mij op andere wijze beijveren en nu schrijven,

²² Luther behandelde dit onderwerp in 1520 (Aan de christelijke adel van de Duitse natie, over de verbetering van de christelijke stand) en in 1522 (Een trouwe vermaning aan alle Christenen om zich te wachten voor oproer en muiterij) en in twee leerredenen van het jaar 1522.

²³ Zij hebben er n.l. in het geheel niet naar gehandeld.

wat zij moeten laten en niet mogen doen. En ik hoop²⁴, dat zij zich daarnaar evenzo zullen richten; als zij zich naar dat andere gericht hebben, opdat zij immers vorsten blijven en vooral nooit Christenen worden. Want God de Almachtige heeft onze vorsten dol gemaakt, zodat zij niet anders menen, dan dat ze maar doen kunnen en hun onderdanen bevelen, wat ze willen (en de onderdanen dwalen ook door te geloven, dat ze verschuldigd zijn dat alles op te volgen). En zij gaan nu reeds zover, dat ze begonnen zijn de mensen te bevelen, boeken van zich weg te doen, en te geloven en aan te nemen, wat zij als juist aangeven; waarmede zij zich verstouten, ook in het gestoelte van God te gaan zitten en de gewetens en het geloof te bedillen en volgens hun dolgeworden brein zelfs de Heilige Geest de les te lezen. Niettemin beweren zij, dat men hun dit niet mag zeggen en dat men hen nog genadige heren noemen moet. Zij schrijven en laten door plakaten bekend maken, dat de keizer het heeft bevolen²⁵ en dat ze christelijke, gehoorzame vorsten willen zijn; net alsof het hun ernst was en alsof men niet zou bemerken, dat zij het achter de mouw hebben. Want we zouden eens zien, als de keizer hun bijvoorbeeld een kasteel of een stad ontnam, of hun iets anders beval, dat niet in de haak was, hoe handig ze er iets op zouden vinden, om de keizer te weerstaan en ongehoorzaam te zijn. Nu het er echter op aankomt, de arme man te villen en hun moedwil aan Gods Woord te koelen, nu moet het gehoorzaamheid aan het keizerlijk gebod heten. Zulke lieden noemde men vroeger schurken; nu moet men ze christelijke, gehoorzame vorsten noemen. En toch staan ze niemand toe, verhoord of tot verantwoording geroepen te worden, hoezeer men zich daartoe ook bereid verklaart, wat voor henzelf toch waarlijk een onverdragelijk ding zou zijn, als de keizer of iemand anders zo met hen te werk ging. Dat zijn nu de vorsten, die in Duitse landen het keizerrijk helpen besturen; daarom moet het wel in alle landen zo fijn toegaan, als we dan ook zien.

Aangezien dan het woeden van die dwazen slechts dient tot verdelging van het christelijk geloof, verloochening van het goddelijke Woord en tot lastering van de goddelijke majesteit, wil en kan ik tegenover mijn ongenadige heren en toornige jonkers niet langer blijven toezien en moet hun ten minste met woorden weerstaan. En waar ik hun afgod, de paus, niet heb gevreesd, die mij de ziel en de hemel dreigt te ontnemen, daar moet ik ook tonen, dat ik zijn schubben²⁶ en waterblazen²⁷ niet vrees, die mij het lichaam en de aarde dreigen te ontnemen. God geve dat zij moeten blijven toornen tot de grijze pijen vergaan²⁸, en helpe ons, dat wij door hun dreigen niet omkomen. Amen.

²⁴ Let op de ironie!

²⁵ N.l. door het edict van Worms van 1521.

²⁶ Zie Job 41: 6 (beschrijving van de leviathan of krokodil): zijn trotse schubben zijn als vaste schilden, vast en nauw in elkander gesloten.

²⁷ Bulla = waterblaas; capsule, waarin het zegel van de paus gestempeld was, dat aan de banbul hing. Als "pars pro toto" ("deel voor 't geheel") was "waterblaas" een spotnaam voor banbul. Luther stelt de banbul van de paus op één lijn met de ondoordringbare schubben van de krokodil.

²⁸ Totdat er geen monniken meer zijn; spreekwoordelijke uitdrukking voor: "zonder ophouden." Luther hoopt dus, dat de tegenstand tegen de vorsten zo standvastig moge zijn, dat de vorsten altijd door moeten toornen.

DEEL I

De wereldlijke overheid is een verordening van God

Ten eerste moeten wij aan de begrippen wereldlijk recht en zwaard (n.l. van de overheid) een hechte grondslag geven, opdat niemand betwijfelt, dat deze door Gods wil en verordening in de wereld zijn. De teksten nu, waarop dit berust, zijn deze: Rom. 13: 1 en vervolgens: "een ieder zij onderdanig aan de overheid, die macht over hem heeft; want er is geen overheid dan van God. En overal waar een overheid is, is zij door God ingesteld. Wie zich nu tegen de overheid verzet, die weerstaat Gods instelling; en wie deze weerstaat, zal over zichzelf het oordeel brengen." Evenzo 1 Petrus 2: 13 en vervolgens: "weest onderdanig aan alle menselijke instelling, hetzij de koning als de voornaamste, hetzij de landvoogden, als die door hem gezonden zijn tot bestraffing van misdadigers en tot lof van devromen."

Ook is het recht van dit zwaard er van af het begin van de wereld geweest. Want toen Kaïn zijn broeder Abel versloeg, vreesde hij zo zeer, dat men hem zou doden, dat God daar ook een bijzonder verbod voor opstelde en het zwaard om zijnen wil ophief, opdat niemand hem doden mocht²⁹. En daarvoor zou Kaïn niet bevreesd geweest zijn, als hij niet gezien had en van Adam gehoord had, dat men de moordenaars moest doden. Daarenboven heeft God het met uitdrukkelijke woorden na de zondvloed wederom vastgesteld en bevestigd, waar Hij spreekt in Gen. 9: 6: "wie mensenbloed vergiet, diens bloed zal ook door mensen vergoten worden." Dit moet echter niet als een plaag en straf van God over de moordenaars worden opgevat - want vele moordenaars blijven door boete of gunst levend en sterven zonder zwaard -, maar het wordt van het recht van het zwaard gezegd, n.l. dat een moordenaar de dood schuldig is en men hem van rechtswege door het zwaard moet doden. Al zou nu het recht verhinderd worden of het zwaard in gebreke blijven, zodat een moordenaar een natuurlijke dood sterft, daarom is de Schrift niet in dwaling, als zij zegt: als iemand mensenbloed vergiet, dan moet zijn bloed door mensen vergoten worden. Want de mensen zijn zelf de schuld of de oorzaak, dat zulk een recht door God bevolen, niet wordt uitgevoerd; zoals trouwens ook andere geboden van God overtreden worden.

Daarna is het ook door de wet van Mozes bevestigd in Exodus 21: 14: "wie met moedwil iemand doodt, die moet men van Mijn altaar rukken, opdat hij gedood wordt." En aldaar nogmaals, vs. 24: lijf om lijf, oog om oog, tand om tand, voet om voet, hand om hand, wond om wond, buil om buil. Daarenboven bevestigt Christus het ook, daar Hij tot Petrus sprak in de hof: "wie het zwaard neemt, zal door het zwaard vergaan", Matth. 26: 52. Hetwelk ook evenals het woord in Gen. 9: 6 te verstaan is: "Wie mensenbloed vergiet, enz." En zonder twijfel wijst Christus met dit woord daarop en brengt Hij deze tekst daarmede in het geding en wil Hij hem daarmee bevestigen. Evenzo leert ook Johannes de Doper; toen de krijgsknechten hem vroegen, wat zij moesten doen, sprak hij: "doet niemand geweld noch onrecht aan en vergenoegt u met uw soldij." Ware het zwaard (de krijgsmacht) niet een goddelijke instelling, dan had hij ze moeten aanraden af te treden, daar hij het volk volkomen moest maken en recht christelijk moest onderwijzen. Alzo is het zeker en duidelijk genoeg, hoezeer het Gods wil is, het wereldlijke zwaard en het wereldlijke recht te handhaven tot bestraffing van de slechten en tot bescherming van de vromen.

Ten tweede. Daartegenover klinkt nu machtig, hetgeen Christus spreekt Matth. 5: 38

²⁹ Gen. 4: 14 en vervolgens.

en vervolgens: "gij hebt gehoord, dat tot de ouden gezegd is: oog om oog, tand om tand. Ik echter zeg u: gij zult de boze (mens) niet weerstaan, maar zo iemand u een slag geeft op uw rechterwang, bied die ook de andere; zo iemand met u wil rechten en u de rok nemen, laat die ook de mantel; en zo iemand u dwingt één mijl te gaan, zo ga er twee met hem." Evenzo ook Paulus (Rom. 12: 19): "mijne geliefden, wreekt uzelf niet, maar geeft ruimte aan de toorn Gods, want er staat geschreven: Mij is de wraak. Ik zal vergelden, spreekt de Heere." Evenzo Matth. 5: 44: "hebt uw vijanden lief, doet wel degenen, die u haten." En 1 Petr. 3: 9: "niemand vergelde kwaad met kwaad, noch scheldwoord met scheldwoord." Deze en dergelijke spreuken klinken wel zó beslist, alsof de Christenen in het Nieuwe Testament geen wereldlijk zwaard zouden mogen dragen.

Daarom zeggen ook de sofisten, dat Christus de wet van Mozes daarmee heeft opgeheven en zij maken van dergelijke geboden raadgevingen³⁰ voor de volkommenen en delen de christelijke leer en de christelijke stand zo in twee delen. Het ene deel noemen zij de stand van de volkommenen, aan welke zij de raadgevingen toewijzen; het andere noemen zij die van de onvolkommenen, aan welke zij de geboden toewijzen. En dat doen zij enkel en alleen door hun eigen misdadigheid en moedwil, zonder enige Schriftuurlijke grond en zij zien niet, dat Christus terzelfder plaatse Zijn leer zo duidelijk ons voorhoudt, dat Hij ook het kleinste gebod niet wil laten ontbinden en allen ter helle verdoemt, die hun vijanden niet liefhebben. Daarom moeten wij daarover anders oordelen, en wel zo, dat de woorden van Christus algemeen geldig blijven voor iedereen, hij zij "volkomen" of "onvolkomen." Want volkomenheid of onvolkomenheid is niet afhankelijk van werken, vormt ook geen aparte uiterlijke stand onder de Christenen, maar ligt in het hart, in het geloof en in de liefde, zó, dat wie vast gelooft en innig liefheeft, die is volkomen, hij zij naar het uiterlijk man of vrouw, vorst of boer, monnik of leek. Want geloof en liefde maken geen sekten of uitwendige verschillen³¹.

Ten derde: hier moeten wij Adams kinderen en alle mensen in twee groepen indelen: de eersten behorende tot het Rijk Gods, de anderen tot het rijk van de wereld. Tot het Rijk Gods behoren allen, die waarachtig in Christus geloven en onder Hem staan. Want Christus is de Heere en Koning in het Rijk Gods zoals de tweede Psalm zegt in vers 6 en de gehele Heilige Schrift; en daarom is Hij ook gekomen, opdat Hij het Rijk Gods in de wereld zou stichten en opbouwen. Daarom spreekt Hij ook voor Pilatus (Joh. 18: 36 en vervolgens): "Mijn Rijk is niet van deze wereld, maar wie uit de waarheid is, die hoort Mijn stem." En daarom vermeldt Hij telkens in het evangelie het Rijk Gods en spreekt in Matth. 3: 12: "bekeert u, want het Rijk Gods is nabij gekomen"; evenzo Matth. 6: 33: "zoekt eerst het Rijk Gods en Zijn gerechtigheid." Ook noemt Hij het evangelie een evangelie van het Rijk Gods, omdat het het Rijk Gods onderwijst, regeert en in stand houdt.

Ziet, deze mensen hebben zwaard noch recht van de wereldlijke overheid van node. En als het gehele mensdom bestond uit goede Christenen d.i. uit goede gelovigen, dan zou geen vorst, koning, heer, zwaard of recht nodig of nuttig zijn (want waartoe zouden deze hun dienen?), daar zij de Heilige Geest in 't hart dragen, die hen leert, en maakt, dat zij niemand onrecht doen, iedereen liefhebben en van iedereen gaarne en blijmoedig onrecht, ja ook de dood, ondergaan. Waar uitsluitend onrecht geleden en recht gedaan wordt, daar is geen getwist, gekijf, rechtspraak, rechter, straf, recht of zwaard nodig. Daarom is het onmogelijk, dat zwaard en recht van de wereldlijke

³⁰ "Consilia evangelica", d. i. evangelische raadgevingen. Zie Luther's brief hiervóór.

³¹ Zie Galat. 3: 28 en Galat. 5: 6.

overheid onder Christenen iets te doen zouden hebben, daar zij uit zichzelf veel meer doen, dan alle recht en lering kunnen eisen. Zoals Paulus zegt in 1 Tim. 1: 19: "de rechtvaardige is geen wet gegeven, maar de onrechtvaardige." En waarom? Daarom, omdat de rechtvaardige uit zichzelf alles en meer doet, dan alle rechten eisen. Maar de onrechtvaardigen doen niets rechtvaardigs. Daarom hebben zij het recht nodig, dat hen leert, dwingt en dringt goed te doen. Een goede boom heeft geen leer of recht nodig om goede vruchten te dragen, maar zijn natuur brengt het met zich mede, dat hij zonder enig recht of onderricht voortbrengt, wat naar zijn aard is. Want dat zou toch wel een grote dwaas zijn, die voor een appelboom een boek vol wetten en rechten zou maken, hoe hij appels en geen doornen moest voortbrengen, daar hij het van nature beter doet dan de ander het met al zijn boeken kan beschrijven of gebieden. Zo zijn ook alle Christenen, door hun geest en hun geloof beziel, alleszins van nature geneigd, het goede en rechtvaardige te doen, meer dan men hen met alle wetten leren kan en hebben voor zichzelf wet noch recht van node.

Maar nu zegt u: "waarom heeft God zoveel wetten gegeven aan alle mensen en leert Christus in het evangelie zoveel wat wij moeten doen?" Daarover heb ik reeds eerder in de postille³² en elders veel geschreven. Om nu kort te gaan, Paulus zegt: "de wet is gegeven terwille van de onrechtvaardigen" (1. Tim. 1: 9), d.w.z. dat degenen, die geen Christenen zijn, door de wet, althans naar het uiterlijke, van slechte daden worden afgehouden, zoals wij verder horen zullen. Daar nu geen mens van nature Christen of ook maar vroom is, maar allen zondaren en slecht zijn, houdt God hen allen door de wet ervan terug, dat zij het zouden wagen hun slechtheid moedwillig met daden te uiten. Bovendien kent Paulus aan de wet nog een taak toe (Rom. 7: 7 en Gal. 3: 19 en 24) n.l. dat zij onderricht in kennis van de zonde, opdat zij de mensen verootmoedigt tot de genade en het geloof in Christus. Zo doet ook Christus in Matth. 5: 39, waar Hij leert, dat men de boze niet moet weerstaan, waarmee Hij de wet verklaart en leert, hoe een goed Christen zich behoort te gedragen, gelijk wij verder horen zullen.

Ten vierde: tot het rijk van de wereld en onder de wet behoren allen, die geen Christenen zijn. Want daar weinigen geloven en slechts de minderheid zich gedraagt, gelijk de Christen betaamt, n.l. dat hij de boze niet weerstaat, ja, dat hijzelf geen kwaad doet, heeft God voor hen behalve de christelijke stand en het Rijk Gods nog een ander bestuur ingesteld en ze onderworpen aan het zwaard, opdat zij, ofschoon ze graag zouden willen, toch hun boosheid niet zouden kunnen tonen, en ook al doen ze kwaad, dat ze het dan toch niet zonder vrees voor straf, noch ook met vrede en geluk kunnen doen. Gelijk men een wild, boosaardig dier aan ketenen en banden legt, opdat het niet kan bijten en kan verscheuren naar zijn aard, ofschoon het graag zou willen; wat toch een tam en mak dier niet nodig heeft, dat zonder kettingen en banden nochtans onschadelijk is. Want als dat wereldlijke zwaard niet bestond - aangezien de gehele wereld slecht en onder duizenden nauwelijks één echte Christen is - zou de één de ander verslinden, zodat niemand vrouw en kinderen onderhouden, zichzelf voeden en God dienen kon, waardoor de wereld tot een woestenij zou worden. Daarom heeft God de twee soorten van bestuur ingesteld: het geestelijke, dat door de Heilige Geest Christenen en vrome lieden maakt, onder Christus, en het wereldlijke, dat de niet-Christenen en slechten in toom houdt, opdat zij, naar het uiterlijke, vrede bewaren en zich stil moeten houden tegen wil en dank³³. Zo legt Paulus ook het wereldlijke

³² Van Luther's kerk-postille was in 1522 het eerste deel, bevattende de preken van Advent tot Epifaniën, verschenen.

³³ Letterlijk: zonder hun dank; vergelijk "Een vaste burcht", het vierde couplet: "und kein'n Dank dazu haben."

zwaard uit (Rom. 13: 3): "niet voor de goede werken, maar voor de kwade zijn de overheden te vrezen." En Petrus zegt in zijn eerste brief 2: 14: het is "tot straf van demisdadigers" gegeven.

Als nu iemand de wereld volgens het evangelie wilde regeren en alle wereldlijke recht en zwaard opheffen en zou beweren, dat allen gedoopt en Christenen waren, onder wie het evangelie dus niet wil, dat recht of zwaard bestaan en voor wie ze ook niet nodig zijn, eilieve, raad eens, wat zou zo iemand bewerken? Hij zou voor de wilde en verscheurende dieren de banden en kettingen losmaken, zodat ze iedereen konden stukbijten en stukrijten, en zou tevens beweren, dat het zijn tamme en makke beestjes waren. Ik zou het echter aan mijn wonden wel voelen: Zo zouden de slechte mensen onder de naam van Christenen de evangelische vrijheid misbruiken, hun schurkerij bedrijven en zeggen, dat ze Christenen waren en aan geen wet of zwaard onderworpen; gelijk nu reeds sommigen dieren en razen³⁴.

Tot zulken moest men zeggen: ja, weliswaar zijn Christenen ter wille van zichzelf aan geen recht of zwaard onderdanig en hebben zij die ook niet nodig; maar zie eerst, dat u de wereld vol echte Christenen krijgt, voordat u haar volgens Christendom en evangelie regeert. Dat zal u echter nooit gelukken. Want de wereld en de grote menigte is en blijft on-christelijk, ofschoon ze allen gedoopt en Christenen heten. Maar de Christenen wonen, gelijk men zegt, ver van elkander. Daarom kan het nooit gebeuren, dat een christelijk bestuur algemeen wordt in de wereld, zelfs niet eens over één land of grote menigte; want de slechten zijn altijd veel meer in getal dan de vromen. Daarom: het aan te durven een geheel land of de wereld met het evangelie te regeren, dat is hetzelfde, als wanneer een herder in één stal wolven, leeuwen, arenden en schapen bijeen deed en elk vrijuit te midden van de anderen liet gaan en zou zeggen: "ziedaar, weidt u en weest vroom en vreedzaam onder elkander, de stal staat open, weide hebt u genoeg, honden en knuppels hebt u niet te vrezen." Hier zouden de schapen wel vrede houden en zich op deze manier vreedzaam laten weiden en regeren; maar zij zouden niet lang leven en geen dier zou er overblijven.

Daarom moet men de beide soorten van bestuur nauwkeurig scheiden en beide laten bestaan: het ene, dat godvrezend maakt; het andere, dat uiterlijk vrede schept en slechte daden afweert. Geen ervan is zonder het andere voldoende in de wereld. Want zonder Christus' geestelijke regering kan niemand vroom worden voor God door de wereldlijke regering. Zo gaat Christus' regering niet over alle mensen, maar te allen tijde zijn de Christenen in de minderheid en leven midden onder de niet-Christenen. Waar nu het bestuur of de wet van de wereld alleen regeert, daar moet louter huichelarij ontstaan, al zouden het ook Gods geboden zelf zijn. Want zonder de Heilige Geest in 't hart wordt niemand waarlijk vroom, hij doet nog zulke goede werken als hij kan. Waar echter het geestelijk bestuur alleen regeert over land en mensen, daar wordt aan de slechtheid vrije teugel gelaten en ruimte gegeven voor alle schurkerij, want de gewone wereld kan het niet aannemen en verstaan.

Daar ziet u nu, waarnaar Christus' woorden heenwijzen, die wij boven vermeld hebben uit Matth. 5: 39, dat de Christenen niet moeten twisten, noch het wereldlijke zwaard onder elkander moeten voeren. Welbeschouwd zegt Hij 't ook alleen tot Zijn geliefde Christenen. Die alleen nemen het ook aan en handelen er ook naar, maken er ook geen raadgevingen van, zoals de sofisten, maar zijn, door de Heilige Geest bezielde, van nature geneigd, niemand kwaad te doen en van iedereen gewillig kwaad te dulden. Als nu de gehele wereld uit Christenen bestond, dan gingen al deze woorden hun aan en zouden zij er naar doen. Nu zij echter geen Christenen zijn, zeggen die woorden hun

³⁴ Kritiek op de wederdopers; zie ook art. 16 van de Augsburgse geloofsbelijdenis.

niets en doen zij er ook niet naar, maar behoren zij tot een ander bestuur, waarbij men de niet-Christenen uiterlijk dwingt en dringt tot vrede en tot het goede. Daarom heeft Christus ook geen zwaard gedragen en het in Zijn Rijk ook niet ingesteld, want Hij is een Koning over Christenen en regeert zonder wet alleen door Zijn Heilige Geest. Want ofschoon Hij het zwaard wettigt, heeft Hij het toch niet gebruikt; immers het is niet dienstig voor Zijn Rijk, waar enkel vromen wonen. Daarom mocht David eertijds niet de tempel bouwen, omdat hij veel bloed vergoten had en het zwaard had gevoerd. Niet alsof hij daaraan onrecht had gedaan, maar omdat hij niet een profetische voorafspiegeling kon zijn van Christus, Die zonder zwaard een vreedzaam Rijk zou regeren. Maar Salomo moest het doen, dat betekent "Frederik"³⁵ of "vreedzaam." Want hij had een vreedzaam rijk, waarmee het ware vreedzame Rijk van Christus, de rechte Frederik en Salomo, kon worden aangeduid. Evenzo hoorde men bij de gehele opbouw van de tempel nooit een ijzeren werktuig, zegt 1 Kon. 6: 7. En dat alles daarom, omdat Christus zonder dwang of geweld, zonder wet of zwaard een vrijwillig volk zou hebben. Dat bedoelen de profeten in Ps. 110: 3: "Uw volk zullen de vrijwilligen zijn"; en Jes. 11: 9: "zij zullen niet doden noch leed doen op geheel Mijn heilige berg"; en Jes. 2: 4: "zij zullen hun zwaarden tot ploegijzers en hun spiesen tot sikkels maken en niemand zal tegen de ander het zwaard opheffen en zij zullen voortaan niet meer leren oorlogen", etc. Wie deze en dergelijke teksten zo ver zou willen doorvoeren als de naam van Christus genoemd wordt, die zou de Schrift geheel verdraaien; maar zij zijn alleen gezegd van de echte Christenen, die zeker zo handelen onder elkander.

Ten vijfde. Nu zegt u: daar dus de Christenen zwaard noch recht van deze wereld nodig hebben, waarom spreekt Paulus dan in Rom. 13: 1 tot alle Christenen: "een ieder zij onderdanig aan de machtvan de overheid"? En 1 Petr. 2: 13: "weest onderdanig aan alle menselijke inzetting" enz., gelijk boven vermeld is? Antwoord: nu heb ik gezegd, dat de Christenen bij en onder elkaar en voor zichzelf geen recht of zwaard behoeven; want voor hen heeft het geen noodzaak of nut. Want daar een goed Christen niet voor zichzelf maar voor zijn naaste leeft en hem dient, zo doet hij, door de geaardheid van zijn geest, ook datgene, waaraan hij zelf geen behoefte heeft, maar wat voor zijn naaste nodig en nuttig is. Nu echter het zwaard een zeer nodig en nuttig ding is in de wereld, opdat allerwege de vrede bewaard, de zonde gestraft en de misdadiger geweerd wordt, zo stelt hij zich het allermeest gewillig onder het bewind van het zwaard, betaalt belasting³⁶, eert de overheid, dient, helpt en doet alles, wat hij kan, tot bevordering van de macht, opdat zij gehandhaafd en geëerbiedigd blijft; ofschoon hij voor zichzelf niets daarvan nodig heeft of behoeft, want hij let daarop, wat anderen nuttig en goed is, zoals Paulus leert in Rom. 13: 7 en vervolgens. Evenzo doet hij ook alle andere werken van de liefde, zonder eigen voordeel. Want hij bezoekt de zieken niet, opdat hijzelf daarvan gezond wordt; hij spijzigt niemand, omdat hijzelf spijs nodig heeft; zo dient hij ook de overheid niet, omdat hij haar behoeft, maar omdat de anderen haar nodig hebben, opdat zij beschermd en de misdadigers niet nog erger worden. Want hijzelf komt daarbij niets te kort en zulk een dienst berokkent hem geen schade en brengt toch aan de wereld groot nut. En deed hij het niet, dan handelde hij niet als een Christen en bovendien tegen de liefde. Ook zou hij een slecht voorbeeld geven aan de anderen, die dan eveneens geen overheid boven zich zouden dulden, ofschoon ze geen Christenen waren. Zodoende zou het evangelie te schande worden, alsof het oproer leerde en eigenzinnige mensen kweekte, die niemand van nut

³⁵ D.i.: rijk aan vrede.

³⁶ Zie Rom. 13: 6.

of van dienst wilden zijn, terwijl het toch een Christen tot ieders knecht maakt. Zo gaf Christus de cijnspenning (Matth. 17: 27) opdat Hij aan de overheid geen ergernis zou geven, terwijl Hij het toch niet behoefde te doen.

Zo ziet u ook uit de woorden van Christus, boven uit Matth. 5: 39 aangehaald, dat Hij wel leert, hoe de Christenen onder elkander geen wereldlijk zwaard of recht moeten gebruiken. Hij verbiedt echter niet, dat men dienstvaardig en onderdanig is aan hen, die het wereldlijk zwaard en recht bezitten. Maar juist omdat u ze niet meer nodig hebt of dragen moogt, moet u veeleer hen dienen, die niet zo ver gekomen zijn als u en die ze nog nodig hebben. Of u er al geen behoefte aan hebt, dat men uw vijand straft, zo heeft uw naaste, die ziek is, er nog wel behoefte aan. Hem moet u helpen, opdat hij vrede heeft en opdat men tegen zijn vijand krachtig optreedt. Want slechts waar dit geschiedt, kan de macht van de overheid waarlijk geëerbiedigd worden. Christus zegt niet: "gij zult de overheid niet dienen noch haar onderdanig zijn." Maar: "gij zult de boze niet weerstaan." Alsof Hij wilde zeggen: "gedraag u zó, dat u alles duldt, opdat de macht van de overheid u niet hoeft te helpen en te dienen, of voor u niet nuttig en nodig hoeft te zijn, maar omgekeerd, dat u haar helpt en dient en haar nuttig en nodig bent. Ik wil hebben dat u hoger staat en veel te edel bent, dan dat u behoefte aan haar zou hebben, maar zij moet behoefte hebben aan u."

Ten zesde. Nu vraagt u: of dan ook een Christen het wereldlijk zwaard mag dragen en de slechten bestraffen, daar toch Christus' woorden zo klaar en duidelijk klinken ("gij zult de boze niet weerstaan"), dat de sofisten er een "raadgeving" van moesten maken? Antwoord: u hebt nu twee punten gehoord. Ten eerste: dat onder Christenen het zwaard niet kan bestaan. Daarom kunt u het over en te midden van Christenen, die het niet nodig hebben, niet voeren. Daarom moet u uw vraag betrekken op de andere groep, die geen Christenen zijn, of u het daar als Christen gebruiken moogt. Hier is het tweede punt n.l. dat u verschuldigd bent het zwaard te dienen en het moet bevorderen, waarmee u kunt, het zij lijf, goed, eer of leven. Want het is een werk dat u niet nodig hebt, maar dat voor de gehele wereld en voor uw naaste heel nuttig en nodig is. Daarom, wanneer u zou zien, dat er gebrek was aan beulen, ridders, rechters, heren of vorsten en u zich daartoe bekwaam acht, dan moet u zich daarvoor aanbieden en daarnaar dingen, opdat de onmisbare macht niet veracht zou worden of zou verslappen en ondergaan. Want de wereld kan haar niet missen. Dit is de reden. In dat geval zou u geheel en al moeten overgaan in de dienst van anderen, om een werk te doen, dat niet u noch uw goed of eer, maar slechts de naaste en anderen nuttig was. En u zou het ook niet doen in de mening, dat u zich wreken en kwaad met kwaad vergelden wilde, maar uw naaste ten goede en tot handhaving van de bescherming en de vrede van anderen. Want voor uzelf blijft u bij het evangelie en houdt u aan Christus' Woord, dat u gaarne de slag ook op uw andere wang verdraagt en bij de rok ook de mantel afstaat, wanneer het alleen u en uw zaak betreft.

Zo gaan dan deze beide heel goed samen, dat u tegelijkertijd aan het Godsrijk en aan het rijk van de wereld voldoet, zo uiterlijk als innerlijk, tegelijk kwaad en onrecht verdraagt en toch kwaad en onrecht bestraft, tegelijk de boze niet weerstaat en toch weerstaat. Want met het ene ziet u op uzelf en op het uwe, met het andere op uw naaste en op het zijne. Wat u en het uwe betreft, houdt u zich aan het evangelie en lijdt u onrecht als een goed Christen, voor uzelf; wat de ander en het zijne betreft, houdt u zich aan de liefde en lijdt geen onrecht, ten dienste van uw naaste. En het evangelie verbiedt dit ook niet, maar gebiedt het veeleer op andere plaatsen. Op die wijze hebben alle heiligen van de aanvang van de wereld af het zwaard gevoerd, Adam en zijn nakomelingen. Zo voerde Abraham het zwaard, toen hij Lot, de zoon van zijn

broeder, redde en de vier koningen versloeg (Gen. 14: 14 en vervolgens), terwijl hij toch geheel en al een evangelisch man was. Zo sloeg Samuël, de heilige profeet, koning Agag (1 Sam. 15: 33) en Elia de Baäl-priesters (1 Kon. 18: 40). Zo hebben ook Mozes, Jozua, de kinderen Israëls, Simson, David en alle koningen en vorsten in het Oude Testament het zwaard gevoerd, evenzo Daniël en zijn vrienden Hananja, Azarja en Misael in Babylonië, evenzo Jozef in Egypte enzovoort.

Als iemand echter wilde beweren, dat het Oude Testament opgeheven was en geen geldigheid meer had, en dat men daarom de Christenen zulke voorbeelden niet kon voorhouden, dan antwoord ik: dat is niet zo. Want Paulus zegt in 1 Kor. 10: 3 en vervolgens: "zij hebben dezelfde geestelijke spijs gegeten en dezelfde drank gedronken uit de Rots, welke is Christus, als wij." D.w.z. zij hebben precies dezelfde geest en hetzelfde geloof aan Christus gehad als wij hebben en zijn evengoed Christenen geweest als wij³⁷. Daarom: waarin zij recht gehandeld hebben, daarin doen alle Christenen recht, van het begin van de wereld tot aan het einde³⁸. Want tijd en uiterlijke levenswijze maakt onder Christenen geen scheiding. Ook is het niet waar, dat het Oude Testament zo opgeheven is, dat men het niet mag houden, en ieder, die het hield, onrecht zou doen, gelijk Hiëronymus³⁹ en anderen verkeerd geleerd hebben. Maar het is zó opgeheven, dat het vrij staat ernaar te doen of het te laten⁴⁰ en het niet meer nodig is op straffe van verlies van zaligheid, gelijk het toentertijd was. Want Paulus zegt in 1 Kor. 7: 19 en Gal. 6: 15, dat noch voorhuid noch besnijdenis iets is, maar een nieuw schepsel in Christus; d.i. het is geen zonde, een voorhuid te hebben, zoals de Joden meenden, en het is ook geen zonde zich te (laten) besnijden, zoals de heidenen meenden, maar beide is vrij en goed, als men maar niet meent daardoor vroom of zalig te worden. Zo staat het ook met alle andere punten in het Oude Testament: hetzij men het laat of doet, het is geen van beide zonde, maar in alles staat het vrij het te doen of te laten. Ja, als het de naaste nuttig of nodig was ter zaligheid, dan moesten alle voorschriften gehouden worden. Want een ieder is verschuldigd te doen wat zijn naaste nuttig en nodig is, hetzij Oude of Nieuwe Testament, hetzij een Joodse of een heidense zaak, zoals Paulus leert in 1 Kor. 9: 19. Want de liefde gaat door alles en boven alles en ziet slechts op hetgeen anderen nuttig en nodig is en vraagt niet of 't oud of nieuw is. Zo staat het ook bij de bovengenoemde voorbeelden, over het voeren van het zwaard, vrij of u ze wilt navolgen of niet. Behalve waar u ziet dat uw naaste het behoeft, daar dringt u de liefde datgene noodzakelijkerwijs te doen, wat u anders vrijstaat te doen of te laten. Met dien verstande, dat u daardoor niet meent vroom of zalig te worden, gelijk de Joden zich door hun werken aanmatigden, maar dat moet u aan het geloof overlaten, dat u zonder werken tot een nieuw schepsel maakt.

En opdat wij 't ook door het Nieuwe Testament kunnen bewijzen staat hier (n.l. in het N.T.) Johannes de Doper, die ongetwijfeld van Christus moest getuigen, Hem tonen en prediken. D.i. zijn leer moest volkomen nieuw-testamentisch en evangelisch zijn, als van één, die een waarlijk volkomen volk tot Christus moest leiden. Hij bevestigt het ambt van de krijgslieden en spreekt: "vergenoegt u met uw soldij." Indien het nu onchristelijk geweest was het zwaard te dragen, dan zou hij ze daarvoor gestraft hebben en bevolen hebben, dat ze beide, soldij en zwaard, moesten laten varen, of hij

³⁷ Deze mening blijft voor Luther's rekening; zo in 't algemeen is zij onjuist. Zie Matth. 11: 11; Lukas 9: 55.

³⁸ Ook deze mening mag Luther verantwoorden; zonder reserve, bijv. ten aanzien van de moraal, is ook zij onjuist.

³⁹ In zijn brief aan Augustinus (112: 16).

⁴⁰ Men denke in de eerste plaats aan de ceremoniële wetten.

zou hun de christelijke levenswandel niet op de rechte wijze geleerd hebben. Zo ook Petrus, toen hij tot Cornelius aangaande Christus predikte (Hand. 10: 34 en vervolgens). Hij beval hem niet zijn ambt in de steek te laten, hetgeen hij toch gedaan zou hebben, als dit voor Cornelius een bezwaar zou geweest zijn in zijn Christen zijn. Bovendien kwam de Heilige Geest op hem, nog voordat hij gedoopt werd en Lucas prijst hem als een man van vrome gezindheid jegens de prediking van Petrus en hekelt geenszins aan hem, dat hij een hoofdman van krijgslieden in dienst van de heidense keizer was. Wat nu de Heilige Geest bij Cornelius onveranderd heeft gelaten en niet heeft gestraft, behoren wij billijkerwijze ook zo te laten en niet af te keuren. Een dergelijk voorbeeld geeft ook de kamerling uit Morenland (Hand. 8: 27), die Filippus de evangelist bekeerde en doopte en in zijn ambt liet blijven en weer huiswaarts liet trekken, terwijl hij toch voor de koningin van Morenland niet zulk een machtig ambtsdrager had kunnen zijn zonder zwaard. Evenzo is het geweest met Paulus Sergius, landvoogd van Cyprus (Hand. 13: 7), die Paulus bekeerde en toch landvoogd liet blijven over en te midden van heidenen. Evenzo hebben vele heilige martelaren gedaan, die, gehoorzaam aan de Romeinse heidense keizers, onder hen ten strijde trokken en ongetwijfeld daarbij mensen doodden, terwille van het behoud van de vrede. Zo vermeldt men aangaande S. Mauritius⁴¹, Achatius⁴², Gereon⁴³ en vele anderen onder keizer Julianus⁴⁴. En boven dat alles staat er dit duidelijke, krachtige woord van Paulus geschreven (Rom. 13): "de overheid is door God ingesteld", en: "de overheid draagt het zwaard niet tevergeefs, want zij is Gods dienaar, u ten goede en een wreekster over degene, die kwaad doet.

Welaan, wees nu toch niet zo moedwillig om te zeggen: een Christen mag niet datgene doen, wat Gods speciale werk, instelling en scheppingsordening is. Anders zou u ook moeten zeggen, dat een Christen niet mocht eten, drinken of huwen, want ook dat is Gods werk en instelling. Maar is dit zo, dan is het ook goed en kan iedereen het als Christen in acht nemen, zoals Paulus zegt in 1 Tim. 4: 4: "want alle schepsel Gods is goed en niets is verwerpelijk voor de gelovigen en voor hen die de waarheid kennen." Tot alle scheppingsordeningen Gods moet u te allen tijde niet alleen eten en drinken, kleren en schoenen, maar ook heersersmacht en onderdanigheid, bescherming en straf rekenen⁴⁵. In één woord: aangezien Paulus hier in Rom. 13 zegt: de overheid is Gods dienaar, moet men van oordeel zijn dat zij niet alleen door de heidenen, maar door alle mensen in acht moet genomen worden. Want wat betekent het anders, als men zegt: zij is Gods dienaar, dan dit: de overheid is van nature van zulk een geaardheid, dat men God daarmee dienen kan. Nu zou het toch heel onchristelijk zijn, als men zei, dat er een bepaalde manier om God te dienen was, die een Christen niet mocht in acht nemen, daar het niemand zo zeer past God te dienen, als juist Christenen. En het zou toch ook zeer goed en nodig zijn, dat alle vorsten echte goede Christenen waren. Want het zwaard en de overheid, als een bijzondere wijze om God te dienen, behoort bij Christenen boven alle andere mensen op aarde.

Daarom moet u het zwaard en de overheid hoogachten, evenals het huwelijk of het akkerwerk of enig ander handwerk, door God ingesteld. Zoals nu een man God kan dienen in de echtelijke staat, door akkerwerk of handwerk, anderen ten nutte, en

⁴¹ S. Mauritius was, omstreeks 300, onder keizer Maximianus (niet onder Julianus) bevelhebber van het Thebaïsche legioen, dat echter weigerde te strijden tegen de Christenen in Gallië en daarom werd vernietigd.

⁴² Eveneens veldheer onder Maximianus, in 311 gestorven als martelaar te Byzantium.

⁴³ Soldaat in het Thebaïsche legioen.

⁴⁴ Julianus, de Afvallige (van het Christendom), regeerde van 361 - 363.

⁴⁵ Zie de uitlegging van de vierde bede in Luther's Kleinen Katechismus.

bereid moet zijn te dienen, als zijn naaste het nodig heeft, zo kan hij ook in de machtsuitoefening God dienen en moet hij daarin dienen, wanneer de nood van de naaste het eist. Want zij, die de misdaad straffen en het goede beschermen, zijn Gods dienaren en handwerkslieden. Maar het staat ook vrij het na te laten, als het niet nodig is, evenals huwen of akkerwerk bedrijven vrij staat, als het niet nodig is.

Nu zegt u: waarom hebben dan Christus en de apostelen het overheidsambt niet bekleed? Antwoord: zeg mij, waarom Hij ook niet gehuwd is geweest of schoenmaker of kleermaker is geworden? Zou een levensstaat of ambt niet deugen, omdat Christus het niet bekleed heeft? Waar zouden dan alle soorten ambten blijven, behalve het predikambt, dat Hij alleen bekleed heeft? Christus heeft het Zijne bekleed, maar daarmee heeft Hij nog geen ander ambt verworpen. Het stond Hem niet vrij, het zwaard te voeren, want Hij moest slechts dat ambt bekleden, waardoor Zijn Rijk bestuurd wordt en dat in de eigenlijke zin dienen moet voor Zijn Rijk. Nu behoort tot Zijn Rijk niet, dat Hij gehuwd, schoenmaker, kleermaker, akkerman, vorst, beul, of beulsknecht is; voorts behoort tot Zijn Rijk noch zwaard noch wereldlijk recht, maar slechts Gods Woord en Geest. Daardoor worden de Zijnen innerlijk bestuurd. Dit ambt bekleedde Hij toenmaals en tot op heden en Hij verleent ons nog steeds de Geest en het Woord van God. En in dat ambt moesten Hem de apostelen en alle geestelijke machtshebbers opvolgen. Want zij hebben met het geestelijke zwaard, het Woord van God, wel zoveel te doen, om dit hun handwerk op de rechte wijze te volvoeren, dat zij het wereldlijke zwaard rustig moeten ter zijde laten en het anderen moeten afstaan, die niet hebben te prediken, alhoewel het zoals gezegd met hun levensstaat niet in strijd is, het te gebruiken. Want een ieder neme zijn eigen beroep en werk waar. Daarom, ofschoon Christus het zwaard niet gevoerd of gepredikt heeft, zo is het toch voldoende, dat Hij het niet heeft verboden of opgeheven, maar het bekrachtigd heeft. Evenals het ook voldoende is, dat Hij de echtelijke staat niet opgeheven, maar bevestigd heeft, ofschoon Hijzelf geen vrouw genomen noch iets daaromtrent geleerd heeft. Want wie Hij was moest Hij uitsluitend betonen met zulk een levensstaat en -werk, die uitdrukkelijk alleen tot bevordering van Zijn Rijk dienden, opdat men aan Zijn leven niet een grond en dwingend voorbeeld zou kunnen ontleen, om te leren en te geloven, dat Gods Rijk niet zonder huwelijk en zwaard en dergelijke uiterlijke dingen zou kunnen bestaan (immers Christus' voorbeelden hebben een dwingende kracht)⁴⁶. Want het hangt toch alleen van Gods Woord en Geest af wat het bijzondere ambt van Christus geweest is en wezen moest, als de hoogste Koning in dat Rijk. Nu echter niet alle Christenen hetzelfde ambt hebben (ofschoon zij het kunnen hebben)⁴⁷, kunnen zij gevoegelijk ook een ander hebben, waardoor God kan worden gediend.

Uit dit alles volgt nu wat het juiste begrip is van Christus' woorden (Matth. 5: 39): "gij zult de boze niet weerstaan." N.1. dat een Christen in staat moet zijn allerlei kwaad en onrecht te dulden, zichzelf niet wreekt, geen bescherming zoekt voor zichzelf bij de rechter, maar dat hij in het geheel niet de wereldlijke machten het recht voor zichzelf nodig heeft. Maar voor anderen kan, ja moet hij wraak, recht, bescherming en hulp zoeken en daartoe doen, wat hij vermag. Evenzo moet de overheid, of uit zichzelf of op aansporing van anderen, hem helpen en beschermen zonder zijn eigen klacht, verzoek of aansporing. En als zij dit niet doet, moet hij zich laten onteren en schenden en de boze niet weerstaan, gelijk Christus' woorden luiden. En wees er van verzekerd, dat deze leer van Christus niet een raadgeving aan de volkommenen is, zoals onze

⁴⁶ Christus betaamde het te leven in de sfeer, die Hem in staat stelde, het Godsrijk in diepste innerlijkheid en hoogste reinheid eer te geven. Hem persoonlijk verbood deze grootse roeping huwelijk en zwaard.

⁴⁷ Ieder waarachtig Christen kan een prediker zijn van Gods Woord.

sofisten smadelijk en leugenachtig leren, maar een algemeen-geldig en streng gebod voor alle Christenen. Weet dus, dat zij, die zich wreken of bij de rechter om eigen goed en eer aankloppen en twisten, allemaal heidenen zijn onder de naam van Christenen. Want daaruit ontstaat niets dan onmin; dat zeg ik u: En richt u niet tot de grote menigte of naar de gewoonte; want er zijn weinig Christenen op aarde, twijfel daaraan maar niet. Bovendien, het Woord van God is heel iets anders, dan de gewoonte⁴⁸.

Want hier ziet u, dat Christus de wet niet opheft, waar Hij spreekt: "gij hebt gehoord dat tot de Ouden gezegd is: oog om oog; Ik echter zeg u: weerstaat de boze niet." Maar Hij legt de bedoeling van de wet uit, en hoe men haar moet opvatten, als wilde Hij zeggen: u, Joden, meent dat het in Gods oog recht en goed gehandeld is, als u met het recht in de hand het uwe terugneemt, en vertrouwt erop, dat Mozes heeft gezegd: oog om oog, enz. Ik echter zeg u dat Mozes daarom zulk een wet gegeven heeft wegens de slechte mensen, die niet tot Gods Rijk behoren, opdat deze zichzelf niet wreken of nog ergere dingen doen, maar door zulk een recht van boven af gedwongen worden het kwade te laten, en door recht en regering onder de overheid gesteld worden⁴⁹. U echter moet u zo gedragen, dat u zulk een recht niet behoeft en begeert. Want ofschoon de wereldlijke overheid zulk een wet moet hebben, volgens welke zij de ongelovigen kan oordelen en u haar ook zelf moogt gebruiken om anderen te oordelen, zo moogt u voor uzelf en in eigen zaak haar niet zoeken of gebruiken, want u hebt het Hemelrijk. Daarom moet u het aardrijk overlaten aan wie het u ontnemt.

Welnu, daar ziet u nu hoe Christus Zijn woorden niet zo bedoelt, dat Hij de wet van Mozes opheft of de wereldlijke macht verbiedt, maar Hij onttrekt de Zijnen eraan, opdat zij voor zichzelf er geen gebruik van zullen maken, maar haar overlaten aan de ongelovigen, die zij toch ook met zulk een recht kunnen dienen, aangezien er nu eenmaal niet-Christenen zijn en men niemand tot het Christendom dwingen kan. Dat echter Christus' woorden alleen de Zijnen betreffen, blijkt daaruit, dat Hij later (Matth. 5: 44) zegt, dat zij hun vijanden moeten liefhebben en volkomen zijn, gelijk hun hemelse Vader. Wie echter zijn vijanden liefheeft en volkomen is, die laat de wet liggen en gebruikt haar niet, om een oog voor een oog te eisen. Hij belet echter ook de niet-Christenen niet, die hun vijanden niet liefhebben en de wet wel gebruiken willen; ja, hij helpt mee, dat zulke wetten de misdadigers aanpakken, opdat ze niet nog ergere dingen doen.

Zo is nu, naar ik meen, het woord van Christus tot overeenstemming gebracht met de tekstwoorden, die het zwaard instellen en wel zo, dat de bedoeling deze is: het zwaard mag geen Christen voor zich en zijn zaak dragen of te hulp roepen; maar voor een ander kan en moet hij dat doen, opdat de misdadigheid ingetoomd en de vroomheid beschermd wordt. Evenals de Heere ook terzelfder plaatse (vs. 35- 37) spreekt: een Christen mag niet zweren, maar zijn woord zij ja ja, nee nee; dat is: voor zichzelf en uit eigen wens of begeerte mag hij niet zweren. Als echter de nood, het nut of de zaligheid, of ook Gods eer het eist, dan moet hij zweren; zo neemt hij dan, anderen ten dienste, de verboden eed te baat, evenals hij, anderen ten dienste, het verboden zwaard te baat neemt. Evenzo zweren Christus en Paulus ook vaak⁵⁰, om hun leer en

⁴⁸ Vergelijk het woord van Tertullianus: Christus heeft niet gezegd: "Ik ben de gewoonte", maar "Ik ben de waarheid" (De virginibus velandis 1: 1).

⁴⁹ Luther's bedoeling is dus deze: Het strafrecht heeft tweeërlei taak: 1e. de niet-Christenen, die er wel gebruik van willen maken, worden belet zich op eigen gelegenheid recht te verschaffen; 2e. de misdadigers vinden er een voortdurende en dreigende waarschuwing in om hen van het kwade af te houden.

⁵⁰ Men denke aanplechtige verklaringen, als: "voorwaar, voorwaar, God is mijn getuige" enz.

getuigenis bij de mensen te bevorderen en geloofwaardig te maken. Zoals men dan ook doet bij verbonden en verdragen, enz. Daarom zegt Ps. 63: 12: "zij worden geprezen, die bij Zijn Naam zweren."

Hier gaat u nu vragen, of dan ook de beulen, beulsknechten, juristen, advocaten en al wat tot deze klasse behoort, Christenen kunnen zijn en godzalig kunnen leven: Antwoord: als het dragen van overheidsambt en zwaard een dienen van God is, gelijkboven is aangetoond, dan behoort daartoe ook alles, waarin de overheid het zwaard nodig heeft. Er moet steeds iemand zijn, die de misdadigers gevangen neemt, aanklaagt, ter dood brengt, de goeden beschermt, vrijsprekt, verdedigt en redt. Daarom, als zij het doen in de overtuiging dat zij niet zichzelf daarin zoeken, maar alleen het recht en de macht helpen handhaven, opdat de misdadigers in toom gehouden worden, dan kunnen zij hun ambt gerust waarnemen, zoals niemand anders een ander handwerk als broodwinning waarneemt. Want, zoals gezegd, liefde tot de naaste ziet niet op het hare, ook niet hoe groot of gering, maar hoe nuttig en nodig de werken zijn voor de naaste of voor de gemeenschap.

Vraagt u: hoe nu? zou ik dan niet voor mijzelf en voor mijn eigen zaak het zwaard te baat kunnen nemen in de overtuiging, dat ik daarmee niet het mijne zocht, maar alleen, dat het kwaad gestraft zou worden? Antwoord: zulk een wonder is niet onmogelijk, maar heel zeldzaam en gevaarlijk. Waar de geest rijk is, daar kan het wel geschieden. Zo lezen wij van Simson (Richt. 15: 11), dat hij sprak: "ik heb hun gedaan, zoals zij mij gedaan hebben"⁵¹. Spr. 29: 29 zegt daarentegen: "zeg niet: ik wil hem doen, gelijk hij mij gedaan heeft." En Spr. 20: 22: "spreek niet: ik wil hem het kwade vergelden." Want Simson was door God daartoe opgeroepen, dat hij de Filistijnen zou tuchtigen en de kinderen Israëls moest redden. Ofschoon hij nu wel bij hen een aanleiding zocht en zijn eigen zaak voorwendde, toch deed hij het niet om zichzelf te wreken of het zijne te zoeken, maar anderen ten dienste en tot bestraffing van de Filistijnen. Maar dat voorbeeld mag niemand opvolgen, tenzij hij een waarachtig Christen, vol van de Heilige Geest is. Waar het menselijk verstand ook zo wil handelen, zal men wel beweren niet het zijne te willen zoeken. Maar in de grond zal het onoprecht zijn, want zonder genade is het niet mogelijk. Daarom: word eerst als Simson, dan kunt u ook handelen als Simson.

⁵¹ Luther heeft eens deze tekst voor zichzelf aangehaald in het felle geschrift "Waarom de boeken van de paus en zijn jongeren door Dr. Martin Luther verbrand zijn."

DEEL II

Hoe ver de macht van de wereldlijke overheid reikt

Hier komen we tot het voornaamste deel van deze verhandeling. Want nadat wij geleerd hebben, dat er een wereldlijke overheid moet bestaan op aarde, en ook, hoe men als vroom Christen daarvan ook gebruik moet maken, moeten wij nu leren, hoe lang haar arm is en hoe ver haar hand reikt, opdat zij zich niet te ver uitstrekt en God in Zijn Rijk en bestuur aantast. En het is heel nodig dit te weten. Want er volgt een ondragelijke en gruwelijke schade uit, als men haar te veel ruimte geeft en het is evenmin zonder schade, als zij te kort gehouden wordt. Hier straft ze te weinig, daar straft ze te veel. Ofschoon het verdraaglijker is als zij naar deze kant zondigt en te weinig straft, aangezien het te allen tijde beter is, een schurk te laten leven dan een vroom man te doden, daar de wereld toch schurken heeft en moet hebben, maar arm is aan vrome mensen.

Ten eerste moet opgemerkt worden, dat de twee groepen van Adamskinderen, waarvan de ene tot het Rijk van God onder Christus behoort en het andere tot het rijk van de wereld onder de overheid (zoals boven gezegd is) tweeërlei wetten hebben. Want elk rijk moet zijn eigen wetten en rechten hebben en zonder wet kan geen rijk noch bewind bestaan, gelijk de dagelijkse ervaring dat voldoende aantoonst. Het wereldlijk bestuur heeft wetten, die zich niet verder uitstrekken dan over lichaam en goed en al wat tot het uiterlijke behoort op aarde. Want over de ziel kan en wil God niemand laten regeren, dan alleen Zichzelf. Daarom, waar de wereldlijke macht zich aanmatigt aan de ziel de wet te stellen, daar tast zij God in Zijn bestuur aan en verleidt en verderft slechts de zielen. Dat willen we zo duidelijk maken, dat men het moet aannemen, opdat onze adellijke heren, de vorsten en bisschoppen, zien, wat voor dwazen zij zijn, als zij de mensen met hun wetten en geboden willen dwingen zus of zo te geloven.

Als iemand aan een ziel een menselijke wet oplegt, dat ze zus of zo geloven moet, al naar dat 't die mens aanstaat, dan is Gods Woord daar zeker niet aanwezig. En is Gods Woord er niet, dan is het ook onzeker, of God het hebben wil. Want men kan er nooit zeker van zijn of datgene, dat Hij niet beveelt, Hem wel behaagt; ja, men is er zelfs zeker van, dat het Hem niet behaagt. Want Hij wil, dat ons geloof louter en alleen op Zijn Woord gegrondvest is, zoals Hij spreekt in Matth. 16: 18: "op deze steenrots wil ik Mijn Kerk bouwen" en in Joh. 10: 27 en 5: "Mijn schapen horen Mijn stem en kennen Mij; maar de stem van de vreemden horen zij niet, maar zij vluchten voor hen." Daaruit volgt, dat de wereldlijke macht de zielen in de eeuwige dood drijft met zulk een misdadig gebod, want zij dwingt iets te geloven, als zou het vast en zeker Gode behaaglijk wezen, terwijl het toch onzeker is, ja, terwijl het zelfs zeker is, dat het Hem mishaaft, daar geen duidelijk Woord van God aanwezig is. Want wie datgene voor zeker aanneemt, wat onjuist en onzeker is, die verloochent de waarheid, welke is God Zelf, en gelooft aan leugens en dwalingen en beschouwt als juist, wat onjuist is.

Daarom is het wel een bovenmate dwaas ding, als zij bevelen, dat men de kerk, de kerkvaders en concilies moet geloven, ofschoon Gods Woord dat nergens zegt. Duivels-apostelen bevelen zo iets en niet de Kerk⁵², want de Kerk beveelt niets, of zij moet zeker weten, dat het Gods Woord is. Zoals Petrus in 1 Petrus 4: 11: "wie spreekt, die spreke als Gods Woord." Ze zullen echter lang niet kunnen bewijzen, dat de

⁵² De ware, onzichtbare Kerk.

uitspraken van de concilies Gods Woord zijn. Veel dwazer is het echter nog, als men zegt: "de koningen en vorsten en de grote menigte geloven ook also"⁵³. Eilieve, we zijn niet gedoopt in de naam van koningen, vorsten of de grote massa, maar in de Naam van Christus en van God Zelf. We heten ook niet koningen, vorsten of de massa, maar wij heten Christenen. Niemand mag en kan de ziel bevelen, tenzij hij haar de weg ten hemel wijst. Dat kan echter geen mens doen, dat kan God alleen. Daarom: in zaken, die de zaligheid van de ziel betreffen, mag niets dan alleen Gods Woord geleerd en aangenomen worden. Voorts: ofschoon ze grote dwazen zijn, moeten zij toch toegeven, dat zij geen macht over de zielen hebben. Want geen mens kan een ziel doden of levend maken, ten hemel of ter helle zenden. En of ze dat van ons al niet willen aannemen, daar zal Christus Zelf het krachtig genoeg betuigen, waar Hij spreekt in Matth. 10: 28: "weest niet bevreesd voor degenen, die het lichaam doden en daarna niets meer kunnen doen; maar vreest veeleer Hem, die, nadat Hij het lichaam gedood heeft, macht heeft in de hel te werpen." Ik meen stellig, dat hier duidelijk genoeg aan alle mensen de ziel uit handen is genomen en alleen onder de heerschappij van God is gesteld.

Zeg mij nu eens, hoeveel verstand die mens hebben moet, die op die plaats bevelen uitvaardigt, waar hij in 't geheel geen macht heeft? Wie zou die mens niet voor onzinnig houden, die de maan beval te schijnen, als hij 't wilde? Hoe mooi zou dat samengaan, als zij daar te Leipzig ons te Wittenberg of andersom wij te Wittenberg hun te Leipzig wetten gingen stellen! Men zou aan die gebieders zeker nieskruid als dank geven, om hun hersens ermee schoon te vegen en hun hoofdverkoudheid te genezen. Toch gaan onze keizer en onze knappe vorsten zo te werk en laten zich door paus, bisschoppen en sofisten ertoe brengen (de ene blinde die de andere leidt!), om hun onderdanen te gebieden te geloven, zoals het hem goeddunkt. En toch willen ze nog christelijke vorsten heten; dat verhoede God! Bovendien kan men toch heel goed begrijpen, dat iedere macht slechts daar handelend mag en kan optreden, waar zij ook zien, weten, rechtspreken, oordelen, wijzigen en verhelpen kan. Want wat zou me dat voor een rechter zijn, die blindweg de zaak wilde beoordelen, die hij hoort noch ziet? Zeg mij eens: hoe kan een mens de harten zien, kennen, oordelen, vonnissen en veranderen? Dat is alleen aan God voorbehouden, zoals Ps. 7: 10 zegt: "God beproeft de harten en de nieren." Evenzo vs. 9: "de Heere is rechter over de mensen." En Hand. 15: 8: "God is een kenner van de harten." En Jer. 17: 9 en vervolgens: "boos en ondoorgrondelijk is het menselijk hart, wie kan het doorgronden? Ik, de Heere, Die de harten en nieren beproef." Een rechtbank moet heel zeker zijn, als zij moet oordelen en alles ten volle aan het licht gebracht hebben. Maar de gedachten en gezindheden van de ziel kunnen aan niemand dan alleen aan God bekend zijn. Daarom is het onmogelijk en tevergeefs, iemand te bevelen of met geweld te dwingen, zus of zo te geloven. Dat moet anders worden aangepakt; de macht doet het niet. En ik verbaas mij over de grote dwazen, daar ze zelf allemaal zeggen: "de occultis non judicat Ecclesia", "over geheime zaken oordeelt de Kerk niet." Indien dan de Kerk met haar geestelijk bestuur slechts openbare zaken bestuurt, hoe waagt de onzinnige wereldlijke macht het dan, over zulk een geheim, geestelijk, verborgen ding als het geloof, te oordelen en te schoolmeesteren?

Vervolgens: ieder moet dus op eigen verantwoording weten, hoe hij gelooft en moet voor zichzelf toezien, dat hij recht gelooft. Want evenmin als een ander voor mij naar de hel of de hemel kan gaan, evenmin kan hij ook voor mij geloven of niet geloven. En evenmin als hij mij hemel of hel kan openen of sluiten, evenmin kan hij mij tot

⁵³ Met andere woorden: geloof dus maar op gezag, u aansluitend bij de meerderheid.

geloof of ongeloof brengen. Daar het dus voor ieder afzonderlijk een gewetenszaak is, hoe hij gelooft of niet gelooft, en aangezien daardoor aan de wereldlijke overheid geen afbreuk gedaan wordt, moet deze ook tevreden zijn en haar eigen zaak behartigen en ieder laten geloven, hoe hij kan en wil, en niemand met geweld dwingen. Want geloven is een vrij werk, waartoe men niemand dwingen kan. Ja, het is een goddelijk werk in de geest: Laat staan dan, dat uitwendige macht het zou kunnen dwingen of bewerken. Vandaar het spreekwoord, dat Augustinus reeds kent: "tot 't geloof kan en mag men niemand dwingen."

Daarbij zien die blinde ellendige lieden niet, welk een totaal vergeefs en onmogelijk ding ze in de zin hebben. Want hoe hard ze bevelen en razen, ze kunnen de mensen toch nooit verder brengen, dan dat ze hen met de mond en de hand volgen. Het hart kunnen zij niet dwingen, al zouden ze zichzelf in stukken scheuren. Want het spreekwoord is waar: gedachten zijn tolvrij, Wat is dat nu toch, dat zij de mensen willen dwingen met het hart te geloven, terwijl ze zien dat dat onmogelijk is? Ze brengen daarmee de zwakke gewetens met geweld ertoe te liegen, te verloochenen en anders te spreken dan ze 't in hun hart voor waar houden en laden zodoende andermans gruwelijke zonden op zich. Want alle leugens en valse belijdenissen, die zulke zwakke gewetens doen, komen ten laste van hem, die ze afgedwongen heeft⁵⁴. Het zou toch veel beter zijn te dragen, dat zij, als hun onderdanen dwaalden, ze eenvoudig lieten dwalen, dan dat zij hen dwongen te liegen en anders te spreken dan zij van mening zijn. Ook is het niet goed, dat men het slechte met het slechtere bestrijden wil.

Maar wilt u weten, waarom God beschikt, dat de wereldlijke vorsten op zulk een gruwelijke manier moeten te keer gaan? Ik zal 't u zeggen. God heeft hen overgegeven aan een verkeerde gezindheid en wil er met hen een eind aan maken, evenals met de geestelijke heren. Want mijn ongenadige heren, paus en bisschoppen, moesten bisschoppen⁵⁵ zijn en Gods Woord prediken. Dat laten ze na en ze zijn wereldlijke vorsten geworden en regeren met wetten, die slechts betrekking hebben op lichaam en goed. Ze hebben het heel mooi omgedraaid! Innerlijk moesten ze de zielen regeren door Gods Woord, maar ze regeren met uiterlijke macht kastelen en steden, land en luiden, en martelen de zielen met onuitsprekelijke moorddadigheid. Evenzo moesten de wereldlijke heren land en luiden regeren met uiterlijke macht. Dat laten zij na. Ze wisten niets meer te doen dan geld bij elkaar te schrapen en te rapen, de ene tol na de andere, de ene belasting na de andere te heffen, daar een beer, hier een wolf vrij te laten⁵⁶, bovendien te maken, dat er bij hen geen recht, trouw en waarheid meer gevonden wordt en zo te handelen, dat het zelfs voor rovers en boeven te bont was, zodat hun wereldlijk bestuur even diep gezonken terneer ligt, als dat van de geestelijke tirannen. Daarom verkeert God hun verstand, zodat zij waanzinnig te werk gaan en geestelijk over de zielen willen regeren, evenals die anderen wereldlijk willen regeren, om kalmweg andermans zonden en de haat van God en alle mensen op zich te laden, totdat ze te gronde gaan met bisschoppen, papen en monniken en al, de ene schurk met de andere, om daarna de schuld van dat alles aan het evangelie⁵⁷ te geven en in plaats van zich te bekeren God te lasteren door te zeggen: onze (d.i. Luther's) prediking heeft dat alles veroorzaakt. Maar hun ondeugd en boosheid hebben het verdiend en verdienen het nog onophoudelijk. Zo deden ook de Romeinen, toen zij te

⁵⁴ Vgl. Matth. 27 25: "Zijn bloed kome over ons en onze kinderen", en Hand. 5: 28.

⁵⁵ Epi-scopus bis-schop toe-ziener, dus bisschop in de ware zin van het woord,

⁵⁶ N.l. voor de jacht, om ze daarna weer te vangen.

⁵⁷ N.l. aan Luther en de ketters.

gronde gingen⁵⁸. Zie, daar bespeurt u de raad van God over de grote hanzen. Maar ze mogen 't niet geloven, opdat zulk een ernstige raad van God niet verhinderd wordt door hun boetedoening⁵⁹.

Nu zegt u: Paulus heeft toch gezegd in Rom. 13: 1: "een ieder zij onderdanig aan de overheid." En Petrus zegt in 1 Petrus 2: 13: "wij moeten aan alle menselijke ordening onderdanig zijn." Antwoord: daarin hebt u gelijk. Want die teksten getuigen voor mij. Paulus spreekt van de overheid en haar macht. Nu hebt u gehoord dat niemand dan God alleen macht over de zielen hebben kan. Dan moet Paulus ook geen andere gehoorzaamheid bedoelen, dan daar, waar macht kan wezen. Daaruit volgt, dat hij niet spreekt van het geloof. Hij bedoelt dus niet, dat de wereldlijke overheid macht moet hebben om over het geloof te gebieden, maar om op aarde over de uiterlijke goederen te heersen en te beheren. Dat geven zijn woorden ook duidelijk en helder aan. Want aan beide, aan de macht en aan de gehoorzaamheid stelt hij paal en perk en zegt (Rom. 13: 17): "geeft ieder het zijne, schatting, wie de schatting, tol, wie de tol, eer, wie de eer, vrees, wie de vrees toebehoort." Ziedaar: gehoorzaamheid en macht in de wereld slaagt alleen op belasting, tol, eer en vrees, dus uiterlijk. Evenzo waar hij zegt in vs. 4: "de macht is niet te vrezen voor degenen, die goede, maar voor degenen, die kwade dingen doen"; daar perkt hij nogmaals de macht in, (zeggende) dat zij niet over geloof of Gods Woord, maar alleen over kwade werken heer en meester moet zijn.

Dat bedoelt ook Petrus als hij in vs. 13 spreekt van menselijke ordening. Nu kan menselijke ordening zich nooit uitstrekken tot in de hemel en tot over de ziel, maar slechts op aarde over de uiterlijke levenswandel van de mensen onder elkander, waar mensen zien, weten, vonnissen, oordelen, straffen en redden kunnen. Dat alles heeft ook Christus heel goed onderscheiden en kort samengevat, als hij zegt in Matth. 22: 21: "geeft de keizer, wat van de keizer is en God, wat van God is." Als nu de keizerlijke macht zich uitstreckte tot het Rijk en de macht van God en niet iets afzonderlijks was, zou Hij het niet zo onderscheiden hebben. Want, zoals gezegd, de ziel staat niet onder de macht van de keizer. Hij kan haar noch leren, noch leiden, noch doden, noch levend maken, noch binden, noch ontbinden, noch oordelen, noch vonnissen, noch vasthouden, noch vrijlaten⁶⁰, wat toch het geval moest zijn, als hij macht had wetten of bevelen aan haar op te leggen. Maar over lichaam, goed en eer heeft hij zulks wel te doen, want die staan onder zijn macht.

Dat alles heeft ook David reeds lang te voren in een korte, mooie tekst samengevat, waar hij zegt in Ps. 115: 16: "de hemel heeft Hij aan de Heere des hemels, maar de aarde heeft Hij aan de mensenkinderen gegeven." Dat betekent: wat op aarde is en tot het tijdelijke aardse rijk behoort, daarin heeft een mens wel macht van God; maar wat tot de hemel en tot het eeuwige rijk behoort, dat staat alleen onder de hemelse Heere. Ook Mozes heeft dit niet vergeten, als hij spreekt in Gen. 1: 26: "God sprak: laat Ons mensen maken, die over de dieren op aarde, de vissen in het water en de vogels in de lucht regeren." Daar is de mens slechts uiterlijk bestuur toegekend. In één woord: dat is ook de bedoeling, zoals Petrus zegt in Hand. 5: 29: "men moet Gode meer gehoorzamen dan de mensen." En daarmee stelt hij ook eens en voor goed duidelijk paal en perk aan de wereldlijke macht. Want als men aan alles wat de wereldlijke macht wilde, moest gehoorzamen, dan zou het woord "men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan de mensen" geen zin hebben.

Als nu uw vorst of wereldlijk heer u gebiedt, de zijde van de paus te kiezen, zus of zo

⁵⁸ De Romeinse keizers gaven de schuld van rampen aan de Christenen en vervolgden de Christenen, toen het Romeinse rijk ten ondergang neigde.

⁵⁹ Hun harten moeten verstokt blijven.

⁶⁰ Zie Matth. 16: 19.

te geloven, of boeken weg te doen, dan moet u zeggen: "het past Lucifer niet, naast God te zitten. Waarde heer, ik ben verschuldigd u te gehoorzamen met lijf en goed, beveel mij naar de mate van uw macht op aarde, zo zal ik volgen. Beveelt u mij echter te geloven of boeken weg te doen, zo zal ik niet gehoorzamen; want dan bent u een tiran en grijpt te hoog en beveelt, waar u noch recht noch macht hebt, enz." Ontneemt hij daarom uw goed en straft bij zulke ongehoorzaamheid: zalig bent u en dank God ervoor, dat u waardig bent ter wille van Gods Woord te lijden. Laat hem maar razen, de dwaas, hij zal zijn rechter wel vinden! Want ik zeg u, als u hem niet tegensprekt maar hem toestaat u het geloof of de hoeken te ontnemen, dan hebt u waarlijk God verloochend. Laat ik daarvan een voorbeeld geven: In Meiszen, Beieren en in de Mark Brandenburg en op andere plaatsen hebben de tirannen een gebod doen uitgaan, dat men de nieuwe testamenten her en van de in de overheidsgebouwen moet uitleveren. Hier moeten hun onderdanen alz6 doen: niet één blaadje, niet één letter moeten zij uitleveren, op straffe van verlies van zaligheid. Want wie dat doet, levert Christus over in de handen van Herodes; want zij handelen dan als moordenaars van Christus, zoals Herodes. Maar in dat alles moeten zij lijden, ook al beval men bij hen huiszoeking te doen en met geweld boeken of goederen af te nemen. Misdadigheid moet men niet weerstaan, maar ondergaan; men moet haar echter niet billijken, noch daarin helpen, volgen of gehoorzamen met één schrede of met één vinger. Want zulke tirannen handelen zoals wereldlijke vorsten moeten handelen, het zijn "wereldlijke"vorsten⁶¹. De wereld echter is Gods vijandin. Daarom moet zij ook doen wat tegen God en overeenkomstig de wereld is, opdat ze niet van hun beroepseer beroofd worden maar wereldlijke vorsten blijven. Verwonder u daarom niet, als zij tegen het evangelie razen en tieren. Zij moeten aan hun titel en naam voldoen.

En u moet weten, dat een wijs vorst van het begin van de wereld af een zeldzame vogel is en een vrome vorst nog veel zeldzamer. Zij zijn gewoonlijk de grootste dwazen en de ergste schurken op aarde⁶². Daarom moet men bij hen altijd op het ergste bedacht zijn en weinig goeds van hen verwachten, vooral in godsdienstige zaken, die het zieleheil raken. Want zij zijn Gods gevangenebewaarders en beulen en Zijn goddelijke toorn gebruikt hen, om de slechte mensen te straffen en naar het uiterlijke vrede te bewaren⁶³. Onze God is een groot Heere.

Daarom moet Hij ook zulke edele hooggeboren rijke beulen en beulsknechten hebben en daarom wil Hij, dat zij van iedereen rijkdom, eer en vrees in overvloed en in menigte ontvangen. Het behaagt Zijn goddelijke wil, dat wij Zijn beulen genadige heren noemen, hun te voet vallen en met alle ootmoed onderdanig zijn, voorzover zij hun handwerk niet te ver uitbreiden en herders in plaats van beulen willen zijn. Valt het nu zo uit, dat een vorst wijs, vroom of een Christen is, dan is dat één van de grootste wonderen en het aller-kostelijkste teken van goddelijke genade over dat land. Want meestal gaat het volgens het woord van Jesaja 3: 4: "Ik wil hun kinderen tot vorsten geven en dwazen zullen hun heren zijn"; en Hosea 13: 11: "Ik wil u een koning geven in Mijn toorn en zal hem u ontnemen in Mijn verbolgenheid." De wereld is te boos en niet waard, dat zij te veel wijze en vrome vorsten heeft. Kikvorsen zijn voer voor ooievaars.

Maar nu zegt u wederom: ja zeker, wereldlijke macht dwingt niet te geloven, maar

⁶¹ Vgl. Matth. 20: 25.

⁶² In dit aan hertog Johannes opgedragen geschrift uit Luther zich ongedwongen, onderscheid makende weliswaar tussen ambt en persoon, en in overeenstemming met menig Schriftwoord, zoals Ps. 118: 9; 146: 3; Pred. 10: 16; Jes. 3: 4; Matth. 10: 18; 20: 25; Hand. 4: 26.

⁶³ Vergelijk Vondel in "Josef in Dothan": Ja, Vader, laat de mensen ruiken hoe Gij de kwaden kunt gebruiken ten goede van dit aards geslacht.

belet slechts uiterlijk, dat men de mensen niet met valse lering verleidt; hoe zou men anders de ketters kunnen bestrijden ? Antwoord: dat moeten de bisschoppen doen; hun is dat als ambt opgedragen en niet aan de vorsten. Want ketterij kan men nooit met geweld beletten, men moet dat anders aanpakken en hier is een ander soort van twist dan die met het zwaard. Gods Woord moet hier strijden. Als dat het niet kan klaar spelen, dan zal het door wereldlijke macht wel nooit gelukken, al wordt de wereld met bloed overstroomd. Ketterij is een geestelijke zaak, die men niet met ijzer kan stuk hakken, met vuur kan verbranden of met water kan verdrinken. Alleen Gods Woord is daartoe in staat, zoals Paulus zegt in 2 Cor. 10: 4: "onze wapenen zijn niet vleselijk, maar machtig in God, om alle raad en hoogheid omver te werpen, die zich verheft tegen de kennis Gods en alle verstand gevangen te nemen onder de gehoorzaamheid van Christus." Nooit hebben geloof en ketterij grotere kracht, dan waar men ze zonder Gods Woord, alleen met geweld bestrijdt. Want dan kan men zeker zijn, dat zulk geweld ongelijk heeft en tegen het recht handelt, daar het zonder Gods Woord te werk gaat en zich niet anders dan alleen met geweld weet te behelpen, gelijk de redeloze dieren.

3. GESCHIEDENIS VAN BROEDER HENDRIK'S VERBRANDING IN DITMAR, BENEVENS EEN VERKLARING VAN DE TIENDE PSALM DOOR M. LUTHER. 1525.

TOELICHTING

Hendrik van Zutfen werd omstreeks 1488 geboren. Hij trad in de Augustijner orde en ging in 1508 studeren te Wittenberg, waar hij Luther leerde kennen. In 1509 behaalde hij de graad van baccalaureus (candidaat) in de wijsbegeerte en in 1511 die van magister (doctorandus). Nadat hij in 1514 plaatsvervangend prior van het Augustijner klooster te Keulen was geweest, werd hij in 1515 prior van het klooster van zijn orde te Dordrecht. Van 1520 tot 1522 vertoefde hij weer te Wittenberg, waar hij tot de vriendenkring van Luther en Melanchthon behoorde en nu ook baccalaureus in de theologie werd. Toen werkte hij enige maanden te Antwerpen, maar werd op aanstoken van de Dominicanen door de landvoogdes Margaretha gevangen genomen. Het volk bevrijdde hem echter en nu week Hendrik naar Duitsland uit. Hij had de bedoeling naar Wittenberg te reizen, maar werd door geestverwanten te Bremen vastgehouden. Het verdere verloop van Hendrik's geschiedenis is door Luther op sobere wijze getekend.

De gegevens hiervoor heeft Luther o.a. van de Bremer predikant Jacobus Propst ontvangen, die hem verzocht aan de gemeente aldaar een brief te schrijven, om haar over de marteldood van de geliefde leraar te troosten.

De wijze, waarop Luther aan dit verzoek gevolg heeft gegeven, getuigt ervan, welk een voortreffelijk trooster hij was. En volkomen terecht heeft men gezegd, dat zijn troostbrief een waarlijk apostolisch karakter draagt.

Martinus Luther, prediker te Wittenberg, aan alle geliefde uitverkoren vrienden van God in Christus te Bremen.

Genade en vrede van God onze Vader en de Heere Jezus Christus.

Zeer geliefden in Christus, ik heb van de geschiedenis van het martelaarschap van de zalige broeder Hendrik van Zutfen, die ik door geloofwaardige en vrome lieden heb laten onderzoeken, nauwkeurig kennis genomen. En ik heb haar niet in duisternis of twijfel verborgen willen laten liggen. Nee, het heeft mij goed gedacht, om haar aan de dag te brengen tot lof en eer van de goddelijke genade, welke in deze tijd in zo rijke mate aan ons, verdoemden, onwaardigen en verlorenen geschonken is, dat wij niet alleen het zuivere Woord van God bezitten, horen en lezen en het ook op vele plaatsen als de heldere zon zien opgaan, maar tevens gevoelen en bespeuren, dat de Geest van God Zijn Woord met sterke en machtige daden bewijst en bevestigt, gelijk Hij van de aanvang af⁶⁴ placht te doen. Dit geschiedt vooral hierdoor, dat Hij zulke dappere en kloeke harten geeft, dat predikers en toehoorders beiden op vele plaatsen dagelijks het aantal van de heiligen aanzienlijk vergroten. Immers verscheidenen vergieten hun bloed, verscheidenen zijn gevangen genomen of door de hunnen verjaagd en allen tezamen dragen zij de smaad van Christus' kruis. Zo is thans weer een waar christelijk leven zichtbaar geworden, dat met zijn lijden voor de wereld gruwelijk is om aan te zien, maar kostelijk en van waarde voor het oog van God. Zo zegt het Psalmboek: Kostelijk is voor de Heere de dood Zijner heiligen en nogmaals: Hun bloed is kostelijk

⁶⁴ D.w.z. vanaf de dagen van het oudste Christendom.

voor Zijn ogen (Ps. 72: 14).

Onder hen schittert zeker het aller-helderst deze Hendrik van Zutphen, uw prediker, die in Ditmar zulk een schandelijke marteling omwille van Gods Woord ondergaan en het evangelie op zo machtige wijze met zijn bloed bevestigd heeft. Trouwens de twee te Brussel, Johannes en Hendrik⁶⁵, zijn als de eersten ook twee heerlijke lichten geworden door de schone dood, waardoor zij geofferd zijn, een offer Gode tot een liefelijke reuk. Hierbij behoort ook Gaspar Tauber, die te Wenen werd verbrand, en George, een boekhandelaar in Hongarije. En nu is onlangs, naar ik vernomen heb, te Praag in Bohemen iemand verbrand, omdat hij zijn orde van de onreine kuisheid⁶⁶ heeft verlaten en in de goddelijke echtelijke staat en de orde van de reine kuisheid getreden is. Het zijn dezen en hun gelijken, die in hun bloed het pausdom benevens zijn god, de duivel, zullen verdrinken. Zij ook zijn het, die het Woord van God tegenover de onreine lasteraars, de nieuwe valse profeten⁶⁷, die thans overal opstaan en scheuringen verwekken, rein en zuiver zullen handhaven. Want zonder twijfel laat God hen in deze tijd, waarin zoveel dwalingen en secten opkomen, uit genade sterven en hun bloed vergieten, om ons te waarschuwen en door hen te getuigen, dat de leer, die zij verkondigd en gehandhaafd hebben, waarvoor zij gestorven zijn en met hun martelaarschap getuigenis hebben afgelegd, de rechte leer is, waardoor de ware geest gegeven wordt. Zo stierven oudtijds ook de heilige martelaren terwille van het evangelie en bezegelden en verzekerden zij het met hun bloed.

Zulk een roem hebben degenen, die de wereld over goede werken, menselijke gerechtigheid en vrije wil geleerd en haar op een dwaalspoor geleid hebben, nog nooit kunnen verwerven. Terwille van zulk een leer doodt de duivel niemand; hij kan hen goed verdragen, ja geeft hun grote rijkdommen, eer en wereldse macht, zodat zij rust hebben en een aangenaam leven leiden. En zo zij daarvoor al stierven, dan zijn zij toch geen martelaren van God, maar van zichzelf en van de duivel. Zo zijn ook de heidenen om tijdelijk recht, goed en eer gestorven, gelijk Paulus Rom. 5: 7 zegt: dat terwille van het goede misschien iemand zou kunnen sterven, dat wil zeggen terwille van allerlei, dat de wereld goed noemt, zoals rijkdom, eer, macht. Want om het recht wil nauwelijks iemand sterven. Maar sterven terwille van Gods Woord en van het geloof, dat is de dierbare, kostelijke, edele dood, die alleen het deel is van de kinderen van Gods Geest. Want zulk sterven sluit in en brengt mede, dat men voor de onrechtvaardigen en zelfs voor hen, die de dood aandoen, sterft en in zijn sterven voor hen bidt, zoals Christus heeft gedaan volgens het woord van Jesaja: En Hij bad voor de overtreders (Jes. 53: 12). Daarom lezen wij ook geen voorbeeld ervan, dat ooit een Christen terwille van de leer van de vrije wil en van de werken gestorven is, maar alleen terwille van het Woord van God.

Daar nu de barmhartige God u te Bremen zo genadig bezoekt en u zo nabij is, daarbij de kracht van Zijn Geest zo duidelijk onder u in deze Hendrik betoont, dat u het met handen kunt tasten, heb ik het goed geoordeeld, u de geschiedenis van zijn lijden schriftelijk mede te delen en haar openbaar te maken, opdat ik uw hart in Christus vermaan, dat u niet bedroefd bent, noch kwaad spreekt van zijn moordenaars in Ditmar, maar verheugd bent, God dankt en prijst, die u waardig heeft gemaakt om zulke wonderen en genadegaven van Zijnentwege te aanschouwen en te bezitten. Want zijn moordenaars hebben reeds al te veel en al te grote straf gekregen, dat zij

⁶⁵ Johannes van Esschen en Hendrik Voes, twee Augustijner monniken werden de 1ste juli 1523 te Brussel verbrand. Te van hun nagedachtenis schreef Luther een gedicht: "Lied von den zwei Märtyrern Christi."

⁶⁶ D.i. zijn kloosterorde.

⁶⁷ Karlstadt, Thomas Münzer e.a.

hun handen zó jammerlijk met het onschuldige bloed bevlekt en zich voor God zo diep en verschrikkelijk bezondigd hebben. Daarom is het veel meer nodig over hen te wenen en te klagen, dan over de zalige Hendrik, en voor hen te bidden, dat niet alleen zij, maar het gehele Ditmarse land bekeerd wordt en tot kennis van de waarheid komt. En het is een troost te kunnen hopen, dat dit als vrucht uit dit lijden van Hendrik zal voortkomen, vooral omdat reeds velen in dat land verlangend naar het evangelie zijn en het hun leed doet, dat zulk een moord onder hen is gepleegd. Want het is zeker de bedoeling van God, die de zalige Hendrik daar heeft willen laten lijden, niet alleen de goddelozen, die zich niet bekeren, te straffen, maar ook een zodanige moord voor velen in dat land heilzaam te maken en hen daardoor tot het eeuwige leven te voeren. Derhalve verzoek ik u en beveel u aan, om in dit geval de tiende psalm⁶⁸ te zingen en te lezen, die hierop volkomen en duidelijk toepasselijk is. Dan zal men niet bedroefd over de martelaren zijn, maar blijde God loven om de vrucht, die God door hun martelingen op aarde werkt. En het zal mij waarlijk niet verdrieten deze psalm met u, als in de geest tegenwoordig, door te zingen en er een beknopte verklaring van te geven. Een beknopte verklaring van de tiende Psalm over de martelaren van Christus, welke aldus begint:

Een psalm van David, om luide te zingen van de jeugd des Zoons.

Deze titel geeft aan, waarvan de psalm zingt en hoe hij gezongen moet worden. Luid moet men zingen, dat wil zeggen blij en met lust; en van de jeugd van de Zoon, dat wil zeggen van de martelaren van Christus, de Zoon van God, die Zijn jonge, sterke mannen zijn en dit in hun dood door het geloof in alle volkomenheid zijn geworden.

Ik dank de Heere van ganser harte en wil Uw wonderen verhalen.

Deze wonderen zijn, gelijk straks volgt, dat God de wereld bedwingt en bekeert niet met geweld, maar door het bloed en de dood van Zijn heiligen en dat Hij de levenden door de stervenden en doden overwint: welk een wonderbare zegepraal:

Ik verblijd mij en ben vrolijk en loof Uw Naam, Gij Allerhoogste!

Zijn Naam is even wonderbaar als Zijn werk; want door dat werk heeft Hij de Naam, dat Hij door de dood het leven bevordert en Zich daardoor een Heere over leven en dood betoont (Rom. 14: 9).

Dat Gij mijn vijanden achterwaarts gedreven hebt: zij zijn gevallen en omgekomen voor Uw aangezicht.

Welk een zalig drijven, vallen en omkomen, dat van Gods Aangezicht, dat wil zeggen door de kennis van Zijn genade komt, waardoor de goddelozen zó vallen, dat zij opstaan en zalig worden.

Want Gij hebt mijn rechtszaak ten einde gebracht; Gij zit op de troon, een rechtvaardig Rrechter.

De zaak is het Woord van God, waarom de goddelozen ons vijandig gezind zijn. Maar God brengt het zover, dat onze leer de rechte blijft en genen te schande worden. Derhalve is het ons tot een troost, dat Hij onze rechtvaardige zaak niet in de steek kan laten.

Gij scheldt de heidenen en brengt de goddelozen om; hun naam verdelgt Gij voor

⁶⁸ Wij hebben hier met een vergissing van Luther te doen; bedoeld is de negende psalm.

altijd en eeuwig.

Aldus brengt U mijn zaak ten einde, dat U hen door Uw Woord straft en bekeert en al hun bedoelen teniet doet, zodat men er geen acht meer op slaat.

De zwaarden des vijands hebben een einde, de steden verwoest Gij; hun gedachtenis is met hen heen.

Dat wil zeggen: zij laten af van het vervolgen en worden gelovig, zodat zij hun vroegere gezindheid niet meer prijzen of gedenken.

De Heere echter blijft eeuwig; Hij heeft Zijn zetel ten gerichte bereid.

Dat wil zeggen: Zijn Woord en rijk bestaat en Hij verdoemt alle goddelozen met hun gezindheid.

Hij richt de aarde met recht en regeert de mensen rechtvaardig.

Dat wil zeggen: door Zijn Woord leidt en leert Hij de wereld op de rechte en goede wijze.

De Heere is de schuts van de armen, een schuts ten tijde van nood.

Want al laat Hij toe, dat wij aangevochten worden en dat ettelijken worden gedood, Hij beschermt hen toch naar de geest, zodat zij moedig zijn en de dood niet vrezen, maar hem overwinnen. Bovendien voegt Hij het toch zó, dat wij niet allen omkomen, zoals de goddelozen gaarne wilden. En alzo blijft Zijn kuddeke immermeer in leven en neemt het toe.

Daarom hopen op U wie Uw Naam kennen; want Gij, Heere, verlaat niet wie U zoeken.

Het is een grote steun en troost, dat God ons belooft, dat Hij niet zal verlaten hen, die naar Hem vragen, dat wil zeggen: hen die Zijn Woord bezitten, waarin Zijn Naam erkend en geprezen wordt, niet ons doen en onze naam, gelijk de werkheiligen doen.

Looft de Heere, die op Sion woont, verkondigt onder de mensen Zijn werken.

Dat wil zeggen: zoekt en prijst alleen Zijn Naam en predikt Zijn Woord, dan zal Hij van Zijn kant u zoeken en prijzen, zoals het volgende zegt:

Want Hij denkt aan en vraagt naar hun bloed; Hij vergeet niet het gekrijt van de armen.

Hij laat hen doden en hun bloed vergieten, houdt zich alsof Hij hen vergeten heeft. Doch Hij denkt sterk aan hen en beschikt, dat hun bloed zó gewroken wordt, dat het getal gelovigen steeds groter wordt en dat van de goddelozen geringer, hoe meer bloed zij vergieten.

Wees mij, Heere, genadig, zie mijn ellende onder de vijanden aan, Gij die mij verheft uit de poorten des doods.

Dat wil zeggen: ga voort, gelijk U begonnen bent en help ons steeds verder door de dood talrijker worden. Want het is Uw gewoonte ons uit de poorten van de dood, dat is uit de macht van hen, die doden, te verlossen en hen ten onder te brengen.

Opdat ik Uw ganse eer verkondig in de poorten van Sions dochter, dat ik verheugd zij in Uw heil.

Dat ik ook des te meer in het vervolg U moet loven, hoe meer U helpt, opdat Uw

Naam steeds groter wordt bij de gelovigen, zoals volgt:

De heidenen zijn in de groeve verzonken, die zij bereid hadden, hun voet is gevangen in het net, dat zij gespannen hadden.

Dat wil zeggen: met hun doden en vervolgen doden zij zichzelf en brengen zichzelf om. Want God maakt daardoor Zijn Woord sterker, zodat het meer mensen dan anders bekeert.

Er is erkend, dat de Heere recht doet; de goddeloze is verstrikt in het werk zijner handen. Sela.

Hij laat Zijn Woord niet in de steek, doch maakt het op het eind openbaar, dat het goed is en de goddelozen met hun eigen woorden en uitspraken worden gevangen.

De goddelozen moeten ter helle gevoerd worden, alle heidenen die God vergeten.

Zo moeten wij tegen hun eigen wens in bidden, dat God hen in het geweten treft en door ons woord verschrikt, opdat zij tot ons komen.

Want Hij vergeet de armen niet geheel en de verwachting van de ellendigen zal niet voor eeuwig verloren zijn.

Dit wilden wel gaarne de goddelozen en God laat het ook wel de schijn ervan hebben en de goddelozen het erop toelagen.

Doch Hij troost ons hier, dat wij ons niet naar de schijn moeten richten, maar naar Zijn Woord.

Heere, sta op, opdat mensen niet de overhand krijgen; laat alle heidenen voor U geoordeeld worden.

Dat wil zeggen: doe gelijk U gesproken hebt en laat Uw Woord ver onder de heidenen weerklinken, zodat zij in hun geweten verdoemd en verschrikt worden.

Stel hun, Heere, een leraar, opdat de heidenen erkennen, dat zij mensen zijn. Sela.

Wie zich bewust is een mens te zijn, die weet, dat hij niets en nietig is voor God. Daarom laat hij wel af van zijn razernij en vermetelheid en begeert in deemoed van iedereen te leren. Zulke kennis brengt echter het uiterlijk gepredikte Woord. Daarom vraagt hij daartoe leraars, gelijk Christus zegt: Bidt de Huisvader, dat Hij arbeiders in Zijn oogst uitzendt (Matth. 9:38). Hij wil niet met geesten zonder leer of zonder uitwendig Woord aan ons werken, zoals thans ettelijke dulle profeten dwaas verkondigen.

Zo ziet u hier, geliefde heren en vrienden, hoe deze psalm ons troost en gebiedt te hopen, dat God door het dierbare bloed van Hendrik veel goeds en nuttigs tot stand zal brengen. Daarom laat u troosten door zulk een goddelijk troostwoord en helpt bidden met deze psalm, dat Zijn Naam geheiligt en Zijn rijk vermeerderd wordt.

Ik bid u om Godswil: laat de goede lieden in Ditmar u bevolen zijn; wilt hen op vriendelijke wijze troosten en helpen tot ons te komen. Want ik hoor, dat het velen bovenmate leed doet, dat door de monniken zulk een groot ongeluk in hun land aangericht is. Dit is een goede, door God ontstoken vonk; daaruit zal wel een goed vuur ontstaan, als u met vriendelijke, zachte geest ervoor zorgt, dat het niet uitgeblust wordt.

Laat u ook Jacobus Propst, uw prediker, benevens de anderen bevolen zijn, die God met u allen sterkte en genade schenke, zodat u in de leer, die door Hendrik's bloed

bezegeld is, blijft en, zo God het eist, hem navolgt.

U groeten al onze broeders in Christus. Bidt voor ons. De genade Gods zij met u!
Amen.

DE GESCHIEDENIS VAN BROEDER HENDRIK VAN ZUTFEN

In het jaar onzes Heeren 1522 kwam Hendrik naar Bremen, niet omdat hij daar wilde prediken, want hij wilde naar Wittenberg reizen, daar hij door de tirannen omwille van het evangelie uit Antwerpen verdreven was. Hem werd echter door verscheidene vrome Christen-burgers het verzoek gedaan een predicatie te houden. Uit christelijke liefde weigerde hij dit niet, doch hield de eerste preek op de zondag vóór St. Maarten⁶⁹. Toen het volk hoorde, dat hij het Woord van God leerde, richtte de ganse gemeente van die parochie herhaaldelijk het dringend verzoek tot hem, dat hij hun het Woord van God zou prediken en daartoe bij hen zou blijven. En hij nam aan dit enige tijd met hen te beproeven.

Toen echter de lieden, die men geestelijken noemt, met name de domheren alsmede de monniken en de priesters hiervan kennis kregen, deden zij hun uiterste best hem en het Woord van God tot zwijgen te brengen en te verdrijven terwille van hun hebzucht, zoals dat in alle landen immers de manier is. Derhalve verzochten zij de edelachtbare wijze Raad zulk een boze ketter te verdrijven; want - zo heette het - zijn leer en prediking was tegen de heilige christelijke kerk gericht. Toen liet de wijze Raad op grond van dit verzoek de bouwmeesters⁷⁰ en oversten van de parochie, waar Hendrik predikte, ontbieden en hun de klacht van het kapittel en alle priesters voorleggen.

Daarop antwoordden de bouwmeesters van de parochie, dat zij niet anders wisten, dan dat zij een vrome en geleerde prediker hadden beroepen, die het Woord van God rein en zuiver onderwees. Wanneer echter het kapittel of iemand anders, klein of groot, kon bewijzen, dat hij iets in strijd met Gods Woord of een andere ketterij onderwezen of gepredikt had, dan wilden zij hem geenszins dulden of bij zich houden, maar hem samen met het kapittel helpen vervolgen. Wanneer echter de heren van het kapittel alsmede de andere geestelijken hem niets ten laste konden leggen, dat hij in strijd met Gods Woord had geleerd, en de bedoeling hadden hem met geweld zonder enig vergrijp te verjagen, dan zouden zij dat op generlei wijze dulden. Zij verzochten derhalve de edelachtbare Raad aller-onderdanigst zoiets niet van hen te vergen, maar het recht te handhaven; zij waren ook bereid hun predikant te allen tijde te verplichten, om zich aan het recht te houden. Dit antwoord liet de edelachtbare Raad door zijn afgevaardigden aan het kapittel overbrengen. Toen echter de geestelijken bemerkten, dat zij met goede woorden niets bereikten, begonnen zij te toornen en te dringen en liepen terstond naar hun bisschop⁷¹ en deelden hem mede, hoe de regenten van Bremen kettters geworden waren en de geestelijkheid niet wilden gehoorzamen. En zij uitten vele klachten, dat het te duchten was, dat de ganse stad zou worden verleid.

Nu zond de bisschop twee van zijn raadsheren naar Bremen en liet verzoeken de monnik tot hem te willen zenden. Toen men echter vroeg, om wat voor reden men hem moest uitleveren, antwoordden zij, dat hij tegen de heilige kerk predikte. Maar vroeg iemand, in welk opzicht en in welke geloofsartikelen, dan wisten zij niets te antwoorden. Onder deze raadsheren was ook de wijbisschop van de Dominikanerorde, die zich grote moeite gaf, om de vrome Hendrik gevangen te nemen, uit vrees dat het anders met zijn ambt gedaan zou zijn. Tenslotte werd hun door de edelachtbare Raad geantwoord: dat zij op generlei wijze bij hun burgers wisten te bereiken, dat zij de predikant zouden laten vertrekken, nadat hij door hen beroepen was, terwijl hij in geschrifte nooit was weerlegd en ook niemand een geloofsartikel kon aanwijzen, waartegen hij in zijn prediking zondigde. Het was derhalve hun onderdanig verzoek,

⁶⁹ St. Maarten valt op de 11e november. De zondag daarvóór was in 1522 de 9e november.

⁷⁰ Bouwmeesters of bouwheren zijn de hoogste bestuurders van een parochie.

⁷¹ Van 1511 - 1558 was Christoffel van Brunswijk-Wolfenbüttel aartsbisschop van Bremen en Verden.

dat de bisschop, hun genadige heer, zijn hooggeleerden naar Bremen wilde zenden, om met hun predikant te disputeren. Werd hij onrechtzinnig bevonden, dan wilden zij hem met toepassing van een gepaste straf verwijderen; zo niet, dan wisten zij niet, waarom zij hem zouden ontslaan, enz. Doch de wijbisschop verzocht in zijn antwoord dringend terwille van de rust van het gehele land, dat men hem de predikant zou uitleveren en verzekerde plechtig, dat hij niets anders dan de zaligheid van hun zielen zocht. Hij heeft echter niets kunnen bereiken, want de regenten van Bremen volhardden bij hun eerste antwoord.

De wijbisschop was derhalve vertoornd, vertrok uit Bremen en wilde later uit grote boosheid aan de kinderen van de ketters het vormsel niet toedienen. Toen nu de wijbisschop bij zijn heer terugkwam, deelde hij hem het bovengenoemde antwoord mede en tevens, wat hij van de priesters en de monniken had gehoord. Toen daarna dagelijks nieuwe berichten kwamen, hoe de predikant iedere dag steeds heftiger tegen de geestelijkheid predikte, dachten zij een ander plan uit en vaardigden enige voortreffelijke mannen af, om de regenten van Bremen te waarschuwen, welk nadeel de stad wegens de predikant zou lopen, omdat hij in strijd met het gebod van zijne heiligheid de paus en zijne majesteit de keizer predikte. Bovendien wezen zij erop, dat hij de gevangene van vrouwe Margaretha was, hetgeen hun toch groot nadeel zou berokkenen. Ook wisten zij van vrouwe Margaretha dreigbrieven te verkrijgen, waarin zij uitlevering van haar gevangene eiste, en die zij openbaar maakten. Dit alles heeft echter niet kunnen helpen. Want de edelachtbare wijze Raad gaf steeds zowel schriftelijk als mondeling een onberispelijk antwoord. Nu bedacht de bisschop met zijn kliek een ander plan, om het Woord van God tot zwijgen te brengen. Zij belegden een provinciaal concilie, doch niet te Bremen, zoals de gewoonte is, maar te Buxtehude, om gelegenheid te hebben met broeder Hendrik te doen wat zij wilden. Daarheen werden alle prelaten en geleerden van het bisdom dringend opgeroepen, om besprekingen te voeren over het geloof, dat men moest aanvaarden.

Naar dit concilie werd ook de predikant geroepen, doch met dit verschil, dat men met en tegen hem als met een ketter een proces aanhangig wilde maken, terwijl men hem toch niet had kunnen weerleggen en hij ook geen verhoor had ondergaan. Daarom hielden de oversten met de ganse gemeente hun predikant bij zich, want de boze bedoelingen van zijn vijanden waren helder als de dag. Broeder Hendrik echter vatte het geloof, dat hij in zijn prediking verkondigde in enige korte artikelen samen en zond deze in een zendbrief aan de aartsbisschop. Hierin gaf hij naast de artikelen een betuiging van zijn onschuld en verklaarde zich bereid om, wanneer hij dwaalde en men hem dit uit de Schrift kon aantonen, deze dwaling op te geven en te herroepen. Men moest hem echter zijn dwaling uit de heilige Schrift aantonen, want hij kon zijn leer of zijn prediking uit de Schrift bewijzen.

Doch dit aanbod wees men, evenals de artikelen, met verachting af, want hij kreeg geen antwoord. Hoe echter het oordeel uitviel kan men uit het volgende opmaken. Immers terstond daarna lieten zij het bevelschrift van paus Leo X alsmede dat van de keizer⁷², dat te Worms uitgevaardigd was, afkondigen en aanslaan. Niettemin ging de vrome prediker steeds zonder ophouden met zijn prediking voort. Bovendien gaf hij steeds te kennen, dat hij volkomen bereid was zich tegenover iedereen te verantwoorden over zijn leer en prediking. De papisten echter bleven niet rustig, maar zonden iedere dag hun kapelaans naar de preekdienst, om hem zo mogelijk in zijn

⁷² Hiermede worden bedoeld de bul van Leo X van de 3de januari 1521, waarbij Luther definitief uit de kerk wordt gestoten en het z.g. "Wormser Edict" van de 8ste mei 1521, waarbij de rijksban over hem wordt uitgesproken. Beide documenten werden de 21ste maart 1523 aan de Dom en het raadhuis te Bremen aangeslagen.

eigen woorden te vangen. Maar God toonde Zijn wondermacht en bekeerde verscheidenen van hen. Zo heeft het merendeel van hun kapelaans, die zij daarheen zonden, beleden, dat de in deze prediking verkondigde leer de waarheid en uit God was en niemand daaraan weerstand kon bieden; want hun leven lang hadden zij van geen mens zulk een leer gehoord. Daarom moesten zij van hun boosheid afstand doen en het Woord van God niet vervolgen, maar erin geloven, opdat zij zalig werden. Maar hun boosheid had hen verblinden evenals Farao verstokt, zodat zij door eigen schuld nog erger werden. Ook heeft tot op de huidige dag geen van alle monniken ook maar een enkel woord tegen hem kunnen inbrengen, hoewel zij dagelijks "ketterij! ketterij!" schreeuwden. En zij zullen het ook nooit kunnen.

Toen nu God de Almachtige de tijd voorzag, dat de goede Hendrik van de door hem gepredikte waarheid met zijn bloed getuigenis zou afleggen, zond Hij hem uit onder de moordenaars, die Hij daartoe had bereid. Het geschiedde namelijk in het jaar 1524 na de geboorte van Christus, dat hij door de pastoor Nikolaas Boye en andere vrome Christenen van de zelfde gemeente te Meldorf in Ditmar geroepen werd, om hun het Woord van God te verkondigen en hen uit de muil van de antichrist te redden. Want deze heerste daar met grote macht. Hij beschouwde deze roep als een roeping van God en beloofde hun derhalve, dat hij gaarne tot hen zou komen. Daarop verzocht hij op de dag vóór St. Catharina zes vrome broeders en medeburgers bij hem te komen. Hij deelde hun mede, hoe hij naar het Ditmarse geroepen was en gaf hun te kennen, dat hij voornemens was naar 't Ditmarse te reizen en af te wachten, wat God met hem wilde doen, omdat hij verplicht was niet alleen hun, maar ieder, die het begeerde, Gods Woord te verkondigen. Hij verzocht hun daarom, hem een goede raad te willen geven, hoe hij het geschiktst daarheen kon gaan, zonder dat de ganse gemeente het bemerken en zijn reis verhinderen zou, zoals te verwachten was. De vrome Christenen verzochten hem in antwoord hierop, dat hij bij hen wilde blijven en acht erop geven, hoe zwak het evangelie nog onder het volk was, vooral in de omliggende steden, en dat de vervolging nog groot was; ook mocht hij in aanmerking nemen, dat hij door hen beroepen was, om het Woord van God te prediken. Wilden de Ditmarsers een predikant hebben, dan moest hij er een ander heenzenden; want zij wisten heel goed, wat voor een volk die Ditmarsers waren. En bovendien gaven zij hem te verstaan, dat zij niet wisten, hoe zij hem konden laten vertrekken zonder de toestemming van de ganse gemeente.

Hoewel de goede Hendrik toegaf, dat hij door hen beroepen was, antwoordde hij toch, dat zij anders nog genoeg vrome, geleerde mannen hadden, om voor hen te prediken. De papisten waren ook ten dele overwonnen, zodat nu ook voortaan vrouwen en kinderen hun dwaasheid inzagen en veroordeelden. Hij had toch ook twee jaren voor hen gepredikt. Maar de Ditmarsers hadden geen predikant en daarom kon hij hun een dergelijk verzoek niet met een goed geweten weigeren. Hun bewering, dat zij hem zonder medeweten en toestemming van de ganse gemeente niet konden laten vertrekken, had geen betrekking op zijn geval, omdat hij haar niet voor altijd wilde verlaten. Want hij was van plan slechts een korte tijd in Ditmar te prediken, n.l. één of twee maanden, totdat hij zelf door zijn woord een vaste grondslag zou gelegd hebben, en daarna tot hen terug te keren. Het was daarom zijn bedoeling en zijn verzoek, dat zij na zijn vertrek de gemeente met het beroep, dat hij niet kon afwijzen, in kennis zouden stellen en tevens zijn heimelijke afreis verontschuldigen. Want hij moest in het geheim reizen ter wille van zijn vijanden, die hem zo gaarne leed zouden toebrengen en, zoals zij zelf wel wisten, dag en nacht op middelen zonnen, hoe zij hem konden ombrengen en doden. Hij gaf ook de verzekering, dat hij spoedig weer bij hen wilde zijn. Met deze woorden stelde hij hen tevreden, zodat zij hem toestonden te

vertrekken; want zij hoopten, dat de Ditmarsers, die anders veel meer dan andere mensen met afgoderij beladen zijn, tot de rechte kennis van Gods Woord mochten komen.

Daarop reisde Hendrik op de maandag van de eerste adventsweek⁷³ dwars door het aartsbisdom Bremen naar Ditmar en kwam te Meldorf, waar hij beroepen was en ook met grote blijdschap door de pastoor en andere vrome Christenen ontvangen werd.

Zodra hij aangekomen was en hoewel hij nog geen preek had uitgesproken, werd de duivel met zijn aanhangers toornig en hitste hij in het bijzonder op Augustinus Torneborch, de prior van het zwarte klooster, waarvan men de monniken Jacobieten of Predikheren⁷⁴ noemt. Hij liep terstond naar zijn compagnon magister Johannes Snicken, de plaatsvervanger of commissaris van de officiaal⁷⁵ van Hamburg, en beraadslaagde, wat hun te doen stond om te voorkomen, dat het met hun rijk uit zou raken.

Tenslotte kwamen zij tot het besluit, dat zij vóór alles moesten voorkomen, dat hij predikte; want wanneer hij zou prediken, zodat het gewone volk hem hoorde, dan zou hun doortraptheid aan de dag komen en zouden zij daarna niets meer kunnen uirichten; want zij wisten heel goed, hoe het te Bremen gegaan was. Ingevolge dit besluit maakte de prior van het Dominikaner klooster zich 's morgens vroeg op - want van bezorgdheid sliep hij 's nachts niet veel - en verscheen op de zaterdag vóór de tweede Adventszondag⁷⁶ te Heide voor de acht en veertig regenten van het gehele land⁷⁷. Hier beklagde hij zich ten eerste en bracht hun onder het oog, hoe de monnik van Bremen gekomen was, om in het gehele land Ditmar een ommekeer teweeg te brengen, zoals hij ook met de Bremers had gedaan. Tot helpers had hij ook magister Günther, de gemeente-secretaris van het land, en Peter Hanne, twee grote vijanden van het Woord van God. Deze twee hielpen de prior met de grootste ijver en hielden het de andere zes en veertig ongeleerde, eenvoudige mannen voor hoe grote lof in geheel Beneden-Duitsland en hoe grote dank in het bijzonder bij de bisschop van Bremen zij zich verwerven zouden, wanneer zij deze ketterse monnik ter dood zouden brengen. Toen zij dit hoorden, die arme ongeleerde lieden, stelden zij terstond een schriftelijk besluit op, om hem te doden, hoewel zij hem niet gezien, nog minder gehoord en weerlegd hadden.

Tenslotte wist de prior van de acht en veertig regenten een brief of bevelschrift aan de pastoor te verkrijgen, om de monnik te verjagen, voordat hij begon te prediken op straffe van de hoogste boete volgens het daar te lande geldende recht. Terstond vertrok de prior ijlings naar Meldorf met het bevelschrift en overhandigde dit in de nacht aan de vrome pastoor. Want hij hoopte, dat deze Hendrik zou willen verhinderen te prediken; immers hij wist heel goed, wat daarbij voor hem op het spel stond. Toen de pastoor deze brief of dit bevelschrift las, verwonderde hij zich ten eerste over zulk een bevel, aangezien het tegen het gewoonterecht indruiste, dat de acht en veertig regenten zich om kerkelijke zaken bekommerden. Het kerkbestuur toch kwam volgens oud gebruik van het land aan de gehele tot een parochie verbonden gemeente toe. Want het is krachtens een beslissing van het gehele land lange tijd gebruik geweest, dat iedere parochiekerk de bevoegdheid had om naar eigen goeddunken een pastoor of prediker aan te stellen en te ontslaan.

Deze brief gaf de pastoor aan Hendrik ter inzage en wees hem er daarbij op, wat het

⁷³ De 28ste november 1524.

⁷⁴ Dominikaner monniken.

⁷⁵ Een bisschoppelijk rechterlijk ambtenaar.

⁷⁶ Zondag de 4de december.

⁷⁷ De uit oude boerengeslachten gekozen regering van Ditmar, die zitting hield te Heide.

gebruik en de gewoonte van het land was. Daarop antwoordde Hendrik: aangezien hij door een gehele parochie beroepen was om het Woord van God te prediken, wilde hij dit beroep volgen, zolang het de ganse gemeente behaagde; want men moest meer het Woord van God gehoorzamen dan de mensen (Hand. 5: 29). Verlangde God van hem, dat hij in Ditmar zou sterven, de hemel was daar even nabij als elders; hij zou toch eenmaal om Gods Woord zijn bloed moeten vergieten.

Met deze onverschrokken gezindheid trad hij zondags daarna op en hield de eerste preek over de tekst uit de brief van Paulus aan de Romeinen 1: 9: *Testis est mihi Deus etc.*⁷⁸ en over het evangelie van die dag⁷⁹. Zodra de predikdienst ten einde was, werd de ganse gemeente van de parochie bijeengeroepen. In die bijeenkomst werd haar door de bovengenoemde prior een brief van de acht en veertig regenten van het land overhandigd, inhoudende, dat zij op straffe van duizend Rijnse guldens de monnik niet zouden laten prediken en voorts hun afgevaardigden met volmacht naar Heide moesten zenden, omdat aldaar het ganse land voor een belangrijke aangelegenheid zou samenkomen.

Toen zij deze brief hoorden voorlezen, werden zij zeer vertoornd erover, dat hun tegen alle landsgebruik in zulk een bevel gegeven was, daar toch iedere parochiekerk de bevoegdheid had een prediker te kiezen, wie zij wilde. Zij besloten dan ook eenparig, dat zij de vrome Hendrik tot prediker houden en hem beschermen zouden. Want zij waren geheel in vervoering geraakt door de eerste preek, die zij hadden gehoord. In de namiddag hield Hendrik zijn tweede preek over de tekst van Paulus Rom. 15: 1: *Debemus nos, qui potentes etc.*

's Maandags daarop⁸⁰ zonden de burgers van Meldorf hun afgevaardigden naar Heide en verklaarden zich bereid tegenover een ieder uit het gehele land zich aan een openbaar gerechtelijk onderzoek te onderwerpen. Daarbij verhaalden zij ook, wat voor een christelijke prediking zij van Hendrik hadden gehoord. Bovendien schreef de pastoor aan de acht en veertig regenten van het land, dat hij noch Hendrik van oordeel waren, dat zij oproer maakten, maar alleen het zuivere, reine Woord van God leerden. En hij beriep zich erop, dat hij met broeder Hendrik voor iedereen terecht wilde staan. Daarom verzocht hij onderdanig, dat zij de monniken geen geloof wilden schenken, die uit haat en hebzucht de waarheid trachten te onderdrukken, en dat zij het Woord van God niet zouden veroordelen, maar eerst de gehele waarheid onderzoeken en niemand onverhoord veroordelen. Was het zo gesteld, dat zij bevonden werden ongelijk te hebben, dan waren zij bereid hun straf te ondergaan.

Deze verklaring van de afgevaardigden sloegen zij evenals het getuigenis van de pastoor in de wind en gaven geen antwoord erop, maar iedereen voerde het woord, de één zo, de ander weer anders. Tenslotte antwoordde Peter Detleff als één van de oudsten het volgende: hoewel er in alle landen grote tweedracht inzake het geloof bestond, maar zij, als geheel ongeleerden, zonder het geringste inzicht daarover geen oordeel konden vellen, was het hun ernstige mening, dat men deze kwestie tot een later concilie moest uitstellen, dat, naar zij van hun landssecretaris Mag. Günther vernomen hadden, binnenkort zou worden gehouden. Wat dan hun goede burens zouden aanvaarden en geloven, dat waren zij ook van plan aan te nemen. Was echter het Woord van God niet voldoende helder onderwezen, zoals men zegt, en kon iemand het helderder en zuiverder leren, dan waren zij niet voornemens dit te verbieden, want zij waren niet van plan oproer in het land te dulden. Derhalve moest

⁷⁸ "God is mijn getuige" enz. Luther citeert hier de Vulgata, omdat het tot oktober 1525 ook nog in de evangelische godsdiensttoefeningen gewoonte was, de Schrift in het Latijn te lezen.

⁷⁹ Luk. 21: 25 vv.

⁸⁰ De 5e december

iedereen tevreden zijn en de zaak laten rusten tot het eerstvolgende Paasfeest; in de tussentijd zou zich wel uitwijzen, wat recht of onrecht was. Na dit antwoord was een ieder tevreden en reisden de afgevaardigden van Meldorf naar huis. Met grote blijdschap deden zij van het antwoord aan de gehele gemeente verslag en spraken de hoop uit, dat de zaak in het reine zou komen.

Op St. Nicolaasdag hield Hendrik twee preken, de eerste over het evangelie: *Homo quidam nobilis etc.*⁸¹ (Luk. 19: 12 vv) , de tweede over de tekst: *Plures facti sunt sacerdotes etc.*⁸² (Hebr. 7: 23 vv) en wel met zulk een geestdrift, dat iedereen zich erover verwonderde en zij God innig baden hun zulk een prediker lang te laten. Op de dag van Maria's Ontvangenis hield hij eveneens twee preken over het evangelie "*Liber generations*"⁸³ (Mattheüs 1: 1 vv), waarin hij op de aan de vaders gedane belofte van Christus wees en op het geloof, dat zij bezeten hadden. Daarnaast wees hij erop, hoe ook wij door zulk een geloof zalig moesten worden zonder enige verdienste van onze zijde. En dit alles met zulk een geestdrift, dat iedereen zich verwonderde en zij God innig dankten, dat Hij hun zulk een prediker gezonden had. Want nu zagen zij helder, hoe zij door monniken en priesters misleid waren. Zij verzochten hem ook dringend, dat hij met Kerstmis bij hen wilde blijven en alle dagen tweemaal prediken, want zij waren bevreesd, dat hij naar een andere plaats beroepen zou worden. Inmiddels rustten de prior en M. Johannes Snicken niet. Want toen de prior zag, dat zijn boze plannen geen voortgang konden hebben, begaf hij zich met de Dominikaan Dr. Wilhelm naar Lunden, naar de grijze monniken, die men Barrevoeters of Minores⁸⁴ noemt, om daar hulp en raad te zoeken, hoe hij zijn plan ten uitvoer zou kunnen leggen. Want de genoemde monniken zijn er zeer handig in, om met hun huichelarij de arme, ellendige mensen te verleiden.

Terstond zonden de grijze monniken iemand naar verschillenden van de regenten, met name naar Peter Nannen, Peter Swin en Klaus Roden, en wezen hen onder luid geweenklag, zoals hun gewoonte is, erop, hoe de ketter predikte en het volk verleidde, dat hem ten dele aanhing; wanneer zij daarop geen acht zouden slaan en de ketter niet doodden, zouden de verering van Maria en de twee heilige kloosters te gronde gaan. Dit was de aanklacht, waarmede zij de ketter dachten om hals te brengen. Toen de arme, domme lieden dit hoorden, werden zij toornig, en antwoordden Peter Swin, dat men de pastoor benevens Hendrik geschreven had, waaraan zij zich moesten houden; was het nodig, dan wilden zij nog eens schrijven. De prior antwoordde: "Nee, want u moet de zaak anders aanpakken. Immers als u de ketter begint te schrijven, dan zal hij u antwoorden en zou u ongetwijfeld eveneens in ketterij vervallen, voordat u het bemerkt; want als hij aan het woord zou komen, dan zou men geen vat op hem kunnen krijgen." Nu besloten zij tot een aanslag, dat men hem n.l. 's nachts in het geheim gevangen moest nemen en terstond verbranden, voor dat men het in het land zou bemerken en voordat hij aan het woord zou komen. Zulk een aanslag beviel hun allen en vooral de grijze monniken goed.

Voor het uitvoeren van die aanslag wilde Peter Nannen als bijzondere vriend van de prior dank verdienen en liet met behulp en op raad van mag. Günther verschillende leiders uit andere dorpen bij zich komen.

Men zou hier liever geen namen noemen. Maar aangezien zij getracht hebben eer te behalen, moet men hen niet van hun eer beroven. Dit zijn de namen van de hoofdaanleggers: Peter Nannen, Peter Swin's zoon, Henning te Lunden, Johannes

⁸¹ "Een zeker voornaam man", enz.

⁸² "Van gene zijn er vele, die priesters worden", enz.

⁸³ "Het boek van het geslacht."

⁸⁴ Minderbroeders of Franciskanen.

Holm, Laurens Hannemann, Lodewijk Hannemann, Bostel Johannes Preen, Klaus van Weslingburen, Brosi Johannes te Wockenhausen, Marquard Kramer te Henstedt, Lildecke Johann te Wessing, Peter Grossvogt te Hemmingstedt. Deze hoofdlieden werden met de anderen, die zij bij zich hadden, naar de parochie Neuenkirchen ontboden, kwamen bijeen in het huis van de secretaris mag. Günther en beraadslaagden daar, hoe zij hem gevangen zouden nemen en niet aan het woord laten komen; want het vonnis was reeds geveld, dat zij n.l. de goede Hendrik wilden verbranden.

Zij spraken af, de dag na Maria's Ontvangenis⁸⁵ te Hemmingstedt, een halve mijl van Meldorf, samen te komen en bezetten met zorg de wegen naar Meldorf, opdat niemand de mensen daar zou waarschuwen. Verder werd gelast, dat men in alle dorpen, als de avond aanbrak en met het Ave-Maria luidde, bijeen zou komen. En zo kwamen er ongeveer vijfhonderd boeren samen. Toen dezen nu verzameld waren, werd openlijk medegedeeld, om welke reden zij waren opgeroepen. Want niemand, behalve de hoofdlieden, wist de reden en wat men moest doen. Toen de gewone burgers dit hoorden, wilden zij teruggaan en zulk een slechte daad niet plegen. Maar de hoofdlieden bevalen hun, onder bedreiging hen aan lijf en goed te zullen straffen, voorwaarts te gaan. Zij dronken daar ook drie vaten Hamburgs bier, om meer moed te krijgen, en klokslag middernacht kwamen zij gewapenderhand te Meldorf.

De Jacobieten of Predikheren gaven hun licht en fakkels, opdat zij konden zien en de goede Hendrik niet kon ontvluchten. Ook hadden zij een verrader bij zich, Hennings Hans geheten, die alles verraden had. Met geweld drongen zij de pastorie binnen, sloegen alles, wat zich daar bevond, kort en klein, zoals dat de gewoonte van dronken, uitzinnige boeren is, kannen, ketels, kleren, bekers. Wat zij echter aan zilver en goud vonden namen zij mede. Zij vielen ook met geweld de pastoor aan, hieuwen en staken en schreeuwden: Sla dood: sla dood: Eén troep wierp hem naakt in het vuil op straat, nam hem gevangen en wilde, dat hij met hen mee zou gaan. De andere troep schreeuwde, dat men hem moest laten lopen, want zij hadden geen bevel om hem gevangen te nemen. Nadat zij hun moedwil aan de pastoor gekoeld hadden, drongen zij bij de goede broeder Hendrik binnen, haalden hem naakt uit bed, sloegen en staken hem op de manier van uitzinnige dronken boeren. Zij bonden zijn handen zeer stijf op zijn rug en trokken en stieten hem zó lang, dat zelfs Peter Nannen, die toch anders een giftige vijand van Gods Woord was, met ontferming bewogen werd en zei, dat men hem moest laten lopen; hij zou wel volgen. Zij bevalen Balke Johann hem te leiden, maar die sleepte hem meer dan dat hij hem leidde. Toen zij hem naar Hemmingstedt brachten, vroegen zij hem, hoe hij in het land was gekomen. Hij antwoordde hun vriendelijk naar waarheid, zodat zij zelfs bewogen werden en uitriepen: Weg met hem: als wij lang naar hem luisterden, zouden wij ketters worden zoals hij. Toen verzocht hij, dat men hem op een paard zou zetten, want hij was zeer vermoeid en afgemat en zijn voeten waren geheel stuk, omdat men hem in de koude vriesnacht naakt en barvoets had laten lopen.

Toen zij dit hoorden, lachten zij hem spottend uit en zeiden, of men voor de ketter paarden zou houden? Hij moest maar lopen. Zo sleepten zij hem in de nacht naar Heide. Daar brachten zij hem in het huis van iemand, die Raldenes heette en wilden, dat hij met ijzeren ketenen aan een blok zou worden geklonken. Maar de huisvader had medelijden met hem en wilde dit niet dulden. Toen hij aan hun moedwil niet tegemoet wilde komen, brachten zij de goede Hendrik naar het huis van een priester met name heer Reimer Hotzeck, in dienst van de officiaal van Hamburg, sloten hem in

⁸⁵ De dag na Maria's Ontvangenis was vrijdag de 9e december.

een kelder op en lieten hem door de dronken boeren bewaken, die hem verder de ganse nacht bespotten en hoonden. Onder andere kwamen heer Simon, pastoor van Altenworden, en heer Christiaan, pastoor van Neuenkirchen, beiden zeer ongeleerde vervolgers van Gods Woord, bij hem en vroegen hem, om welke reden hij het heilige gewaad had afgelegd. Hij antwoordde hun vriendelijk met woorden uit de Schrift; maar zij begrepen niet wat hij zei.

Ook magister Günther kwam bij hem en vroeg hem, of hij liever naar de bisschop van Bremen wilde gezonden worden of in Ditmar zijn loon ontvangen. Hendrik antwoordde: "Als ik iets onchristelijks geleerd of gedaan heb, dan kunnen zij mij daarvoor wel straffen; Gods wil geschiede." Daarop zei mag. Günther: "Hoort, goede vrienden, hij wil in Ditmar sterven." Het volk echter bleef voor 't merendeel de gehele nacht door drinken. 's Morgens om acht uur hielden zij op de markt een bijeenkomst om te beraadslagen over hetgeen hun te doen stond. Daar riepen de dronken boeren: "Verbranden in het vuur, dan zullen wij heden bij God en mensen eer verwerven; want hoe langer wij hem laten leven, des te meer verleidt hij er met zijn ketterij. Wat baat lang overleg? Hij moet toch sterven!" Zo werd de goede Hendrik onverhoord tot de brandstapel veroordeeld. Daarop werd afgekondigd, dat allen, die hadden geholpen hem gevangen te nemen, met hun wapenen naar de brandstapel moesten uitrukken. Ook waren er de grijze monniken of Barrevoeters; zij spraken de arme mensen moed in met de woorden: "Nu pakt u de zaak goed aan" en hitsten het arme, ellendige dronken volk op. Toen namen zij hem, boeiden hem aan hals, voeten en handen en voerden hem onder luid geschreeuw naar de brandstapel. Toen dit geschiedde, stond een vrouw aan haar huisdeur en bij het zien van al deze jammer en ellende begon zij bitter te wenen. Maar de goede Hendrik zei tot haar: "Goede vrouw, ween niet over mij." Toen hij op de plaats aankwam, waar de brandstapel was opgericht, zonk hij van grote zwakheid neer. Nu kwam de plaatselijke rechter, Schlitter Maes⁸⁶, die volgens een geloofwaardig bericht omgekocht was, en veroordeelde de goede broeder Hendrik tot de vuurdood met de volgende sententie of uitspraak: "Deze booswicht heeft gepredikt tegen de Moeder Gods en tegen het christelijk geloof, om welke reden ik hem in naam van mijn genadige heer, de bisschop van Bremen veroordeel tot de vuurdood." Daarop antwoordde de goede broeder Hendrik: "Dat heb ik niet gedaan; doch Heere, Uw wil geschiede: "En hij sloeg de ogen ten hemel en sprak: "Heere, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen; Uw Naam alleen is heilig, hemelse Vader!"

Nu trad een goede christelijke vrouw, de echtgenote van Klaus Jungen, een zuster van Peter Nannen, te Meldorf woonachtig, voor de brandstapel en bood aan zich aan de schandpaal te laten slaan en te laten geselen, tot hun toorn bevredigd was. Bovendien wilde zij duizend gulden geven, als men de man maar weer wilde insluiten tot de volgende maandag, opdat hij ten overstaan van het gehele land verhoord en dan verbrand zou worden. Toen zij dit hoorden, werden zij razend en buiten zichzelf, sloegen de vrouw tegen de grond, liepen haar onder de voet en ranselden met alle macht de goede martelaar van Christus. Iemand sloeg hem met een stootdegen op de schedel. Johannes Holm van Neuenkirchen sloeg hem met een handhamer; de anderen staken hem in zijn zijden, in de rug, in de armen, waar zij hem maar konden bereiken; en dat niet één keer, doch telkens als hij begon te spreken.

Nu spoorde magister Günther het volk aan, hitste het op en riep het toe: "Vooruit, goede vrienden, hier is God tegenwoordig!" Daarop bracht diezelfde magister Günther

⁸⁶ Deze Maes, die vroeger het rechterambt bekleed had, verklaarde zich bereid, om voor tien gulden vonnis te vellen. De rechter, die op het ogenblik van de moord op Hendrik van Zutfen in functie was, had men hiertoe niet kunnen bewegen.

een ongeleerde grijze monnik bij hem, opdat hij zou biechten. Doch de martelaar van Christus sprak tot hem: "Broeder, heb ik u soms iets kwaads gedaan of ooit vertoornd?" En toen de monnik "nee" antwoordde, zei de goede broeder Hendrik tot hem: "Wat moet ik u dan biechten, dat u mij zou vergeven?" Toen schaamde de grijze monnik zich en trad terug. Het vuur wilde echter niet branden, hoe vaak zij het ook aanstaken. Niettemin bedreven zij hun moedwil aan hem en sloegen hem met hellebaarden en spiesen. Dit duurde wel twee uur lang en gedurende al die tijd stond hij met slechts een hemd aan voor de boeren, de ogen ten hemel geslagen. Tenslotte haalden zij een grote ladder, waarop zij hem stijf vastbonden, om hem in het vuur te werpen. Nu begon de goede martelaar van Christus zijn geloof te belijden. Iemand sloeg hem echter met de vuist op zijn mond en zei, dat hij eerst moest branden en daarna kon bidden wat hij wilde. Nu zette iemand hem zijn voet op de borst en bond zijn hals zó stijf aan een sport van de ladder, dat hem het bloed uit mond en neus kwam, teneinde hem te laten stikken, want hij zag, dat hij aan al de hem toegebrachte wonden toch niet kon sterven.

Toen zij hem daarop met de ladder omhoog hieven, zette iemand de hellebaard tegen de ladder, om die te helpen oprichten; want men heeft daar te lande geen scherprechter. De hellebaard gleed van de ladder af en doorboorde de heilige martelaar van Christus geheel. Zo wierpen zij dan de goede man met ladder op het hout. Maar de ladder gleed ter zijde af. Toen liep Johannes Holm toe, greep de handhamer en sloeg hem zó lang op de borst, dat hij stierf en tenslotte bewegingloos neerlag. Zo verbrandden zij hem op de smeulende kolen, want het hout wilde niet branden.

Dit is in korte woorden de ware geschiedenis van het lijden van de heilige martelaar Hendrik van Zutfen.

4. OVER DE KOOPHANDEL EN WOEKER. 1524

TOELICHTING

Luther leefde in een tijd, waarin niet alleen een religieuze crisis, de reformatie, met onweerstaanbaar geweld opkwam, maar waarin tegelijkertijd het economisch leven een geheel nieuwe gestalte verkreeg, het ontstaan van het kapitalisme. Door het gelijktijdig optreden van de ze twee verschijnselen raakt men licht geneigd, een verband tussen beide te leggen, en de opbloei van het kapitalistisch stelsel aan de werking van de reformatie toe te schrijven. Hoe dikwijls dit ook is gedaan, en hoezeer het ontwijfelbaar is, dat juist de landen, waarin de reformatie ingang vond, ook het kapitalisme tot bloei brachten, toch is van een innerlijke samenhang tussen deze twee geen sprake, althans niet voorzover het Luther en het oorspronkelijke Lutheranisme betreft. Luther heeft zich met hartstochtelijke scherpste tegen het opkomend kapitalisme gekeerd, niet alleen in dit geschrift, dat in 1524 verscheen, maar evenzeer en op dezelfde gronden reeds in 1519 in zijn: Preken over woeker, en nog in 1540 in zijn: Aan de predikanten, om tegen de woeker te preken.

Voor Luther is iedere rente woeker. Inderdaad, zijn standpunt maakt ieder kapitalisme onmogelijk. Terwijl de rooms-katholieke kerk in het begin van de 16e eeuw uitdrukkelijk rentegevend lenen gaat toestaan, houdt Luther aan de middeleeuwse veroordeling van de rente vast, ook al voelt hij, dat de economische ontwikkeling in de richting van het kapitalisme drijft. Vandaar zijn diep-pessimistische beschouwingen over de gehele ontwikkeling van de cultuur van zijn dagen, zijn verwachting van een spoedig einde van de wereld, omdat God dit niet langer dulden kan.

Luther heeft niet ingezien, dat de nieuwe tijd, die was aangebroken door de ontdekking van Amerika en de ontsluiting van het verkeer op Indië, een ander stelsel nodig had dan dat van het ruilverkeer van de goederen alleen. Men had geld nodig, om de rijkdommen van die landen te kunnen gebruiken voor zichzelf. De landerijen verliezen hun waarde; landarbeid boet in aan betekenis; het geld, goedkoop geworden, speelt zijn zelfstandige rol. Gevolg daarvan is een economische crisis, een prijsstijging van minstens 50%, met als resultaat een algemene verarming van de boeren en mensen met vaste inkomens, naast een ongehoorde rijkdom en weelde. Verschijnselen, ons te goed bekend ook uit onze dagen. Maar terwijl deze economische ontwikkeling drijft tot rentegevend bezit van kapitalen, ziet Luther dit gevolg als de oorzaak, en plaatst hij zich tegenover de woekeraars, ja, tegen de gehele handel. Het kon niet anders, of zijn woord bleef krachteloos, al heeft zijn standpunt de overwinning van het kapitalistisch stelsel in Duitsland wel geremd en zijn vaderland achtergehouden in economisch opzicht tegenover de calvinistische landen, Nederland en Engeland. Heeft Luther 's geschrift in dit opzicht dus in zijn dagen meer vertragende betekenis dan opbouwende waarde gehad, en heeft hij de ontwikkeling van het kapitalistisch stelsel niet kunnen tegenhouden, hij heeft toch opmerkingen gemaakt, die een religieus mens, juist ook in onze dagen, niet achteloos voorbij kan gaan. De religieuze bezwaren tegen het kapitalisme heeft hij scherp gezien, het ideaal van een Christen daartegenover geplaatst. Ook hier is Luther de strijder voor de evangelische vrijheid. Was voor hem als voor de middeleeuwer iedere rente te veroordelen, wanneer het louter ging om geld uitzetten zonder verdere eigen arbeid, dan is toch daarbij dit onderscheid, dat de middeleeuwen dit eisten als een rechtsgebod, Luther het wilde zien slechts als zedelijk gebod, een uiting van de christelijke liefde. Hij laat de handel over aan de boze wereld, en blijft onderscheid

maken tussen wereldlijk recht en evangelische zedelijkheid. Nog wijs ik even op de verheerlijking van Jozef. Hier gaat Luther in de richting van een absoluut staatssocialisme. In hoever hier Luther 's eigen ideaal spreekt, of dat hij hier beïnvloed wordt door zijn eerbied voor Gods Woord, wordt aan de lezer overgelaten.

In ieder geval is het interessant en leerzaam, de economische theorieën van nu aan die van Luther te toetsen. Vele nieuw schijnende opvattingen zal men tot zijn verbazing reeds bij hem vinden; de autarkie, de zeer ver gaande staatsbemoeiing voor het economisch leven, bovenal de religieuze veroordeling van het kapitalistisch stelsel.

Het heilig evangelie, aan de dag getreden, bestraft en stelt in 't licht allerlei werken van de duisternis, zoals Paulus ze Rom. 13: 12 noemt. Want het is een helder licht, dat voorlichting geeft aan de gehele wereld en leert, hoe boos de werken van de wereld zijn, en 't wijst aan de goede werken, zoals men ze tegenover God en de naaste moet verrichten. Daardoor zijn ook ettelijken onder de kooplieden ontwaakt en tot het besef gekomen, dat onder hun handel menige boze kneep en schadelijke geldmakerij gebruikelijk is, en dat men vrezen moet, dat het hier toegaat, zoals Jezus Sirach zegt, dat kooplieden moeilijk zonder zonde kunnen zijn. Ja, ik ben van oordeel, dat de spreuk van Paulus, 1 Tim. 6: 10, hen treft: De geldgierigheid is een wortel van alle kwaad. En verder vers 9: Wie rijk willen worden, die vallen de duivel in de strik en in vele nutteloze, schadelijke begeerten, die de mensen doen verzinken in het verderf en de verdoemenis.

Maar hoewel ik denk, dat mijn schrijven bijna tevergeefs zal zijn, omdat het onheil zover is doorgedrongen en ongetwijfeld in alle landen hand over hand toegenomen is, en daarenboven diegenen, die het evangelie verstaan, zelf uit eigen geweten wel kunnen oordelen in zulke uiterlijke en gemakkelijke zaken, wat billijk en onbillijk is, heeft men mij toch gemaand en gebeden, om zulke geldmakerijen aan te roeren en enige aan de dag te brengen, ook al zal de grote hoop 't niet graag willen, opdat toch enkelen, hoe weinigen het ook mogen zijn, uit de afgrond en de kaken van de hebzucht verlost zouden worden. Want het moet toch wel zo wezen, dat men er nog enkelen vindt onder de kooplieden gelijk onder de andere mensen, die Christus toebehoren en die liever met God arm, dan met de duivel rijk zouden willen zijn, zoals de 37ste Psalm vers 16 zegt: Het weinige, dat een rechtvaardige heeft, is beter dan de grote schatten van de goddelozen. Welaan, terwille van hen moeten wij spreken.

Dat kan men echter niet loochenen, dat kopen en verkopen een noodzakelijk ding is, wat men niet ontberen en ook christelijk in praktijk brengen kan, inzonderheid in de dingen, die tot behoefte en tot eer dienen. Want zo hebben ook de aartsvaders verkocht en gekocht vee, wol, graan, boter, melk en andere goederen. Het zijn Gods gaven, die Hij uit de aarde schenkt en onder de mensen verdeelt. Maar de buitenlandse koophandel, die uit Calicuta en Indië, en dergelijke, waren aanbrengt, zoals dat kostelijke zijde- en goudwerk en specerijen, en die alleen voor de pronk en voor geen enkel nut dient en land en lieden het geld uitzuigt, die moest niet worden toegelaten, waar wij toch een bestuur en vorsten hebben. Doch hierover wil ik nu niet schrijven, want ik meen, dat het tenslotte, als wij helemaal geen geld meer hebben, vanzelf zal moeten ophouden, zoals ook de opschik en de smulpaperij. Want schrijven noch leren kan trouwens helpen, tot ons de nood en de armoede dwingt.

God heeft ons Duitsers daarheen geslingerd, dat wij ons goud en zilver in vreemde landen moeten werpen, de gehele wereld rijk moeten maken en zelf bedelaars blijven. Engeland zou wel minder goud hebben, als Duitsland het zijn laken liet houden. En de koning van Portugal zou ook minder hebben, als wij hem zijn specerijen lieten houden. Reken eens, hoeveel geld bij een jaarmarkt in Frankfort uit het Duitse land

gebracht wordt zonder noodzaak en reden, dan zult u zich verwonderen, hoe het komt, dat er één penning in de Duitse landen over is. Frankfort is het zilver- en goudgat, waardoor uit het Duitse land stroomt wat maar opwelt en groeit, gemunt of geslagen wordt bij ons. Was het gat dichtgestopt, dan behoefde men nu de klacht niet te horen, hoe er allerwege louter schuld en geen geld is, alle landen en steden met rente bezwaard en uitgewoekerd zijn. Maar laat het gaan; het moet toch zo gaan, dat wij Duitsers Duitsers moeten blijven. Wij houden niet op, wij moeten wel. Wij willen hier over het misbruik en de zonden van de koophandel spreken, voorzover het het geweten betreft. Hoe het schade toebrengt aan de buidel, daarvoor laten wij vorsten en heren zorgen, dat zij hun plicht dienaangaande doen.

Ten eerste hebben de kooplieden onder elkaar een algemene regel, dat is hun hoofdbeginsel en de grond van alle geldwezen, dat zij zeggen: ik mag mijn waar zo duur verkopen als ik kan. Dat houden zij voor een recht. Dat is ruimte geven aan de hebzucht en de deur en het venster openen voor de hel. Wat zegt dat anders dan: ik vraag helemaal niet naar mijn naaste, als ik maar mijn winst en hebzucht botvier; wat gaat het mij aan, dat het mijn naaste in één slag tien nadelen berokkent? Daar ziet u, hoe dit beginsel direct onbeschaamd niet alleen tegen de christelijke liefde, maar ook tegen de natuurlijke wet ingaat. Wat zou er nu goeds in de koophandel zijn? Hoe zou die zonder zonde zijn, waar zulk onrecht het voornaamste stuk en de regel is van de gehele handel? Koophandel kan op zo'n wijze niets anders zijn dan het goed van anderen roven en stelen.

Want waar het listige oog en de begerige buik hier gewaar wordt, dat men zijn waar moet hebben, of de koper ook arm is en ze nodig heeft, - daar maakt hij ze voor hem onmisbaar en duur. Daar let hij niet op de waarde van de waar, of op 's mans zich begeven in zorg en risico, maar alleen op de nood en het gebrek van zijn naaste, niet om in deze te helpen, maar om ze te gebruiken tot eigen voordeel, om zijn waar op te slaan, die hij anders wel zonder prijsverhoging liet, wanneer de nood van de naaste er niet was. En daarom moet door zijn hebzucht de waar zoveel meer kosten, naarmate de naaste er meer behoefte aan heeft, zodat de nood van de naaste gelijk moet zijn aan de geldswaarde van de waar. Zeg mij, heet dat niet onchristelijk en onmenselijk gehandeld? Wordt daar de nood van de arme niet tegelijk aan hem zelf verkocht? Want omdat hij tengevolge van zijn nood de waar des te duurder moet betalen, is het precies, alsof hij zijn nood moet kopen. Want niet de enkele waar wordt hem verkocht, zoals deze op zichzelf is, maar met de toevoeging en het aanhangsel, dat hij haar nodig heeft. Zie, deze en dergelijke misstand moet volgen, waar dit recht geldt: ik mag mijn waar zo duur verkopen als ik kan.

Het moest niet zo luiden: ik mag mijn waar zo duur verkopen als ik kan of wil; maar zo: ik mag mijn waar zo duur verkopen als ik moet, of als recht en billijk is. Want uw verkopen moet niet een werk zijn, dat vrij in uw macht en wil staat, zonder enige wet of maat, alsof u een god was, die aan niemand gebonden is; maar, omdat zulk verkopen door u een werk is, dat u tegenover uw naaste uitoefent, moet het gedaan worden met zulk een regel en zo'n geweten, dat u het doet zonder schade en nadeel voor uw naaste, en er veeleer acht op slaat, dat u hem geen schade doet dan hoe u er aan verdient. Ja, waar zijn zulke kooplieden? Hoe weinig kooplieden zouden er komen, en hoe zou de koophandel achteruitgaan, als zij dit slechte recht wilden verbeteren en het brengen tot een christelijke, billijke maatstaf.

Zo vraagt u dan: ja, hoe duur moet ik het dan verkopen? Waar tref ik het recht en de billijkheid, zodat ik mijn naaste niet overvraag of afzet? Antwoord: dat zal zonder twijfel nooit in een geschrift of in een rede vastgesteld worden; niemand heeft het ook nog ondernomen, om de prijs van iedere waar vast te stellen, te verhogen of te

verlagen. De oorzaak is deze: niet iedere waar is gelijk; want men haalt de ene verder dan de andere, op de ene komen meer kosten dan op de andere, zodat hier alles onzeker is en blijven moet en niets bepaalds kan worden vastgesteld, zo min als men een enkele bepaalde stad kan aanwijzen, waar men ze alle vandaan haalt, of bepaalde kosten vaststellen, die er bovenop komen; omdat het gebeuren kan, dat dezelfde waar uit dezelfde stad, in dezelfde straat, dit jaar meer kost dan een jaar geleden, dat misschien de weg en het weer slechter zijn, of er soms een omstandigheid komt, die tot meer onkosten dringt dan anders. Nu is het echter billijk en rechtvaardig, dat een koopman op zijn waar zoveel verdient, dat zijn kosten betaald, zijn moeite, arbeid en risico beloond worden. Een landarbeider moet toch voedsel en loon van zijn arbeid hebben. Wie kan om niet dienen of werken? Zo zegt het evangelie: Een arbeider is zijn loon waard (Matth. 10: 10).

Maar, opdat wij hierover niet helemaal zwijgen: het was de beste en zekerste manier, dat de wereldlijke overheid hier verstandige, redelijke mensen aanstelde en instrueerde, die over allerlei waren de kostprijs omsloegen en daarnaar paal en perk stelden aan wat zij kosten mochten, zodat de koopman uit kon komen en zijn redelijk inkomen er uit trekken; zoals men op ettelijke plaatsen voor wijn, vis, brood en dergelijke een prijs vaststelt. Maar wij Duitsers hebben meer te doen, te drinken en te dansen, zodat wij zo'n bestuur en regeling niet verwachten kunnen. Omdat dus op deze regeling niet te hopen valt, is het de naastliggende en beste raad, dat men de waar laat kosten zoals de algemene markt haar geeft en neemt, of zoals 's lands gewoonte is te geven en te nemen. Want hierin mag men het spreekwoord laten gelden: doe als andere mensen, dan doet u niet dol. Wat op zo'n manier wordt verdiend acht ik redelijk en wel verdiend, aangezien hier het gevaar bestaat, dat men soms aan waar en kosten moet verliezen, en men zich ook niet al te zeer kan verrijken.

Waar echter de prijs van de waar niet vastgesteld noch door het gebruik bepaald is en u haar het eerst zult en moet vaststellen, waarlijk, hier kan men niets anders voorschrijven, dan dat men u op 't geweten bindt, dat u toeziet, en uw naaste niet afzet en niet de hebzucht, maar uw redelijk inkomen zoekt. Sommigen hebben hier als maat willen vaststellen, dat men aan alle waren de helft mag verdienen, anderen weer anders. Maar niets is hierin vast of zeker, tenzij het door de wereldlijke overheid en het algemene recht zo werd bepaald, dat deze hierin de prijs vaststelden; dat zou zeker zijn. Daarom moet u zich voornemen, niets dan een redelijk inkomen te zoeken in zulk een handel, daarna de kosten, de moeite, en het werk en het risicoberekenen, en dat er bovenop zetten, en op zodanige wijze dan de prijs van de waar zelf vaststellen, verhogen of verlagen, dat u beloning ontvangt voor al uw arbeid en moeite.

Ik wil echter hier het geweten niet zo gevaarlijk gevangen houden, en het zo nauw niet binden, alsof men de maat zo juist zou moeten treffen, dat er geen penning aan zou schelen. Want dat is niet mogelijk, dat u zo juist zou mikken, hoeveel u verdiend hebt met uw moeite en arbeid; het is genoeg, dat u met een goed geweten er naar streeft, gaarne de juiste maat te treffen, daar het toch de eigenaardigheid van de handel is, dat het niet mogelijk is, dit precies te doen; de spreuk van de wijze zal ook voor u wel waar blijven, Jezus Sirach 26: 28: Een koopman kan moeilijk zonder zonde handel drijven en een winkelier zal bezwaarlijk een eerlijke mond bewaren. Of u nu een weinig te veel neemt, onwetend en ongaarne, laat dat aan het Onze Vader over, waar men bidt: Vergeef ons onze schuld. Er is toch geen mensenleven zonder zonde. Ook komt het wel andersom voor, dat u voor uw moeite iets te weinig vraagt; laat het dan tegen elkaar opwegen en elkaar opheffen, als u te veel hebt genomen.

Bijvoorbeeld, wanneer u een zaak had, die per jaar op honderd gulden kwam, en u nam boven alle kosten en het redelijk loon, dat u voor uw moeite, arbeid en risico

daaraan verdiende ongeveer één, twee of drie gulden te veel winst, dan noem ik dat een fout in de handel, die men niet best vermijden kan, in 't bijzonder wanneer men een jaar lang zo handel drijft. Daarom moet u uw geweten daarmee niet bezwaren, maar als een andere onoverwinnelijke zonde, zoals zij ons allen aanhangen, met het Onze Vader voor God brengen en aan Hem overgeven. Want tot zulk een fout dringt u de nood en de aard van het werk, niet moedwil en hebzucht; want ik spreek hier van de goedgehartige en godvrezende mensen, die niet gaarne onrecht zouden doen. Evenals de echtelijke plicht niet zonder zonde geschiedt en toch God terwille van de noodzaak dit werk door de vingers ziet, omdat het niet anders kan.

Hoe hoog echter uw loon geschat moet worden, dat u aan zulk een handel en arbeid moet verdienen, dat kunt u niet beter berekenen en vaststellen dan dat u tijd en omvang van het werk begroot en het vergelijkt met dat van een gewone dagloner, die aan 't werk is, en dan ziet, wat deze op een dag verdient; reken daarna uit, hoeveel dagen u bezig bent geweest, om de waar te halen en te verkrijgen en hoeveel werk u er voor hebt gedaan en hoeveel risico u daarbij hebt gelopen. Want grote arbeid en veel tijd moet ook des te hoger en meer loon hebben. Nauwkeuriger en beter en zekerder kan men in deze zaak niet spreken noch leren; wie het niet bevalt, die make het beter. Mijn grond staat, zoals gezegd, in het evangelie, Matth. 10: 10, dat een arbeider zijn loon waard is. En Paulus spreekt ook 1 Kor. 9: 7: Wie het vee hoedt zal de melk genieten. Wie kan op eigen kosten en bezoldiging reizen? Hebt u een betere grond, dan gun ik die u graag.

Overigens is nog een algemene fout, die niet alleen onder de kooplieden, maar ook in de gehele wereld een gebruikelijke gewoonte is, namelijk dat de één voor de ander borg wordt. En hoewel dat werk zonder zonde en een deugd van de liefde schijnt te zijn, richt het toch gewoonlijk veel mensen te gronde en brengt hun onoverkomelijke schade. Koning Salomo heeft zo iets veelvuldig verboden en verworpen in zijn spreken en zegt hoofdstuk 6: 1 vv.: Mijn kind, zijt gij voor uw naaste borg geworden, zo hebt gij uw hand gebonden; gij zijt verstrikt door de rede van uw mond en door de rede van uw mond gevangen. Zo doe toch, mijn kind, aldus en red u, want gij zijt uw naaste in de handen gekomen; loop, snel en laat uw naaste niet met rust, laat uw ogen niet slapen, noch uw oogleden sluimeren; red u als een ree uit de hand en als een vogel uit de hand van de vogelaar. Vervolgens hoofdstuk 20: 16: Neem hem zijn kleed, die voor een ander borg wordt, en neem pand van hem voor de vreemde. Vervolgens hoofdstuk 22: 26: Wees niet onder hen, die hun hand verplichten en voor schulden borg worden. En wederom hoofdstuk 27: 13: Neem hem zijn kleed, die voor een ander borg wordt, en een pand van hem voor de vreemde.

Ziedaar, hoe de wijze koning in de Heilige Schrift zo hard en heftig verbiedt, voor anderen borg te worden. Ook klopt het met het Duitse spreekwoord: borgen moet men worgen. Alsof het wilde zeggen: de borg geschiedt recht, dat hij geworgd wordt en betalen moet, want hij doet er lichtzinnig en dwaas aan, dat hij borg wordt. Zo is het naar de Schrift besloten, dat niemand voor anderen borg moet worden, tenzij hij er toe in staat is en volkomen bereid, zelf schuldig te zijn en te betalen. Nu schijnt het wonderlijk, dat zulk werk verkeerd en verwerpelijk zou zijn. Want dat het een dwaas werk is, hebben heel velen zelf ervaren, die erom op hun hoofd krabben. Wat is dan de oorzaak, dat het verworpen wordt? Dat willen wij zien.

Borg worden is een werk, dat te hoog is voor een mens en hem niet toekomt, en dat met vermetelheid in Gods werk ingrijpt. Want ten eerste verbiedt de Schrift, dat men op een mens vertrouwen stelt of zich op hem verlaat; alleen mag hij vertrouwen op God. Want de menselijke natuur is vals, ijdel, leugenachtig en onzeker, zoals de Schrift zegt en ook de ervaring dagelijks leert. Wie echter borg wordt, die vertrouwt

op een mens en plaatst zich met lichaam en goed in het gevaar, op een valse, onzekere grond; daarom geschiedt hem recht, dat hij valt en faalt en in het gevaar te gronde gaat.

Verder vertrouwt hij ook op zichzelf en maakt zichzelf tot God, want dat, waarop een mens vertrouwt en zich verlaat, dat is zijn God. Nu hij echter geen ogenblik zeker en gewis is van zijn lichaam en goed, zo weinig als van hem, voor wie hij borg wordt, maar alles in Gods hand alleen rust, die niet wil, dat wij in de toekomst een haarbreed macht of recht zullen hebben, en daarom geen ogenblik zeker en gewis zullen zijn: zo doet hij onchristelijk en geschiedt hem recht, omdat hij dat omkeert en belooft, wat niet van hem is, noch in zijn macht staat, maar alleen rust in Gods hand. Zo lezen wij Gen. 43: 9 en 44: 32, hoe de aartsvader Juda voor zijn broeder Benjamin borg werd tegenover zijn vader Jakob, dat hij hem zou terugbrengen of zelf voor eeuwig schuldig zijn. Maar God strafte die vermetelheid echt goed en liet hem zinken en falen, zodat hij Benjamin niet terug kon brengen, totdat hij zichzelf voor hem gaf en toen uit genade nog vrij kwam. En hem geschiedde recht, want zulke borgen doen juist, alsof zij God daarvoor niet eens behoeven te vragen of er aan denken, of zij ook morgen zeker zullen zijn van hun lichaam en goed en zij handelen zo geheel zonder vrees voor God, alsof zij het leven en het goed van zichzelf hadden en het in hun macht hadden, zolang zij wilden; wat niet anders is dan een vrucht van het ongeloof. Zoals ook Jacobus in zijn brief hoofdstuk 4: 13 vv. dit als hoogmoed laakt en zegt: Welaan nu, gij, die zegt: heden of morgen zullen wij gaan naar die of die stad en daar koopmanschap drijven en winst doen; gij, die niet weet, wat morgen geschieden zal. Want wat is uw leven? Een damp is het, die een kleine tijd duurt en daarna verdwijnt. In plaats daarvan moet u zeggen: zo God wil en wij leven, zullen wij dit of dat doen; nu echter roemt u in uw hoogmoed.

Ook heeft God zulke vermetelheid tegenover de toekomst en minachting voor God op meerdere plaatsen verdoemd. Bijvoorbeeld Lukas 12: 16 vv., waar de rijke man veel koren van het (oogst)jaar had, zodat hij zijn schuren wilde afbreken en grotere bouwen en daar zijn goederen in opslaan en tot zijn ziel sprak: lieve ziel, u hebt veel goed voor vele jaren, eet en drink en wees goedsmoeds. Maar God sprak tot hem: gij dwaas, in deze nacht zal men uw ziel van u eisen, en van wie zal het zijn, hetgeen gij bereid hebt? Zo gaat het allen, die niet behoren tot het rijk van God. Zo antwoordt Hij ook Hand. 1: 7 de discipelen: Het betaamt u niet, tijd of uur te weten, welke de Vader in Zijn macht heeft. En Spreuken 27: 1: *Beroem u niet op de dag van morgen, want u weet niet, wat nog heden gebeuren kan.* Daarom heeft Jezus ons ook in het Onze Vader bevolen, niet om meer te bidden, dan om het dagelijks brood, heden te geven, opdat wij met vrees leven en handelen zullen, en weten, dat wij geen uur zeker zijn van leven of goed, maar alles uit Zijn handen hebben te verwachten en aanvaarden; zoals een recht geloof doet. En wij zien het wel ook dagelijks aan vele werken van God, dat het zo moet toegaan, of wij het gaarne of ongaarne doen.

Salomo heeft bijna zijn gehele boek, dat Prediker heet, op deze leer gericht, en hij toont aan, hoe allerwege het voornemen en de vermetelheid van de mensen zo volkomen ijdel is en niets dan moeite en ongeluk, wanneer niet God ermee in betrokken wordt, zo, dat men Hem vreest en zich tevreden stelt met het tegenwoordige en zich daarover verheugt. Want God is vijandig gezind tegen de zekere, ongelovige vermetelheid, die Hem vergeet. Daarom handelt Hij daartegen met al Zijn werken, laat ons falen en vallen, ontruikt ons lichaam en goed, wanneer wij er het minst aan denken, en komt op dat uur, waarop wij er in het geheel niet op verdacht waren, zodat de goddelozen, zoals de 55ste Psalm vers 24 zegt, hun leven nooit tot de helft brengen, maar altijd onvoorzien, juist als ze eerst recht willen beginnen, heengaan en weg

moeten, zoals Job ook herhaaldelijk zegt (Job 15: 32; 18: 14).

Zo zegt u dan: hoe moeten de mensen dan met elkaar handelen, als borg worden niet goed is? Dan zou menigeen achter moeten blijven, die anders wel vooruit gekomen was. Antwoord: er zijn vier manieren, om uiterlijk goed christelijk met anderen te handelen; zoals ik meer gezegd heb. De eerste is, dat men zijn goed laat nemen en roven, zoals Christus leert Matth. 5: 40: Wie u de mantel ontnemt, laat hem ook de rok, en eis die niet van hem terug. Deze manier wordt nu niets waard geacht onder de kooplieden; men heeft dit ook niet voor een algemene christelijke leer gehouden noch het gepredikt, maar het beschouwd als een raad en goede gedachte voor de geestelijken en volmaakten, die het intussen nog minder houden dan een koopman. Maar ware Christenen houden het, want zij weten, dat hun Vader in de hemel hun Matth. 6: 11 zeker beloofd heeft, het dagelijks brood heden te geven. En wanneer men zo zou doen, dan zouden niet alleen zoveel ontelbare misbruiken in alle handel achterwege blijven, maar dan zouden zeer velen geen koopman worden, omdat het verstand en de menselijke natuur zo'n gevaar en schade ten eerste ontvluicht en schuwt.

De andere manier is, aan ieder, die het nodig heeft, om niet te geven, zoals Christus aldaar ook leert (Matth. 5: 42). Dit is ook een hoog christelijk werk, waarom het ook niet veel geldt onder de mensen en er zouden ook zowel minder kooplieden als handelszaken zijn, wanneer men dit in zwang zou brengen. Want wie dit zal doen moet waarlijk aan de hemel vasthouden en altijd op Gods handen en niet op zijn voorraad of goederen letten, wetende, dat God hem wil en zal onderhouden, ook al zouden alle hoeken ledig zijn. Want hij weet, dat waar is, wat God tot Jozua zegt, 1: 5: Ik wil u niet verlaten, noch de hand van u aftrekken, en zoals men zegt: God heeft meer dan Hij ooit schonk. Daar behoort echter ook een ware Christen toe, het zeldzame dier op aarde; wereld en natuur slaan op hem geen acht.

De derde manier is lenen of borgen, zodat ik mijn goed afsta, en het terugneem, als het mij terug wordt gebracht, en het moet missen, als men het niet terug brengt. Want Christus noemt Lukas 6: 34 deze manier van borgen en spreekt: Gij zult zo lenen, dat u niets ervan verwacht. Dat is, u zult vrij uitlenen en het wagen, of het weer u terug gegeven wordt of niet: komt het weer, dat men het neme; komt het niet weer, dat het geschonken zij. Zodat tussen geven en borgen geen onderscheid is volgens het evangelie, behalve dan dit, dat geven niet terugneemt, maar borgen wel terugneemt, als het terugkomt, en toch het er op waagt, alsof het een geven is. Want wie zo leent, dat hij dat beter of meer wil terugnemen, die is een openbare en verdoemde woekeraar; aangezien ook zij nog niet christelijk handelen, die zo borgen, dat zij weer juist hetzelfde vorderen of daarop hopen, en niet vrij 't er op wagen, of het al of niet terugkomt.

Dit is dan ook, naar ik meen, een hoog, christelijk en zeldzaam werk, als men 's werelds loop beschouwt, en het zou, als het in gebruik zou komen, allerlei handel heel erg verminderen en afbreken. want deze drie stukken houden dat zo meesterlijk vast, dat zij niet vermetel zijn ten opzichte van de toekomst, noch op mensen of zichzelf vertrouwen, maar God alleen aanhangen, en dat alles hier contant wordt overhandigd en dit woord ook wordt toegepast: Zoals God het wil, zo geschiede het, zoals Jacobus leert 4: 15. Want hier handelt Hij met de mensen als met hen, die kunnen falen en onzeker zijn, en overhandigt hen om niet het ware geld, of waagt het er op, dat verloren gaat wat men borgt.

Hier zal men zeggen: wie kan dan zalig worden en waar zullen wij Christenen vinden? Ja, op deze manier zou er geen handel op aarde blijven, zou aan ieder het zijne ontnomen of afgeleend worden en zou de deur worden opengedaan voor de bozen, de

luie buiken, om alles te nemen, te bedriegen en te liegen, waar van de wereld vol is. Antwoord: ik heb toch gezegd, dat Christenen zeldzame mensen op aarde zijn. Daarom is er in de wereld nog een streng, hard, wereldlijk bestuur, dat de bozen dwingt en dringt, om niet te nemen, noch te roven, en terug te geven wat zij borgen, ook al zal een Christen het niet terugvragen, noch er op hopen; opdat de wereld niet woest wordt, de vrede ondergaat, en de handel en de gemeenschap van de mensen geheel te gronde gaat, wat alles zou geschieden, als men de wereld volgens het evangelie zou regeren, en de bozen niet met wetten en geweld zou nazitten en dwingen, om te doen en te dulden wat recht is.

Daarom moet men de straten zuiver houden, vrede in de steden stichten en het recht in de landen handhaven en het zwaard flink en getroost laten neerkomen op de overtreders, zoals Paulus Rom. 13: 4 leert. Want dat wil God, dat de onchristelijken beteugeld worden, zodat zij geen onrecht of ongestraft onrecht doen. Niemand mag menen, dat de wereld zonder bloed geregeerd wordt, het wereldlijk zwaard moet rood zijn en met bloed bevuurd; want de wereld wil en moet boos zijn; daarom is het zwaard Gods roede en wraak over haar. Doch daarover heb ik genoeg gezegd in het boekje over de wereldlijke overheid.

Zo zou dan het borgen een mooi ding zijn, als het onder Christenen gebeurde. Dan zou een ieder gaarne teruggeven wat hij geborgd had, en hij die geleend had zou het gaarne ontberen, wanneer de ander het hem niet teruggeven kon. Want Christenen zijn broeders, en de één laat de ander niet in de steek; zo is ook niemand zo lui en onbeschaamd, dat hij zonder arbeid zich zou willen verlaten op het goed en de arbeid van een ander, en in lediggang teren op een anders have. Maar waar geen Christenen zijn, daar moet de wereldlijke overheid er toe aansporen, dat men betaalt wat men geleend heeft; zet zij er niet toe aan en is zij nalatig, dan moet de Christen zulk een roof verdragen, zoals Paulus 1 Kor. 6: 7 zegt. Waarom lijdt gij niet liever onrecht? De onchristelijke echter late men manen, terugvragen en doen wat hij wil; er is aan hem niets gelegen, omdat hij een onchristelijke is en op Christus' leer geen acht geeft.

Ook hebt u nog een kleine troost, dat u niet verplicht bent uit te lenen, dan alleen dat wat u over hebt en kunt ontberen van uw nooddrift; zoals Christus van de aalmoezen zegt, Lukas 11: 41: Wat u over hebt, geef dat als aalmoes, dan is alles u rein. Wanneer men nu van u zoveel zou willen lenen, dat u, wanneer het niet teruggegeven werd, zou moeten te gronde gaan, en uw nooddrift het niet missen kan, daar bent u niet verplicht te lenen. Want u bent het meest en het eerst verplicht, uw vrouw en kind en personeel het nodige te verschaffen, en moet hun niet ontnemen wat hun van u toekomt. Daarom is dit de beste regel: als de leensom u te groot voorkomt, geef dan liever iets om niet, of leen zoveel, als u meent, dat u zou willen geven, en waag het er op, of het misschien verloren gaat. Want Johannes de Doper sprak niet: Wie een rok heeft, die geve die weg; maar wie twee rokken heeft, die geve er één aan hem, die er geen heeft, en wie spijs heeft doe desgelijks, Lukas 3: 11.

De vierde manier is kopen en verkopen, en het met contant geld, of waar met waar betalen. Wie nu deze manier gebruiken wil, die schikke zich er in, dat hij moet weten, zich op niets toekomstigs te verlaten, maar op God alleen, en dat hij met mensen moet omgaan, die zeker zullen falen of liegen. Daarom is dit de eerste raad, dat ieder, die verkoopt, niets borge noch borgen aanneme, maar zich contant late betalen. Wil hij echter lenen, dan moet hij het met Christenen doen; zo niet, dan moet hij beter op wagen, dat het verloren is, en niet meer lenen dan hij anders wilde geven en dan zijn nooddrift het toelaat; of waar het wereldlijk bestuur en de wet hem niet verder daarin helpt, daar moet hij het maar verloren laten gaan en er voor oppassen, dat hij voor niemand borg wordt, maar veel liever geeft, wat hij kan. Dat zou een echt christelijk

koopman zijn, hem zou God ook niet verlaten, omdat hij Hem zo gul vertrouwt en met blijdschap het met zijn gevaarlijke naaste waagt en hem zo behandelt.

Wanneer het borg worden eens niet in de wereld bestond en het vrije evangelische lenen in zwang raakte, en alleen contant geld of gerede waar in de koophandel omging, dan zouden de allergrootste, schadelijkste gevaren en fouten en gebreken in de koophandel reeds verdwenen zijn, en zou het gemakkelijk wezen, met allerlei kooplui om te gaan, en des te beter konden dan ook de andere zondige gebreken belet worden. Want wanneer zulk borg worden en verzekerd lenen niet bestond, zou menigeen bescheiden blijven en zich met een matig inkomen tevreden stellen, die zich anders op lenen en borgen verlaat en dag en nacht streeft naar hogerop; waarom ook iedereen koopman en rijk wil worden. Daaruit nu moeten zulke ontelbare, vlugge en boze knepen en streken voortvloeien, die nu als handigheidjes door de kooplieden worden beschouwd, zodat ik er al aan wanhoop, of het geheel zou kunnen worden verbeterd; het is zo met allerlei boosheid en bedrog overladen, dat het zich op den duur niet kan handhaven en vanzelf in elkaar storten moet.

Hiermede heb ik in het kort in een woord van verweer ieder onderricht over deze grote, wilde, uitgebreide handel van het koopmanschap. Want als men het zo zou laten begaan en laten blijven, dat een ieder zijn waar zo duur verkoopt, als hij kan en het borgen en het gedwongen lenen en borg worden als correct beschouwen, en toch raad en onderricht zou geven, hoe men hierin christelijk handelen en een goed, zeker geweten behouden zou; dat zou precies hetzelfde zijn, alsof men wilde raden en leren, hoe slecht goed kon zijn en hoe tegelijk naar de goddelijke Schrift en tegen de goddelijke Schrift in geleefd en gehandeld kon worden. Want deze drie gebreken, dat een ieder het zijne geeft zo duur als hij maar wil, vervolgens het borgen en het borg worden, zijn als drie bronnen, waaruit alle gruwel, onrecht, list en bedrog naar wijd en zijd stroomt. Wanneer men nu die stroom zou zoeken te keren en de bron niet zou stoppen, waren moeite en arbeid vergeefs.

Daarom wil ik hier enkele van die streken en boze, stukken, zoals ik zelf ze heb opgemerkt en zoals ze mij door vrome, goede harten zijn aangewezen, vertellen, waaruit men kan bespeuren en bemerken, hoe deze mijn boven beschreven argumenten en conclusies tot stand kwamen en moeten worden gehandhaafd, opdat de gewetens in de koophandel voorlichting ontvangen en geholpen worden. Ook kan men alle andere boze stukken uit deze leren kennen en ze er naar afmeten, welke hier niet worden verteld; want hoe zou het mogelijk zijn, dat men ze allemaal vertelde? Aangezien immers door de genoemde drie bronnen voor de hebzucht en de boze, bedriegelijke, zelfzuchtige natuur deur en vensters zijn geopend en daarom lucht en ruimte gegeven, verlof en macht verleend is, om allerlei listen en streken vrij te doen en er dagelijks meer en meer te bedenken, zodat het alles van hebzucht stinkt, ja, in hebzucht verdronken en gedompeld is, als in een grote zondvloed:

Ten eerste maken sommigen er zich geen gewetensbezwaar van, dat zij hun waar borgen op termijn en duurder verkopen dan contant. Ja, sommigen willen geen waar contant verkopen, maar alles op termijn, en dit wel daarom, opdat zij er veel geld mee verdienen. Hier ziet u, dat dit stuk zeer grof tegen Gods Woord, tegen rede en alle billijkheid in, uit louter vrije, moedwillige hebzucht zondigt tegen de naaste, op wiens schade men geen acht slaat, maar hem het zijne rooft en onteelt en er niet een redelijk bestaan in zoekt, maar uit hebzucht en winstbejag alleen. Want naar goddelijk recht moest men niet duurder borgen of op termijn geven, maar voor contant geld.

Vervolgens, het wordt ook zowel gedaan, dat sommigen hun goed duurder verkopen dan het op de open markt geldt en in de handel gebruikelijk is, en zo de waar opslaan om geen andere reden, dan dat zij weten, dat van dat goed niets meer in het land is of

binnenkort niets meer zal komen, en men het dan hebben moet. Dat is het listige oog van de hebzucht, dat slechts ziet naar de noodduft van de naaste, niet om deze te verhelpen, maar om zichzelf daardoor te verbeteren en met de schade van zijn naaste rijk te worden. Dat zijn allemaal openlijke dieven, rovers en woekeraars.

Vervolgens, dat sommigen een bepaald goed of koopwaar in een land of stad geheel en al opkopen, opdat zij alleen zulk goed volkomen in hun macht hebben en daarna de prijs vaststellen, het opslaan en verkopen kunnen, zo duur als zij het willen of kunnen. Nu is boven gezegd, dat de regel vals en onchristelijk is, iemand zijn goed zo duur verkoopt als hij wil en kan; veel gruwelijker is het, dat men daartoe een bepaald goed alleen opkoopt. De keizerlijke en wereldlijke wetten verbieden dit ook en noemen het monopolies, dat zijn baatzuchtige aankopen, die in landen en steden in het geheel niet te verdragen zijn, en vorsten en heren moesten zo iets weren en bestraffen, wanneer zij hun ambt goed bekleden willen. Want zulke kooplieden doen juist, alsof de schepselen en goederen van God alleen voor hen geschapen en gegeven waren en alsof zij die aan anderen mochten ontnemen en maar handelen naar believen.

En als iemand het voorbeeld van Jozef, Gen. 41: 48 v., zou willen aanhalen, hoe de heilige man alle koren in het land ingezameld heeft en daarna in de dure tijd daardoor alle geld, vee, land en mensen voor de koning van Egypte heeft gekocht, wat wel schijnt, alsof het ook een monopolie of zelfzucht geweest is, hierop is het antwoord: dat de koop en handel van Jozef geen monopolie, maar een redelijke, gewone koop is geweest, zoals in het land gebruikelijk was. Want hij belet niemand, te rechter tijd in te kopen. Het was echter zijn wijsheid, door God gegeven, dat hij het koren van de koning, toen het de zeven jaren goed uitviel, inzamelde, terwijl de anderen niets of weinig inzamelden. Want de tekst zegt niet, dat hij alleen het koren ingekocht heeft, maar het ingezameld heeft in de steden van de koning. Hebbende anderen het niet gedaan, de schade zij voor hen; zoals de gemene man gewoon is zonder zorgen te teren. maar ook soms niet heeft om in te zamelen. Zoals wij het ook nog zien, dat, waar vorsten of steden zich niet van voorraad voorzien, ten gunste van het gemeenschappelijk land, er geen voorraad of heel weinig blijft bij de gemene man, die van het ene jaar op het andere leeft van het jaarlijks inkomen. En zulk inzamelen is toch geen eigen baat of monopolie, maar een echt goede, christelijke voorzichtigheid ten bate van de gemeente en anderen. Want het gebeurt niet zo, dat zij alles alleen aan zich trekken, zoals deze kooplieden, maar dat zij uit dat, wat de open markt of het jaarlijks inkomen aan ieder, wie ook, opbrengt, een schat verzamelen, terwijl anderen niet willen of wensen te verzamelen, maar slechts daaruit wensen te putten hun dagelijks onderhoud. Ook vermeldt de Schrift niet, dat Jozef daarom het koren heeft ingezameld, om het zo duur te verkopen als hij wilde. Want de tekst zegt duidelijk, dat hij het gedaan heeft, niet uit hebzucht, maar opdat land en mensen niet zouden omkomen. Maar de handelshonger verkoopt het, zo duur hij wil en zoekt eigen voordeel alleen, zonder er op te letten, of land en lieden daardoor te gronde gaan.

Dat intussen Jozef daarenboven alle geld en vee en daarbij alle akkers en mensen onder de koning gebracht heeft, schijnt wel niet christelijk gehandeld, aangezien hij de behoeftigen om niet moest geven, zoals het evangelie en de christelijke liefde leert. Maar hij handelde toch juist en goed, want Jozef voerde het wereldlijk bestuur in plaats van de koning. Zo heb ik al herhaaldelijk geleerd, dat men de wereld niet naar het evangelie en de christelijke liefde moet en mag regeren, maar naar strenge wetten, met het zwaard en met geweld, omdat de wereld boos is en noch het evangelie, noch de liefde aanneemt, maar naar haar goeddunken handelt en leeft, waar ze niet met geweld gedwongen wordt. Anders, als men louter liefde wilde oefenen, zou ieder

willen eten, drinken en een goed leventje hebben van andermans goed, en niemand zou werken, ja, ieder zou de ander het zijne ontnemen en 't zou een toestand worden, waarbij niemand, naar de wil van anderen, kon leven.

Daarom heeft Jozef juist gehandeld, omdat God het zo beschikt heeft, dat hij door een gelijke, rechtmatige koop, zoals de tijd die bood, alles tot zich heeft getrokken en volgens wereldlijk recht het volk in bedwang hield en zichzelf en alles, wat het had, liet verkopen. Want in die landen is er altijd een streng bestuur geweest, en bestond het gebruik, dat men mensen verkocht als ander goed. Daarnaast heeft hij zonder twijfel als een Christen en vroom mens geen arme van honger laten sterven, maar, zoals de tekst zegt, nadat hij het wereldlijk recht en bestuur van de koning verkregen heeft, dit koren ten bate en nutte van land en lieden ingezameld, verkocht en weggegeven. Daarom is het voorbeeld van de trouwe Jozef zo ver af van de daad van de ontrouwe, baatzuchtige kooplieden, als hemel en aarde van elkander zijn. Laat dit zo terloops als toevallig zijn gezegd. Nu komen wij weer tot de zaak zelf.

Vervolgens, wanneer sommigen hun monopolies en zelfzuchtige handelsondernemingen anders niet kunnen oprichten, omdat er anderen zijn, die ook dergelijke waar en dergelijk goed hebben, haasten zij zich en geven hun goed zo goedkoop, dat de anderen er niet mee uit kunnen, en dwingen hen daarmee, om of niet meer te kunnen verkopen, of tot hun eigen ondergang zo goedkoop, als de anderen, te verkopen. Zo komen zij toch tot een monopolie. Deze mensen zijn niet waard, dat zij mensen heten of onder mensen wonen, ja, zij zijn niet waard, dat men hen zou onderwijzen of vermanen, aangezien de afgunst en hebzucht hier zo grof en onbeschaamd is, dat zij ook met eigen schade anderen tot schade brengt, opdat zij alleen de plaats behoudt. Hier zou de wereldlijke overheid goed doen, om zulke mensen alles te ontnemen wat ze hadden en hen het land uitjagen. Het was misschien niet nodig, zulke stukjes te vertellen, maar ik wil ze er daarom inmengen, opdat men zou zien, welke grote schelmerij er in de koophandel is en het aan de dag zou worden gebracht voor ieder, hoe het in de wereld toegaat, om daardoor te weten, zich voor zulk een gevaarlijke stand te hoeden.

Vervolgens, dit is ook fraai, als de één een ander met woorden in de zak een waar verkoopt, die hij zelf niet heeft. Namelijk aldus: een vreemde koopman komt bij mij en vraagt, of ik deze of die waar te koop heb. Ik zeg: ja, en toch heb ik ze niet, en ik verkoop hem die voor tien of elf gulden, die men anders voor negen of nog minder koopt, en belooft hem, over twee of drie dagen ze te leveren. Intussen ga ik heen en koop zulke waar, omdat ik te voren wel wist, dat ik ze goedkoper kon kopen, dan ik ze hem verkocht heb, en lever hem die en hij betaalt ze mij en ik drijf dus handel met zijn geld en goed, dat dus aan een ander toebehoort, zonder enig gevaar, moeite en arbeid en ik word rijk. Dat noemt men fraai op de straat de kost verdienen door vreemd geld en goed, zodat men niet over land en zee behoeft te trekken.

Vervolgens, dat heet ook op de straat de kost verdienen: als een koopman de buidel vol geld heeft en niet meer met zijn goederen over land en zee avonturen wil doormaken, maar een zekere handel hebben, dan blijft hij maar in een grote koopstad, en als hij een koopman weet, die gemaand wordt door zijn schuldeisers, zodat hij geld moet hebben om te betalen en hij heeft het niet, maar wel nog goede waar, dan stuurt hij iemand uit van zijnent wege, die hem de waar moet afkopen, en hem acht gulden bieden, waar die anders gemakkelijk tien doet; wil hij niet, dan stuurt hij een ander uit, die hem zes of zeven biedt, zodat de arme man bezorgd moet worden, dat de waar zal afslaan, en nog blij is als hij de acht neemt, om contant geld te krijgen en niet al te grote schade en schande te moeten tijden. Ook gebeurt het, dat zulke in nood

verkerende kooplieden zelf zulke tirannen opzoeken en hun waar aanbieden terwille van het contant geld, opdat zij betalen kunnen; dan houden die zich stroef, totdat zij de waar goedkoop genoeg krijgen en dan geven wat zij willen. Zulke geldmensen noemt men gorgelstekers of keelstekers, maar niettemin worden ze voor grote, knappe mensen gehouden.

Vervolgens, dit is ook een kneep van de eigenbaat, dat drie of vier kooplieden één of twee soorten waar in handen hebben, die andere mensen niet hebben of niet te koop hebben. Wanneer zij nu merken, dat zulke waar geld zal gaan kosten en alle dagen duurder zal worden ten gevolge van oorlog of ramp, dan rotten zij samen en vertellen aan de anderen, hoe die waar zeer gezocht is en er niet veel zijn, die haar te koop hebben. Zijn er echter enigen, die ze ook hebben, dan richten zij een vreemdeling af, die zij al zulke waar laten opkopen. Als zij dan die waar helemaal in hun handen hebben, sluiten zij een bond met elkaar, op deze manier: wij willen deze waar, omdat er geen meer voorradig is, zo en zo hoog fixeren, en hij, die ze goedkoper afgeeft, moet zo en zo veel boete betalen.

Dit stukje halen, zoals ik hoor, de Engelse kooplieden het grofst en het meest uit, wanneer zij Engelse of Londense doeken verkopen. Want men zegt, dat zij een bijzondere raad voor deze handel hebben, als een raad in een stad, en aan die raad moeten alle Engelsen, die Engelse of Londense doeken verkopen, gehoorzamen, op bovengenoemde straf. En door deze raad wordt bepaald, hoe duur men zijn doeken verkopen moet en op welke dag of welk uur men wel of niet zal verkopen. De overste in deze raad heet de Koyrtmeester⁸⁷ en hij wordt als weinig minder dan een vorst beschouwd; hier ziet men, wat de hebzucht vermag en durft ondernemen.

Vervolgens, ik moet ook dit stukje vermelden: ik verkoop iemand op een half jaar peper of iets dergelijks, en weet, dat hij die terstond weer moet verkopen, om contant geld te krijgen. Daarom ga ik zelf heen of doe het door middel van een ander, en laat hem de peper voor contant geld weer verkopen; maar zo, dat ik, wat hij van mij op een half jaar gekocht heeft voor twaalf gulden, van hem koop voor acht. En de gewone koop is tien gulden. Zo koop ik het twee gulden goedkoper van hem dan op de open markt, en hij heeft van mij voor twee gulden hoger gekocht dan op de open markt. Zo win ik achter en voor, alleen daardoor, dat hij geld krijgt en crediet behoudt; hij zou anders met schande ondervinden, dat niemand hem meer crediet gaf.

Wie zich met zulke geldzaken ophoudt of op moet houden, zoals dat hun overkomt, die meer op crediet kopen dan zij betalen kunnen: zoals wanneer iemand nauwelijks tweehonderd gulden bezit en handel drijft voor vijf of zeshonderd gulden - wanneer nu mijn schuldenaars niet betalen, kan ik ook niet betalen, zo vreet het onheil verder door, en komt het ene verlies op het andere, hoe meer ik mij met deze geldzaken ophoud, totdat ik bemerk, dat het misloopt en ik vluchten moet of in de toren zitten. Dan houd ik mij stil en bak bij mijn borgen zoete broodjes, dat ik hun eerlijk betalen zal. Intussen ga ik heen en neem nog zoveel goederen op crediet als ik kan en maak die te gelde, of ik neem anders geld op een wisselbrief op, of ik leen zoveel als ik krijgen kan. Als het mij dan het best gelegen komt, of als mijn schuldeisers mij niet met rust laten, dan sluit ik mijn huis af, sta op en loop weg, verstop mij ergens in een klooster, waar ik vrij ben, zoals een dief en moordenaar op een kerkhof. Dan zijn mijn schuldeisers nog blij, dat ik niet helemaal uit het land ga, en zij schelden mij de tweede en derde penning van al mijn schulden kwijt, mits ik het achterstallige in twee of drie jaren betaal; daarvan geven zij mij brief op zegel. Zo keer ik weer naar mijn

⁸⁷ D.i. het Engelse "Courtmaster."

huis terug, en ben een koopman, die met zijn er vandoor gaan twee of drie duizend gulden verdiend heeft, die ik anders in drie of vier jaren met rennen noch met draven had kunnen verkrijgen. Of, wanneer dit niet helpt, en ik zie, dat ik vluchten moet, dan trek ik naar het hof van de keizer of naar zijn stadhouders; daar kan ik voor één of tweehonderd gulden een Quinquernelle⁸⁸ krijgen, dat is een keizerlijke brief op zegel, dat ik twee of drie jaren met rust moet worden gelaten, mag gaan en staan voor 't oog van al mijn schuldeisers, omdat ik grote schade geleden heb, naar mijn eigen opgave; zodat de Quinquernelle een gezicht trekt, alsof het goddelijk en rechtvaardig toeging. Dat heten echte schurkenstreken.

Vervolgens, een ander stukje, dat bij vennootschappen gangbaar is. Een burger belegt voor zes jaar bij een koopman twee duizend gulden; daarmee moet de koopman handel drijven, winst maken of verliezen, en de burger jaarlijks twee honderd gulden vaste rente daarvan geven; wat hij meer wint is voor hem. Wint hij echter niets, dan moet hij toch rente betalen. En de burger bewijst daarmee de koopman een grote dienst. Want de koopman meent met tweeduizend wel driehonderd te winnen. Daarentegen bewijst de koopman de burger een grote dienst, want zijn geld moest anders stil liggen en geen winst opbrengen. Hoe dit gemene stukje onrecht is en een echte woeker, dat heb ik in de preek over de woeker genoeg verteld.

Nog iets moet ik vertellen als een voorbeeld, hoe het verkeerde borgen en lenen in het ongeluk brengt. Er zijn sommigen, wanneer zij bemerken, dat de koper twijfelachtig is en niet op tijd betaalt, dan kunnen zij zich zelf fraai betalen op deze manier: ik zorg voor een vreemde koopman, dat hij naar de man toegaat en van hem zijn waar koopt, voor honderd gulden of iets dergelijks, en ik zeg: wanneer u al zijn waar gekocht heb, beloof hem dan contant geld of verwijs hem naar een zekere schuldenaar van u; en wanneer u de waar hebt, breng hem dan naar mij toe, alsof ik uw schuldenaar ben; en doe net, alsof u niet wist, dat hij mij iets schuldig is; zo word ik betaald en geef hem niets.

Dat noemt men zaken doen en de arme man in de grond boren met allen, aan wie hij misschien ook geld schuld is. Maar zo moet het gaan, als men onchristelijk borgt en leent.

Vervolgens: men heeft ook geleerd, om een waar of goed zo te plaatsen of neer te leggen, dat het toeneemt; als peper, gember, saffraan in een vochtig gewelf of een kelder, zodat het in gewicht zwaarder wordt. Zo ook, om wollen kleren, zijde, marterbont, sabel, in donkere gewelven of winkels te koop te hebben en de lucht te verstoppert, zoals het gebruik overal is, zodat men bijna voor iedere waar een bepaalde lucht weet te maken. Ook is er geen waar, of men weet er een bijzonder voordeeltje op, hetzij met meten, tellen, met el, maat of gewicht. En dat men ze een kleur geeft, die ze van zichzelf niet heeft. Of men legt het mooiste onder en boven, en het slechtste middenin; zodat zulk bedrog geen eind heeft, en geen koopman de ander verder kan vertrouwen, dan hij hem ziet en tast.

Nu bestaat er bij de kooplieden een grote klacht over de edellieden of rovers, hoe zij met groot gevaar moeten handel drijven en dan nog worden gevangen genomen, geslagen, gebrandschat en beroofd, enz. Wanneer zij dit echter omwille van de gerechtigheid leden, dan waren de kooplui wel heiligen, die dat te lijden hadden. Hoewel het gebeuren kan, dat misschien aan iemand voor God ten onrechte overkomt, wat hij voor de anderen, in wier bende hij zich bevindt, ontgelden moet, en betalen voor wat een ander gezondigd heeft. Maar omdat er zulk groot onrecht en

⁸⁸ D.i. een moratorium, eigenlijk voor vijf jaar (quinquennale).

onchristelijke dieverij en roverij over de gehele wereld door de kooplieden ook zelfs onder elkaar geschiedt, wat wonder is het dan, dat God het beschikt, dat hun vele goed, met onrecht verkregen, weer verloren gaat of geroofd wordt, en zij zelf daarenboven op hun kop krijgen of gevangen genomen worden. God moet steeds het recht handhaven; zoals Hij Zich dan ook een rechtvaardig Rechter laat roemen, Ps. 10: 16.

Niet, dat ik daarmee de straatrovers of struikrovers zou willen zien verontschuldigd of hun de vrijheid gegeven, om hun roverij te plegen. Het is de schuld van de landsvorsten, die hun straten zuiver moeten houden, even goed terwille van de bozen als van de vromen. En het komt de vorsten toe, zulke onrechtvaardige koophandel met ordelijk geweld te straffen en tegen te gaan, zodat hun onderdanen niet zo schandelijk door de kooplieden uitgezogen worden. Omdat zij dat niet doen, daarom heeft God de ridders en rovers nodig en straft Hij door hen het onrecht aan de kooplieden, en moeten zij Zijn duivels zijn; zoals Hij Egypteland en de gehele wereld met duivels plaagt, of door vijanden te gronde richt. Zo geselt Hij de ene boef met de andere; zonder dat Hij daarmee te verstaan geeft, dat de ridders mindere rovers zijn dan de kooplieden, aangezien de kooplieden dagelijks de gehele wereld beroven, terwijl een ridder in een jaar er één of tweemaal één of twee berooft.

Over de vennootschappen zou ik wel veel kunnen zeggen, maar het is alles grondeloos en bodemloos van louter hebzucht en onrecht, zodat er niets aan te vinden is, dat met een goed geweten gedaan kan worden; want wie is zo grof, dat hij niet ziet, hoe de vennootschappen niets anders zijn dan monopolies. Die ook door het wereldlijke, heidense recht verboden worden als een openbaar schadelijk ding voor de gehele wereld; ik wil van het goddelijk recht en de christelijke wet maar zwijgen. Want zij hebben alle waar in hun handen en doen ermee, wat zij willen en halen zonder enige schroom de bovengenoemde stukjes uit, zodat zij opslaan en af slaan naar welgevallen, en verdrukken alle kleine kooplieden en richten hen te gronde, juist als de snoek de kleine vissen in het water, net alsof zij heren waren over Gods creaturen en vrij van alle wetten van het geloof en de liefde.

Daardoor komt het, dat men in de gehele wereld de specerij zo duur moet kopen, als zij het willen en er verandering in aanbrengen. Dit jaar slaan zij de gember op, het volgend jaar de saffraan, of andersom; zodat men altijd van de wal in de sloot komt en zij zelf geen verlies, schade noch risico behoeven te lijden, maar als het met de saffraan misgaat of mislukt, dan herstellen zij zich aan de gember en andersom, opdat zij zeker blijven van hun winst. Maar dit is tegen de aard en de natuur niet alleen van de koopgoederen, maar van alle tijdelijke goederen, waarvan God wil, dat zij onder het risico en de onzekerheid zullen staan. Maar zij hebben het gevonden en bereikt, dat zij door gevaarlijke, onzekere, tijdelijke waar zich een zekere, gewisse en eeuwige winst verschaffen. Maar daarvoor moet intussen de gehele wereld geheel worden uitgezogen en moet al het geld in hun zak zinken en zwemmen.

Hoe zou het ooit voor God rechtvaardig kunnen gebeuren, dat iemand in zo'n korte tijd zo rijk wordt, dat hij koningen en keizers zou kunnen uitkopen? Maar omdat zij het zover gebracht hebben, dat de gehele wereld in gevaar en verlies handel moet drijven, dit jaar verdienen, het volgend jaar verliezen, maar zij altijd en eeuwig verdienen en hun verlies met vergrote winst kunnen boeten, is het geen wonder, dat zij spoedig het goed van de gehele wereld aan zich trekken. Want een eeuwige zekere penning is beter dan een tijdelijke onzekere gulden. Nu drijven hier zulke vennootschappen met louter eeuwige, zekere guldens handel voor onze tijdelijke onzekere penningen. En zou het dan nog een wonder zijn, dat zij koningen en wij bedelaars worden?

Koningen en vorsten moesten hier toezien en dit naar streng recht verhinderen. Maar ik hoor, dat zij het hoofdaandeel er in hebben, en dat het gaat naar de spreuk Jesaja 1: 23: Uw vorsten zijn de metgezellen van de dieven geworden. Daarom laten zij de dieven hangen, die een gulden of een halve gestolen hebben, en werken samen met hen, die de gehele wereld beroven en meer stelen dan alle anderen, zodat het spreekwoord waar blijft: grote dieven hangen de kleine dieven; en zoals de Romeinse senator Cato sprak: eenvoudige dieven liggen in de toren en het blok, maar openbare dieven gaan in goud en zijde. Maar wat zal God daar tenslotte van zeggen? Hij zal doen, zoals Hij door Ezechiël zegt, vorsten en kooplieden, de ene dief met de andere in elkaar smelten als lood en erts, zoals wanneer een stad verbrandt, zodat er noch vorsten, noch kooplieden meer zijn; en ik ben bang, dat dit al voor de deur staat. Wij denken er toch niet aan, om ons te verbeteren, hoe groot ook de zonde en het onrecht is. Daarom kan Hij het onrecht ook niet ongestraft laten.

Daarom behoeft niemand te vragen, hoe hij met een goed geweten in vennootschappen kan zijn. Geen andere raad is er dan: laat er van af; dat is niet anders. Zullen de vennootschappen blijven, dan moet recht en redelijkheid te gronde gaan. Zal recht en redelijkheid blijven, dan moeten de vennootschappen te gronde gaan. Het bed is te nauw, zegt Jesaja, één moet er uit vallen, en het dek is te smal en kan niet beiden bedekken. Nu weet ik wel, dat mijn schrijven slecht bevallen zal en dat zij misschien alles in de wind zullen slaan, en blijven zoals zij zijn. Maar dan ben ik toch verontschuldigd en heb ik het mijne gedaan, opdat men ziet, wanneer God nu met de roede zal komen, hoe eerlijk wij dit verdiend hebben. Had ik één ziel hiermee onderricht en uit de afgrond verlost, dan zou ik niet tevergeefs gewerkt hebben.

Hoewel ik hoop, dat het (verderf) door zichzelf zo hoog en zwaar is geworden, zoals ik boven ook al gezegd heb, dat het zich niet langer kan houden en men er tenslotte van moet aflaten. Samengevat: een ieder zie op zichzelf. Uit liefde of dienst voor mij mag niemand het laten: zo mag ook niemand het beginnen of er mee doorgaan, om mij te trotseren en leed te doen. Het geldt u, niet mij. God verlichte ons en sterke ons, om Zijn goede wil te doen: Amen.

5. EEN TROUWHARTIGE VERMANING AAN ALLE CHRISTENEN, ZICH NIET IN TE LATEN MET OPROER EN MUITERIJ. 1522.

TOELICHTING

Reformatie, geen revolutie: Meermalen heeft Luther deze gedachte uiteengezet. Reeds 16 januari 1521 schrijft hij: "Ik wil niet, dat men met geweld strijdt voor het evangelie. Door het Woord is de wereld overwonnen, door het Woord is de kerk gered, door het Woord zal de kerk ook weer hersteld worden." Luther is er van overtuigd, dat de paus en de zijnen de ergste vijanden van Christus zijn en daarom juist tot de wederkomst van Christus gespaard zullen blijven, opdat de straf hen des te zwaarder treffen zal. Hij verwacht deze wederkomst binnenkort, en hoopt dus getuige daarvan te zijn. Van uit de Wartburg heeft hij "De trouwhartige vermaning" geschreven. Spoedig daarop zou hij persoonlijk in Wittenberg de opstandige elementen tot rust brengen door zijn onwrikbare houding en zijn strenge woord. De directe aanleiding tot "De vermaning" was de houding van Karlstadt en Zwingli bij de gebeurtenissen te Wittenberg, eind 1521. Verschillende Augustijner monniken verlieten toen op rumoerige wijze hun klooster, om daarna studenten en burgers tegen het klooster op te hitsen. Enkele dagen later werden priesters in de parochiekerk tijdens de bediening van de mis door binnendringende benden met geweld verdreven. De dag daarop was het Franciscaner klooster zelfs gedwongen de bescherming van de stad in te roepen tegen de studenten. Bij verschillende geestelijken werden de vensters ingegooid. Men beweert, dat studenten van Erfurt de aanstichters waren. Daar had enige malen vroeger het beruchte "Pfaffenstürmen" plaats gehad, dat door Luther als het werk van satan scherp werd veroordeeld. Hij dringt er op aan, dat men de overheid als de "feitelijke macht" het hare zal laten doen. Zij heeft het recht en de plicht, de vijanden van het evangelie te bestrijden. Verder moet men het antichristelijk geweld stil dragen, boete doen, bidden en de eigen mond laten zijn "de mond van Christus." De grootste kracht van het evangelie moet het Woord blijven; wie daar buiten gaat, begrijpt de Geest van Christus niet.

Het gehele stuk legt getuigenis af van een sterke overtuiging, die onwrikbaar bleef, ondanks grote gevaren, waaraan de held van de Reformatie door zijn houding bloot stond.

Aan alle Christenen, die deze brief lezen of horen, geve God genade en vrede. Amen! Door Gods genade is in deze tijd het heerlijk licht van de christelijke waarheid, dat door de paus en de zijnen zozeer onderdrukt is geworden, wederom opgegaan. Daardoor is hun veelvuldige schadelijke en schandelijke misleiding, allerlei misdaad en tirannie aan het licht gekomen en nu ziet het er naar uit, dat er wel eens oproer zou kunnen komen en papen, monniken en bisschoppen met heel de geestelijke stand er wel eens uitgejaagd zouden kunnen worden, tenzij ze ernstig willen gaan werken aan een merkbare verbetering. Want de grote massa, die geprikkeld en opgejaagd is door alle onrust en verdriet, dat ze heeft moeten verduren, en door de schade, die haar zowel aan lichaam als aan ziel toegebracht is doordat ze op de meest trouweloze manier onderdrukt is geworden, kan en wil dat niet langer verdragen, en heeft nu een goede reden om er met gaffels en vlegels op los te slaan, zoals de boer dreigend zegt. Hoewel ik het nu geenszins ongaarne hoor, dat de geestelijke heren in angst zitten, en van harte hoop, dat ze daardoor eens tot zichzelf zullen inkeren en hun heerszucht wat zullen temperen (ik wenste zelfs, dat God hun angst en schrik nog mocht vergroten!), zo ben ik toch van mening, ja, ik ben er zeker van, dat ik helemaal niet bezorgd behoef

te zijn over een mogelijk oproer of mouterij, die allengs over iedereen zal losbarsten, om de eenvoudige reden, dat ik niet in twijfel trekken mag noch kan, dat God Zijn Woord gestand zal doen, en dat veeleer hemel en aarde zullen voorbijgaan, eer één tittel of jota daarvan zal teniet gedaan worden, zoals Mattheüs (5: 18 en 24: 35) zegt.

En daarom, wie dat dan wil moet maar dreigen en proberen schrik aan te jagen; zo zal slechts vervuld worden wat de Schrift over zulke boosdoeners zegt: Ps. 36: 3: "Hun boosheid is aan het licht gekomen, opdat de mensen hun vijanden worden mogen" (Vulg. vert.). Of Ps. 14: 5: "Zij vrezen, al is er geen reden tot vrees." En Spr. 28: 1: "De goddelozen vluchten, al worden zij door niemand opgejaagd." En Lev. 26: 36: "Een dor blad zal hun schrik aanjagen"; en. Deut. 28: 65: "God zal u een bang hart geven, zodat u uw leven steeds aan een draad ziet hangen. 's Morgens zult u zeggen: mocht God willen, dat ik de avond overleef; 's avonds zult u zeggen: geve God, dat ik de morgen overleef!" Zulk een schrik en angst kondigt de Schrift aan voor de vijanden Gods bij het begin van hun ondergang. Daarom is het billijk en ik juich dat ook ten zeerste toe, dat deze plaag begint bij de papisten, die de goddelijke waarheid vervolgen en haar geweld aandoen. Het zal nog wel erger voor hen worden:

Ik wil hieraan wel toevoegen, dat, als ik tien lichamen had, en God zou mij zo genadig zijn, dat Hij ze met de geringe straf van de lichamelijke dood of van oproer wilde kastijden, ik ze van ganser harte alle geven zou voor deze armzalige bende. Maar, Heere God! zulk een kleine straf staat er niet voor de deur: Er is reeds een geweldige ernst en een verschrikkelijke toorn, waaraan geen einde is, over hen losgebarsten. De hemel is koper en de aarde ijzer! daar helpt geen bidden meer: 1 Thess. 2: 16 zegt Paulus immers over de Joden: "De toorn is over hen gekomen tot het einde." Bij God gaat het niet om oproer alleen. Gave God, als ze dan niet allen te helpen zijn, dat wij er toch enkelen mochten losrukken en van de gruwelijke muil van de afgrond redden.

De Schrift stelt voor de paus en de zijnen een heel wat zwaardere straf dan lichamelijke dood en oproer. Dan. 8: 25 zegt: "Zonder hulp van mensen zal hij verbrijzeld worden", d.w.z. niet door het zwaard en niet met lichamelijke kracht. En Paulus zegt 2 Thess. 2: 8: "Onze Heere Jezus zal hen doden met de adem van Zijn mond en Hij zal hen vernietigen door de glans van Zijn wederkomst." De schilders schilderen Christus daarom ook zittend op de regenboog met roede en zwaard uitgaande uit Zijn mond, een beeld ontleend aan Jes. 11: 4, waar gezegd wordt: "De aarde zal Hij slaan met de roede van Zijn mond en met de geest van Zijn lippen zal Hij de goddelozen doden." Dat de schilders er nu een bloeiende staf van maken, is niet juist. Het moet staf of roede zijn, en beide gaan alleen over de verdoemden. Zo ook in Ps. 10: 15: "Verbrijzel de arm van de goddeloze. Vergeld zijn slechtheid; dan zal zijn goddeloosheid niet meer bestaan."

Uit deze woorden leren wij, dat de antichristelijke heerschappij van de paus vernietigd worden zal door het woord van Christus, hetwelk is: geest, roede en zwaard van Zijn mond.

Daardoor zal de schandelijke bedriegerij, sluwheid, heerszucht en verleiding aan de gehele wereld geopenbaard en te schande gemaakt worden. Immers alleen reeds door ze openbaar te maken wordt leugen en bedrog van zijn kracht beroofd. Zodra de leugen bekend is, heeft ze geen duw meer nodig; ze verdwijnt vanzelf met al haar schande. Dat is ook de bedoeling van Ps. 10: 15: "Spoor slechts de slechtheid op, dan is ze ook reeds verdwenen." Er is niets anders nodig dan zoeken en erkennen.

Nu is het wezen van het pausdom met zijn stichtingen, kloosters, hogescholen, wetten en leerstellingen niets dan leugen, uit leugen geboren. Het heeft de wereld ook alleen door schijn en schone woorden bedrogen en verleid, onderdrukt en naar lichaam en ziel te gronde gericht. Daarom is er niet anders nodig, dan dit erkennen en openbaar te

maken, en verdwenen met smaad en schande zijn paus, papen, monniken en al, wat er bijhoort. Want geen mens is zo dwaas, dat hij erkende leugen en valsheid volgen zou. Als nu de pauselijke schanddaden aan de openbaarheid zijn prijsgegeven, en de adem van Christus' Geest in beweging is gekomen, zodat de paus met zijn leugens niets meer doen kan en veracht wordt, dan zal de jongste dag aanbreken, en, zoals Paulus zegt (2 Thess. 2: 8), dan zal Christus toeslaan door Zijn komst en de paus geheel en al vernietigen. Bij dat gebeuren is dit het mooiste, dat de paus en de zijnen het in hun verstoktheid niet zullen geloven en er om zullen lachen; daarmede brengen ze Paulus' woord in vervulling, 1 Thess. 5: 3: "Cum dixerunt: Pax:" als zij zich zeker voelen, en zij zullen zeggen: "het is nog zover niet" - dan staat juist hun vernietiging voor de deur! En opdat nu de papisten zich niet zullen veranderen en redding zoeken, daarom mogen ze dit ook niet geloven en moeten ze zeggen: "De jongste dag is nog ver" en dan in een ommezien, eer ze er erg in hebben, liggen ze met elkaar in het helse vuur op een grote hoop.

Terwijl ik dan door deze Schriftwoorden, zoals ik al gezegd heb, er zeker van ben, dat het pausdom en de hele geestelijke stand niet door menselijke hand of oproer vernietigd worden zal, maar dat hun slechtheid zo verschrikkelijk is, dat geen straf zwaar genoeg is dan de goddelijke toorn zelf, zonder enige bemiddeling, heb ik er nog niet toe kunnen besluiten hen te keren, die dreigen met vuist en dorsvlegel. Ik weet immers, dat het hun toch niet gelukken zal, al worden ook velen er toe aangedreven; een algemeen oproer kan het niet worden. Er zijn vroeger wel meer papen uit de weg geruimd zonder enig rumoer en opstand, toen men nog angst had voor hun ban en toen de toorn Gods nog niet over de wereld was gekomen; maar nu die gekomen is en de angst voor de ban verdwenen is, nu moeten zij zich maar eens voor niemendal bang maken, zoals zij zo dikwijls angst verspreid hebben met hun leugenachtige ban en daarin hun trots plezier hebben gehad!

Maar al zal het dan met het geweld niet zover komen en is het dus niet nodig, dat ik me daartegen verzet, dan is het toch goed, dat ik de harten eens een klein beetje onderricht. Daarbij laat ik de wereldlijke overheid en de adel thans rusten; zij mogen plichtsgetrouw het hun opgelegde volbrengen, iedere vorst en elke heer in zijn eigen land. Als dit ordelijk geschiedt, mag men het geen oproer noemen. Maar nu laten zij alles maar zijn gang gaan; de één hindert de ander. Sommigen helpen en rechtvaardigen zo de zaak van de antichrist. Dat zal God hun betaald zetten en hun geven al naar zij hun macht en heerschappij tot redding of tot verderf van hun onderdanen hebben aangewend. De gewone burger echter moet tot rust gebracht worden en men moet hem duidelijk maken, dat hij niet aan een oproer mag deelnemen, ook geen begeerten mag hebben of woorden spreken die ertoe zouden kunnen leiden, en dat hij in deze zaak niets mag ondernemen zonder uitdrukkelijk bevel of toedoen van de overheid. En wel om deze reden:

Ten eerste: Dat het nooit tot daden komen zal en het alles slechts ijdele woorden en gedachten zijn, omdat, zoals geschreven staat, God Zelf de wreker zijn zal en de vijand zulk een lichte straf ook helemaal niet waard is. Wij zien immers ook, dat de vorsten en de heren het met elkander niet eens zijn en daardoor niet gereed en bereid de grote zaak te dienen. Dat dit alles zo door God wordt beschikt, opdat Hij alleen straffen zou en Zijn toorn over hen zou kunnen uitgieten. Nu is dit nog geen verontschuldiging voor vorsten en heren! Wat ze kunnen doen moeten ze ook doen, en met het zwaard, dat ze dragen, moeten ze zoveel mogelijk proberen Gods toorn, althans ten dele, te voorkomen en te verzachten. Mozes liet (Ex. 32: 28) wel drieduizend man van het volk neerslaan, opdat Gods toorn van het volk zou worden

afgewend. Hetzelfde zegt de Schrift ook van Elia (1 Kon. 18: 40) en van Pinehas (Num. 25: 7). Het is niet nodig, dat men thans de papen doodt; eerst moet men met woorden en pas daarna met geweld opkomen tegen de daden, die zij ten nadele van het evangelie verrichten. Men kan met woord en geschrift meer dan voldoende bereiken; er op los slaan is waarlijk niet nodig!

Ten tweede: Wanneer het al mogelijk was dat er opstand kwam en God hen dan zo genadig wilde straffen, dan zou het op die wijze toch nog van geen nut zijn; zo kan de verbetering, die men wenst, nooit komen. Oproer immers is redeloos en treft gewoonlijk eerder de onschuldigen dan de schuldigen. Daarom is een oproer ook nooit rechtvaardig, hoe rechtvaardig de zaak zelf ook mag zijn; er komt altijd meer schade dan verbetering door, en daarom wordt dan bewaarheid het woord: "van kwaad tot erger"! De overheid en haar zwaard zijn daartoe ingesteld om de bozen te straffen en de vromen te beschermen, opdat het oproer voorkomen wordt, zoals Paulus dat zegt Rom. 13: 1 en eveneens 1 Petr. 2: 13. Maar als Jan en alleman opstaat, die geen onderscheid kent tussen bozen en goeden, dan wordt er op losgeslagen en het loopt nooit af zonder gruwelijke ellende en onrechtvaardigheid,

Luistert daarom naar de overheid. Zolang zij niet begint en beveelt, kunt u zich rustig houden met hand, mond en hart. Is het echter mogelijk de overheid er toe te bewegen om te beginnen en te bevelen, dan mag u dat gerust doen. Wil zij niet, dan moet u ook niet willen. Gaat u dan toch uw gang, dan doet u niet goed, dan doet u erger dingen dan de tegenpartij. Ik zal altijd aan de zijde staan van degene, die door het oproer getroffen wordt, hoe onrechtvaardig zijn zaak ook mag zijn, en ik zal mij altijd verzetten tegen hem, die oproer maakt, hoe zuiver zijn zaak ook mag zijn, omdat oproer nooit kan verlopen zonder onschuldig bloedvergieten en verdere ellende.

Ten derde: Oproer is door God verboden, als Hij zegt door Mozes (Deut. 16:20): "Wat recht is moet door het recht worden uitgemaakt." En Deut. 32: 35: "De wraak is aan Mij, Ik zal vergelden." Vandaar het juiste spreekwoord: "Wie terugslaat doet onrecht"; of: "Niemand mag zijn eigen rechter zijn." Een oproer is niets anders dan zichzelf recht verschaffen en zichzelf wreken. Dat kan God niet dulden; daarom is het niet anders mogelijk, dan dat oproer de zaak altijd veel erger moet maken, want het gaat tegen God in en God staat niet aan zijn zijde.

Ten vierde: Oproer is niet anders dan een onmiskenbare influistering van satan. Want satan ziet wel het heldere licht van de waarheid, dat zijn afgoden, paus en papisten, aan de wereld toont, zoals ze zijn, maar hij kan het niet keren! De glans is hem n.l. in de ogen geslagen; daardoor is hij verblind geworden en kan niets meer uitbrengen dan leugen, laster en allerlei dwaasheid; zo zelfs, dat hij schijn en kleur en schittering, die hij tot nu toe nog naar voren heeft kunnen brengen (dat bewijzen immers wel de grote leugenaars, de paus en Eck en Emser, en anderen met hun bullen en geschriften), vergeet. Nu wil hij het over een andere boeg gooien en een oproer laten beginnen door hen, die zich op het evangelie beroemen, en zo hoopt hij dan onze leer in een verkeerd daglicht te plaatsen, alsof ze uit satan was en niet uit God: Er zijn nu immers al velen, die dat van de kansel af verkondigen: Dat komt door het spel, dat hij in Erfurt met de papen begonnen is!

Maar zo God wil, zal hem dat nooit gelukken. Wij zullen maar zijn beledigingen moeten lijden, maar ook hij zal iets moeten verdragen, dat hem rijkelijk vergeldt. Zij, die mijn leerstellingen goed lezen en begrijpen, maken geen oproer; ze hebben het van mij niet geleerd. Wij kunnen er niet voor zijn, dat velen zich wel daaraan schuldig

maken en zich daarbij op onze naam beroepen. Hoeveel doen de papen niet in de naam van Christus, wat Christus niet alleen verboden heeft, maar wat zelfs het Christendom verscheurt? Zullen wij ons koor zo zuiver kunnen houden, dat zelfs de heilige Petrus onder ons niet meer struikelen kan, waar er onder de papisten niets dan Judassen zijn en niets dan Judaswerk wordt verricht: Toch willen ze hun leer daarom niet aan de duivel gewijd hebben! Maar zoals gezegd, satan zoekt een manier om onze leer te schande te maken, zoveel hem mogelijk is. Als hij nog iets ergers kon bedenken, hij zou het niet nalaten: Maar nu is hij vermoeid geworden, en naar Gods wil moet hij halt houden, omdat hij zulke lamme, zulke nietszeggende, ellendige aanslagen pleegt. Maar het mag en zal hem niet gelukken om oproer te maken, hoe graag hij het ook zou willen.

Daarom smee ik ieder, die zich op de Christennaam beroept, zichzelf in toom te houden, zodat wij, naar Paulus' woord (2 Cor. 6: 3), de tegenstanders geen reden geven onze leer te belasteren. Wij zien immers, dat de papisten zo aangelegd zijn, dat ze de balk in hun eigen oog laten zitten, en met alle ijver zoeken, om een splintertje in de onze te vinden. Maar wij willen hun niet voor de voeten werpen, dat ze helemaal geen goeds bezitten. Als er onder ons echter ook maar een is, die niet geheel en al engel is, dan moet ook onze zaak onrechtvaardig zijn. Dan verheugen ze zich, dan dansen en springen ze, alsof ze de hele zaak al gewonnen hadden: Wij moeten dus op onze hoede zijn, aanleiding te geven tot hun laster, waar ze vol en nog eens vol van zijn; niet om hunnentwille, zij kunnen niet anders, waar het hart vol van is, daar loopt de mond van over, ook bij wie omgaan met leugens, zoals wij zien, dat zij doen, maar omwille van het heilige evangelie, opdat wij daar van de schande afwenden en tegelijk hun mond laten zwijgen. Petrus zegt immers (1 Petr. 3: 16), dat men ons in de waarheid nooit schade berokkenen kan. Kunnen ze iets verkeerd van ons persoonlijk vinden, dan dragen ze dat onmiddellijk op onze leer over; en zo moet dan Gods heilig Woord, waarvan wij alle eer ontvangen, de schande dragen. Maar zij willen hun leer ongerept houden, terwijl ze niets dan schandelijke dingen doen, zulk edel, braaf en rechtvaardig volk!

Vraagt u echter: Wat moeten wij nu doen, als de overheid niet wenst te beginnen? Moeten wij 't nog langer verdragen en hen daardoor sterken in hun overmoed? Dan is mijn antwoord: Nee, dat zult u niet! U zult drie dingen doen, n.l.:

1. U zult uw zonden erkennen, welke God in strenge gerechtigheid gestraft heeft met de heerschappij van de antichrist! zoals Paulus zegt, 2 Thess. 2: 10: God zal hun dwaalleringen zenden en misleidend regiment, omdat ze de leer van de waarheid niet hebben aangenomen, opdat ze zalig zouden worden. Het is alles onze schuld, wat de paus en de zijnen schade berokkend hebben aan ons goed, ons lichaam en onze ziel. Daarom zult u eerst uw zonde erkennen en afleggen, eer u van de straf en de plaag kunt worden verlost; anders zult u juist tegen de speer ingaan en de steen, die u boven u uit naar de hemel werpt, valt terug op uw eigen hoofd.

2. In deemoed zult u uw gebeden opzenden, dat de pauselijke macht mag verdwijnen, zoals ook Ps. 10: 12 leert: "Sta op, Heere God! verhef Uw hand en vergeet de armen niet. Waarom lastert U de goddeloze en zegt: U bekommert U niet om hen? U ziet en kent immers hun moeite en wrevel, opdat Gij hen zou overgeven in Uw handen. De arme is U overgelaten, de wees zult U helpen. Verbreek de arm van de goddeloze, vergeld zijn slechtheid, en zijn goddeloosheid zal verdwenen zijn."

3. Laat uw mond vol zijn van Christus' Geest, zoals Paulus zegt 2 Thess. 2:8: "De Heere Jezus zal hem doden met de adem van Zijn mond." Dat doen wij, wanneer wij rustig voortgaan, zoals we zijn begonnen: de mensen onder het oog brengen de leugen en de bedriegerij van de paus en de zijnen door spreken en schrijven, totdat hij in de gehele wereld is bekend geworden en te schande gemaakt. Woorden moeten hen vernietigen! De mond van Christus moet het doen. Zo wordt hij uit de harten van de mensen uitgetrokken en zullen zijn leugens veracht worden. En als hij eenmaal uit de harten weg is en zijn zaak niet meer telt, dan is hij ook vernietigd. Op deze wijze zult u eerder met hem klaar komen dan met honderd oproeren. Met geweld breken wij hem niet, zal hij eerder gesterkt worden, zoals het tot nu toe velen is overkomen. Maar in het licht van de waarheid, als men hem tegenover Christus, en zijn leer tegenover het evangelie stelt, dan zal hij vallen, dan zal hij vernietigd worden zonder enige moeite of inspanning. Zie slechts naar mij. Heb ik niet alleen met mijn woord, zonder enig ander wapen, de paus, de bisschoppen, de papen en monniken meer schade gedaan dan keizers, koningen en vorsten met al hun macht tot nu toe hebben kunnen doen? Waarom? Hierom, omdat Dan. 8: 25 zegt: "Deze koning zal zonder geweld ondergaan." En Paulus 2 Thess. 2: 8: "Hij zal door de adem van Christus vernietigd worden." Nu mag ik mij, en ieder die Christus' woord predikt mag dat: vrijmoedig er op beroemen, dat zijn mond Christus' mond is. Ik ben er zeker van, dat mijn mond Christus' mond is, mijn woord niet het mijne, maar dat van Christus. Zo moet mijn mond ook de mond zijn van Hem, Wiens woord hij spreekt.

Daarom mag u nooit verlangen naar een opstand door geweld. Christus Zelf is een opstand begonnen met Zijn mond, die de paus zorgen genoeg geven zal; laat ons die volgen en voortzetten. Dat is niet het werk van onze handen, wat op het ogenblik door de wereld vaart. Het is ook niet mogelijk, dat een mens alleen dat zou kunnen beginnen en doorzetten. Zonder mijn bedoeling en mijn toedoen is het zover gekomen; het zal ook zonder mij voortgaan; de poorten van de hel zullen dat niet kunnen verhinderen. Het is een andere Man, Die het wielte drijft! Die zien de papisten niet, daarom geven ze ons de schuld; maar spoedig genoeg zullen ze het weten! Satan is al lang genoeg bang geweest vóór deze jaren; hij heeft het gebrad al van verre geroken; hij heeft ook heel wat profetieën daartegen uitgezonden, waarvan er verscheidene mij bedoelen; wat heb ik me al vaak over zijn sluwheid verbaasd! Wat zou hij mij ook graag gedood hebben! En nu wil hij dan maar al te graag, dat er een gewapend oproer ontstaat, opdat het geestelijke oproer te schande en belet zou worden. Maar, zo God wil, zal hem dat niets baten. Het is niet anders mogelijk, zonder hand en alleen door het Woord zal hij worden vernietigd!

Ziet dan nu toe: werkt en laat werken het heilig evangelie! Leert, spreekt, schrijft en predikt, dat mensenwerk niets is. Past er voor op, en doet er uw best voor, dat niemand paap, monnik of non wordt, en wie zich op dat terrein reeds heeft begeven, dat hij terugtrede: Geeft geen geld meer uit voor bullen, kaarsen, klokken, wijtafeltjes, kerken, maar verkondigt, dat een christelijk leven bestaat in geloof en liefde. Laat ons dat nog twee jaar volhouden en u zult zien, waar paus, bisschop, kardinaal, paap, monnik, non, klokken, toren, mis, vigiliën, pijn, kappen en tonsuur, orderegels, statuten, en de hele verdere rommel van de pauselijke overheersing zijn gebleven! Als rook zal het alles verdwijnen! Maar als we deze dingen niet uitdrukkelijk verkondigen en onder de mensen brengen, zodat dat alles hun uit het hart wordt gerukt, dan blijft de paus zeker, al zouden wij ook duizendmaal oproer tegen hem beginnen. Wat heeft dit enkele jaar (1521) niet reeds uitgewerkt, nu wij aldus de waarheid hebben gepredikt, in woord en schrift: Wat is de papisten de deken niet kort en smal geworden. De

doortrekkende monniken klagen al, dat ze bijna van honger moeten sterven. Wat kan het worden, als Christus' mond nog twee jaren zo doorgaat te dorsen met Zijn Geest! De duivel zou dit spel maar al te graag door een gewoon oproer verhinderen. Maar laat ons verstandig zijn, God danken voor Zijn heilig Woord, en dan fris en krachtig ons woord lenen aan dit heilig geestelijk oproer.

Allerwegen kent men nu de onwetendheid van de papisten, hun geveinsdheid, leugen en bedrog in hun wetten en orden, de valse tirannie van hun ban. Kortom, alles is nu bekend, waarmee ze tot nu toe de wereld hebben betoverd, verschrikt en misleid. Men ziet nu in, dat het niets dan goochelarij is geweest. Men is nu nergens meer bang voor, dan voor het kleine beetje geweld, dat ze nog gebruiken kunnen. Maar de glans is er af en ze moeten zichzelf beschermen met wat machtsvertoon, en daarom zal dat ook nooit lang kunnen duren. En wat door de mond van Christus mogelijk nog gespaard zal blijven, dat zal bij Zijn wederkomst vernietigd worden. Paulus heeft dat reeds 2 Thess. 2: 8 gezegd. Laat ons dus ferm volhouden, ons woord blijven spreken en de mensenwetten doen verdwijnen, dan zal Christus het pausdom doden door ons. Reeds klinkt het: "Eloi, Eloi! Een dodelijk schot!" Spoedig zal het zijn: "hij heeft de geest gegeven"!

Hier moet ik nu echter nog eens velen waarschuwen, die grote afval en schade toebrengen aan het heilig evangelie. Er zijn er, die, als ze één of twee bladzijden gelezen hebben of één preek gehoord, er maar op los redeneren. Daardoor brengen ze de mensen alleen maar in de war. Anderen berispen ze over hun levenswijze, dat die niet evangelisch is! Ze denken er niet aan, dat er eenvoudige lieden zijn, die stellig de waarheid zouden aannemen, als deze hun op een goede wijze werd meegedeeld. Zo heb ik dat ook aan niemand geleerd en Paulus heeft dat ook streng verboden. Ze doen het alleen zo, omdat ze graag wat nieuws willen vertellen en voor goed Luthers willen doorgaan. Maar ze misbruiken op die manier het heilig evangelie in hun overmoed. Zo brengt u het evangelie nooit tot de harten; u zult ze veeleer afschrikken, en het zal u zwaar worden aangerekend, dat u de mensen van de waarheid hebt verwijderd.

Nee, dwazen, zo niet! hoort en luistert:

Ten eerste: Ik verzoek vriendelijk over mijn naam te zwijgen en zich niet Luthers, maar Christen te noemen. Wat is Luther? De leer is toch niet van mij? Ik ben ook voor niemand gekruisigd! Paulus duldde het ook niet, dat de Christenen zich Paulinisch of Petrinisch noemden (1 Cor. 3: 4, 5). Hoeveel minder zou ik, arme, stinkende madenzak, er dan toe mogen komen, dat men zich gaat noemen met mijn heilloze naam! Nee, vrienden, laat ons de partijnamen er buiten houden en Christenen heten, naar Hem, wiens leer wij aanhangen. Dat de papisten een partijnaam hebben spreekt vanzelf, omdat Christus' leer en naam hun niet voldoende is. Zij willen daarnaast ook papisten zijn; zo laat ze dan, naar de paus, pauselijk zijn, want de paus is hun meester! Ik ben en wil niemands meester zijn! Ik heb met de gemeente samen de enige algemene leer van Christus, Die ons aller Meester is (Matth. 23: 8).

Ten tweede: Wanneer u over het evangelie christelijk wilt spreken, dan moet u letten op de persoon, tot wie u spreekt. Die zijn tweeërlei. Eerstens zijn er de verstokten, die niet willen horen en dan de anderen met hun leugentaal verleiden en vergiftigen, zoals b.v. de paus, Eck, Emser, verschillende bisschoppen, papen en monniken. Met dezen moet u er niet over spreken, maar u houden aan het woord van Christus (Matth. 7: 6): "Geeft het heilige niet aan de honden, werpt uw paarden niet voor de zwijnen, opdat zij ze niet met de voeten vertreden, zich omkeren en u verscheuren." Laat ze honden en zwijnen blijven; 't is toch verloren moeite. Zo ook Sirach 32: 6: "Als er niemand is om

naar u te luisteren, verspil uw woord niet." Merkt u echter, dat diezelfde leugenaars hun gif nog in anderen indruppelen, dan kunt u ze gerust van u afstoten en hen bestrijden. Zo stiet Paulus Elymas van zich (Hand. 13: 10) met harde, scherpe woorden; en Christus noemde de Farizeeën addergebroed (Matth. 23: 33). Dat doet u niet om henzelf; zij luisteren toch niet; maar omwille van hen, die ze vergiftigen. Zo beveelt Paulus Titus, dat hij de onnutte zwetsers en zielverders straffen moet (Tit. 1: 10).

Ten derde: Er zijn er velen, die van de ze dingen nog niet gehoord hebben, maar ze toch wel zouden willen leren kennen, als men ze hun wilde mededelen. Er zijn er ook, die wat dom zijn, zodat ze niet gemakkelijk begrijpen. Zulken moet u niet te veel tegelijk geven, hen niet overrompelen, maar hen vriendelijk en met geduld onderwijzen en hun reden en grond verklaren; en als ze die niet dadelijk vatten, moet u een poos geduld met hen hebben. Paulus zegt van zulken (Rom. 14: 1): "De zwakken in het geloof zult u aannemen." En Petrus (1 Petr. 3: 16): U zult steeds bereid zijn tot antwoorden een ieder, die met zachtmoedigheid en godsvrucht van u begeert te leren kennen de reden en de grond van uw hoop." Daaruit ziet u dus, dat wij het geloof in zachtmoedigheid moeten onderrichten aan een ieder, die dit begeert of nodig heeft.

Als u nu tegenover zulke mensen uw grote geleerdheid eens wilt laten zien, scherp en kort, en uiteenzet, dat ze niet op de goede manier bidden, vasten, de mis bijwonen, e.d., terwijl u wilt, dat ze vlees en eieren en zo eten op vrijdag, maar u vertelt hun niet zachtmoedig en voorzichtig waarom, dan kan zulk een eenvoudig hart niet anders denken, dan dat u een trots en brutaal mens bent (waarin ze dan ook gelijk hebben!) en menen, dat het helemaal niet meer nodig is om te bidden, goede werken te verrichten, de mis bij te wonen e.d. Van zulk een aanstotelijke dwaasheid draagt u dan de schuld. Daaruit komt dan voort, dat men verkeerd gaat oordelen en spreken over het heilig evangelie, en dan meent, dat men u zulke enormiteiten heeft geleerd. Wat bereikt u nu met zo uw naaste naar beneden te halen en een belemmering te zijn voor het evangelie? Uw betweterij hebt u dan een ogenblik gekoeld, maar zij zeggen: wij zullen maar in ons geloof blijven! en ze sluiten hun hart voor de waarheid.

Als u ze echter met zachtheid en vriendelijkheid, zoals Paulus zegt, het waarom van de dingen aantoon, en u zegt: lieve vriend: vasten, eieren eten, vlees en vis eten zijn geen zaken, waar uw zaligheid van afhangt; ze mogen gedaan worden met goede bedoelingen; ze mogen ook nagelaten worden; alleen het geloof maakt zalig, enz., wat u dan nog verder meent te moeten zeggen; en dan b.v. de mis is wel goed, als ze maar op de juiste manier wordt opgedragen, enz., dan komen ze wat dichterbij u, ze luisteren, en ten slotte begrijpen ze, dat u op de hoogte bent. Maar als u er zich op laat voorstaan, dat u de dingen weet, dan doet u als de Farizeeën in het evangelie (Lukas 18: 11); u vindt het verschrikkelijk, dat ze niet hetzelfde weten als u, en zo valt u onder het oordeel van Paulus (Rom. 14: 15), dat u niet in de liefde wandelt; u veracht uw naaste, terwijl u hem toch in vrees en zachtmoedigheid moest dienen.

Onthoud deze gelijkenis: Als uw broeder op een gevaarlijke manier met een strik om zijn hals gebonden was door zijn vijand, en u wordt, als een dwaas, boos op de strik en de vijand, en u loopt toe en trekt met grote kracht aan de strik en u steekt met uw mes er naar, dan hebt u grote kans uw broeder te worgen of te doorsteken, en u brengt hem meer schade toe dan strik of vijand. Wilt u hem waarlijk helpen, dan moet u op deze wijze handelen: voor de vijand kunt u niet hard genoeg zijn, maar met de strik moet u zacht en behoedzaam omgaan, totdat u hem van de hals hebt bevrijd, opdat u uw broeder geen schade toebrengt.

Zo moet u ook de leugenaars en de verstokte tirannen hard aanpakken en met hen kunt u gerust naar hun eigen leer en werken doen; zij willen immers niet horen; maar de eenvoudigen, die op een gevaarlijke manier in de strikken van hun leer gebonden zijn, moet u op een heel andere wijze behandelen, met vrees en zachtmoedigheid van de leer van de mensen losmaken, het waarom en het waartoe meedelen, en zo mettertijd hen bevrijden. Zo deed ook Paulus, toen hij, alle Joden ten spijt, Titus niet wilde laten besnijden (Gal. 2: 3) en toch besneed hij Timotheüs. Zo moet u de honden en de zwijnen anders behandelen dan de mensen, de wolven en de leeuwen anders dan de zwakke schapen. Voor de wolven kunt u niet hard genoeg zijn, voor de zwakke schapen niet zachtzinnig genoeg. Wij moeten ons, nu we nog onder de papisten zijn, juist zo gedragen, als leefden wij onder de heidenen. Want eigenlijk zijn zij zevenvoudige heidenen: Daarom moeten wij, zoals Petrus leert (1 Petr. 2: 12), een goed voorbeeld geven aan de heidenen, zodat ze ons naar waarheid niets verkeerd kunnen nageven, wat ze wel graag zouden doen. Ze zouden het al te graag horen, dat u u op uw leer beroemde en een ergernis was voor de zwakken: Dan konden ze de hele leer als ergerlijk en schandelijk uitroepen, terwijl ze die nu niet kunnen afbreken en erkennen moeten, dat ze waar is.

God geve ons allen, dat wij leven, zoals wij leren, en onze woorden omzetten in daden. Er zijn nog te velen onder ons, die roepen: Heere, Heere! en de leer prijzen, maar er naar doen: nee, dat gaat hun niet goed af!

Laat het ditmaal genoeg zijn tot nieuw vermaan. Hoedt u voor oproer en ergernis, opdat niet door ons Gods heilig Woord ontheilig wordt! Amen.

6. WAAROM DE BOEKEN VAN DE PAUSEN EN ZIJN JONGEREN DOOR DOCTOR MARTIN LUTHER ZIJN VERBRAND.

**Laat ieder wie wil ook aangeven, waarom zij Doctor
Luther's boeken verbrand hebben. 1520.**

Allen, die de christelijke waarheid lief hebben, genade en vrede van God!

Ik, Martinus Luther met name, Doctor van de heilige Schrift, Augustijner te Wittenberg, doe te weten, dat met mijn wil, voorkennis en medewerking op maandag na Sint Nikolaas van het jaar 1520 verbrand zijn de boeken van de paus te Rome en van enige van zijn jongeren. Mocht iemand zich daarover verwonderen en, wat ik wel verwacht, vragen, uit welken hoofde en oorzaak ik zoiets heb gedaan, die zij beantwoord met het volgende:

Ten eerste is het een oud overgeleverd gebruik, giftige, kwade boeken te verbranden, gelijk wij lezen in de Handelingen van de Apostelen 19: 19, dat zij voor 5000 penningen aan boeken verbrandden, ingevolge de leer van de heilige Paulus.

Ten andere ben ik (hoewel onwaard) een gedoopt Christen, daarbij beëdigd Doctor van de heilige Schrift, bovendien dagelijks Prediker, die aan zijn naam, stand, eed en ambt verplicht is valse, misleidende, onchristelijke leringen te verdelen of ten minste te weren. En al zijn velen meer hiertoe verplicht - die het echter niet willen of wagen te doen, mogelijk uit onverstand of uit laffe vrees - zo zou ik daarin toch geen verontschuldiging hebben, indien mijn geweten genoegzaam verstandig en mijn geest moedig genoeg door Gods genade was gemaakt, en ik toch door iemands voorbeeld mij liet weerhouden.

Ten derde had ik mij tot zulk een werk toch nog niet verstout, ware het niet, dat ik had ervaren en gezien, dat de paus en de pauselijke dwaalleraars niet alleen dwaalden en misleidden, maar, ondanks herhaalde terechtwijzing mijnerzijds, in hun onchristelijke en zielverdervende dwaalleer zozeer verstokt en verhard zijn, dat zij niet enkel zich niet willen laten terechtwijzen of onderwijzen, maar blindweg met verbonden ogen en oren de evangelische leer verdoemen en verbranden, om maar hun antichristelijke, duivelse leringen te handhaven en hoog te houden.

Ten vierde. Ik geloof ook niet, dat zij daartoe bevel hebben van paus Leo X persoonlijk - al verneem ik het ook anders -, wie, naar ik hoop, deze door mij verbrande boeken - al zijn ze van zijn voorgangers - zelf niet bevallen; maar al bevielen ze hem, zo stoorde ik mij daar toch niet aan. Ik weet ook en heb daarvan zeker bericht, dat die te Keulen en Leuven, die zich beroemen van Zijne Majesteit de Keizer verlof en bevel te hebben om mijn boekjes te verbranden, aan de waarheid te kort doen; want zij hebben zulke toestemming met geschenken, vele duizenden guldens waard, van enige beambten gekocht.

Ten vijfde. Aangezien dan dit boeken verbranden voor de waarheid groot nadeel en bij het eenvoudige, gemene volk een wanbegrip ten gevolge kon hebben tot schade van vele zielen, heb ik op aandrift van de (naar ik hoop Heilige) Geest, ten einde die zielen te versterken en te behouden, op mijn beurt de boeken van de tegenstanders verbrand, aangezien op hun verbetering niet is te hopen.

Daarom mag een ieder zich niet bezorgd laten maken om de hoge titels, namen en het groot geschreeuw van de pauselijke stand, het Geestelijk Recht, het langdurig gebruik van deze verbrande boeken, maar eerst aanhoren en toezien, wat de paus in zijn boeken geleerd heeft, en wat in het heilige Geestelijk Recht voor vergiftigde en gruwelijke leringen staan, en wat wij tot nu toe hebben aangeboden in plaats van de

waarheid, en daarna vrij oordelen of ik rechtens of ten onrechte deze boeken heb verbrand.

Artikelen en onwaarheden in de boeken van het Geestelijk en Pauselijk Recht, om welke het billijk is ze te verbranden en te mijden.

Eerste artikel.

De paus en de zijnen zijn niet verschuldigd aan Gods geboden onderdanig en gehoorzaam te zijn.

Deze gruwelijke lering schrijft hij duidelijk neer in het hoofdstuk: Solitae, de majoritate et obedientia⁸⁹, alwaar hij Petrus' woord (1 Petr. 2: 13): "Zijt onderdanig aan alle overheid" aldus uitlegt: Petrus heeft daarmee niet zich of zijn opvolgers, maar zijn onderdanen bedoeld.

Tweede artikel.

Het is geen gebod, slechts een raadgeving⁹⁰ van Petrus, als hij leert: alle Christenen moeten de Koning onderdanig zijn. (ter aangehaalde plaatse).

Derde artikel.

De zon betekent (t.a.p.) de pauselijke, de maan de wereldlijke macht in de Christenheid (t.a.p.).

Vierde artikel.

De pauselijke Stoel is niet onderworpen aan de christelijke concilies en concilie-besluiten. (hoofdstuk: Significasti de elect.)

Vijfde artikel.

De paus heeft in zijn hart vrije macht over alle recht. (In Prol. Sexti.)

Zesde artikel.

Daaruit volgt, dat de paus macht heeft alle concilies en besluiten te vernietigen, te wijzigen en weer te herstellen, wat hij dan ook dagelijks doet, zodat er geen macht of nut overblijft aan de concilies en christelijke verordeningen.

Zevende artikel.

De paus heeft recht, eed en verplichting te vorderen van de bisschoppen voor hun inkleding (hoofdstuk Significasti).

Daartegen geldt de spreuk Matth. 10: 8: U hebt het om niet ontvangen, geeft het ook om niet.

Achtste artikel.

Al was de paus zo slecht, dat hij ontelbare mensen al tezamen naar de duivel joeg, zou niemand hem toch daarover mogen bestraffen (Distinctio 40: Si Papa).

Alleen dit artikel zou genoegzaam grond geven om al de boeken van de paus te verbranden. Wat kunnen zij niet duivels, onchristelijks beramen, als zij zonder schroom zo gruwelijke dingen voorschrijven en leren? Christenmens, zie hier wat het

⁸⁹ D.w.z. Decretale Gregor. IX, liber 1, titulus 33 de majoritate et obedientia, caput. 6, Solitae - vorm van aanhaling uit het Corpus juris canonici.

⁹⁰ Naar katholieke leer zijn de "geboden" voor alle mensen verplichtend, de "evangelische raadgevingen" slechts voor wie naar hogere "volkomenheid" streven.

Geestelijk Recht leert;

Negende artikel.

Naast God hangt de zaligheid van de gehele Christenheid af van de paus (t. a.p. Zie daarentegen: "Ik geloof één heilige kerk", enz.). Zo moeten dus alle Christenen verloren gaan, zo dikwijls een paus slecht is.

Tiende artikel.

De paus mag niemand oordelen op aarde, ook niemand over het oordeel van de paus richten, wel zal de paus alle mensen op aarde richten (Decreti sec. pars, causa 9, quaest. 3, cap. 17: Cuncta) .

Dit artikel is het hoofdartikel, en opdat het maar goed inslaat, wordt het vele hoofdstukken achtereenvolgend en bijna het gehele Geestelijk Recht door altijd weer aangehaald, zodat het wel schijnt of het Geestelijk Recht alleen daarom is gefabriceerd, opdat de paus vrij zou mogen doen en laten wat hij wilde, verlot tot zonden geven en vermindering van het goede. Staat dit artikel, zo valt Christus en Zijn Woord. Staat het echter niet, dan vervalt het gehele Geestelijk Recht met pauselijke Stoel en al.

Nu bestaat het natuurlijk niet, want 1 Petrus 5: 5 gebiedt: "Weest allen elkander onderdanig en bekleedt u met de ootmoedigheid", en Paulus Romeinen 12: 10: "Ieder houde de ander voor hoger dan zichzelf", en Christus zegt herhaaldelijk: "Wie de grootste wil zijn, die zij de minste." Evenzo bestraft Paulus Petrus Gal. 2: 11 en vv., dat hij niet recht wandelde naar het evangelie, en Hand. 3: 14 wordt Petrus met Johannes door de andere apostelen uitgezonden als een onderdanige dienaar. Daarom is het niet waar, en kan het niet zijn, dat de paus aan niemand noch aan iemands oordeel onderworpen is, waar hij juist aan ieder onderdanig en door ieder te richten moet zijn, omdat hij de hoogste wil wezen, en druist het Geestelijk Recht, omdat zo zijn grondslag en gehele wezen is, in alle delen in tegen het evangelie.

Wel is waar, dat de wereldlijke macht niet behoeft onderdanig te zijn aan haar onderdanen. Maar Christus keert en wendt dat juist om en spreekt: "Gij zult niet zijn als de wereldlijke opperheren", en wil, dat de oversten van Zijn volk aan iedereen onderdanig zijn en van hen gericht zullen aannemen. Gelijk hij zegt Lukas 22: 25 en vv.: "De vorsten van de heidenen oefenen geweld over hen; gij echter zult niet zo zijn, maar wie onder u de opperste wil zijn, die zij de onderste". Hoe kan hij echter onderste zijn als hij niemand toestaat hem te richten? Wil men (zoals sommigen) Christus' Woord dwingen te zeggen: hij zal in zijn hart zich de onderste achten, niet uiterlijk zich zo tonen, dan moet men ook zeggen, dat hij zich in zijn hart voor de opperste zal houden, maar zich uiterlijk niet zo moet betonen, en aldus òf beide geestelijk in zijn hart zijn òf beide uitwendig vertonen, opdat Christus' woorden bestaansrecht mogen hebben.

Dit is het artikel, waaruit alle ongeluk is voortgekomen in de gehele wereld, waarom het billijk is het Geestelijk Recht als een giftig ding te verdelgen en te mijden. Want het heeft ten gevolge, zoals openbaar is voor iedereen, dat men geen kwaad kan weren, geen goed bevorderen, en wij zienderogen het evangelie en het geloof moeten laten ondergaan.

Elfde artikel.

De Stoel te Rome verleent wel macht en kracht aan alle rechten, maar hij is zelf aan geen ervan onderworpen. (causa 25, quaest. 1)

Dat wil zoveel zeggen als: wat hij wil, dat is recht, maar hij is niet verschuldigd iets

daarvan te houden. Juist wat Christus Matth.23: 4 zegt van de Joodse Farizeeën: "zij laden de mensen zware lasten op de rug, maar zij willen ze niet met een vinger aanroeren." Daartegen zegt Paulus Gal. 5: 1: "Staat in Uw vrijheid en weest niet onderdanig aan inzettingen van de mensen."

Twaalfde artikel.

De rots, waarop Christus (Matth. 16: 13) Zijn kerk bouwt, heet de Stoel te Rome (Dist. 19: cum proximis suis); terwijl toch alleen Christus die rots is (1 Cor. 10: 4).

Dertiende artikel.

Dat de Sleutels alleen aan Petrus zijn gegeven; terwijl toch Matth. 18: 18 Christus ze aan de gehele gemeente geeft.

Veertiende artikel.

Dat Christus' priesterschap door hem op Petrus is overgedragen. (De constit. c. Translato). Daartegen zegt David Ps. 110: 4 en Paulus aan de Hebreëën, dat Christus een enig, eeuwig priester is, wiens priesterschap nimmer wordt overgedragen.

Vijftiende artikel.

Dat de paus macht heeft, wetten uit te vaardigen over de christelijke kerk (25 p. 1: Ideo permittente), waartegen Paulus zegt Gal. 5: 13: "Gij zijt tot vrijheid door God geroepen."

Zestiende artikel.

Dat hij de spreuk Matth. 16: 19: "Wat u binden zult" enz. doet beduiden, dat hij macht heeft de gehele Christenheid met zijn moedwillige wetten te bezwaren, waar toch Christus daarmee niets anders bedoelt dan de zondaars tot straf en boete te drijven en in het geheel niet de andere onschuldigen met wetten te beladen, zoals de woorden duidelijk uitspreken.

Zeventiende artikel.

Dat hij, bij ban en zondeverklaring, gebiedt enige dagen geen vlees, eieren, boter, dit en dat te eten, waarover hij toch geen macht heeft en waartoe hij slechts vriendelijk moest vermanen, een ieders wil vrij en onaangetast latende.

Achttiende artikel.

Dat hij aan de gehele priesterstand de echt verboden heeft, waardoor veel zonde en schande zonder noodzaak is teweeg gebracht, tegen Gods gebod en de christelijke vrijheid.

Negentiende artikel.

Dat paus Nikolaus de Derde of Vierde in zijn anti-christelijk Decretale onder meer slechte stukken schrijft: Christus heeft met de Sleutels aan Petrus en zijn opvolgers macht gegeven over het hemelse en het aardse rijk; waar iedereen wel weet, dat Christus juist het aardse rijk en koningschap ontweek, en alle priesters, die de sleutelmacht hebben, toch niet alle keizers zijn over het hemelse en over het aardse rijk.

Twintigste artikel.

Dat hij de grote onchristelijke leugen, dat Keizer Constantijn hem Rome, land, rijk en

macht op aarde gegeven heeft, voor waar houdt en dit voor zich opeist, waartegen Christus zegt Matth. 6: 19: "Gij zult geen schatten verzamelen op aarde"; evenzo vs. 24: "Gij kunt niet tegelijk het goed en God dienen."

Een en twintigste artikel.

Dat hij zich beroemt de erfgenaam van het Romeinse rijk te zijn (de sent. etre iud. c. Pastoralis), waar toch iedereen wel weet, dat geestelijk ambt en wereldlijk regiment zich niet met elkander verdragen. En Paulus gebiedt (Tit. 1: 9), dat een bisschop het Woord van God zal bedienen.

Twee en twintigste artikel.

Dat hij leert dat het billijk is, dat een Christen zich tegen geweld met geweld bescherm, tegen en boven Christus (Matth. 5: 40): "Wie u de rok neemt, laat die ook de mantel."

Drie en twintigste artikel.

Dat de onderdanen ongehoorzaam mogen zijn aan hun overheden en hij koningen mag ontzetten uit hun macht, zoals hij dat op vele plaatsen schrijft en dikwijls gedaan heeft, tegen en boven God.

Vier en twintigste artikel.

Dat hij ook macht wil hebben alle eden, verbonden en verplichtingen, tussen hogere en lagere standen bestaande, te verbreken, tegen en boven God, die gebiedt, dat ieder de ander woord en trouw zal houden.

Vijf en twintigste artikel.

Dat de paus macht zou hebben, van geloften, jegens God gedaan, te ontslaan en ze te veranderen (de vot. et vot. redempt.); wat ook tegen en boven God gaat.

Zes en twintigste artikel.

Wie in gebreke blijft zijn gelofte te vervullen, overeenkomstig dit pauselijk gebod, die is niet schuldig aan gelofte-verbreking, (t.a.p.). Dat wil zeggen: de paus staat boven God.

Zeven en twintigste artikel.

Dat niemand, die gehuwd is, God mag dienen, waar toch Abraham en vele heiligen gehuwd zijn geweest en God, ongetwijfeld, Zelf het huwelijk heeft ingesteld. Hier verheft zich de antichrist andermaal boven God.

Acht en twintigste artikel.

Dat hij zijn onnutte wetten gelijk stelt aan de evangeliën en aan de heilige Schrift, gelijk dat in het Decreet vele malen geschiedt.

Negen en twintigste artikel.

Dat de paus macht zou hebben de heilige Schrift naar zijn wil uit te leggen en aan te wenden, en hij niemand toelaat ze anders te verklaren dan hij wil. Waarmee hij zich boven Gods gebod plaatst en dat in stukken scheurt en verdelgt. Daar toch Paulus 1 Cor. 14: 30 zegt: de hogere zal voor de openbaring aan de geringere wijken.

Dertigste artikel.

Dat niet de paus aan de Schrift ontleent, maar de Schrift aan hem, geloofwaardigheid, kracht en eer. Wat één van de hoofdartikelen is, waarom hij, als een rechte antichrist, verdient dat Christus van de hemel Zelf hem verniet met heel zijn regiment, zoals Paulus heeft voorspeld.

In deze en dergelijke artikelen, waarvan er nog ontelbaar veel meer zijn, maar alle daarheen gaande, dat de paus boven God en mensen staat en hij alleen aan niemand, maar ieder aan hem, ook God en engel, onderdanig moet zijn - zodat ze ook zelf zeggen, zijn jongeren: de paus is een wonderlijk iets, hij is niet God, hij is ook niet mens (mogelijk de duivel?) -, wordt nu vervuld de spreuk van Paulus, 2 Thess. 2: 3 en vv.: "Er zal te voorschijn komen een mens van de zonde en een kind des verderfs, die zal weerstreven en zich verheffen boven alles wat als God geëerd en genoemd wordt, door werking van de boze geest", enz. Daarmee dat hij hem een mens van de zonde en een zoon des verderfs noemt, meent hij niet zijn persoon alleen, want dat bracht kleine schade toe, maar dat zijn regiment niet anders is dan zonde en verderf, en hij slechts regeren zal om de gehele wereld tot zonde en ter helle te doen varen. Gelijk het dan wel te merken en aan de dag gekomen is, dat uit zulke artikelen van de paus niets dan zonde en verderf in de wereld is gekomen en nog dagelijks steeds meer komt.

Hebben zij toch zelf, die het Geestelijk Recht voorstaan, hoewel achter de hand, bekend dat het stinkt naar enkel hebzucht en heerszucht. Dat is ook waar, en wie niet wil liegen, moet het bekennen. Want, wilt u weten in het kort wat in het Geestelijk Recht staat, zo luister. Het is Summa Summarum: de paus is een God op aarde boven alle hemelse, aardse, geestelijke en wereldlijke machten, en alles is zijn eigendom. Want niemand mag zeggen: wat doet u? - Dat is de gruwel en stank, waarvan Christus zegt Matth. 24: 15: "Wanneer gij zult zien de stinkende gruwel, die alle dingen verwoest, dat hij staat in de heilige plaats, waarvan Daniël gesproken heeft - wie het leest, die versta het wel" enz., en Paulus (2 Thess. 2: 4): "hij zal zitten in de tempel Gods (dat is in de Christenheid) en voorgeven dat hij God is."

Dat nu de paus niemand of slechts weinigen zijn gruwel onder het oog hebben durven brengen, is geen wonder, want er is bekend gemaakt, dat hij allen zou laten verbranden, die hem weerstreven, en dat hij daarbij de hulp zou hebben van alle koningen en vorsten. Wanneer de misleiding van de antichrist zo grof was, dat iedereen ze kon merken, of zo gering, dat de koningen en grote pieten daarin niet de voornaamsten waren, hadden profeten en apostelen vergeefs zo veel en zo ernstig daarover geroepen en geschreven. Toen Christus op aarde ging, spraken vele mensen, die Zijn woorden hoorden en Zijn werken zagen, tegen degenen, die hem geen Christus wilden laten zijn: "Wanneer Christus nog moet komen, hoe kan hij dan meer wonderen doen dan Deze al doet?" Zo mompelt men nu ook: wanneer de antichrist nog moet komen, wat kan hij dan meer kwaad doen dan het regiment van de paus gedaan heeft en nog dagelijks doet? 't Is toch niet aan te nemen, wanneer zijn regiment uit God was, dat hij dan daaruit zoveel verderf en zonde zou hebben laten voortkomen en de boze geest er zo geweldig in hebben laten regeren. Maar toch geloven wij het niet, totdat wij verloren zijn, en al, te laat, de antichrist onderkennen. Gelijk van het begin van alle creaturen het grootste onheil altijd is u komen van de besten. Want in het opperste koor van de engelen, waar God het machtigst gewerkt had, zondigde Lucifer en veroorzaakte grote schade. In het paradijs aan de eerste, beste mens geschiedde de grootste zonde en beschadiging; daarna (Genesis 6: 4) groeiden de reuzen en tyrannen op van niemand anders dan van de heilige kinderen Gods. En Christus, Gods Zoon, werd nergens anders gekruisigd dan in de heilige stad Jeruzalem, waar hij het allermeest geëerd was en vele wonderen gedaan had, en door niemand anders dan

door de vorsten en de hoogste priesters en de allergeleerdsten, allerheiligsten, en Judas moest ook geen geringere dan de apostelstand schenden. Zo heeft God ook geen stad op aarde met zoveel genaden en heiligen gezegend als Rome, en meer aan haar gedaan dan aan enige andere. Daarom moet zij Hem ook, ten dank, als Jeruzalem, de grootste schade aanrichten en van de wereld geven de rechte, schadelijkste antichrist, die meer kwaad doet dan Christus tevoren goeds gedaan heeft. En zo gaat het wis en zeker, en moet alles toegaan onder de naam en schijn van Christus en van God, opdat niemand het gelooft totdat "Hij Zelf komt en verlicht zulke duisternis met het licht Zijner toekomst", gelijk Paulus zegt.

Voor ditmaal genoeg van de artikelen. Is echter iemand de paus verwant en heeft hij lust, zo onderwindt hij zich ze te beschermen en te verdedigen, en ik zal ze hem nog wel duidelijker onder de neus wrijven en nog vele meer ervan op het tapijt brengen. Dan zal het ernst en menens worden, want tot nog toe heb ik toch alleen nog maar geschertst en gespeeld met de zaak van de paus. Ik ben het in Gods Naam begonnen, en hoop, dat het de tijd is, dat het ook in Hem zonder mij zich zelf volvoert.

Hiermee wil ik die artikelen, die door de boden van de antichrist nu van Rome's wege in de laatste Bul verdoemd en verbrand zijn, als christelijk en waar begrepen hebben, en zo veel artikelen de paus als antichristelijk en onchristelijk hebben aangewezen, als er van mijn artikelen zijn verketterd. Durven zij mijn artikelen, waarin meer evangelie en schriftgrond is (wat ik zonder te roemen met waarheid zeggen en bewijzen wil) dan in al de boeken van de paus, verbranden, dan verbrand ik met veel meer reden en recht hun onchristelijke rechtsboeken, waarin niets goeds staat. En al staat er iets goeds in, zoals ik het Decreet in ere moet nageven, dan wordt het toch alles daarheen verdraaid, dat het schade moet doen en de paus stijven in zijn antichristelijk regiment; bovendien wordt daarvan nooit iets gehouden, van overlopende ijver om alleen wat er slecht en schadelijk in is te houden.

Ik laat een ieder zijn goeddunken, mij beweegt allermeeft, dat de paus nog nooit ook maar een enkele maal met schrift of rede weerlegd heeft iemand, die tegen hem heeft gesproken, geschreven of gehandeld, maar altijd met geweld en ban, door koningen, vorsten en andere aanhangers, of met list en valse woorden heeft verdrukt, verjaagd, verbrand of op andere wijze vermoord, wat ik hem uit alle geschiedboeken wil bewijzen; hij heeft daarom ook nog nooit een gericht of oordeel willen dragen, altijd de mond vol ervan gehad, dat hij staat boven alle schrift, gericht en macht.

Nu is het immers waar, dat de waarheid en gerechtigheid juist niets liever heeft dan licht en gericht, zich gaarne laat bezien en op de proef stellen. De apostelen lieten hun vijanden recht spreken en zeiden: "Oordeelt u zelf of het recht is, u meer dan God gehoorzaam te zijn" (Handelingen 4: 19); zo zeker van haar zaak was de waarheid. Maar de paus wil iedereen de ogen toe binden, niemand laten oordelen, maar zelf iedereen richten: zo geheel onzeker en bevreesd is hij over zijn zaak en handel. En dit gemier van hem in het donker en zijn lichtschuweheid maakt, dat al was de paus louter engel, ik hem toch in niets kon loven. Iedereen haat met recht het werk van de duisternis en bemint het licht. Amen.

In dit alles bied ik mij aan terecht te staan voor iedereen.

Simson, Richteren 15: 11: "Zoals zij mij gedaan hebben, zo heb ik hun wedergedaan."

15 Juni 1520 had paus Leo X te Rome de "Bulla: Exsurge Domine" uitgevaardigd, die Luther de ban aankondigde voor het geval hij 41 zinnen uit zijn geschriften niet herriep - om welke zinnen die geschriften al waren te verbranden.

10 Juli 1520 schrijft Luther al aan Spalatinus (geheimschrijver van de Saksische keurvorst): "Ik veracht Rome's woede evenals Rome's gunst, ik wil mij niet met hen verzoenen noch gemeenschap met hen hebben in van de eeuwigheid; verdoemen en verbranden zij het mijne, ik op mijn beurt zal, als het mij niet aan vuur ontbreekt, verdoemen en openlijk verbranden het gehele pauselijk Recht, die slangenpoel van ketterij" - het Corpus juris canonici, het kanoniek of geestelijk rechtsboek, dat toen de rechtsorde bepaalde in heel de Westersche Christenheid.

Begin oktober krijgt Luther pas de pauselijke banbul onder de ogen, en hoort eind november, dat reeds boeken van hem zijn verbrand, op aanstoken van de pauselijke gezant Aleander, in de Vlaamse erflanden van Karel V, maar ook al in de Duitse steden Keulen en Mainz, in aanwezigheid van de Keizer.

De 3de december weet Spalatinus de Keurvorst te melden, dat Luther voornemens is de pauselijke Decretalen (andere naam voor het pauselijk rechtsboek) te verbranden; ook, indien zijn vijanden zich niet matigen, de bul openlijk op de kansel ten vure te doemen.

Het was dus geen daad van romantieke heldhaftigheid, maar een weloverwogen en straf beheerste handeling, als "op de maandag na St. Nikolaas (6 december) van het jaar 1520", dus 10 december - nadat in de vroege morgen op het aanplakbord van de hogeschool had gestaan: "Ieder die de studie van de evangelische waarheid liefheeft, verschijne om 9 uur buiten de stadsmuur bij de kerk van het Heilig Kruis, waar, naar oud, apostolisch gebruik, de goddeloze boeken van de pauselijke inzettingen en van de scholastieke Theologie verbrand zullen worden; want de vermetelheid van de vijanden van het evangelie is zo ver gegaan, dat zij de vrome en evangelische boeken van Luther verbrand heeft. Welaan dan, gelovige studerende jeugd, woon dit vrome en godsdienstige schouwspel bij; wellicht is het de tijd, waarin de antichrist openbaar wordt" - ter gezette tijd en plaatse Luther verscheen, omringd door de gehele Universiteit, en eigenhandig de pauselijke rechtsboeken op de brandstapel legde, die een Magister aanstak; daarna ook de bul in de laaiende vlammen wierp met de woorden: "Omdat u de Heilige Gods (Christus) bedroefd hebt, vertere u het eeuwige vuur:" Toen ging Luther naar huis en zette zich aan het schrijven van zijn verdedigingsschrift (tevens verweer tegen de bul): Waar om de boeken van de paus en zijn jongeren door Doctor Martin Luther verbrand zijn 1520, een geschrift even klaar doordacht en streng zakelijk, al gloeit er ook een hartstocht in en is het gespannen van toorn, die "doet muren breken tot puin in 't end", als hij tot uitbarsting komt.

Luther plaatst tegenover de 41 artikelen, die door de bul in zijn geschriften als ketters zijn gebrandmerkt, 30 (maar zo men wil, meer) woordelijke aanhalingen uit de pauselijke decreten, die niet slechts als ketters doch als onchristelijk, antichristelijk, goddeloos zijn te verdoemen en te verbranden. En het verdient aandacht met wat trefzekere hand hij uit dat "arsenaal des duivels" de hoofdzaken naar voren haalt, om welke het in zijn reformatorische strijd zal gaan: het privilege van de paus de Schrift uit te leggen - de pauselijke macht boven de wereldlijke macht - de paus zelf een aardse macht - de paus vergadert schatten op aarde en gebruikt aards geweld - de paus boven de concilies - grotere volkomenheid door de raadgevingen dan door de geboden - het verplichte celibaat van de priesters. En heerlijk stromen, bij de scherpe aanvallen daarop, al de milde evangelische gezindheden uit Luther's hart van het dienen in plaats van heersen, van lijdensbereidheid inplaats van geweldplegen, "beter God te dienen dan het goed", en het huwelijk een goddelijke instelling waarboven geen "volkomenheid" gaat.

Maar daaronder spant het van toorn, van heilige verontwaardiging, van geestelijke ontzetting en ontzettend wraken van twee dingen:

I. Dat de paus de vrijheid van het geweten aanrandt.

II. Dat het pausdom zich plaatst "boven God."

Reeds, al is het maar met een vinger, te wijzen naar de vrijheid van eigen overtuiging, maakt het geweten tot een geduchte macht.

Als het geweten echter gekrenkt wordt in zijn godsdienstige overtuiging, dan kan het niets ontzien, moet het volstrekt zijn in zijn oordelen, de paus zien als de "Endechrist (vielleicht der Teufel selbst)."

En nu is het merkwaardige, dat Luther deze ontzettende dingen zegt niet zonder een zweem van humor. Maar dat doet hij altijd: als hij de ernstigste dingen heeft te doen, trekt hij graag het narrepak aan (zoals hij zelf eens heeft gezegd); en als zijn gelaatstrekken op het strengste worden gespannen, moet hij even met de zotskap schudden. Zijn gepreste ziel schijnt dan behoefte aan ontspanning te hebben in het tinkelen van de schellen van de vrolijkheid. In het middenstuk van dit geschrift volgt hij de "Juristen" op de voet, paragraaf na paragraaf; en de inleiding en het besluit zijn een nabootsing van een ambtelijk stuk in stadhuisstijl en lichtelijk lachwekkende omhaal van woorden.

In het slot vooral is ook een Ciceroniaanse betoogtrant te onderkennen, en in het gehele "boekje" zijn Schriftkennis en Schriftgebruik te bewonderen.

7. VOORWOORD BIJ HET EERSTE DEEL VAN DE UITGAVE VAN LUTHERS DUITSE GESCHRIFTEN

INLEIDING

Luthers 95 stellingen tegen de aflat (31 oktober 1517) en de nasleep daarvan maken hem in korte tijd tot een interessant theoloog voor uitgevers. In 1518 liet de drukker Froben in Basel een aantal Latijnse werken van Luther in één band verschijnen, die na een half jaar reeds was uitverkocht. Een tweede oplage is nooit verschenen door acties van Erasmus. Maar in 1519 en 1520 verschenen in Straatsburg en Basel (bij een andere uitgever) opnieuw verzamelingen van Luthers Latijnse geschriften en van zijn Duitse geschriften. Als gevolg van het Edict van Worms (1521), waarbij Luther in de rijksban werd gedaan, was het daarna enige tijd weinig aantrekkelijk voor drukkers om werk van Luther uit te geven.

Luther heeft zich eigenlijk steeds tegen een uitgave van zijn verzamelde werken verzet. In 1533 verschijnt in Wittenberg een catalogus van alle geschriften van Luther, die tussen 1518 tot 1533 waren gepubliceerd. In het voorwoord bij deze catalogus, die mogelijk was samengesteld met het oog op de voorbereiding van een uitgave van de verzamelde werken van Luther, schrijft hij, dat wat hem betreft al zijn werken verloren mogen gaan, want het gaat er slechts om dat de heilige Schrift en de goddelijke waarheid aan het licht komen. Nu dat gebeurd is, zijn zijn werken niet meer nodig. Zij hebben dan alleen nog historische betekenis, namelijk om de strijd tegen het pausdom te documenteren⁹¹. Uit een brief van 9 juli 1537 aan Wolfgang Capito in Straatsburg blijkt dat Luther Caspar Cruciger de opdracht heeft gegeven, als het dan zo nodig moet, de uitgave van de verzamelde werken voor te bereiden⁹². In 1539 verschijnt het eerste (Duitse) deel van de zogenaamde 'Wittenberger Ausgabe', die zou bestaan uit een Duitse en een Latijnse reeks, systematisch gerangschikt.

Luthers verzet tegen het uitgeven van zijn verzamelde werken komt voort uit zijn visie op de geschiedenis van de theologie. Volgens Luther deden veel boeken van kerkvaders en theologen afbreuk aan de waarde van de heilige Schrift. Wanneer men naar die kerkvaders en theologen luistert, luistert men niet meer naar het woord van God. Het 'Voorwoord van Maarten Luther bij het eerste deel van de uitgave van zijn Duitse geschriften, Wittenberg 1539' is niets anders dan een nauwkeurige beschrijving hoe men door het lezen van de heilige Schrift en door goed te luisteren naar Gods woord een goed theoloog wordt.

De methode die Luther aanbeveelt om dat doel te bereiken is die van de trits 'oratio, meditatio, tentatio' (gebed, meditatie, aanvechting). Luther sluit hier aan bij de middeleeuwse monastieke traditie van de geestelijke lezing. In de Middeleeuwen was de volgorde: 'meditatio, oratio, contemplatio'. Luther draait dus 'meditatio' en 'oratio' om. Voor Luther moet het gebed om de verlichting door de heilige Geest voorafgaan aan de meditatie om iedere schijn te vermijden dat je door meditatie (een activiteit van de mens) tot gebed komt, dat wil zeggen je tot God kunt wenden. Mediteren is eigenlijk niets anders dan steeds opnieuw zorgvuldig de tekst van de Bijbel bestuderen. Een opvallend verschil met de middeleeuwse traditie is verder, dat Luther hier grote nadruk legt op het belang van de openbare verkondiging en het geschreven woord. Meditatie gebeurt dus niet alleen in het hart, maar is gericht op de verkondiging in het openbaar. De 'tentatio' komt in de plaats van de 'contemplatio'. In

⁹¹ WA 38, 133-134.

⁹² WA Br. 8, 99, 5-9.

de middeleeuwse monastieke traditie liep de meditatie uit op de contemplatie, op het 'schouwen van God'. Dat 'schouwen van God' is een ervaren van God, een gegrepen worden door God. Het is een goddelijke activiteit. Bij Luther krijgt het ervaren van God een ander accent vergeleken met de Middeleeuwen: het is een ervaren van God in de aanvechting. De *tentatio*⁹³ is 'de toetssteen, die je niet alleen leert kennen en begrijpen, maar je ook leert ervaren, hoe zoet, hoe lieflijk, hoe machtig, hoe troostrijk Gods woord is, wijsheid boven alle wijsheid'. Opvallend is dat eerst over de positieve gevolgen van de 'tentatio' wordt gesproken: hoe het woord van God wordt ervaren als zoet, lieflijk, machtig en troostrijk. Pas daarna wordt over de negatieve kant van de 'tentatio' gesproken. Maar de verborgen betekenis van het werk van de duivel is positief, want op die manier wordt van iemand, die mediteert, dat wil zeggen die steeds opnieuw de Schrift leest, een goede doctor en een tamelijk goed theoloog gemaakt.

Graag had ik gezien, dat mijn boeken allemaal vergeten waren en verloren waren gegaan. Één van de redenen is onder andere, dat ik schrik voor de voorbeeldfunctie daarvan: want ik zie zeer goed, wat het nut is geweest voor de kerk, sinds men buiten en naast de heilige Schrift vele boeken en grote bibliotheken begon te verzamelen, en met name begon zonder enig onderscheid allerlei kerkvaders, concilies en leraren bijeen te rapen. Daarmee is niet alleen kostbare tijd vermorst en heeft men verzuimd in de Schrift te studeren, maar is ook de zuivere kennis van het goddelijke woord uiteindelijk verloren gegaan, tot de Bijbel (zoals met het boek Deuteronomium gebeurde ten tijde van de koningen van Juda) onder de bank in het stof vergeten raakte⁹⁴. Hoewel het nuttig en nodig is, dat de geschriften van enkele kerkvaders en concilies bewaard gebleven zijn als getuigen en geschiedschrijvingen, denk ik toch, dat het nodig is in de dingen maat te houden⁹⁵ en dat het niet erg is, dat de boeken van vele kerkvaders en concilies door Gods genade verloren zijn gegaan. Want waar hadden ze allemaal moeten blijven? Er zou niemand meer naar binnen of naar buiten kunnen gaan vanwege de boeken en zij zouden toch niet beter zijn geweest dan de heilige Schrift.

Ook wij waren dat van mening, toen wij zelf de Bijbel begonnen te vertalen in het Duits, en wij hoopten, dat er minder geschreven zou worden en dat er meer in de Schrift gestudeerd en gelezen zou worden. Want ook al het andere schrijven moet naar de Schrift wijzen, zoals Johannes naar Christus wijst, - wanneer hij zegt: 'Ik moet kleiner worden, Hij moet groter worden'⁹⁶ - opdat een ieder zelf uit de frisse bron kan drinken, zoals alle Kerkvaders moesten doen om iets goeds te maken.

Want hoe goed en hoe hoog het niveau ook is, zo goed als de Schrift, dat wil zeggen God zelf, het gedaan heeft, zullen concilies, kerkvaders, en ook wij het niet doen. Omdat wij immers de Heilige Geest, het geloof, het goddelijk woord en werk nodig hebben om zalig te worden, moeten wij de profeten en apostelen achter de lessenaar laten zitten en moeten wij onder de lessenaar aan hun voeten zittend horen, wat zij zeggen, en niet zeggen, wat zij moeten horen.

Nu ik het echter toch niet kan tegen houden en men tegen mijn wil mijn boeken thans door middel van de drukpers (voor mij een kleine eer) wil verzamelen, moet ik ze de

⁹³ Het 'Voorwoord van Maarten Luther bij het eerste deel van de uitgave van zijn Duitse geschriften' is in het Duits geschreven. Op sommige plaatsen haalt Luther echter Latijnse teksten aan. Deze Latijnse gedeelten zijn hier in vertaling opgenomen, maar in de voetnoten is de oorspronkelijke tekst afgedrukt.

⁹⁴ Luther neemt in de lijn van de traditie aan dat het wetboek, waarvan in 2 Kon. 22 gezegd wordt dat het is teruggevonden, het boek Deuteronomium.

⁹⁵ 'Est modus in rebus'. Horatius, Satirine 1, 1, 106.

⁹⁶ Joh. 3: 30.

kosten en het werk daaraan maar laten wagen. Het troost mij, dat mettertijd mijn boeken toch vergeten in het stof zullen blijven, behalve die waarin ik (door Gods genade) iets goeds geschreven heb. 'Ik ben niet beter dan mijn vaders'⁹⁷; het andere moet wel op de eerste plaats blijven. Want als men de Bijbel zelf onder de bank heeft kunnen laten liggen, en de kerkvaders en concilies, hoe beter zij zijn des te meer heeft kunnen vergeten, is er goede hoop, dat, wanneer de eigenwijsheid van deze tijd zich heeft gebotvierd, mijn boeken ook niet lang hoeven te blijven, met name omdat er een lawine van boeken en meesters is gekomen. Vele daarvan zijn ook al vergeten en liggen er verrot bij. Men herinnert zich zelfs de namen niet meer van hen, die toch zeker gehoopt hadden dat zij voor eeuwig op de markt te koop zouden zijn en de kerk zouden beleren.

Welaan, laat het in Gods naam maar gebeuren. Alleen vraag ik vriendelijk, dat wie mijn boeken op dit moment beslist hebben wil, ze in geen geval een belemmering voor hem laat zijn om de Schrift zelf te bestuderen, maar dat hij ze neer legt, zoals ik de decreten en decretalen van de paus⁹⁸ en de boeken van de sofisten⁹⁹ neer leg, dat wil zeggen: voor het geval, dat ik bij tijd en wijle wil zien, wat zij gedaan hebben, of de geschiedenis van de tijd wil begrijpen, niet om daarin te studeren of precies te doen, wat zij zich verbeeldde. Met de boeken van de kerkvaders en de concilies doe ik niet veel anders. Hierin volg ik het voorbeeld van de heilige Augustinus¹⁰⁰, die onder andere de eerste en bijna enige is, die - niet bevooroordeeld door de boeken van alle kerkvaders en heiligen - alleen aan de heilige Schrift onderworpen wil zijn en daarover in een fel gevecht gewikkeld raakte met de heilige Hieronymus, die hem de boeken van zijn voorgangers voor de voeten wierp. Maar hij heeft zich daarvan niets aangetrokken. En als men het voorbeeld van de heilige Augustinus gevolgd had, dan zou de paus geen antichrist geworden zijn en zouden de ontelbare ondieren, wormen en zweren van de boeken niet in de kerken gekomen zijn en zou de Bijbel wel op de kansel gebleven zijn.

Behalve dat wil ik je een goede manier laten zien om theologie te studeren, want ik heb mij daarin geoefend. Wanneer jij die manier volgt, zul je zo geleerd worden, dat je zelf even goede boeken kunt maken (wanneer dat nodig zou zijn) als de kerkvaders en de concilies. Zo durf ik mij er (in God) zelfbewust en zonder hoogmoed en leugen op te beroemen, dat ik voor enkele kerkvaders niet veel zal onderdoen, wanneer het gaat om het maken van boeken. Dat geldt op geen stukken na wat het leven betreft. En dat is de manier, die de heilige koning David in psalm 119 leert (en die ongetwijfeld ook alle aartsvaders en profeten gevolgd hebben). Daarin vind je drie regels, die in heel de psalm uitvoerig beschreven worden, en die luiden als volgt: gebed, meditatie en aanvechting¹⁰¹.

In de eerste plaats moet je weten, dat de heilige Schrift een boek is, dat de wijsheid

⁹⁷ 'Non ero melior Patribus meis.' 1 Kon. 19:4.

⁹⁸ Met een decreet wordt hier bedoeld een pauselijk besluit, dat voor heel de kerk geldt. Een decreetale is een pauselijk schrijven, waarin ten aanzien van een disciplinaire kwestie bindende uitspraken worden gedaan die slechts voor bepaalde personen of gebieden gelden.

⁹⁹ Met deze term duidt Luther gewoonlijk de scholastieke theologen aan.

¹⁰⁰ Vgl. hier Augustinus, Ep. 82,1,3 (Migne PL. 33, 277): 'Alleen de boeken van de heilige Schrift, die nu canoniek genoemd worden, heb ik (Augustinus; vert.) zozeer leren eerbiedigen, dat ik rotsvast daaraan geloof, dat geen enkele schrijver van die boeken bij het schrijven ergens een fout gemaakt heeft. Maar andere schrijvers, ook al munten ze uit in heiligheid en geleerdheid, lees ik zo, dat ik niet iets als waar aanneem, omdat zij dat van mening zijn, maar omdat zij mij daarvan hebben kunnen overtuigen met behulp van die canonieke schrijvers of met behulp van een aannemelijke redenering, voorzover die niet strijdig is met de waarheid. Vgl. voor de strijd tussen Augustinus en Hieronymus: A. Sizoo, Augustinus; leven en werken. Kampen, 1957. p. 168-183.

¹⁰¹ 'Oratio, meditatio, tentatio'.

van alle andere boeken tot dwaasheid maakt, omdat geen ander dan zij alleen het eeuwig leven leert. Daarom moet je ophouden zonder meer op verstand te vertrouwen. Want daarmee zal het je niet lukken, maar met zo'n aanmatigende houding zul je zelf en zullen anderen met je uit de hemel vallen (zoals met Lucifer gebeurde) in de afgrond van de hel. Maar kniel neer in je kamertje en bid met echte deemoed en ijverig tot God, dat Hij je door Zijn lieve Zoon Zijn heilige Geest wil geven, die je verlicht en leidt en inzicht geeft.

Zoals je ziet, bidt David in de bovengenoemde psalm steeds: 'Leer mij, Heere, onderricht mij, leid mij, wijs mij' en veel meer van die woorden. Want ook al kende hij de tekst van Mozes en andere boeken zeer goed, hoorde en las hij ze dagelijks, toch wil hij daarbij nog de echte leermeester van de Schrift zelf hebben, opdat hij in ieder geval niet met zijn verstand in de val loopt en zijn eigen leermeester wordt. Want daaruit komen scheurmakers¹⁰² voort, die zich verbeelden dat de Schrift aan hen onderworpen is en gemakkelijk met het verstand is eigen te maken, alsof het ging om Markolf¹⁰³ of de fabels van Aesopus¹⁰⁴, waarvoor de Heilige Geest en het gebed niet nodig zijn. In de tweede plaats moet je mediteren, dat wil zeggen: niet alleen in het hart, maar ook in het openbaar de mondelinge verkondiging en de letterlijke tekst in het Boek¹⁰⁵ steeds bestuderen en opnieuw bezien, lezen en herlezen, met grote aandacht voor wat de Geest daarmee bedoelt. Zorg ervoor, dat je daarvan niet genoeg krijgt of denkt dat je het na één of twee keer voldoende gelezen, gehoord en gezegd hebt en het volledig begrijpt. Want daaruit komt nooit een goede theoloog voort: zij zijn als onrijpe vruchten, die afvallen, voordat zij half rijp worden.

Daarom zie je in dezelfde psalm, hoe David zich er steeds op beroemt, dat hij wil spreken, dichten, zeggen, zingen, horen, lezen, dag en nacht en altijd, maar dan alleen Gods woord en geboden. Want God wil jou Zijn Geest niet geven zonder dat het Woord in het openbaar verkondigd wordt. Daar moet je je op richten, want Hij heeft niet voor niets de opdracht gegeven in het openbaar te schrijven, te preken, te lezen, te horen, te zingen, te zeggen enz.

In de derde plaats is er de 'tentatio', de aanvechting. Die is de toetssteen, die je niet alleen leert kennen en begrijpen, maar je ook leert ervaren, hoe goed, hoe waarachtig, hoe zoet, hoe lieflijk, hoe machtig, hoe troostrijk Gods woord is, wijsheid boven alle wijsheid. Daarom zie je dat David in de genoemde psalm zo vaak klaagt over allerlei vijanden, slechte vorsten of tyrannen, over kwade geesten en rotten¹⁰⁶, die hij moet verdragen, omdat hij mediteert, dat wil zeggen: op allerlei manieren met Gods woord omgaat (zoals gezegd). Want zodra Gods woord door jou ontkiemt, zal de duivel je op de proef stellen, een goede doktor van je maken en je door zijn aanvechtingen leren Gods woord te zoeken en lief te hebben. Want ik zelf (om mijzelf, muizekeutel, tussen de peperkorrels te mengen¹⁰⁷) heb zeer veel aan mijn papisten¹⁰⁸ te danken. Zij hebben

¹⁰² Luther gebruikt hier het woord 'Rottengeister', een woord dat hij bij voorkeur gebruikt voor mensen, die zich beroepen op een speciale ingeving van de heilige Geest bij het uitleggen van de Schrift.

¹⁰³ Markolf (Luther gebruikt de Latijnse versie: Marcolfus) was een figuur uit het boek 'Salomon und Markolf', dat in de 15e eeuw zeer populair was. In dit boek is de slimme boer Markolf, die een zeer lelijke man wordt genoemd, in discussie met koning Salomo. Tegenover Salomo's wijsheid en geleerdheid plaatst hij platvloerse, grove grappen en grollen.

¹⁰⁴ Aesopus was een slaaf, die geleefd zou hebben in de 6e eeuw voor Chr. en wiens sluwheid en lelijkheid spreekwoordelijk waren. Zijn naam is verbonden aan een reeks fabels die in de 15e eeuw zeer populair was. Luther heeft deze fabels in 1530 tijdens zijn verblijf op de Coburg opnieuw vertaald en bewerkt. Deze bewerking werd overigens pas gepubliceerd na Luthers dood.

¹⁰⁵ Bedoeld is de Bijbel.

¹⁰⁶ Zie noot 102.

¹⁰⁷ Iets waardeloos vermengen met iets heel kostbaars. Hier door Luther ironisch gebruikt.

¹⁰⁸ Volgelingen van de paus (papa).

mij door het te keer gaan van de duivel zo gebroken, zo in elkaar gedrukt, zo benauwd dat wil zeggen, tot een betrekkelijk goede theoloog gemaakt, die ik anders niet zou zijn geworden. Wat zij aan mij aan voordeel gehad hebben, daarvan gun ik hen van harte de eer, de zege en de overwinning, want zij wilden het zo.

Zie, daar heb je Davids regel. Wanneer je goed volgens dit voorbeeld studeert, dan zul je ook met hem zingen en loven in dezelfde psalm: 'De wet van Uw mond is mij liever dan vele duizenden goud- en zilverstukken'¹⁰⁹ En ook: 'Gij maakt mij met Uw gebod wijzer dan mijn vijanden zijn; want het is eeuwig mijn schat. Ik ben geleerder dan al mijn leermeesters, want Uw getuigenissen zijn mijn spreken. Ik ben verstandiger dan de ouden, want ik onderhoud Uw bevelen'¹¹⁰ enz. Je zult ervaren, hoe verschaald en onfris de boeken van de kerkvaders je zullen smaken. Je zult niet alleen de boeken van de tegenstrever verachten, maar ook je eigen geschrijf en onderwijs zullen je hoe langer hoe minder aanstaan. Wanneer je dat punt bereikt hebt, mag je met een gerust hart erop hopen, dat je begonnen bent een goede theoloog te worden, die niet alleen de jonge onvolmaakte christenen, maar ook de in heiligheid groeiende en volmaakte kan onderwijzen. Want de kerk van Christus biedt onderdak aan allerlei christenen, jonge, oude, zwakke, zieke, gezonde, sterke, onbedorven, lakse, onnozele, wijze enz.

Maar denk je en verbeeld je je, dat je er zeker van bent, en vlei je je met je eigen boekje, onderwijs of geschrijf, dat je volgens je zelf prachtig gemaald hebt en voortreffelijk hebt gepreekt, bevalt het je zeer, dat men je voor anderen looft, wil je misschien geprezen worden, omdat je anders teleurgesteld zou zijn of zou opgeven, heb je zulke haren, beste vriend, grijp dan je zelf bij de oren. Pak je zelf goed beet, dan zul je een mooi paar grote, lange, behaarde ezelsoren vinden. Waag daar dan de kosten aan en tooi ze met gouden bellen, opdat men je kan horen, waar je gaat, met de vingers naar je kan wijzen en zeggen: ziet, ziet, daar gaat dat fijnbesnaarde dier, dat zulke mooie boeken kan schrijven en zo uitstekend kan preken. Dan ben je zalig en meer dan zalig in het hemelrijk. In elk geval daar waar voor de duivel met zijn engelen het helse vuur is bereid. Samenvattend, laten wij eer zoeken en trots zijn waar wij mogen, in dit boek is de eer alleen van God. Er staat immers geschreven; 'God weerstaat de hoogmoedigen, de deemoedigen echter geeft hij genade'¹¹¹. Aan Hem komt de eer toe in de eeuwen van de eeuwen. Amen.

¹⁰⁹ Ps. 119:72.

¹¹⁰ Ps. 119: 98-100.

¹¹¹ 1 Petrus 5: 5.

8. DOOR LIJDEN TOT HEERLIJKHEID

Verklaring van Jesaja 53¹¹²

Voorrede

Jesaja 52

- 13a *Zie, Mijn Knecht zal verstandiglijk handelen*
- 13b *Hij zal verhoogd en verheven, ja, zeer hoog worden*
- 14a *Gelijk als velen zich over U ontzet hebben*
- 14b *Alzo verdorven was Zijn gelaat, meer dan van iemand, en Zijn gedaante, meer dan van andere mensenkinderen*
- 15 *Alzo zal Hij vele heidenen besprengen, ja, de koningen zullen hun mond over Hem toehouden; want dewelke het niet verkondigd was, die zullen het zien, en welke het niet gehoord hebben, die zullen het verstaan*

Jesaja 53

- 1 *Wie heeft onze prediking geloofd? En aan wie is de arm des HEEREN geopenbaard?*
- 2 *Want Hij is als een rijsje voor Zijn aangezicht opgeschoten, en als een wortel uit een dorre aarde; Hij had geen gedaante noch heerlijkheid; als wij Hem aanzagen, zo was er geen gestalte, dat wij Hem zouden begeerd hebben*
- 3 *Hij was veracht en de onwaardigste onder de mensen, een Man van smarten en verzocht in krankheid; en een iegelijk was als verbergende het aangezicht voor Hem; Hij was veracht, en wij hebben Hem niet geacht*
- 4a *Waarlijk, Hij heeft onze krankheden op Zich genomen, en onze smarten, die heeft Hij gedragen*
- 4b *Doch wij achtten Hem dat Hij geplaagd, van God geslagen en verdrukt was*
- 5a *Maar Hij is om onze overtredingen verwond, om onze ongerechtigheden is Hij verbrijzeld*
- 5b *De straf die ons de vrede aanbrengt, was op Hem*
- 5c *En door Zijn striemen is ons genezing geworden*
- 6 *Wij dwaalden allen als schapen, wij keerden ons een iegelijk naar zijn weg; doch de Heere heeft onzer aller ongerechtigheid op Hem doen aanlopen*
- 7 *Als dezelve geëist werd, toen werd Hij verdrukt; doch Hij deed Zijn mond niet open; als een lam werd Hij ter slachting geleid, en als een schaap, dat stom is voor het aangezicht zijner scheerders, alzo deed Hij Zijn mond niet open*
- 8a *Hij is uit de angst en uit het gericht weggenomen*
- 8b *En wie zal Zijn leeftijd uitspreken*
- 8c *Want Hij is afgesneden uit het land der levenden; om de overtreding mijns volks is de plaag op Hem geweest*
- 9 *En men heeft Zijn graf bij de goddelozen gesteld, en Hij is bij de rijke in Zijn dood geweest, omdat Hij geen onrecht gedaan heeft, noch bedrog in Zijn mond geweest is*
- 10 *Doch het behaagde de HEERE Hem te verbrijzelen; Hij heeft Hem krank gemaakt*
- 10b *Als Zijn ziel Zich tot een schuldoffer gesteld zal hebben, zo zal Hij zaad zien, Hij zal de dagen verlengen*
- 10c *En het welbehagen des HEEREN zal door Zijn hand gelukkiglijk voortgaan*
- 11a *Om de arbeid Zijner ziel zal Hij het zien en verzadigd worden*
- 11b *Door Zijn kennis zal Mijn Knecht, de Rechtvaardige, velen rechtvaardig maken*

¹¹² De eerste druk verscheen in 1955 bij J. Bout & Zonen te Huizen vertaald door Dr. G. Oorthuys

- 11c *Want Hij zal hun ongerechtigheden dragen*
 12a *Daarom zal Ik Hem een deel geven van velen, en Hij zal de machtigen als een roof delen, omdat Hij Zijn ziel uitgestort heeft in de dood*
 12b *En met de overtredders is geteld geweest*
 12c *En Hij veler zonde gedragen heeft*
 12d *En voor de overtredders gebeden heeft.*

Voorrede

De heilige profeet Jesaja heeft tot hiertoe in de vorige hoofdstukken heerlijk en schoon geprofeteerd van de toekomstige verlossing door de Heere Christus en van Zijn Rijk, dat is de christenheid die door het Woord van het Evangelie zou worden gebouwd en onder kruis en vervolgingen zou toenemen en in stand gehouden worden. Hij heeft daarin veel lieflijke vertroosting gegeven, tot versterking van de christenheid en haar gelovigen.

Maar in dit hoofdstuk spreekt hij voornamelijk over de Koning van dit Rijk en het Hoofd van de christelijke kerk, dat is: over de Heere Christus Zelf. En hij beschrijft daartoe de wijze waarop de verlossing door deze Koning zou verworven en tot stand gebracht worden.

Zeer zeker is er in de gehele Schrift van het Oude Testament geen duidelijker tekst of profetie te vinden, zowel aangaande het lijden als de opstanding van Christus, dan in dit hoofdstuk. Daarom moest het redelijkerwijs alle christenen wél bekend, ja, wij behoorden het van buiten te kennen om ons geloof te sterken en te verdedigen, allermeeest tegen de halsstarrige Joden, die deze hun eigen beloofde Christus verloochenen, alleen om de ergernis van Zijn kruis.

Want dat kan toch niemand loochenen, dat de profeet Jesaja in dit hoofdstuk zeer nadrukkelijk spreekt over de beloofde Christus of Messias, van Wie hij duidelijk zegt dat Hij zal verhoogd worden boven alle koningen van de wereld. En toch beschrijft hij tevens hoe Hij zal vernederd, geslagen en gemarteld worden als de verachtste onder alle mensen, zó, dat men ook het aangezicht voor Hem verbergen zal.

Men kan dus het Rijk van deze lieve Heere Christus niet uitleggen als een uiterlijk werelds rijk. Ook dit is wel op te merken, dat Jesaja met duidelijke woorden zegt dat het Rijk van de Messias, ja, wel het allerheerlijkste en geweldigste zal zijn, maar pas na Zijn dood. Daaruit kan men grondig en zeker besluiten dat Christus' Rijk geen werelds rijk (zoals de Joden dromen), maar een geestelijk Rijk moet zijn, gelijk wij straks in de tekst verder zullen vernemen.

Jesaja 52 vers 13a. *Zie, Mijn Knecht zal verstandig handelen.*

ZIE, MIJN KNECHT ZAL WIJS REGEREN, volgens vertaling Luther

Hij noemt Christus 'Zijn Knecht', niet zoals Mozes dat was, of zoals zich de werkheiligen en monniken Gods dienaren en knechten roemen en noemen. Maar daarom, dat Hij het ambt bekleedt dat Hem door God is toevertrouwd, namelijk de nieuwe prediking van het Evangelie de wereld in te dragen, en omdat Hij waarlijk de gestalte van een knecht heeft aangenomen en daarin Gods wil gediend heeft, tot onze verlossing.

Als hij verder zegt: Hij zal wijs regeren, roemt hij daarmee het predikambt dat onze Heere Christus heeft uitgeoefend toen Hij op aarde wandelde. En dit woordje 'wijs' omvat de raad en de wijsheid waarmee Hij Zijn taak zou aangrijpen, en de voorspoedige groei waartoe het werk ten slotte zou geraken.

Toen Christus kwam en Zijn ambt wilde gaan uitoefenen, vond Hij alles geheel verward, verwoest en verdorven door de valse leraars, en het scheen een onmogelijke zaak in die staat van zaken raad te verschaffen en hulp te bieden. Maar Hij heeft met zulk een wijsheid Zijn ambt vervuld, dat het in alle aangelegenheden goed en gelukkig is gegaan. Want Hij is niet met geweld en dwang op de mensen afgegaan, en heeft niet stormenderhand en met gebulder de vijanden aangegrepen, noch Zich in andermans zaken en bestuur ingedrongen. Maar zonder enig rumoer, ontwrichting en opstand en zonder iemands schade heeft Hij vol tact stil en vreedzaam gepredikt.

Hij heeft met grote zachtheid en vriendelijkheid de mensen tot Zich getrokken, zodat zij Hem gáárne aangenomen hebben. Hij heeft met zachtmoedigheid en geduld de vijanden overwonnen, en op de rechte wijze er Zich doorgeworsteld, door goed en kwaad heen Zijn ambt vervuld, en de christenheid gebouwd en in stand gehouden tegen de duivel en de hele wereld.

Zo is in het Woord aangekondigd dat Hij door de prediking van het Evangelie zou regeren. Daartegen hebben zich echter teweergesteld zowel de heerschappij van Mozes als die van andere leermeesters, die ook de gewetens willen regeren. Maar dat zijn heftige en stormachtige leermeesters, die er op los gaan met gebieden en drijven, dreigen en schrik aanjagen, waardoor ze de mensen angstig doen wegkruipen.

Maar Christus, wil hij zeggen, zal zulk een Prediker zijn Die wijs, met verstand en zuiver met de arme gewetens, door de wetten en de werkdrijvers verschrikt en geplaagd, omgaat. Die de dolende, zwakke, verloren zondaars niet voor het hoofd stoot of van Zich wegdrijft, maar ze vriendelijk en goedertieren tot Zich lokt, ze vergadert en leidt, vertroost, opricht en heelt. Die ons allen verlost van zonde, dood en hel met geen ander machtsmiddel dan daardoor, dat Hij ons geeft het Woord des levens, waardoor wij, als wij erin geloven, Gods kinderen zijn en zalig worden.

Dat kan niet anders dan een Goddelijke wijsheid en beleid zijn, dat zulke dingen uitricht en op zulk een wijze, terwijl het voor de hele wereld onmogelijk is.

Vers 13b, *Hij zal verhoogd en verheven zijn, ja, zeer hoog worden.*

HIJ ZAL VERHOOGD EN ZEER HOOG VERHEVEN ZIJN.

De vorige woorden zijn van het ambt van Christus gezegd. Deze echter spreken van Zijn heerlijkheid en eer, namelijk dat Christus, na de uitoefening van Zijn ambt hier op aarde, in eeuwige eer en heerlijkheid wezen zal, boven alle koningen en vorsten.

En al zou men deze woorden ook van toepassing kunnen achten op de eer en prijs om Zijn ambt, zoals Hij die hier op aarde reeds van de Zijnen ontving wegens Zijn prediking en Zijn wonderwerk, toch bevalt mij beter de mening dat met deze woorden kort de hele samenvatting gegeven is van datgene, waarvan hij spreken wil, namelijk van zulk een Koning, Die eerst Zijn dienstambt wijs en goed zou uitrichten en vervullen, zolang dat dienstwerk Hem opgelegd bleef. Maar daarna, na dat volbrachte dienstwerk, zou Hij in hoogste ere zijn.

Vers 14a *Gelijk als velen zich over U ontzet hebben.*

DAT VELEN ZICH OVER U ERGEREN ZULLEN.

Christus zal wel in heerlijkheid zijn. Maar toch zal Hij zulk een uiterlijke gestalte vertonen, dat het merendeel van Zijn eigen volk zich aan Hem ergeren zal en slechts weinigen zullen geloven en aannemen dat Hij de Christus en hun Koning is, in de

hoge Goddelijke heerlijkheid. Omdat Hij zo vol schande gekruisigd en gedood wordt, gelijk hij hierna zal beschrijven.

Het woord dat hij hier gebruikt: 'zich ergeren', betekent eigenlijk: zich zó (tegen Hem) stellen als tegen iets, waartegen men een afkeer en een gruwel heeft.

Vers 14b *Alzo verdorven was Zijn gelaat; meer dan van iemand, en Zijn gedaante, meer dan van andere mensenkinderen.*

DAAR ZIJN GESTALTE LELIJKER IS DAN DIE VAN ANDERE LIEDEN, EN ZIJN AANZIEN DAN DAT VAN DE MENSENKINDEREN.

Hier begint de heilige profeet te beschrijven de hoge heerlijke Koning in Zijn grootste deemoed en nederigheid, opdat Zijn Joden toch niet zouden denken dat Hij zou binnenrijden en verschijnen in wereldlijke pracht. Zijn gestalte, zo zegt hij, is lelijker dan die van andere lieden, en Zijn aanzien dan dat van de mensenkinderen.

Daar volgt uit, dat wij geen Messias moeten verwachten Die een wereldlijke koning zal zijn, maar dat wij er een moeten verwachten in allerverachtelijkste en afzichtelijkste gestalte en vertoning. Want hij spreekt niet van de gedaante van Zijn lichaam, maar hoe het met Christus zal schijnen te zijn, en wat voor voorkomen het zal hebben, wanneer Hij in Zijn ambtsvervulling alles zal uitrichten.

Het zal er namelijk zo uitzien, dat zich geen wijze van doen aan Hem zal vertonen van een heerlijke Koning, maar enkel een verachtelijke knechtsgestalte zal men aan Hem zien. En dat is de oorzaak van de grote ergernis, waarvan hij daarstraks gesproken heeft.

Op deze wijze spreekt ook Paulus in 1 Korinthe 1: 'Wij prediken Christus de Gekruisigde, de Joden wel een ergernis...'

Vers 15 *Alzo zal Hij vele heidenen besprengen, ja, de koningen zullen hun mond over Hem toehouden; want dewelke het niet verkondigd was, die zullen het zien, en welke het niet gehoord hebben, die zullen het verstaan.*

MAAR ALZO ZAL HIJ VELE HEIDENEN BESPRENGEN, DAT OOK KONINGEN HUN MOND TEGEN HEM TOEHOUDEN. WANT WIE NIETS DAARVAN VERKONDIGD IS, DIE ZULLEN HET MET VREUGDE ZIEN, EN WIE NIETS DAARVAN GEHOORD HEBBEN, DIE ZULLEN HET MERKEN.

Nu komt de profeet Jesaja weer tot de heerlijkheid van Christus. Velen zullen zich aan Hem ergeren vanwege Zijn verachtelijke aanzien. En toch zal Zijn Naam en Zijn lof ver onder de heidenen doordringen, zodat Hij heerlijker zal zijn dan alle koningen op aarde. Daarom dan is Christus een Koning boven alle koningen, en toch de allerverachtelijkste voor alle mensen op aarde. Waaruit zeker en duidelijk volgt dat het Rijk van onze Heere Christus een geestelijk rijk moet zijn.

'Besprengen' betekent hier prediken. Daarom zegt hij: wanneer Hij zal geleden hebben, dan zal een nieuwe prediking van het Evangelie uitgaan, niet alleen onder de Joden, maar ook tot alle heidenen.

Dit zal echter de prediking zijn: dat Hij voor ons gekruisigd is, en dat Hij tóch een Heere aller heren is. Gelijk Paulus ook spreekt aangaande zijn ambt: dat hij niets anders wist te prediken dan deze gekruisigde Christus, Die wel voor heilige mensen een ergernis en voor de wijzen een dwaasheid is, maar toch moet Hij in zulk een nietige en ergerlijke gestalte de Koning der heerlijkheid zijn.

En terwijl Hij als Gekruisigde gepredikt wordt, zal Hij toch aangenomen en geëerd worden, in geloof, als een Heere en God. Nu, dit kunnen de Joden van geen andere koning roemen die ooit onder hen geregeerd heeli, dat de koningen van alle heidenen hun mond tegenover Hem stil- en toegehouden hebben (dat is: Zijn woord zonder tegenspreken gehoord en aangenomen hebben), dan alleen tegenover deze Koning, onze Heere Jezus Christus.

Ten slotte wijst Jesaja aan de loop en de verkondiging van de prediking van de gekruisigde Christus. En daarmee legt hij zelf uit wat hij met het besprengen van vele heidenen bedoelt, als hij spreekt: 'Want wie niets daarvan verkondigd is, die zullen het met vreugde zien.' Dat is: waar men van Christus nooit iets gehoord heeft, noch geweten, daar zal men Hem horen. Want Zijn leer en prediking zal niet alleen geplant en gegeven worden onder de Joden, die de belofte en toezegging van God aangaande Christus gehoord en geleerd hebben, maar zij zal ook aan alle heidenen verkondigd worden, die toch zulk een heerlijke toezegging van God nimmer ontvangen hadden, noch ervan onderricht waren. Hij wil dus ook bewijzen dat het Rijk van deze Heere een geestelijk rijk zal zijn, als hij zegt: 'Wie niets daarvan verkondigd is.' Want men zal deze Koning leren kennen en aannemen, niet uit datgene waarvoor Hij door de wereld wordt gehouden, en niet daaruit dat Hij met hoge en grote macht en met koninklijke pracht Zich vertoont. Maar men zal Hem horen en aannemen in Zijn woord en leer, en zo zal men Hem kennen.

Daarom bevestigt de profeet krachtig ons geloof dat wij onze Heere Christus geloven en prediken, namelijk dat Hij geleden heeft en toch ook tot heerlijkheid verheven is, en dat men dit zonder ophouden van Hem zal prediken.

Jesaja 53 Vers 1. *Wie heeft onze prediking gelooid? En aan wie is de arm des HEEREN geopenbaard?*

MAAR WIE GELOOFT ONZE PREDIKING? EN AAN WIE WORDT DE ARM DES HEEREN GEOPENBAARD?

De profeet Jesaja ziet in de geest de onuitsprekelijk heerlijke glorie van onze Heere Christus en van Zijn wonderbaarlijke Rijk dat Hij geestelijk regeert, dat het vol ergernis zal zijn. En vooral wanneer hij aan zijn Joden denkt, verwondert hij zich en begint tegelijk luid te roepen, en spreekt: 'Ach, Heere, wie zal evenwel dat alles geloven, wanneer het volbracht wordt?' Als wilde hij zeggen: het zal zulk een afschuwelijk, ergerlijk en ongelooflijk ding zijn, dat dit volk, onder hetwelk toch deze prediking zal uitgaan en nu van tevoren door ons verkondigd wordt, deze boodschap het allerminst geloven zal, en deze prediking bij hen voor het grootste deel tevergeefs zal zijn. Want de Joden, die nog heden onder ons leven, geloven alles eerder en gemakkelijker dan dat onze Heere Christus de beloofde Messias zou zijn.

Wij zien ook in het Evangelie welk een groot ongeloof tegenover Christus de Joden getoond en gehad hebben, daarom, dat de zwakke, ellendige gestalte van onze Heere Jezus Christus hen zo heftig ergert.

Daarom moet dit geloof in Christus door God de Heilige Geest ons gegeven en ingegoten worden. Want wat zou het blinde verstand hiervan verstaan? Daarom zegt hij: 'Wie zal het geloven, dat in deze ellendige gestalte een zo grote heerlijkheid aanwezig zou zijn?'

Vers 2 *Want Hij is als een rijsje voor Zijn aangezicht opgeschoten, en als een wortel*

uit een dorre aarde; Hij had geen gedaante noch heerlijkheid; als wij Hem aanzagen, zo was er geen gestalte dat wij Hem zouden begeerd hebben.

WANT HIJ SCHIET VOOR HEM OP ALS EEN RIJSJE, EN ALS EEN WORTEL, UIT EEN DOR AARDRIJK. HIJ HEEFT GEEN GESTALTE NOCH SCHOONHEID. WIJ ZAGEN HEM; MAAR ER WAS GEEN GESTALTE, WAARAAN WIJ EEN WELGEVALLEN ZOULDEN HEBBEN GEHAD.

Tot hiertoe heeft Jesaja twee stukken tegenover elkaar geplaatst, zowel de geringheid of kruisgestalte, als Zijn heerlijkheid. Nu gaat hij verder en neemt het eerste stuk, van Zijn lijden, voor zich en schildert ons dat in den brede en met onopgesmukte, duidelijke woorden voor ogen. En hij spreekt: Hij groeit op, zoals een schone twijg of uitspruitsel opschiet en groent, doch uit een dor aardrijk, waar anders niets pleegt te groeien, maar, wanneer er al iets opgekomen is en groeien zal, het veel meer verdort, omdat het geen sap en vochtigheid heeft. Alzo doet niets bij deze Christus wasdom verwachten, wil hij zeggen, evenmin als een jong uitspruitsel zou groeien in zulk dor, onvruchtbaar land, hetgeen men toch voor onmogelijk houdt.

Zo is nu Christus waarlijk zulk een twijg die opgroeit, maar niet voor de wereld, want daar heeft Hij in het geheel geen aanzien, zoals gezegd is, maar Hij groeit op voor Hem (God). Daar gaat het om, daarop ligt de nadruk, dat de eer en heerlijkheid van Christus geestelijk te verstaan is. En zo zien wij dat deze Christus, Die in het geheel geen gestalte noch schoonheid heeft, toch de allerschoonste van gestalte is. In de diepste deemoed en nietigheid is Hij de allerhoogste en heerlijkste. In armoede en ellende is Hij de rijkste. Door dood en schande wordt Hij levend en heerlijk. Het dorstige, harde aardrijk betekent Zijn lijden.

Maar dat Hij van de dood opstaat, daarin is Hij als een rijsje dat daar opgroeit en groent op een dorre, steenachtige plaats.

'Hij heeft geen gestalte noch schoonheid.' Met dit 'geen' is Hem duidelijk genoeg alle heerlijke gestalte en aanzien ontnomen. Zodat er niets dan een louter ergerlijke, verachtelijke gestalte overblijft. Dieven, moordenaars, schelmen en alle andere boosdoeners zijn wel ellendig om te aanschouwen. Maar toch voelt ieder nog erbarming voor hen, wanneer men ze naar de strafplaats voert, zodat zij niettegenstaande alles niet alleen maar schandelijk sterven.

Maar bij onze lieve Christus is alles ellendig en verschrikkelijk. Want bij Zijn grote lijden en Zijn marteling wordt Hij bovendien nog door de Joden op de hatelijkste en krenkendste wijze gesmaad, vervloekt en bespot.

Daarom zegt Jesaja ook: 'Wij zagen Hem...' toen Hij daar in het openbaar gekruisigd en tot een schouwspel geworden was. En alzo, dat aan Hem niets te aanschouwen was waaraan wij een welgevallen konden hebben, maar alleen het allersmadelijkste lijden en de smadelijkste dood, waarvan ieder menskenkind zich met afschuw moet afkeren.

Vers 3 *Hij was veracht en de onwaardigste onder de mensen, een Man van smarten en verzocht in krankheid; en een iegelijk was als verbergende het aangezicht voor Hem; Hij was veracht, en wij hebben Hem niet geacht.*

HIJ WAS DE ALLERVERACHTSTE EN ONWAARDIGSTE, VOL SMARTEN EN KRANKHEID. HIJ WAS ZO VERACHT, DAT MEN HET AANGEZICHT VOOR HEM VERBORG. DAAROM HEBBEN WIJ HEM NIETS GEACHT.

Dat moet toch niet maar een gewoon lijden zijn, maar het allerschandelijkste boven al wat er onder mensen ooit aan ellende, lijden, verachting en schande geweest is. Deze woorden kunnen dan ook niet toepasselijk geacht worden op een heerlijke koning, van wie de Joden dromen. Ja, die zijn door deze woorden van de heilige profeet daartoe gedreven, omdat zij ze toch niet over het hoofd konden zien dat ze twee Messiassen hebben verzonnen. Eén, Die lange tijd geleden reeds gekomen zou zijn en ook nog op de aarde wandelt als een ellendige bedelaar, om op die wijze te betalen en te voldoen voor de zonde van de Joden, Welke zij toch niet willen aannemen. Ja, ze kunnen ook zelfs niet zeggen, wie of waar Hij is.

De andere Messias, Die een machtige, heerlijke Koning zal zijn, Die verwachten zij nog alle dagen.

Maar daardoor missen zij beiden, zowel de lijdende als de heerlijke Messias.

Vers 4a *Waarlijk, Hij heeft onze krankheden op Zich genomen, en onze smarten, die heeft Hij gedragen.*

WAARLIJK, HIJ DROEG ONZE KRANKHEID, EN LAADDE OP ZICH ONZE SMARTEN.

Wij hebben gehoord hoe de heilige profeet Jesaja het lijden en ook de heerlijkheid van onze Lieve Heere Jezus Christus zeer lieflijk gepredikt heeft. Nu voegt hij er ook aan toe waarom Hij heeft moeten lijden en wat Hij daarmee heeft uitgericht en verworven. En hier grondt en bouwt hij op het hoge noodzakelijke artikel van ons geloof van de rechtvaardigmaking, namelijk dat wij geloven dat Christus is gemarteld en gedood om onzentwil. Gelijk ook de heilige Paulus leert, dat Christus voor ons tot een vloek is geworden. Want het is niet genoeg dat iemand weet: Christus heeft geleden. Hij moet ook de vrucht daarvan kennen, dat is, hij moet ook geloven wat de profeet hier getuigt, dat Hij onze krankheden gedragen heet. Dat Hij niet om Zijns Zelfs wil of om Zijner zonden wil, maar voor ons geleden heeft. Namelijk dat Hij al die plagen en krankheid gedragen en al die smarten op Zich geladen en gestapeld heeft, die wij arme zondaren hadden moeten lijden en dragen.

Daarom, wie deze uitspraak recht verstaat en weet, die heeft daarmee reeds de hoofdsom en inhoud van het gehele christendom en van ons geloof geleerd. Want uit deze overvloedige, volle bron heeft de heilige apostel Paulus zoveel genaderijke brieven geschept en zulk een overvloed en menigte van zoveel zalige spreken en rijke troost geput.

Hieruit kan men nu besluiten en machtig bewijzen, op zekere grond, dat aller mensen vlijt en moeite verdoemd is, ook alle wijsheid, gerechtigheid en heiligheid, alle goede werken en verdiensten vervloekt zijn, waarmee de lieden de zaligheid zoeken en verdienen willen, zonder de lieve Heere Christus.

Dit alles, wat de mens vermag, valt weg en stort ineen door de ene uitspraak, die hier staat: dat Christus voor ons geleden heeft. Want als dat waar is, dat Hij voor ons geleden heeft, dan moet men al onze gerechtigheid, goede werken en verdiensten waarop wij vertrouwden voor niets, ja, gelijk Paulus tot de Filippenzen in het derde hoofdstuk zegt, voor drek achten. En wij moeten alzo uit onszelf uittreden en wegwijken, en van ganser harte ons op een vreemde gerechtigheid verlaten en het wagen dat wij, als tussen hemel en aarde zwevend, met vast geloof ons vastgrijpen en hangen aan de gerechtigheid die men noch zien noch voelen kan, welke ons alleen in het Woord aangeboden en geschonken wordt.

En dit is de oorzaak waarom niemand deze leer van de christelijke rechtvaardiging begrijpen noch verstaan kan, zonder de rechte Meester en Leraar, de Heilige Geest. Want de Joden namen Christus alleen daarom niet aan, omdat zij zich hun eigen gerechtigheid en heilig leven niet wilden laten afnemen noch bestraffen, noch de werken der Wet laten verdoemen. Terwijl Christus toch daarom in het vlees gekomen en mens geworden is, opdat wij, die kinderen des toorns waren en ter verdoemenis veroordeeld, door Zijn gerechtigheid zalig en behouden zouden worden. Daarom moet men voornamelijk het woord *onze* krankheid en *onze* smarten zich goed indenken. Want door het woord *onze* wordt ons het zalig, heilzaam lijden van Christus toegerekend en medegedeeld, ja, het wordt *zó* ons eigendom, als hadden wij het zelf verworven. Want daar Hij heeft gedragen *mijn* smarten en *mijn* krankheid, dat is: mijn zonde en de gruwzame straf van mijn overtreding, zo is het zeker en gewis dat ik ook geheel vrij ben, niet alleen van al mijn schuld, maar ook van mijn welverdiende straf. En daarom behoef ik volstrekt niet te vrezen noch te versagen voor het ernstig gericht van God.

Vers 4b *Doch wij achtten Hem dat Hij geplaagd, van God geslagen en verdrukt was.*

WIJ ECHTER HIELDEN HEM VOOR IEMAND, DIE GEPLAAGD EN VAN GOD GESLAGEN EN GEPIJNIGD WAS.

Dat is: wij meenden dat Hij van God gestraft werd omwille van Zijn eigen zonde. Want de wereld en het wijze verstand oordelen en verklaren dit voor recht, dat een ieder getuchtigd en gestraft zal worden omwille van eigen verkeerde handeling en schuld.

Daarom komt zij spoedig tot de slotsom: Is Hij van God geslagen en gepijnigd, zo moet Hij ook Zelf het voor God verzondigd en Zich schuldig gemaakt hebben. Want zo spreekt ook de Wet in Deuteronomium 24: de vaders zullen niet voor de kinderen, noch de kinderen voor de vaders sterven; maar een ieder zal voor zijn eigen zonde sterven.

Hier zien wij echter dat het geheel tegen de rede gaat, tegen alle Goddelijke en menselijke rechten en wetten, die pijn en straf uitspreken en opleggen over dezulken die zelf schuldigen en daders zijn. Want Christus lijdt, zo zegt Jesaja, om onzentwil, en Zijn krankheid en smarten zijn onze krankheid en smarten. Zodat Hij alzo zonder en boven alle wetten en werken, en de gerechtigheid van de hele wereld, ons door Zijn lijden en smarten tot gerechtigheid brengt.

Dit verstaat het verstand niet, noch kan het begrijpen; maar dit moet alleen in het Woord, door Christus, door het geloof vastgehouden worden.

Vers 5a *Maar Hij is om onze overtredingen verwond, om onze ongerechtigheden is Hij verbrijzeld.*

MAAR HIJ IS OMWILLE VAN ONZE MISDAAD VERWOND, EN OM ONZER ZONDEN WIL VERBRIJZELD

Zie, hoe Jesaja dit woord (onze) steeds herhaalt en leert. Want hij wil het rijkelijk en duidelijk genoeg voor ogen stellen, opdat men er niet overheen loopt of het door valse uitlegging van kracht berooft. En hier stelt de heilige profeet Jesaja onze lieve Heere Jezus Christus eigenlijk tot imitatie, evenbeeld en definitie, om Hem gans lieflijk en troostvol te beschrijven en af te beelden. Men moet deze schildering vlijtig

beschouwen en ter harte nemen, en zo gebruiken, dat men haar verheft, naar voren haalt en plaatst tegen alle andere leer en godsdienst, welke er ook in de wereld wezen mogen.

Want als hij zegt dat Christus omwille van onze misdaad verwond is, wat is dat anders dan als wilde hij zeggen, gelijk de apostelen Petrus en Paulus ook zeggen, dat wij door de Wet en door onze goede werken niet rechtvaardig kunnen worden voor God? Want onze zonde blijft vóór en na op ons rusten; zo blijft ook de schuld, de verdoemenis en de eeuwige onontkoombare straf altijd in ons geweten. Doch Christus alleen draagt onze schuld.

Dit heeft ook Johannes de Doper in één woord samengevat: 'Zie, dat is Gods Lam, Dat der wereld zonde draagt.' Want dat Johannes Christus een Lam noemt, daarmee toont hij aan dat Christus een offer moet zijn, waarin hij het gehele Levietische priesterschap met al zijn offeranden samenvat. Dat hij echter daarbij zegt dat dit Lam de zonde der wereld draagt, betekent precies hetzelfde als wat Jesaja hier zegt: dat onze zonden alleen door Hem moeten betaald en verzoend worden.

Zo hebben de apostelen uit deze uitspraak al hun wijsheid gehaald en daarmee het gehele Jodendom overwonnen. Gelijk wij ook thans het pausdom met dit enige artikel ondersteboven geworpen en ten onder gebracht hebben.

Want als dat vaststaat, dat Christus is verwond geworden om onzer zonden wil, dan is de paus gewis en noodzakelijk de antichrist, omdat hij leert en gebiedt dat wij de zonden moeten betalen en verzoenen met onze eigen genoegdoening en goede werken. Dan zijn ook al de werken en heiligheid van de monniken afgodisch en verdoemd. Dan zijn ook van nul en gener waarde onze verdiensten, waarmee wij vergeving van zonden en Gods genade ons kopen en verwerven willen.

Het is een groot wonder dat men zulk een hechte en voortreffelijke uitspraak zo geheel heeft laten liggen en er niet op gelet noch haar op haar waarde geschat heeft, terwijl zij toch in de kerken zo dikwijls gezongen is. Want dit woord vecht en stormt geweldig tegen alle menselijke verdienste en werk. Daarom moet het ijverig gebruikt worden.

Behalve dat ieder mens vooral daarmee aangevochten wordt, dat hij zijn vertrouwen en toeverzicht op zijn goede werken moet stellen, zijn er bovendien ook hier en daar veel woorden in de Heilige Schrift te vinden, die er alle schijn van hebben dat zij aan de goede werken die betekenis toekennen die alleen aan het geloof toekomt. Ze zeggen bijvoorbeeld dat het geloof zonder de werken niets is. En daarover wordt veel gestreden en gedisputeerd. Maar veel grotere en hardere strijd is er in ieders geweten dan uitwendig en openlijk met onze tegenpartijders. Tegen deze laatsten is het lichter staande te blijven en hun gezwets te weerleggen. Want daar kunnen wij de leer rein en zuiver geven en verdedigen met goede en duidelijke onderscheiding, hoe de werken te verwerpen, of ook toe te laten en te bevestigen zijn. Wij verwerpen ze alleen in zoverre men daardoor vergeving van zonden en gerechtigheid voor God verkrijgen wil.

En wederom, in zoverre prijzen en bevestigen wij de goede werken, als men leert dat zij het geloof (als goede vruchten) moeten volgen.

Maar inwendig in het geweten is het niet zo gemakkelijk naar deze leer tot een goed besluit te komen en juist te onderscheiden, wanneer er gestreden moet worden tegen de aanvechting van de duivel en tegen eigen aanvechting vanwege onze zonden. Daar is het heel moeilijk voor een mens om niet door zulke schriftwoorden over de werken bewogen en voor het hoofd gestoten te worden, vooral omdat onze natuur ook daartoe neigt en daarmee overeenstemt.

Daarbij komt dan ook nog de verkeerde boze leer en onderwijzing, en de halsstarrige, ons aanklevende gewoonte.

Daarom is het een groot, en voor ons vlees en bloed een onmogelijk ding, om ten volle en zuiver aan het geloof alleen te hangen en vast te houden. Zodat wij niet versagen vanwege onze grote zonden, maar ons ook niets meer aantrekken van alle Schriftwoorden, leringen en gedachten van werken, en zeggen: Ik mag dan geleefd en gehandeld hebben zoals ik wil, goed of slecht, wat gaat mij dat aan? Ik hoor toch Gods Woord, dat ik door mijn doen niet rechtvaardig word, en dat ik mijn vertrouwen niet op mijn doen en leven, maar op Christus stellen moet?

Hoe ik doen en leven moet, daarover gaat de strijd nu niet. Maar wel hoe ik van de zonden afkom, of vergeving van zonden en gerechtigheid deelachtig word. Daar heb ik mijn lieve Heere Christus, Die voor mij geleden heeft en mijn zonde draagt. Die wil ik mij niet laten ontnemen, enzovoort.

Deze strijd winnen en de overwinning behalen in de aanvechting, dat is nu juist de overwinning en de kracht van Christus Zelf. Deze moet het geloof aangrijpen, zó, dat de mens in dit ogenblik tot geen verdere redetwist zich leent en van geen werken iets wil weten, maar van die werken volkomen afgescheiden en afgestorven zij; omdat zij op dit gebied en in deze strijd in het geheel niet thuishoren en hier geen recht tot meespreken hebben over wat wij zijn of doen. Hier geldt alleen wat Christus voor ons doet en lijdt. Daarom, wanneer ons zulke Schriftwoorden voorgehouden worden, die spreken over ons doen, onze zonden berispen en veroordelen, met dreiging en schrik van de eeuwige vloek en de verdoemenis, of die aan de andere kant goede werken eisen, roemen en verheffen, dan staan wij vast op deze tekst, welke is het voornaamste stuk en de grond van de ganse Schrift. Daarnaar moeten zich alle andere Schriftwoorden richten en laten sturen, namelijk: *Hij droeg onze zonden, en: Hij is om onzer zonden wil geslagen.*

Daar staat, zeg ik, de grond van deze zaken, die stand houdt tegen alle Schriftwoorden over werken welke hiertegen zouden mogen aangehaald worden, ja, zij lost ze alle op. Want als Christus de Persoon is Die onze zonde draagt, dan volgt hieruit duidelijk en onweersprekelijk dat wij zelf onze zonden met onze werken niet kunnen dragen noch wegnemen. Want onze werken zijn toch niet Christus. Zo worden dan ook niet wij, maar wordt Hij geslagen om onze zonden.

En waarom zou toch Christus gekomen en mens geworden zijn, en zulk lijden op Zich genomen hebben, wanneer wij onszelf raad hadden kunnen schaffen en redden?

Daarom moet u òf deze tekst laten staan, dat Hij door Zijn lijden en wonden onze zonden draagt en betaalt en niet wij met onze werken, òf u moet Christus verloochenen en zeggen dat Hij tevergeefs gestorven is. Is Hij echter niet tevergeefs gestorven, dan moet men dit niet aan de goede werken toeschrijven, en de Schriftwoorden die over de waardigheid en verdienste van de werken spreken niet zó verklaren en wringen alsof wij daarmee zonden moeten afleggen en verdelgen.

Wij kunnen best verdragen dat men ze hoog verheft en leert als nodige vruchten van het geloof, welke ook grote beloning hebben, ook van het eeuwige leven; alleen, laat aan de goede werken niet toegeschreven worden die verdienste van het lijden van Christus, welke heet: onze zonde dragen en daarvoor betalen, verzoening en vergeving ons verwerven.

Ik houd daarom zoveel van deze tekst, omdat hij zo onomwonden en geweldig dit artikel stelt: Christus heeft onze zonde gedragen, en daarmee het gehele Nieuwe Testament instelt en bevestigt. Ja, hij is de enige grond en hoofdpijler, waarop het

gehele Evangelie gegrond en gebouwd is. Zodat, waar dit artikel staat, daar staan ze alle.

Want als wij dat geloven en vasthouden, dat Hij voor ons gestorven is, zo moet ook het andere volgen: dat Hij ons de Heilige Geest geeft, en ons alzo waarachtig tot lidmaten van de christelijke kerk en tot heiligen maakt, zodat wij dagelijks vergeving van zonden en eeuwig leven hebben.

Daarom heeft ook de duivel met geen enkel artikel zoveel te stellen als met dit artikel, om het om te stoten. Want hij weet dat daarop alles rust.

En dit artikel alleen is het, dat een groot, eeuwig onderscheid maakt tussen alle andere menselijke religie op aarde en tussen de onze. Want alleen de christenen geloven dit Schriftwoord en heten alleen daarvandaan christenen. Niet daarom, dat zij werken doen gelijk de anderen, maar daarom, dat zij dit artikel geloven dat Christus voor ons gestorven is, en dat zij hangen, niet aan hun eigen werk, maar aan het vreemde werk dat Christus gedaan heeft, en zich dat toe-eigenen.

Daarom, wie dit artikel vast en waarachtig gelooft, die is zeker en wel bewaard voor alle andere dwalingen, en God de Heilige Geest is gewis en ongetwijfeld bij hem. Want men kan deze leer niet prediken, noch vernemen en begrijpen, tenzij het geschiedt door de Heilige Geest. Wie echter van dit hoofdartikel wijken en afvallen, die zijn in gevaar dat zij door iedere valse, dwalende leer kunnen verleid worden, als iemand die door de wind heen en weer gedreven wordt.

Daarom moet een christen bijzonder wijs en verstandig zijn, zodat hij weet de Wet en alle goede werken hun juiste plaats en hun recht gebruik te geven; maar hij moet dit artikel, namelijk dat Christus onze zonden droeg, zo hoog en ver boven alle Wet en alle goed werk stellen en verheffen, als hemel en aarde van elkaar gescheiden zijn.

Want een christen, als hij in zijn rechte christendom staat, tussen God en hem alleen, moet van geen enkele zonde noch verdienste bij zichzelf weten, precies alsof hij in een andere, nieuwe wereld leefde. En al voelt hij ook zonden, zo moet hij die niet in zichzelf aanzien, maar in de Persoon op Wie zij gelegd zijn door God. Dat wil zeggen, dat hij die zonden beschouwt niet als zonden die in zijn geweten steken en als een juk op zijn hals liggen en hem gevangen houden, maar dat hij ze zo aanziet en beoordeelt als zij in Christus zijn, namelijk zoals ze verzoend en overwonnen zijn. Maar God wil ze niet op ons gelegd hebben, omdat wij ze niet kunnen dragen; want wij zouden onder haar gewicht moeten ondergaan en verderven.

Maar deze Christus heeft Hij tot Zondendrager gemaakt, Die een sterkere rug heeft dan wij, en de zonden alzo draagt, dat zij onder Hem komen te liggen en verdelgd worden.

Zo moet een christen leren dat zijn hart en geweten rein en onbevlekt blijft van alle zonden. En dat verkrijgt hij door niets anders dan door het geloof, hetwelk gewis en standvastig daarbij blijft, dat onze zonde en misdaad in Christus overwonnen zijn. Zo zijn wij ook zeker en wel bewaard tegen de eeuwige dood en hebben nu door dezelfde Christus de eeuwige gerechtigheid en zaligheid. Dit alles brengt dit éne woord van de heilige profeet rijkelijk met zich.

Daarom moet het geloof door zulke woorden zich oefenen, wanneer het erop aankomt te strijden tegen de schrik en de aanvechting van het geweten, dat het dit vasthoudt en zich eigen maakt, dat het de zonde nergens elders dan in Christus aanziet. Want dat aanzien van onze zonden, waarbij wij ze aanschouwen alsof ze in onze harten geschreven stonden, is een godslasterlijk en onchristelijk aanzien, dat de duivel, onze vijand, ons voorschildert en ons op het geweten drijft, tegen God en het geloof. Derhalve moet men daarentegen Christus in het hart schilderen en in Hem zich

voortdurend spiegelen, gelijk Hij onze zonden draagt; dan kunnen ze ons niet schaden. Zo wordt het geloof getroost, en wij kunnen in waarheid zeggen: mijn zonden zijn niet de mijne, maar van Christus. Want ze liggen immers niet op mij, maar op Christus (zegt deze tekst). Wanneer ze echter niet op mij liggen, dan kunnen ze mij ook niet verdoemen.

Het is echter wezenlijk een zware kunst, en er behoort een grote strijd en oefening van het geloof toe, om dit alles te kunnen vasthouden en zich eigen te maken, en alzo het eigen geweten te overwinnen, als u door de zonden aangevochten wordt. Om te durven zeggen: heb ik gezondigd zo heb ik toch niet gezondigd, want de zonde is niet meer van mij, maar van Christus.

In de *Exempelen der oude kluizenaars* leest men van iemand die aangevochten werd vanwege zijn zonden, aan wie een andere oude vader deze leer en raad gaf: dat een mens zijn eigen gedachten moet weerstaan en het geweten niet toelaten hem aan te klagen, maar dat hij zulke gedachten met geweld moet uitdrijven en zeggen: en toch heb ik niet gezondigd.

Dat is wel niet een waardevol voorbeeld, noch het rechte geneesmiddel tegen zulk een aanvechting; want het zegt niets over Christus en leert ons om door onszelf ons van de zaak af te helpen en met eigen gedachten het geweten te stillen, hetgeen toch niet mogelijk is. Toch kan het daartoe dienen, om ons te doen zien hoe ook de ervaring getuigt dat het geweten nimmer tot rust kan komen, tenzij de zonde ver, ver uit het gezicht uitgeworpen en vergeten wordt.

Dán echter is er raad om de zonde uit het oog te verliezen en ervan bevrijd te worden, wanneer u niet uw werken, niet uw leven en uw gedachten daartegen stelt, maar alleen Christus aanziet, en deze woorden in uw hart neemt, door het geloof dat God uw zonden op Christus gelegd heeft, en dat Hij voor die zonden gestorven is.

Op deze wijze zult u uit uzelf uitgetrokken en in Christus ingeplant en ingelijfd worden. Zoals een tak uit een wilde olijfboom uitgehouwen en tegen de natuur in een goede olijfboom geënt wordt. Zo wordt ook u uit uzelf en uit de wilde, verdoemde wereld verlost en uitgesneden en in Christus, de ware goede olijfboom, geënt. Gelijk Paulus in de brief aan de Romeinen leert.

Ik leg niet tevergeefs zoveel nadruk op dit schriftwoord. Want ik weet zeer wel hoeveel ik mij met dit woord genezen en getroost heb. Want heel ons christelijk geloof en onze godsdienst is niet anders dan een dagelijkse, ijverige beoefening van dit hoogheerlijke artikel: namelijk dat men Christus zo kan aanzien, dat Hij voor ons heeft geleden of onze zonden op Zich heeft geladen, en dat Hij alzo onze enige, eeuwige Zaligmaker en Verlosser van zonde, dood en hel is. Gelijk immers de Schrift zegt dat Hij het Lam Gods is, Dat de zonde der wereld draagt.

Daar het nu onweersprekelijk en duidelijk is dat geen mens de vergeving van zonden hebben kan dan alleen door Christus, Die met Zijn heilig, dierbaar bloed voor ons heeft genoeggedaan, zo volgt daaruit gewis: ten eerste, dat al onze werken ons niet van zonde en dood vermogen te redden. Ten tweede, dat er veeleer een ander nut en gebruik van de goede werken moet zijn dan dat zij ons rechtvaardig voor God zouden maken, waarover wij elders gehandeld hebben.

Wij zien ook dat de heilige apostel Paulus vanuit dit schriftwoord een zo welbespraakt prediker en troostvol leermeester geworden is, dat hij zo rijkelijk en meesterlijk van de vergeving van zonden spreken kan. Want dit hoofdartikel besluit en vat in zich samen bijna al de andere artikelen van de christelijke leer, zoals daar zijn: die van dood, leven, zonde, goede werken, enzovoort.

Niemand echter versage het en geve het op, al gevoelt hij dit alles nog niet zo volkomen in het hart als hij het behoorde te ondervinden; maar hij is nog zwak in het geloof. Want de satan pleegt ons zo aan te grijpen en te verleiden, dat hij uit zijn helse gif gezonde spijs en geneesmiddel, en omgekeerd uit het heilzame geneesmiddel een schadelijk gif maakt. Dat wil zeggen: degenen die onboetvaardig en verstokt hun weg gaan, die sterkt de satan met zekerheid en valse troost in hun zonden; en daarentegen: de arme, bedroefde gewetens, die brengt hij juist door datgene wat hun troost en vreugde moet zijn in treuring en schrik, en uit hun gerechtigheid en heiligheid schildert hij hun enkel zonde en dood. Bijvoorbeeld: dit is onze hoogste troost tegen alle zonden, dood en hel, als wij hier horen dat Christus onze zonden gedragen heeft. Hieruit kan de duivel mij zulke gedachten in het hart drijven: o, ik, arm onzalig mensenkind kan dit in mijn hart niet gevoelen noch ervaren; daarom is er voor mij geen raad noch troost.

Zie, dat is nu het rechte geneesmiddel tot een dodelijk gif gemaakt. Zo wordt uit de gedachten des levens enkel vertwijfeling en dood, ja, uit Christus een duivel gemaakt.

Daarom zal men tot troost van de zwakken ook dit weten, dat geen mens onder alle heiligen Gods dit artikel volkomen in deze wereld begrijpen en hebben kan. Want het wordt ook niet daarom gepredikt alsof men het zomaar in een oogwenk zou kunnen uitleren, en weldra in het geheel geen zonde meer zou ervaren.

Ja, zulke vermetele scholieren mogen wel op hun hoede zijn, dat zij niet zorgeloos komen toelopen en in de strik van de satan vallen. Want de ketters plegen gewoonlijk, naar zij zich verbeelden, in het christelijk geloof op eenmaal vlug en volleerd te zijn.

Maar de vrome christenen, die zien de zwakheid van hun geloof heel goed, en worden bovendien ook voortdurend aangevochten en gedreven tot vertwijfeling; zo sterk en krachtig voelen zij de zonden. Waar nu niets schadelijkers noch verderfelijker is dan zelfvertrouwen en vermetelheid, zo moet u zich oprichten en troost ontvangen, wanneer u de zwakheid van uw geloof gevoelt. Want zulke schuchterheid is een zeker teken van een vroom, godvruchtig hart. Want u bent gewis een lid van Christus, al bent u ook een zwak lid.

Bovendien heeft God geboden dat wij de zwakke christenen niet zullen verachten noch verstoten. Daarom zal onze Heere God de zwakken in het geloof niet vijandig gezind zijn, noch ze voor het hoofd stoten. Want er blijft ook in de vrome en heilige mensen vrees en beven voor de dood, een beangst, schuchter hart en menigerlei gebreken.

Daarom zal men diegenen, die deze dingen niet zo snel begrijpen of in zich opnemen kunnen, vermanen dat zij daarom niet verschrikt moeten zijn, of zich van de wijs laten brengen, al zijn zij aanvankelijk een weinig zwak en onhandig' Maar laten zij met de apostelen bidden en spreken: 'Heere, sterk ons het geloof' Want u bent daarom nog niet zonder geloof of buiten deze leer, al kent en gevoelt u deze leer nog niet zo grondig. Want de heilige Paulus, de hoog verlichte apostel, belijdt zelf dat hij het nog niet gegrepen heeft.

Daarom moet men ook die voor een christen houden - en hij is het ook - die Christus ingelijfd is en aan Hem hangt, zo zwak hij kan, hoewel hij toch niet zo afgerond en volkomen alles verstaat. Want die mens heeft de gerechtigheid van onze lieve Heere Jezus Christus reeds ontvangen, omdat hij haar begint te bezitten.

In het Evangelie staat overal zó geschreven: Jezus sprak tot Zijn jongeren... Hij noemt Zijn apostelen nimmer meesters, maar altijd leerlingen. En de lieve apostelen hebben hun naam 'discipel' van het werkwoord 'leren', daarom, dat zij Christus' scholieren

zijn, niet daarom, dat zij Hem reeds ten volle gekend en geleerd hebben.

En hoewel deze hun kennis onvolkomen is, zo is het nochtans het rechte kennen van Christus, waarin ook de apostelen jongeren en scholieren van Christus blijven.

De leer is wel geheel en volkomen; diegenen echter die haar leren zijn niet genoeg geleerd, noch volkomen. Maar wij hebben slechts de eerstelingen des Geestes, strekken ons uit naar het meerdere en zijn eropuit om nog verder te komen. Daarom zijn ook zij 'christenen' die de dood en de macht van de zonden sterk en grimmig voelen.

Wat doen zij echter? Wanneer zij de zonden en de dood zien en voelen, zo blijven zij nochtans in Christus, zoveel als zij maar kunnen, ofschoon zij zich zwak weten, en zij verloochenen ook het Woord Gods niet, ondergaan daarvoor alle lijden en volharden nochtans in de lieve Heere Jezus Christus; zij zoeken en verwachten ook van niemand anders hulp, heil en vrede.

Dit alles moet men wel ter harte nemen, opdat wij niet uit de christenen stokken maken die in het geheel geen zonde ervaren of voelen. Want een christen heeft immers nog vlees en bloed; zo moet hij dan ongetwijfeld ook zonde en zwakheid van het geloof voelen.

Dit heb ik daarom zo met vele woorden uitgelegd, opdat ik dit troostrijke schriftwoord aan de ijverige lezers en predikers hiermee getrouw aanbeveel en hun oorzaak geef het te behartigen. Want het is de grond van het Nieuwe Testament en het hoofdleerstuk uit hetwelk allerlei schatten van de Goddelijke wijsheid opwellen en zich uitgieten, als uit een volle overlopende bron.

Vers 5b *De straf die ons de vrede aanbrengt, was op Hem.*

DE STRAF LIGT OP HEM, OPDAT WIJ VREDE ZOUDEN HEBBEN.

Dit woord heeft de heilige Petrus aangehaald in zijn eerste brief. De heilige profeet Jesaja heeft woorden genoeg en een volle prediking willen gebruiken om van dit artikel te leren, opdat hij ons bevestige en verzekerde in ons geloof, opdat wij er zeker van zouden zijn dat Christus niet een rechter en verderver is, maar zulk een genadige Heere, Die ook onze zonden op Zich neemt en draagt.

Want wij arme mensen zijn bevreesd en beven van nature voor God als voor een toornig Rechter. Daarom heeft ook de paus met de zijnen andere zaligmakers opgeworpen dan de enige Middelaar Jezus, namelijk Maria en andere heiligen. Daardoor is onze boze natuur slechts gesterkt geworden, omdat zulk een leer haar stijfde.

Daarom: wél diegenen, die reeds in hun jeugd deze leer van Jesaja 53 horen, welker harten nog niet bezoedeld en vergiftigd zijn door de leringen van de afgodische duivel. Daarom, wanneer u de Naam Jezus hoort noemen, zo zult u aan geen rechter denken, die daar zit en ter helle verdoemt, maar aan een Zondendrager, Die al onze zonden op Zich genomen heeft.

Een iegelijk moet geen andere gedachte in zijn hart toelaten, opdat onze harten alzo zich gewennen en oefenen in het geloof, dat zij in allerlei droefenis troost bij de lieve Heere Jezus Christus kunnen halen. Want alzo spreekt de Heilige Geest door de profeet duidelijk en fris uit: Hij, de lieve Messias, is gestraft geworden, opdat wij vrede zouden hebben.

Daarom, wanneer wij vrede willen hebben, dan kan dat niet anders geschieden dan door Zijn lijden. Eigenlijk had Hij vrede moeten hebben naar recht. En wij hadden de straffen over onze zonden van rechtswege eeuwig moeten lijden Maar hier is alles

omgekeerd. Deze zondigt, en een Ander wordt daarom gestraft. Ik wens de scheurmakers¹¹³, die thans allerwege veel verdeeldheid aanrichten, alleen dit toe, dat zij eens een tijdlang verzocht werden met schrik en angst des doods, opdat zij also mochten gaan leren wat dat voor heilzame krachtige woorden zijn: Jezus Christus is voor ons gestorven. Wanneer zij dat begonnen te verstaan, zo zouden zij heel spoedig de nutteloze, vergeefse gedachten laten vallen, waardoor zij de wereld met ergernis vervullen.

Vers 5c *En door Zijn striemen is ons genezing geworden.*

EN DOOR ZIJN WONDEN ZIJN WIJ GENEZEN.

Dit is toch werkelijk een schone, liefelijke en bovenmate vertroostende leer, dat wij, kranke, melaatse en verwonde mensen zulk een heerlijke, krachtige, heilzame pleister en een geneesmiddel hebben op onze verdorven en ontstoken wonden en oude beschadigingen. Namelijk: de wonden van onze lieve Heere Christus.

Wij, arme zondaren toch, hadden ons schuldig gemaakt, en juist wij waren die goddeloze deugnieten en vijanden van God die ter straf en ter verdoemenis veroordeeld en overgegeven waren. Hij echter, onze Heere Christus, had gezond, ongedeerd en ongestraft moeten blijven.

Daarom: wilt u gezond en behouden zijn? Troost u dan niet met uw eigen kastijding of lijden of kruis, want daarmee wordt u niet verbonden en behouden; maar wend en sla uw ogen op Christus, en vertrouw op Hem uit de grond des harten, dan zult u genezen worden, dat is: u zult een eeuwige gerechtigheid en leven hebben.

Vers 6 *Wij dwaalden allen als schapen, wij keerden ons een iegelijk naar zijn weg; doch de HEERE heeft onzer aller ongerechtigheid op Hem doen aanlopen.*

WIJ DWAALDEN ALLEN ALS SCHAPEN, EEN IEGELIJK ZAG OP ZIJN WEG.
MAAR DE HEERE WIERP AL ONZE ZONDEN OP HEM.

Dat is het besluit van deze prediking van de kracht en de vrucht van het heilig lijden van Christus. En hiermee geeft hij een confutatio (weerlegging) waardoor hij wil weerspreken, bestraffen en beschamen die goochelen en dromen op deze manier: wanneer ik mij dag en nacht in een streng, heilig leven afmartel en oefen, zo zal ik vroom en rechtvaardig worden voor God. Want meent u, zo zeggen de werkheiligen, dat ons geestelijk leven en zoveel duizenden verdiensten vergeefs zouden zijn?

Deze wederspanningen komt de Heilige Geest tegen in de profeet en antwoordt hun also: 'U, moeizame werkheiligen, al uw doen en heiligheid is louter dwaling en duisternis.' Dat is, meen ik, recht neergeslagen en verdoemd alle gerechtigheid en vroomheid die uit de Wet komt en alle ander geestelijk leven te schande gemaakt, ook de heerlijke, schone en uitgelezen dienst van God, die God Zelf vanuit de hemel gesticht en zo ordelijk daargesteld en ingezet had door Mozes.

Deze tekst heeft de heilige Paulus zo moedig gemaakt, dat hij zo hard daarop aangedrongen en daarbij gebleven is, dat hij alle gerechtigheid van de Wet van Mozes opheft en leert dat wij christenen vrij en ongebonden zijn ten opzichte van de Wet van Mozes.

Op dezelfde wijze heeft deze tekst ook ons geleerd en openlijk overtuigd, dat wij

¹¹³ Met die scheurmakers ('Rottengeister') bedoelt Luther allereerst de rumoerige wederdopers.

moeten bekennen en spreken dat alle geestelijk en vroom kloosterleven, alle scholastieke wijsheid en alle andere mensengodsdienst niet anders zijn dan enkel dwaling en bedriegerij. En dat alleen daarom, dat de zulken door zodanige werken en uiterlijke tucht en ceremoniën rechtvaardig en vroom willen zijn voor God.

Om deze oorzaak worden zij zo door God veroordeeld. Want, gelijk u hoort, de heilige profeet Jesaja oordeelt en verwerpt al zulke werken, moeite en arbeid, en beschrijft ze alle onder deze titel en naam, dat zij waarlijk voor God bijwegen, doolpaden en leugen zijn.

Wij moeten echter met grote ijver acht geven en opmerkzaam zijn op de woorden die hij hier schrijft, namelijk *onzer aller* en *op Hem*. Want dat is het voornaamste, hoogste artikel van ons geloof, dat wij het voor waarachtig houden, aannemen en geloven wat God ons hier prediken en verkondigen laat door de heilige profeet. Dat wij deze troost en de uitdagende moed tegenover de zonde hebben, dat onze eigen zonden niet onze zonden zijn, maar zij alle gelegd zijn op onze Heere Jezus Christus.

Want dit enige hoofdartikel is de grond en steenrots, waarop de ganse christenheid en gemeente van God gebouwd is. Welk artikel ook onze muur en borstwering is tegen alle scheurmakerij en ketterij, zodat geen valse leermeester en insluiper ons verleiden of vangen kan, omdat wij dit artikel rein en onvervalst behouden. Er is geen leer of godsdienst in de wereld die de duivel en zijn rijk zo volkomen wederstaat en hem zoveel schade toebrengt. De satan is ook tegen geen enkele prediking op aarde zo vijandig en grimmig hatend als tegen deze prediking. Daarom vervolgt hij met zoveel aanvechting en ellende zowel ieder in het bijzonder alsook allen in het algemeen, en verwekt tegen deze leer allerlei afgodische leer, ketterij, scheuring en ergernis, om deze leer maar gehaat en ergerlijk te maken voor de wereld, opdat zij zo veracht en gedempt zou worden.

Daarom kan ook de wereld het best verdragen dat allerlei valse dwaalleer hooggeëerd en gepredikt wordt, en er is nog nooit een nieuwe godsdienst, hoe schandelijk en leugenachtig ook, ter tafel gebracht die de wereld niet beter zou kunnen verdragen dan deze rechte leer en prediking.

Die kan en wil zij niet verdragen, maar zij vervloekt en vervolgt haar, waar zij kan en mag. Want dat heeft de wereld gaarne aangehoord en aangebeden, dat men openlijk op de kansel geleerd heeft dat de monnikskap van iemand die barbevoets gaat zo heilig is dat hij, die ze aantrekt op het doodsbed, zalig wordt; en dergelijke dolle, dwaze predikingen, zonder maat of end, heeft zij gaarne aangenomen en verdedigd.

En dit is de oorzaak de wereld heeft een lust en welgevallen aan die leringen en godsdiensten, die met het verstand overeenstemmen en die de heiligheid en wijsheid van onze vrije wil bevestigen, zodat de roem en eer aan haar kunnen en aan haar verdienste verbonden blijft.

Deze enige leer echter, die niemand schade berokkent, ja, welke alleen een Goddelijke, zalige leer is, heeft nergens plaats noch ruimte. Maar zij wordt verjaagd en gesmaad door de besten in de wereld, doch geheel onbillijk en tegen God.

Want dat men haar ervan beschuldigt dat zij goede werken en deugd zou verbieden en verhinderen, dat is een leugen van de lasterende wereld, en uit haar spreekt de duivel zelf.

Ja, juist deze leer, en geen enkele andere, geeft hulp en kracht, waardoor een christen rechte, goede en Gode-welgevallige werken doen kan; anders blijven de goede werken wel ongedaan. Bovendien maakt deze leer ons volkomen gewis en zeker, dat ons doen Gode van harte welgevallig is en dat wij waarachtige goede werken hebben, hetwelk

geen andere leer zeker kan aanwijzen.

Alleen dit gebrek en deze berisping kan de wereld deze leer aanwrijven, dat zij ónze werken terneer werpt en aantoon, dat deze niet rechtvaardig maken voor God, maar dat onze gerechtigheid vanuit de hemel ons geschonken wordt, omdat wij in Christus geloven en niet in onszelf. Omwille van deze prediking, dat wij aan de goede werken de kracht en de eer onttrekken die Christus alleen voor Zichzelf opeist, namelijk dat ons Christus' vroomheid geschonken wordt, en dat onze werken daartoe niets deugen om voor God vroom en rechtvaardig te maken, maakt dit de helse toorn en de wraakgierige, bloeddorstige vervolging in de wereld gaande tegen het heilig Evangelie.

Want dat onze vijanden zo schaamteloos tegen hun eigen geweten en de openbare waarheid in liegen, en zeggen dat onze leer veroorlooft een iegelijk ongestraft te doen en te laten naar zijn moedwil en boosheid, deze grijpbare leugen zal God wel richten. Want het is uit onze boeken openbaar dat wij de overheid haar eer geven en de mensen leren dat zij schuldig zijn de overheid te eren. Bovendien ziet iedereen hoe ons Evangelie goede, stille vrede sticht en handhaaft. Evenzo weert het ontucht en hoererij, en eist echtelijke kuisheid en trouw.

Insgelijks bedreigt het alle boosaardigen en kwaaddoeners en trekt en drijft daarentegen de christenen tot allerlei vruchten en deugden, die uit het geloof groeien. Zodat zij ons deswege niet kan straffen, en ook om die oorzaak niet vervolgt.

Maar alleen dit is de oorzaak van hun toorn en van hun woede, dat wij Christus leren en belijden dat Hij alleen onze gerechtigheid is, en dat wij deze gerechtigheid niet aan ons eigen vermogen en doen willen toeschrijven.

Daarom moeten wij lijden en scheldt men ons uit voor beide ketters en oproermakers, verstoorders van de kerk en van de wereldlijke vrede. Wij willen echter de schandelijke, ondankbare, goddeloze wereld met haar boze, verkeerde aard laten varen, want zij wil haar oude huid toch niet uittrekken.

Wij moeten ons des te vlijtiger en dankbaarder tonen jegens ons lieflijke Evangelie dat ons niet mensengerechtigheid, maar een vreemde gerechtigheid, de gerechtigheid van onze Heere Jezus Christus ten eigendom geeft, en ons de allergrootste en waardevolste schat in hemel en op aarde geheel en al schenkt.

En deze christelijke en Goddelijke gerechtigheid alleen is het die ontelbare, waarachtige, goede werken en deugden draagt en baart. Zonder welke gerechtigheid er niets anders in de wereld is dan enkel en alleen een goddeloos bestaan en huichelachtig leven, de wereld moge zich dan opsmukken en opschilderen zoveel zij wil.

Dit kan echter niemand op aarde begrijpen en uitspreken wat het betekent wat de heilige profeet zegt: *al onze zonden*. Wie zijn deze *al onze*? En wat heeft Christus ontvangen van ons allen voor Zijn lijden en al Zijn weldaden? Waarmee verdienen wij het, dat Hij voor ons de zonde draagt en betaalt, en ons rechtvaardig en zalig maakt? Wij ruilen dus met Hem, wil Jesaja zeggen, zodat wij Hem niet anders dan slechts zonde en schande geven voor Zijn onschuld en hartelijke liefde en gerechtigheid die wij van Hem ontvangen, terwijl wij van Hem ontvangen en aannemen allerlei gaven en vruchten van de Heilige Geest, die ons dagelijks en rijkelijk gegeven worden.

Want wij arme mensen hebben van onszelf noch gerechtigheid noch wijsheid, noch welke troost ook. In Christus echter hebben wij dat alles overvloedig, zodat wij vol van gerechtigheid, wijsheid en krachtige troost zijn in Christus, en hebben in Hem de onnaspeurlijke rijkdom van de genade en barmhartigheid van God.

Deze woorden van de profeet: 'Maar de HEERE wierp al onze zonden op Hem', zijn ook met grote ijver daarbij gesteld, opdat ons geweten des te zekerder en onversaagder

zou zijn, opdat het zich niet verontruste en beangstige wegens de aanblik en de ondervinding van de een of andere zonde.

Het is alsof de heilige profeet wilde zeggen: Niet wij hebben onze zonden op Hem gelegd. Ook heeft Hij ze niet op eigen gezag of uit eigen voornemen op Zich genomen. Maar de Heere heeft ze Zelf op Hem gelegd. En Hij heeft ze op Gods bevel en in gehoorzaamheid aan de Vader gewillig op Zich genomen.

Dat is de welgevallige wil van God in de hemel, dat u uzelf door uw verschrikt geweten niet zult laten beangstigen noch bedroeven, alsof God het met u anders bedoelde of meende dan onze Heere Christus, of als wilde Hij u doden om die zonden, die Christus op Zich geladen en weggenomen heeft.

Nee, lief geweten, u moet geloven dat de Heere en Vader in de hemel, uw God, precies hetzelfde vriendelijke, genadige hart en dezelfde wil jegens u heeft als de Zoon van God heeft. Namelijk: dat Christus u verlossen en van alle zonden vrijmaken zou.

Wat is dat voor een God, Die u zou kunnen aanklagen om uw zonden? Want God in de hemel Zelf, Die uw Heere is, en voor Wie u zozeer vreest, Die Zelf heeft uw zonde niet op u gelegd, maar op Christus, tegen alle recht en Wet van Mozes en van de anderen.

Mozes bedreigt de zondaar zo, dat een ieder mens moet sterven omwille van zijn eigen zonden en misdaden. Zo staat het ook bij de wereldlijke heerschappij; daar blijven uw zonden voor uw rekening. Zullen wij echter voor God rechtvaardig worden, dan zijn onze zonden niet van ons, maar van Christus.

Zo is het afgebeeld en voorgespeeld in het Oude Testament, toen Abraham en zijn zoon Izak alleen op de berg klommen, waar het offer geschieden moest. Dat betekent: het geloof handelt alleen met God, en grijpt ook de barmhartigheid die in Gods Woord gegeven is.

De knechten echter, die met Abraham gekomen waren, en de dieren, dat is: onze werken, bleven onder aan de berg; die behoren in het geheel niet tot de heerlijkheid, waarin ons de zonden vergeven worden.

Vers 7 *Als dezelve geëist werd, toen werd Hij verdrukt; doch Hij deed Zijn mond niet open; als een lam werd Hij ter slachting geleid, en als een schaap, dat stom is voor het aangezicht zijner scheerders, alzo deed Hij Zijn mond niet open.*

TOEN HIJ TERECHTGESTELD EN GEMARTELD WERD, DEED HIJ ZIJN MOND NIET OPEN, ALS EEN LAM DAT TER SLACHTBANK GEVOERD WORDT, EN ALS EEN SCHAAP DAT VERSTOMT VOOR ZIJN SCHEERDER EN ZIJN MOND NIET OPENDOET.

Deze tekst is in het Latijn anders vertaald, want voor de eerste woorden hebben zij gesteld: 'Oblatus est quia ipse' voluit: 'Hij heeft Zich ten offer gegeven, omdat Hij het Zelf gewild heeft', en uitgelegd tégen de ergernis van het kruis.

Want dat is voor de niet-christenen zeer belachelijk om te horen, dat wij zulk een Christus prediken, Die Zich heeft laten kruisigen en Zichzelf niet heeft kunnen redden. Daartegenin zeggen de christenen dat Christus geleden heeft, maar toch vrijwillig. Als Hij niet gewild had, zou Hij genoeg vermogen gehad hebben om daarmee Zijn leven te kunnen beschermen en verlengen.

Dat is wel een goede mening, maar wij willen toch de Hebreeuwse tekst volgen. Want tot hiertoe heeft de heilige profeet Jesaja het lijden van Christus beschreven, en wat voor groot onuitsprekelijk voordeel het ons gebracht heeft. Maar nu wil hij ons ook

voor ogen schilderen hoe Hij Zich daarbij gedragen heeft, welk een groot Goddelijk geduld Hij daarbij gehad en betoond heeft in Zijn bitter lijden.

En hier stemmen de heilige Petrus en Jesaja geheel overeen; want de heilige Petrus zegt: 'Die, toen Hij gescholden werd, niet wedschold, en toen Hij leed, niet dreigde, maar Hij gaf het over aan Hem Die rechtvaardig oordeelt' (1 Petr. 2: 23).

Zo wil de profeet Jesaja onze Heere Jezus Christus ons voor ogen stellen, zoals Hij dit lijden heeft aanvaard en zoals Hij het alles met verheven, onuitsprekelijk geduld heeft overwonnen. Hij wil dus zeggen: ofschoon Zijn lijden groot en menigvuldig was, dreigt Hij nochtans niet en zoekt ook geen wraak.

En zo behoorde ook het lijden van alle christenen te zijn, dat zij niet doen als de wereld die zich altijd zou willen wreken als zij iets lijden moet. Maar de christenen zullen niet naar wraak uitzien, gelijk ons hier ook onze Heere Christus voor ogen geschilderd wordt, Die niet alleen geen wraak begeert, maar gezegend heeft degenen die Hem vloekten, en heeft de Vader gebeden voor degenen die Hem kruisigden.

Deze grote zachtmoedigheid en vriendelijke gezindheid en goedheid van het geduldige hart van Christus tekent Jesaja ons in de fijnzinnige, lieflijke gelijkenis van een onschuldig lam dat men slachten en offeren gaat en dat daaronder geheel stilzwijgt, zodat het zelfs ook geen zucht slaakt, terwijl toch ieder ander dier een groot, gruwelijk geschreeuw doet horen als men het aangrijpt voor de slachting.

Zo geduldig is ook Christus geweest, dat Hij Zijn mond niet heeft opengedaan noch geweeklaagd heeft, toen Hij gruwelijk en grimmig gemarteld werd. En hiermee is de hoogste strijd en de hevigheid van Christus' lijden beschreven.

Maar nu neemt het woord van de heilige profeet een wending en gaat over tot de prediking van de heerlijkheid en de vreugdevolle opstanding van onze lieve Heere Jezus Christus, waarmee God onze hemelse Vader het grote lijden van Christus, Zijn Zoon, rijkelijk begiftigd, beloond en betaald heeft.

Vers 8a *Hij is uit de angst en uit het gericht weggenomen.*

HIJ IS ECHTER UIT DE ANGST EN HET GERICHT WEGGENOMEN.

De heilige profeet belijdt en roemt hiermee openlijk dat onze Heere Christus van de doden is opgestaan. Want hij heeft tevoren duidelijk getuigd van Zijn dood, hoe Hij geslacht en geofferd is geworden als een lam.

Maar nu zegt hij precies het tegenovergestelde en spreekt: Christus is niet dood, maar Hij is uit de angst en het gericht, of het doodvonnis, weggenomen. Dit had hij niet van Hem kunnen zeggen als Hij in de dood en het graf was blijven liggen.

Daaruit moet ongetwijfeld de gevolgtrekking worden gemaakt, dat hij spreekt en verstaan wil worden dat hij spreekt van de heerlijke opstanding van Christus, Die wel veroordeeld en terechtgesteld is door Pilatus, maar Hij is ook weer uit het gericht verlost en uitgerukt door God.

Vers 8b *En wie zal Zijn leeftijd uitspreken?*

WIE ZAL DE LENGTE ZIJNS LEVENS UITSPREKEN?

'Leven' betekent op deze plaats: bestendig wezen, of een mensenleeftijd. Gelijk ook de prediker Salomo zegt: Een geslacht vergaat... (Pred. 1: 4).

Jesaja bedoelt echter dit, dat Christus ook een volkomen, bestendig wezen heeft, en dat het zo langdurig en onvergankelijk is dat niemand het ten einde toe kan uitmeten.

Want het leven van onze Heere Jezus Christus is een eeuwig leven en wezen, waarin God Hem gesteld heeft en tot een Heere gemaakt heeft, zodat aan Zijn leeftijd geen einde zijn zal, daarom, dat Zijn leven eeuwig is.

Dit zegt ook de heilige Petrus in de Handelingen der Apostelen, hoofdstuk 2: 24: 'Deze heeft God opgewekt, de smarten des doods ontbonden hebbende...' Maar dit eeuwig-zijn en dit oneindig wezen is onbegrijpelijk als men het niet met het geloof omvat.

Vers 8c *Want Hij is afgesneden uit het land der levenden; om de overtreding mijns volks is de plaag op Hem geweest.*

WANT HIJ IS UIT HET LAND DER LEVENDEN WEGGERUKT TOEN HIJ OM DE MISDAAD MIJNS VOLKS GEPLAAGD WERD.

Dit behoort ook tot de vreugdevolle opstanding van Christus. Dat Jesaja daarbij echter de prediking van Zijn lijden en van de eeuwige, zalige verdienste van Zijn lijden (dat Hij voor ons betaald heeft) herhaalt, is niet overbodig. Want de heilige profeet Jesaja wil juist dit artikel van het lijden diep en vast in onze harten planten, en grondig leren, zodat wij de troostvolle geschiedenissen van het lijden van Christus niet op dezelfde wijze horen en eroverheen lopen, zoals wij dat doen met andere gebeurtenissen en geschiedenissen in de wereld. Maar zo, dat wij ons hart goed oefenen en daarheen richten, dat het de bedoeling en de onuitsprekelijke winst en vrucht van het lijden van Christus voortdurend in het oog houdt, namelijk dat Hij om onzer zonden wil geleden heeft.

Wanneer hij echter daarbij zegt dat Christus uit het land der levenden weggerukt is, dan wil de profeet ons daardoor leren dat er tweërlei leven is: een wereldlijk, tijdelijk leven onder de mensen op aarde, waarin wij nu verkeren, en daarna ook nog een ander, nieuw, eeuwig leven, gelijk Christus nu reeds leeft.

De Joden verwachten Hem dus tevergeefs; want uit dit leven is Hij weggerukt toen Hij gekruisigd en gedood werd, en door de dood is Hij in een ander leven overgegaan. Gelijk Hij Zelf zegt: 'Ik ga heen tot de Vader.'

Zo is dus Christus' lijden niets anders geweest dan een verlossing uit de angst en een weg tot een onsterfelijk leven, in hetwelk Hij door God gesteld en gewijd is tot Koning en Hoofd van Zijn gemeente, die Hij regeert en leidt, en door Zijn heilig Woord en door de Heilige Geest in stand houdt en bewaart.

Daarom dwalen de Joden wel heel grof, waar zij op een tijdelijk, wereldlijk rijk van hun Messias zich blindstaren en wachten.

Vers 9 *En men heeft Zijn graf bij de goddelozen gesteld, en Hij is bij de rijke in Zijn dood geweest, omdat Hij geen onrecht gedaan heeft, noch bedrog in Zijn mond geweest is.*

EN HIJ IS BEGRAVEN ALS DE GODDELOZEN, EN GESTORVEN ALS EEN RIJKE. HOEWEL HIJ NIEMAND ONRECHT AANGEDAAN HEEFT, NOCH BEDROG IN ZIJN MOND GEWEEST IS.

Of nu al de Joden afkeuren en lasteren, en ook de zwakken nog in twijfel trekken dat de heilige profeet Jesaja hierboven gesproken heeft van het lijden en de dood van Christus, hier, in deze tekst maakt hij toch gebruik van zulke woorden, die klaar en duidelijk tonen en geen andere uitleg toelaten dan dat Christus waarachtig mens

geweest is, en dat Hij ook waarlijk gestorven is en begraven, zodat de Joden het niet kunnen vervalsen noch verdraaien.

Wij maken daarom uit dit woord de zekere gevolgtrekking: heeft Christus moeten sterven, zoals Jesaja het hier duidelijk uitdrukt, dan volgt daaruit noodzakelijk dat Zijn Rijk niet een wereldlijk rijk heeft moeten zijn, in dit leven, zoals de Joden koppig volhouden.

'Als een rijke.' De Hebreeuwse taal heeft zulk een wijze van spreken - ofschoon duister genoeg - dat een rijke zoveel zeggen wil als: een goddeloos menskind. Zulk een wijze van spreken is misschien daaruit ontstaan, dat de rijken meestentijds goddeloze lieden zijn.

Zo noemt ook Christus in het Evangelie de rijkdom: 'de onrechtvaardige Mammon.' Ook zegt Hij: 'Een rijke zal bezwaarlijk in het hemelrijk komen.' Daarom geeft de heilige profeet te verstaan, dat Christus zo terechtgesteld en gestorven is als een oproerling, een goddeloze en verleider.

Omdat nu echter onze Heere Jezus Christus juist zo gestorven is, gelijk Jesaja hier Zijn dood verkondigt, zo is dit een genoegzaam bewijs, dat juist Hij de waarachtige Messias is.

'Ofschoon Hij niemand onrecht gedaan heeft.' Deze uitspraak heeft de heilige Petrus ontleend aan Jesaja en geplaatst in zijn eerste brief, het derde hoofdstuk: 'Christus heeft éénmaal voor onze zonden geleden, Die geen zonde gedaan heeft, maar onze zonden heeft Hij van ons genomen en ze geofferd in Zijn lichaam aan het hout...'

Daarom neemt de heilige profeet het hier voor Christus op en pleit Hem vrij van schuld en geeft Hem een groot en waarachtig getuigenis van de onschuld van Zijn hart.

Hij getuigt dat Hij niet voor Zichzelf of om Zijn eigen zonden geleden heeft, maar dat Hij zo geheel zonder zonde en onstraffelijk geweest is, dat ook geen enkel menskind over Hem heeft kunnen klagen, dat Hij iemand zou hebben beledigd met woorden of daden, maar dat beide, Zijn leer en Zijn leven, geheel onstraffelijk voor God en mensen geweest is.

En van deze roem getuigt hij dat die alleen Christus toekomt en aan geen ander mens gegeven kan worden. Want er is er niet één wiens woord en werk beide niet zouden kunnen aangeklaagd worden, gelijk Jesaja zelf hierboven beleden heeft: 'Wij dwaalden allen als schapen.' Eveneens: 'Al onze zonden wierp Hij op Hem.' Hoe kan hij Christus hoger loven en Zijn onschuld heerlijker uitspreken en ons voor ogen stellen, dan wanneer hij zegt dat Christus geen menskind ooit, met woorden of met werken, bedroefd of schade toegebracht heeft? Dat ook niemand Hem iets zou kunnen aanwrijven of Hem er de schuld van geven?

Nochtans is deze Alleronschuldigste als de grootste misdadiger en overtreder terechtgesteld.

Vers 10a *Doch het behaagde de HEERE Hem te verbrijzelen, Hij heeft Hem krank gemaakt.*

MAAR DE HEERE WILDE HEM ALZO BEZOEKEN MET KRANKHEID.

Het is niet door de schuld van Zijn eigen zonde, noch door raadslagen en samenspanning van mensen dat Hij heeft moeten lijden. Maar het was het Goddelijk welbehagen van de Heere, Die op deze wijze de onuitputtelijke schat en afgrond van Zijn genade jegens ons heeft uitgegoten, dat deze Zijn liefste Zoon onschuldig voor ons, verdoemden, de schuld en straf zou dragen en betalen.

Vers 10b *Als Zijn ziel Zich tot een schuldoffer gesteld zal hebben, zo zal Hij zaad zien, Hij zal de dagen verlengen.*

WANNEER HIJ ZIJN LEVEN TOT EEN SCHULDOPFER GEGEVEN HEEFT, ZO ZAL HIJ ZAAD HEBBEN, EN TOT IN LENGTE VAN DAGEN LEVEN.

Dit is het laatste stuk van deze prediking. Want nadat hij de persoon van Christus beschreven en van Zijn lijden en Zijn opstanding gesproken heeft, beschrijft hij nu ook de vrucht daarvan. Namelijk het Rijk, dat Hij daardoor verworven heeft. Want al wat Hij geleden en gedaan heeft, zou nog alles tevergeefs zijn geweest, wanneer het ons niet ten goede was gekomen en Hij Zijn Koninkrijk en de christenheid niet had opgericht.

En hieruit volgt onwedersprekelijk dat geen mens voor zijn eigen zonde heeft kunnen genoegdoen. Want alleen het lijden van onze lieve Heere Jezus Christus is het rechte, genoegzame lijden tot betaling voor onze zonde en misdaad, gelijk de heilige profeet hier leert.

Het zaad, waarvan hij hier spreekt, is de christelijke gemeente. 'Zijn zaad zal Hij zien', spreekt Jesaja, dat is: Hij zal een Koninkrijk hebben, daartoe ook koninklijk zaad en kinderen die koningen zijn. En Hij Zelf zal ook eeuwig regeren. Daarmee toont hij aan dat Christus een andere Koning zal zijn dan de koningen die op aarde heersen, welke niet voor eeuwig in hun heerschappij kunnen blijven, maar na hun dood nakomelingen nalaten die in hun plaats regeren. Zij zelf echter behouden de heerschappij niet lang, maar sterven weg.

Maar Christus is niet zulk een sterfelijk koning, die zijn koninkrijk aan anderen moet nalaten wegens zijn heengaan, maar Hij Zelf, en met Hem Zijn kinderen, leven en heersen tot in eeuwigheid.

Vers 10c *En het welbehagen des HEEREN zal door Zijn hand gelukkig voortgaan.*

EN DES HEEREN VOORNEMEN ZAL DOOR ZIJN HAND VOORTGANG HEBBEN.

Dat is: Hij zal de Heilige Geest hebben en rijkelijk uitgieten. Door deze Geest zal Christus Zijn Evangelie planten, uitbreiden en vruchtbaar maken.

Maar dit is de eeuwige wil of het voornemen van God - zoals Jesaja gezegd heeft - dat wij onze eigen zonde niet dragen zullen; maar God Zelf heeft ze van ons afgenomen en ze Christus opgelegd, dat Hij ze uitdelgen zou.

Deze wil nu zal gelukkiglijk en onverhinderd voortgaan, hoe ook duivel en wereld zich daartegen stellen.

Vers 11a *Om de arbeid Zijner ziel zal Hij het zien en verzadigd worden.*

DAAROM DAT ZIJN ZIEL GEARBEID HEEFT, ZAL HIJ ZIJN LUST ZIEN EN DE VOLHEID HEBBEN.

De profeet noemt de nood en de angst van de Heere Christus, en al Zijn smarten en Zijn hartenleed: een arbeid. Zijn arbeid, zegt hij, zal Hem heel goed en rijk beloond worden. Want Hij zal zulk een heerlijke, christelijke gemeente hebben, dat ze Hem dag en nacht dient met rein, onvervalst geloof en van harte, en Zijn weldaad

verkondigt tot aan het einde der wereld.

Het woordje 'zien' betekent in de Hebreeuwse taal zoveel als 'met lust en vreugde zien, of met welgevallen iets beschouwen waar men allang met verlangen naar uitgezien heeft.'

'De volheid hebben' betekent dat Hij alle dingen en goederen van God zal machtig worden en beheersen. Hij zal onder Zijn gebied en bedwang duivel en de dood hebben, zodat ze tegen Christus en Zijn Rijk en gemeente niets vermogen, noch ze verderven kunnen.

Vers 11b *Door Zijn kennis zal Mijn Knecht, de Rechtvaardige, velen rechtvaardig maken.*

EN DOOR ZIJN KENNIS ZAL HIJ, MIJN KNECHT, DE RECHTVAARDIGE, VELEN RECHTVAARDIG MAKEN.

Met deze woorden wil hij leren hoe het zal toegaan en op welke wijze Christus het zal aangrijpen om Zijn Koninkrijk een zo gelukkige voortgang en wasdom te doen hebben. En dit is één van de voornaamste uitspraken van onze leer van het geloof en van de christelijke gerechtigheid. 'Door Zijn kennis zal Hij velen rechtvaardig maken', dat is: al degenen die met hartelijk vertrouwen en geloof aannemen en zich daarop verlaten, dat Christus hun zonden op Zich genomen en uitgedelgd heeft, die zijn allen hierdoor godvruchtig en rechtvaardig voor God. En door dit geloof worden zij de kracht van Zijn lijden en opstanding deelachtig.

Een omschrijving, 'definitie', en wezensbepaling van de christelijke gerechtigheid geeft de heilige profeet op zijn kortst op deze wijze, dat zij niets anders is naar haar wezen en natuur dan dat wij Christus recht kennen. Wat dit echter inhoudt, verstaat geen sofist en onnutte woordgoochelaar. Want met redeneringen en haarkloverijen menen ze dit te kunnen vaststellen: 'Het kennen geschiedt door 's mensen verstand. De gerechtigheid komt tot stand door 's mensen wil en niet door het verstand. Derhalve kan het Christus-kennen niemand rechtvaardig of zalig maken, omdat het niet door de wil, maar door het verstand aangenomen en gegrepen wordt.'

De Heilige Geest echter spreekt hier door Jesaja juist het tegenovergestelde, en logenstraft hen zo duidelijk mogelijk en belijdt openlijk, dat alleen Christus rechtvaardig en heilig is, en dat Hij al die mensen rechtvaardig en godvruchtig maakt, die Hem kennen (Zijn kennis hebben).

Derhalve kan niemand de christelijke gerechtigheid verwerven of ontvangen als hij niet eerst Christus recht heeft leren kennen.

Nu kan men echter nooit anders Hem leren kennen dan door Zijn leer en Zijn heilig Woord, door dat te horen en te bewaren. Derhalve is het lieflijk Evangelie zoveel als een slede, of een pijpleiding, op welke en door welke Christus tot ons gebracht en Zijn werk en genade in ons gegoten wordt. Want door dit middel, door Zijn Woord en de heilige sacramenten, wordt ons uitgedeeld en toegereikt, in overvloedige mate, Christus met Zijn gerechtigheid, en al Zijn hemelse gaven.

Dit leren ook de filosofen ten opzichte van hán stelsels: zal iemand een ding weten en kennen, dan moet hij het eerst gezien of gehoord hebben.

Daarom moeten ook wij Gods Woord eerst horen en tevoren Zijn Evangelie en prediking lézen, alvorens te kunnen geloven. Daarna, wanneer wij het eerst door de oren in het hart hebben laten zinken en het begrepen hebben, dan wortelt en wast de boom van het geloof, en wordt ons langs deze weg de gerechtigheid geschonken.

Waar nu Jesaja kort en duidelijk zegt dat de kennis van Christus (Christus te kennen)

rechtvaardig maakt, zo is het openbaar en vastgesteld dat noch Franciscus' noch Dominicus' kloosterregel, noch kap, noch mis, noch gebeden, noch zelfverzonnen werken, ja, zelfs ook niet de werken die wij doen in gehoorzaamheid aan de Tien Geboden van God en aan de Wet van Mozes, tezamen met alle andere geboden en werken, ons voor God rechtvaardig noch godvruchtig kunnen maken. En de reden daarvan is deze, dat al deze werken samen nog niet de kennis van Christus zijn. Daarom zijn ze alle tezamen krachteloos tot de gerechtigheid voor God. Ja, zij zijn bovendien, als het gaat om de gerechtigheid, verdoemde werken, en ze veroemen al degenen die zulke werken doen, met de bedoeling en het vertrouwen daardoor voor God rechtvaardig te zullen worden.

Zo ziet u dan zelf dat de heilige profeet kortweg alle geestelijke regels (van de monnikorden), alle geboden en werken verwerpt en verdoemt. En daaruit hebben de heilige Paulus en de heilige Petrus zoveel troostvoller leer en prediking geput en uitgegoten aangaande de genaderijke kennis van Christus, zoals daar waar ze ons vermanen dat wij moeten opwassen in de kennis van Christus. Als wilden ze zeggen: u bent nog niet volmaakt en u moet steeds voortvaren in deze kennis.

Zo ziet u dus dat er met betrekking tot deze dingen, voor wie verlost wil worden van de zonden en van de dood, geen andere raad noch hulp bestaat dan dat wij Christus recht leren kennen, en alleen deze kennis zal ons vrij en onriedigd maken van alle kwaad.

De profeet spreekt echter, gelijk ik gezegd heb, nadrukkelijk van die kennis, die wij verkrijgen als wij door Zijn prediking en Evangelie onderwezen worden. Wie Christus is en wat Hij om onzentwil gedaan heeft. Namelijk dat Hij de ware Zoon van God is, ontvangen van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria en dat Hij geleden heeft onder Pontius Pilatus, en dat niet om Zijn eigen zonden wil - want Hij was geheel heilig en onschuldig - maar om de zonden van de gehele wereld, die Hij op Zich genomen en geladen heeft, opdat wij verlost en vrij van de zonden zouden zijn en met Hem in eeuwige gerechtigheid zouden leven.

Deze kennis, die niet alleen weet na te praten wat Christus gedaan heeft - want dat weten de duivelen ook - maar gelooft dat dit alles ons ten goede geschied is, deze kennis maakt ons rechtvaardig. Daarom moeten wij deze woorden niet zo koud en slaperig opdreunen en eroverheen lezen, maar wij moeten ze nauwkeurig overdenken en ze ons in het hart scherpen en ze in beweging houden. Want ze zijn zeer vurig en krachtig, en weldoordacht eraan toegevoegd in de tekst, opdat wij wel zouden overwegen zowel wat deze kennis is als tegenover welke andere leer zij hier opzettelijk gesteld is. Namelijk: tegenover alle menselijke vermogen, vlijt, werk en wijsheid. Want de Schrift pleegt overal zó te spreken, dat zij altijd tegenover elkaar stelt en afweegt, door antithesen, het Rijk van Christus en al wat het met zich brengt, tegenover alles wat de wereld is en vermag.

Het is evenwel een nieuwe, wonderbare leer en omschrijving van de christelijke gerechtigheid, dat zij geheel en al daarin bestaat en niets anders is, dan deze kennis, waarbij het hart van niets anders dan van de lieve Heere Christus, de Gekruisigde, wil weten en zich daarop verlaat. Gelijk ook de profeet Jeremia in het negende hoofdstuk zegt: 'Wie zich beroemen wil, die beroeme zich daarop, dat hij van Mij weet en Mij kent...'

Want het wezen, de substantie en de eigenschap van de christelijke gerechtigheid is niets anders dan de kennis van Christus, dat is: het geloof, waardoor wij Christus omhelzen en in ons hart sluiten, en er zeker van worden 'dat Hij Zichzelf voor ons allen en voor onze zonden gegeven heeft ter verlossing', gelijk de heilige Paulus

spreekt in 1 Timotheüs 2.

Maar deze kennis is niet onze rede, noch het werk van ons eigen verstand en vermogen. Het Woord van God verkondigt wel en biedt ons allen onze Heere Christus aan, en dat Hij ons is gegeven als het offer voor onze zonden. Wanneer echter daarnaast niet de Heilige Geest onze harten verlicht en beroert, zodat we ziende worden en geloven, dan blijft het toch alles zonder verstaan te worden, zodat het hart er zich niet mee vertroost.

Dán echter wordt ervaren wat voor kracht en troost erin besloten is, wanneer wij ons op de toezegging en belofte van God verlaten en er ons aan toevertrouwen, en in ons hart schrijven de belofte, dat in het Zaad Christus gezegend worden alle heidenen en de ganse wereld.

Daarom is dit de grote roem en eer van een christen, dat hij in waarheid weet, dat zijn gerechtigheid alleen het geloof in deze Heere Jezus Christus is. En dat alleen dáárom, dat God door Zijn barmhartigheid dit alzo verordent en ons belooft en toerekent. En daarom is de gerechtigheid van de christenen slechts een geschonken, vreemde gerechtigheid, namelijk dat God ons de zonde niet toerekent, om Christus' wil, ook al zijn wij nog niet geheel en al zonder zonden.

Deze leer moeten wij wél ter harte nemen en ons erin oefenen, haar ijverig en ordelijk het volk vóórprediken en erin hameren, zodat ze welonderlegd en geleerd worden, en weten dat wij om geen enkel ander ding rechtvaardig worden of voor God bestaan en aangenaam in Zijn ogen kunnen zijn dan alleen door het kennen van Jezus Christus. Niet om onze eigen goede werken, ook niet door de Tien Geboden, niet door welke andere wetten of ceremoniën ook. Niet door wereldlijk recht, gericht of straf; ze moge zo hard en streng zijn als ze wezen kan, of we die onszelf opleggen of door anderen ons opgelegd worden tegen onze wil. Dit alles wordt buitengesloten en verworpen door dit éne woord, wanneer wij letten op datgene wat eruit volgt, tegen welke leringen dit woord strijdt en waartegenover het gesteld is. Want dat het altemaal nutteloze en vergeefse dingen zijn, is genoegzaam aangetoond, want niet één van dergelijke werken is er, die een stuk of het geheel van de kennis van Christus is, die alleen rechtvaardig maakt.

Daarom is de staat van de monniken en nonnen, en die van alle andere farizeeërs en huichelaars niets, en wat er verder voor orden zijn, die zijn ook niets en kunnen niets toebrengen tot de gerechtigheid voor God.

Alles samengevat: noem wat u noemen wilt en kunt: als het niet deze kennis van Christus is, zo is zij van alle kracht en roem beroofd, alleen reeds daardoor, dat zij voor God niet rechtvaardig kan maken.

Vers 11c *Want Hij zal hun ongerechtigheden dragen.*

WANT HIJ DRAAGT HUN ZONDE.

Hier herhaalt de profeet de oorzaak waarom alleen dit kennen van Christus rechtvaardig maakt. Want, zo zegt hij, Hij is de Knecht van God, Die alleen onze zonde draagt. Daarom moeten wij onwrikbaar volharden bij deze beschrijving van de christelijke gerechtigheid, opdat wij niet in de waan en de vertwijfeling geraken dat Christus een verschrikkelijke rechter of gevangenbewaarder zou zijn.

Want een hart dat zonder geloof en zonder het lieflijk Evangelie is, kan God niet anders zich voorstellen of beschouwen dan als een toornig rechter. Ja, een Rechter zal Hij ongetwijfeld zijn, maar in de toekomstige wereld; dan zal Hij ten vierschaar dagen en gericht houden ten jongsten dage, en alsdan veroordelen alle goddelozen en ze

eeuwig straffen. De rechtvaardigen daarentegen zal Hij het eeuwige leven geven. Maar in de tegenwoordige tijd en in dit leven laat Hij aangaande Zichzelf prediken dat Hij het Lam van God is, Dat onze zonden en die van de gehele wereld draagt.

Een ieder nu die dit weet en verstaat, is vol wijsheid en kennis van God, en kan iedere nieuwe afgodische leer proeven en onderscheiden.

Maar allereerst kan een christen uit deze kennis dit putten, dat wij onze zonden niet zelf dragen, en dat een christen die gelooft en gedoopt is geen verdoemelijke zonden heeft; want hij heeft Christus.

Bovendien kan een christen leren dat alle inblazingen en gedachten, die het geweten terneerslaan en versaagd maken, eigenlijk giftige pijlen van satan en godslasterlijke gedachten zijn. Want Christus heeft al onze zonden van onze hals afgerukt en op Zich geladen, en die gedood door Zijn sterven. Al die zonden zou de nijdige duivel graag weer op onze schouders opeenhopen en laden.

Een christen kan ook dit hieruit leren, dat alle leringen, en evenzo allerlei kloosterregels en pogingen om heilig te leven en wat nog verder de goddelozen kunnen opbrengen om vergeving van zonden te verdienen zonder en buiten Christus, tegen Christus ingaat en een afgodisch, verdoemelijk ding is. Dat alles bijeen voor dit enige woordje verstuipt en vergaat als rook, met alle levensstaten en nieuwe monnikerijen, die naar de gerechtigheid streven.

Gelijk dan ook de heilige Paulus zegt: 'Israël (dat de besnijdenis had) heeft de Wet der gerechtigheid niet verkregen, maar de heidenen hebben de gerechtigheid verkregen' (Rom. 9: 30, 31).

Daarom is het nodig dat wij vóór alle dingen dit geloofsartikel wél verstaan, scherp stellen en onderwijzen, opdat onze harten ermee toegerust en gewapend worden tegen al onze vijanden. Want er zijn ook veel predikers, die toch als meesters geroemd willen worden, die dit artikel zonder warmte aan het volk voordragen en leren.

Wie echter dit stuk niet op de rechte wijze aangenomen en zich eigen gemaakt heeft, die is als een man die zijn aangezicht in een spiegel heeft beschouwd, zoals de heilige Jakobus zegt. 'Want nadat hij zichzelf beschouwd heeft, gaat hij meteen weer weg, en vergeet hoe hij eruitzag' (Jak. 1: 23, 24).

Zo beschouwen ook de dwepers deze leer als in een spiegel, wanneer zij van de christelijke gerechtigheid horen. Maar wanneer ze in aanvechting geraten, met vreemde leringen in aanraking komen, of ook in de werken onderduiken, dan worden ze overstemd en overrompeld, zodat zij deze reine leer totaal vergeten. Want het beeld dat ze eerst gezien hadden, is uit hun ogen verdwenen en verbleekt sinds zij zich van de spiegel van deze leer afgewend hebben.

Daarom is het een wondergroot en voortreffelijk ding dat wij in deze kennis van onze Heere Christus bestendig kunnen blijven en ons daarop kunnen laten zinken.

Vers 12a *Daarom zal Ik Hem een deel geven van velen, en Hij zal de machtigen als een roof delen, omdat Hij Zijn ziel uitgestort heeft in de dood, en met de overtreders is geteld geweest, en Hij veler zonden gedragen heeft, en voor de overtreders gebeden heeft.*

DAAROM ZAL IK HEM EEN GROTE MENIGTE TOT BUIT GEVEN, EN HIJ ZAL DE STERKEN TOT ROOF HEBBEN. DAAROM DAT HIJ ZIJN LEVEN IN DE DOOD GEGEVEN HEEFT, EN MET DE KWAADDOENERS GELIJK GEREKEND IS, EN HIJ VELER ZONDEN GEDRAGEN HEEFT EN VOOR DE KWAADDOENERS GEBEDEN HEEFT.

De heilige profeet Jesaja herhaalt één en dezelfde zaak dikwijls, met grote aandrang, omdat zijn hart huppelt en juicht van vreugde en gelukzaligheid daarover, dat hij zulk een genade en weldaad heeft leren kennen en belijden. Daarom zegt hij: 'Daarom dat Hij Zijn leven in de dood gegeven heeft (...) zal Ik Hem een grote familie en nakomelingschap geven.'

Daarmee vat hij tot besluit samen de ganse prediking van het lijden van Christus en van de vrucht daarvan.

Want het is voorwaar een grote ergernis, dat wij de Heere Jezus aannemen en belijden dat Hij de waarachtige Messias is, tegen het geschreeuw en de waan van de onbesneden Joden in, die tot op de huidige dag blijven bij hun oude standpunt en een messias verwachten, die een onoverwinnelijke wereldse keizer en heerser zal zijn. Ze zien echter niet, deze blinde verbitterde lieden, dat de heilige profeet hier zegt dat de ware Messias sterven zal, en niet een wereldlijke koning, maar een geestelijk Heere zal zijn.

Vers 12b *En met de overtreders is geteld geweest.*

EN MET DE KWAADDOENERS GELIJK GEREKEND IS.

De ware beloofde Messias zal niet alleen een natuurlijk mensenkind zijn, maar Hij zal zulk een schandelijke dood ondergaan als nog nooit een aarts misdadiger geleden heeft. Het is alsof Jesaja zeggen wilde: Wanneer u uw Messias wil kennen, wat voor iemand Hij is, vestig dan met alle inspanning de ogen op Hem, want Hij zal niet in grote pracht en macht komen, maar als een moordenaar, die men ombrengen zal met andere moordenaars. Maar deze openbare, getrouwe waarschuwing van de profeet hebben de Joden niet ter harte genomen, en zij trekken er zich ook nu nog niets van aan. Want toen Christus gekruisigd werd, toen dacht geen enkele Jood aan deze duidelijke tekst. Daarom houden ze ook heden ten dage nog niet op met spuwen en smaden, maar blijven hun heerlijke Messias verwachten en willen in geen enkel opzicht geloven in onze gekruisigde Christus.

Vers 12c *En Hij velen zonden gedragen heeft.*

EN HIJ VELER ZONDEN GEDRAGEN HEEFT.

De profeet getuigt opnieuw van de zalige vrucht en het rechte gebruik van het heilig lijden van Christus. Want hij weet en beseft dat dit artikel van de verlossing het grootste en belangrijkste is. De dood van deze Heere dient niet daartoe, zegt hij, dat Christus terechtgesteld en uitgeroeid wordt, maar dat anderen daardoor zalig zijn en verlost worden, en alzo de Goddelijke, heerlijke beloften vervuld worden met de daad. Want de schone, troostvolle beloften konden niet vervuld worden, noch onze verlossing volbracht, wanneer Hij niet aldus was gedood, en onze zonden niet had gedragen en weggedragen.

Daarom zegt hij nóg eens dat Hij, en niet wij, de zonden gedragen heeft.

Vers 12d *En voor de overtreders gebeden heeft.*

EN VOOR DE KWAADDOENERS GEBEDEN HEEFT.

Hiermee prijst de heilige profeet Jesaja het onuitsprekelijk geduld van Christus, Dat

Hij in zulk een liefde en met zulk een zoet, vriendelijk hart jegens ons Zijn lijden heeft aanvaard. Dat Hij niet alleen niet teruggevloekt, ook geen wraak gezocht noch begeerd heeft. Maar Hij was zo vol brandende, Goddelijke liefde en goedheid, dat Hij Zijn eigen lijden en marteling geheel vergeten heeft, van hartelijk medelijden en zorg is vervuld geweest en gebeden heeft voor alle kwaaddoeners en verdoemde zondaren. Ja, Hij heeft ook voor hen die Hem kruisigden gebeden.

Waar zijn ze echter, de harten, die dit alles ter harte nemen en zich over deze troostvolle woorden verblijden kunnen, gelijk deze woorden het wel waard zijn? Wanneer wij dat doen konden, dan waren wij metéén reeds zalig.

Zo zien wij dan, dat in Christus niets anders is dan een uitgegoten volheid van de barmhertigheid van God en van vergeving van zonden. Laat dit genoeg zijn tot uitlegging van dit hoofdstuk, dat het wel waard is dat wij het dikwijls en onophoudelijk vlijtig lezen en zingen, zodat het als in ons hart uitgebeeld staat, opdat wij niets zien noch horen dan alleen maar Christus. Hoe Deze in onze plaats treedt en voor ons onze zonde draagt, ons troost en een zoete, hartelijke liefde jegens ons heeft.

Wel lezen de goddelozen het ook, maar oppervlakkig, alsof ze het al slapend lezen. Daarom bekeren zij zich in het geheel niet. Wie het echter met vrucht lezen willen, die moeten wakker zijn en vlijtige lezers zijn.

9. VOORREDEN UIT DE HEILIGE SCHRIFT

VOORREDE UIT DE PSALMEN. 1528.

Vele heilige vaders hebben het Psalmboek boven andere boeken van de Schrift geprezen en bemind. Het werk prijst zelf zijn meester genoeg, maar ook wij moeten het onze lof en dank bewijzen.

Men heeft in vroeger jaren zeer veel heiligen-legenden en Passionalia¹¹⁴, exempelboeken¹¹⁵ en historiën verspreid en de wereld er zó mee vervuld, dat het Psalmboek in stof en duisternis verborgen lag en men bijna geen enkele Psalm goed verstond, terwijl het Psalmboek toch een zeer goede en liefelijke geur verspreidde, dat alle vrome harten ook uit de onbekende woorden stichting en kracht putten en daarom van dit boekje hielden.

Ik houd het echter daarvoor, dat er geen mooier exempelboek of heiligen-legende op aarde verschenen is of ooit verschijnen zal dan het boek van de Psalmen. En indien men zou willen, dat uit alle exempelen, legenden en historiën het beste uitgezocht, bijeengebracht en samengevoegd zou worden, dan zou daaruit het huidige Psalmboek moeten ontstaan. Want hierin vinden wij niet alleen wat één of twee heiligen gedaan hebben, maar wat het Hoofd van alle heiligen zelf gedaan heeft en wat nog alle heiligen doen: hoe zij zich stellen tegenover God, tegenover vrienden en vijanden, hoe zij zich gedragen in alle gevaar en lijden en er zich in schikken; bovendien bevat het nog allerlei goddelijke, heilzame leringen en geboden.

Alleen daarom al zou het Psalmboek ons lief en dierbaar moeten zijn, dat het over Christus' dood en opstanding zó duidelijke beloften geeft en van Zijn Rijk en het wezen van de gehele Christenheid reeds een zó duidelijk beeld tekent, dat het bijna een kleine Bijbel genoemd zou kunnen worden, waarin alles, wat in de Bijbel staat, zo goed en kort mogelijk wordt weergegeven en in een keurig handboekje is samengebracht. Mij dunkt, de Heilige Geest heeft zelf de moeite willen nemen een korte Bijbel en een exempelboek van de gehele christenheid of van alle heiligen bijeen te brengen, opdat, wie de gehele Bijbel niet zou kunnen lezen, hierin toch bijna de gehele hoofdsom zou bezitten, samengevat in één boekje.

Maar bovendien is het edele karakter en de eigenaardigheid van het Psalmboek hierin gelegen, dat andere boeken veel ophef maken over de werken van de heiligen, maar heel weinig over hun woorden zeggen: het Psalmboek is juist daarin zo voortreffelijk, dat het een goede en liefelijke geur verspreidt, wanneer men daarin leest, omdat het niet alleen de werken van de heiligen meedeelt, maar ook hun woorden: hoe zij met God gesproken en gebeden hebben en nog spreken en bidden; m.a.w. dat de andere legenden en exempelen, vergeleken bij het Psalmboek ons slechts stomme heiligen voorhouden, terwijl het Psalmboek ons echte, wakkere, levende heiligen voor ogen tekent.

Een zwijgend mens is immers tegenover een sprekend mens te achten als een half-dode. Het spreken van de mens is dan ook zijn grootste en edelste gave, want daardoor onderscheidt hij zich het meest van de dieren, meer nog dan door zijn gestalte of anderszins; ook een stuk hout kan de gestalte van een mens hebben en een dier kan zien, horen, ruiken, zingen, gaan, staan, eten, drinken, vasten, honger en dorst lijden,

¹¹⁴ Voorstellingen van het lijden van Christus, in houtsnede uitgevoerd en met tekst voorzien.

¹¹⁵ Boeken, waarin het leven van de heiligen als voorbeeld van vroom, christelijk leven verhaald wordt.

koude en een harde legerstede verdragen, evenals een mens.

Bovendien geeft het Psalmboek ons nog meer, doordat het niet de gewone, alledaagse woorden van de heiligen weergeeft, maar de allerbeste, die zij met grote ernst in de allerhoogste zaak met God Zelf gesproken hebben. Daardoor geeft het ons niet alleen hun woord over hun werk, maar legt ook hun hart en de diepste schat van hun zielen voor ons bloot, zodat wij de grond en de bron van hun woorden en werken, d.i. hun hart kunnen aanschouwen en zien, welke gedachten zij gehad hebben, hoe hun gemoedsgesteldheid was in allerlei dingen, in gevaar en nood. De legenden en exempelen doen dat zo niet en kunnen het ook niet, omdat zij alleen de werken en wonderen van de heiligen roemen. Ik kan toch immers niet weten, hoe iemands hart tegenover God staat, al zie en hoor ik nog zoveel voortreffelijke werken van hem.

En evenals ik veel liever een heilige zou horen spreken dan zijn werken zien: zo zou ik nog veel liever zijn ziel en de schat van zijn hart zien dan zijn woord horen. Dat nu toont ons het Psalmboek alleroervloedigst aan alle heiligen, zodat wij zeker kunnen weten, hoe hun hart zich verhoudt heeft en hun woorden geluid hebben tegenover God en tegenover iedereen.

Immers, het menselijk hart is als een schip op een woeste zee, door stormen uit alle hemelstreken heen en weer gedreven. Hier barst vrees en bezorgdheid los over toekomstig ongeluk, ginds stormt verdriet en droefenis aan door moeiten in het heden. Hier waait hoop en stout verwachten over toekomstig geluk, ginds is het windesuizen van zekerheid en vreugde over het blijde heden. Zulke stormen leren in ernst te spreken en het hart te openen en de diepste grond van het hart bloot te leggen. Want wie in vrees en nood zit spreekt heel anders over ongeluk dan wie in vreugde leeft; en wie in vreugde leeft spreekt en zingt heel anders over vreugde dan wie in angst verkeert. Het gaat niet van harte, zo zegt men van een treurig mens, die lachen, of van een vrolijk mens, die wenen moet, d.w.z. het diepste van zijn hart ligt niet open en treedt niet naar buiten.

Wat is er echter meer in de Psalmen dan juist zulk ernstig spreken over de stormen van het leven? Waar vindt men fijnere woorden over vreugde dan in de lof- en dankpsalmen? Daar wordt ons een blik gegund in het hart van de heiligen als in een mooie, rijke tuin, ja als in de hemel zelf, en wij zien, hoe daarin heerlijke, blijde bloemen opbloeien als goede, dankbare gedachten jegens God om Zijn weldaden. En evenzo, waar vindt men dieper klacht en sterker jammer uitgedrukt dan in de klaagpsalmen? Ook daar een blik in het hart van alle heiligen, maar als in de dood zelf, ja als in de hel. Hoe donker en duister is het daar door treurigheid over het zien van Gods toorn. Zo ook, waar zij van vrees en hoop spreken, gebruiken zij zulke woorden, dat geen schilder de vrees en hoop zó zou kunnen uitbeelden en geen Cicero of redenaar het zó zou kunnen zeggen.

En zoals gezegd, dit is het allerbeste, dat zij zó tot God en met God spreken, dat er in dubbele zin ernst en leven in de woorden zit. Want gewoonlijk, als men tot mensen over zulke dingen spreekt, gaat het niet zo recht van harte: de gloed, het leven, de innige overtuiging ontbreekt. Vandaar, dat het Psalmboek het boekje voor alle heiligen is en dat ieder, in welke omstandigheden hij ook verkeert, daarin psalmen en woorden vindt, die, als op zijn toestand slaande, zich daaraan zó volkomen aanpassen, dat zij alleen om hem daar zó gezet schijnen en dat hij ze zelf niet beter zou kunnen vinden of wensen. Dit is juist daarom ook zo heerlijk, omdat de mens, op wiens toestand zulke woorden passen, zekerheid krijgt, dat hij in de gemeenschap der heiligen is en dat het alle heiligen zo gegaan is als hem zelf, omdat zij allen hetzelfde lied zingen: en vooral, wanneer hij ook zó tot God kan spreken als zij deden, hetgeen in het geloof geschieden moet; want een ongelovig mens kunnen ze niet behagen.

Tenslotte geeft het Psalmboek een goed en veilig geleide ter navolging van de heiligen. Immers, andere exempelen en legenden over de "stomme" heiligen tonen ons vele werken, die men niet kan nadoen; ja, zij noemen zelfs vele werken, die gevaarlijk zijn om na te volgen en die aanleiding geven tot secten en scheuringen en uit de gemeenschap der heiligen voeren. Maar het Psalmboek houdt u ver van de secten in de gemeenschap der heiligen; want het leert u in vreugde, vrees, hoop en treurigheid zó gezind te zijn en te spreken, als alle heiligen deden.

Kortom, wilt u de heilige, christelijke kerk getekend zien in levendige kleur en vorm, samengevat in één klein beeld, neem dan het Psalmboek voor u; dan hebt u een fijne, heldere, reine spiegel, die u tonen zal, wat de christenheid is. Ja, u zult ook uzelf daarin vinden en het rechte "Ken u zelf", en bovendien God Zelf en alle schepselen.

Laten wij ons daarom in acht nemen, dat wij God danken voor deze onuitsprekelijke gave en ze met ijver en ernst aannemen, gebruiken en beoefenen, Gode tot lof en prijs, opdat wij niet met onze ondankbaarheid iets ergers verdienen. Want voorheen, in de tijd van de duisternis, wat zou het een grote schat geacht zijn, indien men één Psalm goed had kunnen verstaan en in goed Duits had kunnen lezen en horen, maar zij hebben dat voorrecht niet gehad. Nu echter zijn zalig de ogen, die zien hetgeen wij zien, en de oren, die horen wat wij horen. Laten wij er ons voor wachten (zoals wij het helaas zien gebeuren), dat het ons gaat als de Joden in de woestijn, die spraken over het hemelsbrood: "Onze ziel walgt van deze minderwaardige spijs." Maar wij moeten óók weten, dat er bij staat, hoe zij geplaagd en gestorven zijn, opdat het ons niet ook zó verga.

Daartoe helpe ons de Vader van alle genade en barmhartigheid door Jezus Christus, onze Heere, Wie zij lof en dank, eer en prijs voor dit Duitse Psalmboek en voor al Zijn ontelbare, onuitsprekelijke weldaden in eeuwigheid. Amen, Amen.

VOORREDE OP HET NIEUWE TESTAMENT. 1545.

Zoals het Oude Testament een boek is, waarin Gods wet en gebod beschreven zijn en tevens de geschiedenis van hen, die ze gehouden hebben en niet gehouden; zo is ook het Nieuwe Testament een boek, waarin het evangelie en Gods belofte, als ook de geschiedenis van hen, die daarin geloven en niet geloven, beschreven is. Want "evangelie" is een Grieks woord en betekent: goede boodschap, goede mare, goede nieuwe tijding, waarvan men zingt, spreekt en waarover men blij is; zoals na de overwinning van David over de grote Goliath een goede roep en troostrijke nieuwe tijding onder het Joodse volk gehoord werd, dat hun verschrikkelijke vijand verslagen was en zij zelf verlost waren en tot vreugde en vrede gebracht, zodat zij daarover zongen en dansten en vrolijk waren.

Zo is ook het evangelie van God en het Nieuwe Testament een goede boodschap en tijding, die in de gehele wereld gehoord is door toedoen van de apostelen, over de volkomen David, die met zonde, dood en duivel gestreden heeft en overwon, en daardoor allen, die in zonden gevangen, door de dood geplaagd en door de duivel overwonnen waren, zonder hun verdienste verlost, levend, rechtvaardig en zalig gemaakt heeft en daardoor tot innerlijke vrede gebracht en tot God teruggevoerd heeft. Daarvan zingen zij, en danken en loven God en zijn eeuwig blij, indien zij dit vast geloven en in het geloof standvastig blijven.

Zulke boodschap en troostrijke mare of evangelische en goddelijke nieuwe tijding heet ook een Nieuw Testament, omdat als in een testament, waarin een stervende bepaalt, hoe zijn goed verdeeld moet worden onder de genoemde erfgenamen, zo ook

Christus vóór Zijn sterven bevolen en bepaald heeft, dat dit evangelie na Zijn dood gepredikt zou worden in de gehele wereld, en daardoor allen, die geloven, Zijn goed ten eigendom gegeven heeft, d.i. Zijn leven (waardoor Hij de dood verslonden heeft), Zijn gerechtigheid (waardoor Hij de zonde vernietigd heeft) en Zijn heerlijkheid (waardoor Hij de eeuwige verdoemenis heeft overwonnen). Nu kan de arme mens, dood in zonde en in de netten van de hel gevangen, nooit troostrijker tijding horen, dan deze dierbare en liefelijke boodschap van Christus, zodat hij in het diepst van zijn hart lachen kan en vrolijk daarover zijn, indien hij gelooft, dat het waar is.

Zo is nu het evangelie niets anders dan een prediking van Christus, de Zoon van God en de Zoon van David, waarachtig God en mens, die door Zijn sterven en opstanding zonde, dood en hel overwonnen heeft voor ons, die in Hem geloven. Het evangelie kan kort of lang weergegeven worden; de één beschrijft het in korte woorden, de ander breder. Wie er veel over schrijft, geeft vele werken en woorden van Christus, zoals de vier evangelisten doen; de ander spreekt niet over Christus' werken, maar duidt in 't kort aan, hoe Hij door Zijn sterven en opstaan zonde, dood en hel overwonnen heeft voor hen, die in Hem geloven, zoals Petrus en Paulus doen.

Daarom ziet toe, dat u niet van Christus een Mozes maakt, noch van het evangelie een wet of leerboek, zoals tot nu toe geschied is, en zoals enkele inleidingen, als van Hiëronymus¹¹⁶, doen. Want het evangelie eist van ons geen werk, waardoor wij vroom en zalig worden (ja, het veroordeelt zelfs dergelijke werken); maar het evangelie vraagt het geloof in Christus, n.l. dat Hij voor ons zonde, dood en hel overwonnen heeft en ons dus niet door ons werk, maar door Zijn eigen werk, lijden en sterven vroom, levend en zalig maakt, opdat wij Zijn dood en overwinning mogen aanvaarden, als hadden wij het zelf gedaan.

Dat Christus echter in het evangelie en ook Petrus en Paulus vele geboden en leringen geven en de wet uitleggen, dit moet men op gelijke lijn stellen met alle andere werken en weldaden van Christus. En zoals het kennen van Zijn werken en Zijn levensbeschrijving nog niet betekent, dat men het echte evangelie kent (want daarmee weet men nog niet, dat Hij zonde, dood en duivel overwonnen heeft): zo is ook dat niet het ware kennen van het evangelie, als men die leringen en geboden kent, maar als de stem tot ons komt, die zegt: Christus is uw eigendom met Zijn leven, Zijn leringen, Zijn werken, sterven, opstaan en alles, wat Hij is, heeft, doet en vermag.

Zo zien wij ook, dat Hij niet dwingt, maar vriendelijk lokt en zegt: Zalig zijn de armen enz. En de apostelen gebruiken deze woorden: Ik vermaan, ik smee, ik bid u; waaraan men telkens meer ziet, dat het evangelie geen wetboek is, maar eigenlijk een prediking over de weldaden van Christus, Die aan ons bewezen en ten eigendom gegeven worden, indien wij geloven. Maar Mozes, in zijn boeken, drijft, dringt, dreigt, slaat en straft zwaar, want hij is een wetschrijver en wetdrijver.

Daardoor komt het ook, dat aan een gelovige geen wet gegeven is, waardoor hij rechtvaardig wordt voor God, zoals Paulus zegt in 1 Tim. 1: 9, omdat hij door het geloof rechtvaardig, levend en zalig is. Verder heeft hij nu nog slechts dit geloof in daden te tonen. Ja, waar geloof is, kan het zich niet rustig houden; het betoont zich, openbaart zich door goede werken, belijdt en leert dit evangelie voor de mensen en waagt er zijn leven voor. En alles, wat hij leeft en doet, dat doet hij in het belang van de naaste, om hem te helpen niet alleen tot diezelfde genade te komen, maar ook om hem behulpzaam te zijn in het lichamelijke, in goed en eer, zoals hij ziet, dat Christus ook aan hemzelf gedaan heeft; op deze wijze volgt hij het voorbeeld van Christus na.

Dat bedoelt ook Christus, wanneer Hij bij Zijn afscheid geen ander gebod heeft, dan

¹¹⁶ Hiëronymus (gestorven 420) vervaardigde de Latijnse Bijbelvertaling (Vulgata), in de Roomse kerk gebruikt.

de liefde, waaraan men erkennen zal, wie Zijn jongeren en ware gelovigen zijn (Joh. 13: 35). Want waar de werken en de liefde niet te voorschijn komen, daar is het geloof niet echt, daar heeft het evangelie nog geen vaste bodem gevonden en wordt Christus nog niet goed gekend. Daarom ziet toe, dat u u alzó schikt tot het lezen van de boeken van het Nieuwe Testament, dat u ze op deze wijze verstaat.

Uit¹¹⁷ dit alles kunt u u nu een juist oordeel vormen over alle boeken en onderkennen, welke de beste zijn. Immers, het Johannes-evangelie en de brieven van Paulus, vooral die aan de Romeinen, en de eerste brief van Petrus vormen de echte kern en het merg van het evangelie: deze zouden dan ook zeker tot de eerste gerekend moeten worden en aan ieder Christen zou aangeraden moeten worden, deze het allereerst en het allermeeft te lezen en er zich, door ze dagelijks te lezen, mee vertrouwd te maken als met het dagelijks brood. Want in deze boeken vindt men niet vele werken en wonderen van Christus beschreven, maar men vindt er meesterlijk uitgebeeld, hoe het geloof in Christus zonde, dood en hel overwint en het leven, gerechtigheid en zaligheid geeft. Hetwelk juist de ware inhoud is van het evangelie, zoals u gehoord hebt.

Want, indien ik ooit één van beide zou moeten missen, de werken of de prediking van Christus, dan zou ik liever de werken dan Zijn prediking missen. De werken zouden mij toch niet helpen; maar Zijn woorden geven het leven, zoals Hij Zelf zegt in Joh. 6: 63 en 8: 51. Daar nu Johannes weinig over de werken van Christus, maar veel over Zijn prediking schrijft, terwijl de andere drie evangelisten veel van Zijn werken en weinig van Zijn woorden geven: zo is het Johannes-evangelie het geheel enige, tere, ware hoofd-evangelie en ver te verkiezen en te stellen boven de andere drie. Zoals eveneens de brieven van Paulus en Petrus ver boven de drie evangeliën van Mattheüs, Marcus en Lucas uitgaan.

Kortom het evangelie van Johannes en zijn eerste brief, de brieven van Paulus, vooral die aan de Romeinen, Galatiërs, Efeziërs en de eerste brief van Petrus, dat zijn de boeken, die Christus laten zien en alles leren, wat nodig te weten is en tot zaligheid strekt, al zou men verder geen ander boek of lering zien of kennen. Daarom is de brief van Jacobus een echt strooien brief in tegenstelling met deze, omdat daaraan het evangelisch karakter ontbreekt. Maar daarvan meer in andere voorreden.

VOORREDE OP DE BRIEF VAN PAULUS AAN DE ROMEINEN. 1522.

Deze brief is het voornaamste stuk van het Nieuwe Testament en het allerzuiverste evangelie; hij is dan ook waardig en 't waard, dat een Christen hem niet alleen woord voor woord uit het hoofd kent, maar er ook dagelijks mee omgaat, als met het dagelijks brood van de zielen. Deze brief kan nooit te veel en te goed gelezen en beschouwd worden, en hoe meer aandacht men er aan wijdt, hoe beter hij ons bevalt en betekenisvoller hij wordt.

Daarom wil ik ook het mijne ertoe bijdragen en door deze voorrede deze brief ingang verschaffen, voorzover God mij vergunt, opdat hij des te beter verstaan wordt. Want tot nu toe is hij door aantekeningen en allerlei toelichtingen steeds duisterder gemaakt, terwijl hij toch zelf een helder licht is, bijna voldoende om de gehele Schrift te verlichten.

Allereerst moeten wij de taal leren verstaan en weten, wat Paulus bedoelt met deze woorden: wet, zonde, genade, geloof, gerechtigheid, vlees, geest en dergelijke; anders

¹¹⁷ Slot van de voorrede van de zogenaamde September-Bijbel van 1522; in de latere uitgave weggelaten.

heeft het lezen geen nut.

Het woordje wet moet men hier niet verstaan op menselijke wijze, alsof het een leer zou zijn over de werken, die men doen en laten moet; zoals het bij mensenwetten gaat, waaraan men door de werken voldoet, al is men er met het hart niet bij. God oordeelt naar de grond van het hart. Daarom eist ook Zijn wet de grond van het hart en is niet tevreden met de werken, maar bestraft veeleer de werken, die niet uit de grond van het hart gedaan worden als huichelarij en leugen. Vandaar dat alle mensen leugenaars heten (Ps. 116: 11), omdat niemand uit de grond van zijn hart Gods wet houdt of houden kan. Want ieder mens vindt in zichzelf tegenzin tegen het goede en lust tot het kwade. Waar nu niet de vrije begeerte tot het goede is, daar is de grond van het hart niet bij Gods wet: daar is dan ook stellig zonde en toorn verdiend bij God, hoewel ogenschijnlijk vele goede werken en eerbaarheid het leven sieren.

Daarom concludeert Paulus in het tweede hoofdstuk, dat de Joden allen zondaars zijn, en zegt hij, dat alleen zij, die de wet doen, rechtvaardig zijn voor God. Hij wil daarmee zeggen, dat niemand de wet vervult door daden, maar hij zegt veeleer tot hen in vs. 22: "Gij leert, dat men geen overspel moet doen, en gij doet overspel" en eveneens vs. 1: "Waar in u een ander oordeelt, daarin veroordeelt gij uzelf, aangezien gij, die oordeelt, hetzelfde doet." Het is als wilde hij zeggen: U leeft uiterlijk prachtig in de werken van de wet en oordeelt wie niet zo leven en weet iedereen te onderrichten; u ziet de splinter in het oog van de ander, maar de balk in uw eigen oog wordt u niet gewaar. Want indien u al uiterlijk door uw werken van de wet houdt uit vrees voor straf of uit begeerte naar loon, zo doet u alles toch niet uit vrije begeerte en liefde tot de wet, maar met tegenzin en dwang; u zou liever anders doen, indien de wet er niet was. Daaruit volgt, dat u in het diepst van uw hart de wet vijandig bent. Wat betekent het dan, dat u anderen leert niet te stelen, indien u in uw eigen hart een dief bent, en ook naar buiten graag zou willen zijn, indien u durfde? En toch volgt ook bij zulke huichelaars op den duur de uiterlijke daad. U leert dus anderen, maar uzelf niet; u weet ook niet, wat u leert; u hebt ook de wet nog nooit goed verstaan. Ja, daar komt nog bij, dat de wet de zonde vermeerdert, zoals hij zegt in 5 vs. 20, opdat de mens des te vijandiger tegenover de wet komt te staan, naarmate zij meer eist, wat hij niet volbrengen kan.

Daarom zegt hij in 7: 14: De wet is geestelijk. Wat is dat? Indien de wet vleeselijk was, dan zou met werken daaraan voldaan kunnen worden; nu de wet echter geestelijk is, kan niemand daaraan voldoen, tenzij alles, wat u doet, voortkomt uit de grond van het hart. Maar zulk een hart kan niemand geven dan alleen Gods Geest; deze maakt de mens aan de wet gelijk, dat hij innige begeerte naar volvoering van de wet krijgt en voortaan niet uit vrees of dwang, maar uit vrije wil alles doet. Zo is dan de wet geestelijk, die met zulk een geestelijk hart bemind en vervuld wil worden, en zij eist zulk een geest. Waar die niet in het hart is, daar blijft de zonde, tegenzin, vijandschap tegen de wet, die toch goed, rechtvaardig en heilig is....

Daardoor komt het, dat alleen het geloof rechtvaardig maakt en de wet vervult; want door het geloof komt de Geest door Christus' verdienste. De Geest echter geeft een blij en vrij hart, zoals de wet eist; daarom komen dan ook de goede werken uit het geloof zelf voort. Dat bedoelt hij in 3: 31, nadat hij de werken van de wet verworpen heeft, zodat het klinkt, alsof hij de wet wilde opheffen door het geloof. Nee, zegt hij, wij bevestigen de wet door het geloof, d.i. wij vervullen ze door het geloof.

Zonde betekent in de Schrift niet alleen de uiterlijke daad in het lichamenlijk bestaan, maar de innerlijke roerselen van het hart, die tot de daad drijven. Zó, dat het woordje "zonde doen" betekent, dat de mens geheel aan de zonde ten offer valt. Want er geschiedt geen enkele uiterlijke daad van zonde, zonder dat de mens er met lichaam

en ziel deel aan heeft. En vooral ziet de Schrift in het hart van de mens en naar de wortel en de bron van alle zonde, n.l. het ongeloof in het diepst van het hart. Zoals dan ook het geloof alleen rechtvaardig maakt en door de Geest lust geeft aan goede werken, zo zondigt ook alleen het ongeloof, terwijl het vleselijke begeerten opwekt en lust geeft tot slechte werken; zoals ook met Adam en Eva in het paradijs geschiedde (Gen. 3: 6).

Daarom noemt Christus alleen het ongeloof zonde, zoals hij zegt in Joh. 16: 8: "De Geest zal de wereld bestraffen om de zonde, omdat zij in mij niet geloven." Daarom ook moet, vóórdát goede of kwade werken geschieden als goede en kwade vruchten - eerst in het hart geloof of ongeloof zijn als wortel, sap en oerkracht van alle zonde, die in de Schrift ook daarom de kop van de slang of van de Oude Draak genoemd wordt, die door het zaad van de vrouw n.l. door Christus vertreden moet worden, zoals aan Adam beloofd werd (Gen. 3: 15).

Genade en gave zijn aldus te onderscheiden, dat genade eigenlijk betekent Gods gunst en goedheid, die Hij tegenover ons in Zichzelf heeft, waardoor Hij Christus en de Geest met Zijn gaven in ons wil uitstorten, zoals in 5: 15 duidelijk blijkt, waar Paulus zegt: Genade en gave in Christus enz. Hoewel nu de gaven en de Geest dagelijks in ons vermeerderd worden, maar nog niet volkomen zijn, zodat nog kwade lusten en zonde, die tegen de Geest strijden, in ons blijven, zoals hij zegt Rom. 7: 14 en Gal. 5: 17, en zoals Gen. 3: 15 de strijd wordt aangekondigd tussen het zaad van de vrouw en van de slang, zo doet toch de genade zóveel, dat wij gerekend worden als geheel en volkomen gerechtvaardigd voor God. Want Zijn genade verdeelt en splitst zich niet, zoals de gaven doen, maar neemt ons geheel en al op in Zijn gunst om Christus' wil, die onze Voorspraak en Middelaar is, en om het goede werk, dat in ons begonnen is. Zo verstaat u ook het zevende hoofdstuk, waar Paulus zichzelf nog een zondaar noemt, terwijl hij toch in 8: 1 zegt, dat er niets verdoemelijks is aan degenen, die in Christus Jezus zijn, omwille van de onvolkomen gaven en van de Geest. Door ons vlees, dat nog niet aan de zonde gestorven is, zijn wij nog zondaars; maar omdat wij in Christus geloven en de eerstelingen van de Geest hebben, is Gods gunst en genade zó over ons, dat Hij deze zonde niet rekenen of oordelen wil, maar naar het geloof in Christus met ons handelt, totdat de zonde gedood wordt.

Geloof is niet de menselijke waan en droom, waarvoor sommigen het geloof houden. En wanneer zij zien, dat er geen verbetering van het leven en geen goede werken volgen, en zij toch over het geloof veel kunnen horen en spreken, komen zij tot deze dwaling: het geloof is niet genoeg, men moet ook werken doen, wil men vroom en zalig worden. Daardoor komt het, dat zij bij het horen van het evangelie er dadelijk op ingaan en zich op eigen gezag een gedachte in hun hart vormen: Ik geloof. En dat houden zij dan voor een echt geloof. Maar, daar het slechts een menselijke waan en gedachte is, waar van de grond van het hart niets bemerkt, bereikt zij niets en volgt er geen levensvernieuwing op.

Maar geloof is een goddelijk werk in ons, waardoor wij veranderd en uit God nieuw geboren worden (Joh. 1: 13); het doodt in ons de oude Adam en maakt ons tot mensen, die geheel anders van hart, gemoed, zin en krachten zijn, en brengt de Heilige Geest met zich mede. O, het geloof is een levend, bezig, werkzaam en machtig ding, waarvan het onmogelijk is, dat het niet voortdurend het goede zou werken. Het geloof vraagt ook niet, of er goede werken te doen zijn, maar, vóórdát men het vraagt, heeft het ze al gewerkt en het is altijd bezig. Wie echter zulke werken niet doet is een mens zonder geloof; hij tast en ziet rond naar geloof en goede werken, en hij weet noch wat geloof is, noch wat goede werken zijn, en toch praat hij en maakt vele woorden over geloof en goede werken.

Geloof is een levend, vermetel en zó vast vertrouwen op Gods genade, dat de gelovige er duizendmaal voor zou willen sterven. En dit vertrouwen en deze kennis van Gods genade maken vrolijk, zelfbewust en blij tegenover God en alle schepselen: hetwelk de Heilige Geest werkt in het geloof. Daardoor komt in de mens zonder dwang de lust en de wil om iedereen goed te doen, iedereen te dienen, veel te lijden uit liefde en tot eer van God, die hem deze genade bewezen heeft; het is dan ook onmogelijk, werk van geloof te scheiden, ja zó onmogelijk als het is, scheiding te maken tussen het branden en licht-geven van het vuur. Wees daarom op uw hoede voor uw eigen onware gedachten en voor de onnutte praters, die menen over geloof en werken met verstand te kunnen oordelen, en die daarin de grootste dwazen zijn. Bidt God, dat Hij het geloof in u werkt, anders blijft u eeuwig zonder geloof, al verbeeldt u zich ook en doet, wat u zelf wilt en kunt.

Gerechtigheid nu is een dusdanig geloof en heet ook gerechtigheid van God of gerechtigheid, die voor God geldt, omdat God ze geeft en tot gerechtigheid rekent om Christus onze Middelaar, en de mens zó maakt, dat hij ieder geeft, wat hij schuldig is. Want door het geloof wordt de mens vrij van zonde en krijgt lust aan Gods geboden, waardoor hij Gode de eer geeft, en Hem betaalt, wat hij Hem schuldig is; en zijn medemens graag dient, zoveel hij kan, en ook ieder geeft, wat hij schuldig is. Zulk een gerechtigheid kan door natuur, vrije wil en onze eigen kracht niet gewerkt worden. Want evenals niemand zichzelf het geloof kan geven, zo kan hij ook het ongeloof bij zichzelf niet wegnemen: hoe zal hij dan in staat zijn ook maar één enkele, kleine zonde weg te nemen? Daarom is alles onwaarheid, huichelarij en zonde, wat buiten het geloof of in ongeloof geschiedt (Rom. 14: 23), het moge dan zo mooi schijnen, als het maar kan.

Vlees en geest moet men hier niet zó verstaan, dat vlees alleen is, wat met onkuisheid samenhangt, en geest, wat het innerlijke van het hart betreft; nee, vlees noemt Paulus, zoals ook Christus in Joh. 3: 6, alles, wat uit vlees geboren is n.l. de gehele mens met lichaam en ziel, met verstand en alle zinnen, omdat alles aan hem naar het vlees uitgaat. Men moet dus ook die mens vleselijk noemen, die, staande buiten de genade, veel over hoge, geestelijke dingen fantaseert, leert en praat, zoals men dat uit de werken van het vlees kan leren: Gal. 5: 20 noemt Paulus ook ketterij en haat werken van het vlees; en in Rom. 8: 3 zegt hij, dat door het vlees de wet verzwakt wordt - hetgeen niet van onkuisheid, maar van alle zonden gezegd wordt, het allermeeft echter van het ongeloof, omdat dit de allerinnerlijkste zonde is; en anderzijds moet men soms die mens geestelijk noemen, die met de alleruiterlijkste werken bezig is, zoals Christus, toen Hij de voeten van de jongeren waste, en Petrus, toen hij het schip bestuurde en viste. Het is dus zó, dat vlees is: een mens, die innerlijk en uiterlijk leeft en datgene werkt, wat tot nut van het vlees en van het tijdelijke leven dient; en geest is: wie innerlijk en uiterlijk leeft en datgene werkt, wat de geest en het toekomstige leven dient.

Zonder dit rechte begrip van deze woorden zult u nooit deze brief van Paulus noch enig ander boek van de heilige Schrift begrijpen. Hoedt u daarom voor zulke leraars, die deze woorden anders gebruiken, wie zij dan ook zijn mogen; al waren het zelfs Hiëronymus of Augustinus, Ambrosius, Origenes of anderen, die aan hen gelijk of meer zijn dan zij.

VOORREDE OP DE BRIEF VAN JACOBUS. 1522.

Deze brief van Jacobus, hoewel door de Ouden verworpen, prijs ik en acht hem daarom goed, omdat hij in 't geheel geen mensenleer geeft en Gods wet naar voren brengt. Maar ik zeg als mijn mening, zonder iemand anders te kort te doen, dat ik deze brief niet houd voor die van een apostel; en daarvoor heb ik de volgende redenen:

Ten eerste, dat hij lijnrecht tegen Paulus en alle andere Schrift in aan de werken de gerechtigheid verbindt en zegt: Abraham is door zijn werken gerechtvaardigd geworden, toen hij zijn zoon offerde; terwijl Paulus in Rom. 4: 2 leert, dat Abraham zonder de werken rechtvaardig geworden is alléén door zijn geloof, en hij bewijst dit met Gen. 15: 6, vóórdat hij zijn zoon offerde. Hoewel nu misschien ten gunste van de ze brief wel een uitlegging gevonden zou kunnen worden ter verdediging van deze gerechtigheid uit de werken, kan men deze brief toch niet in bescherming nemen, waar hij in 2: 23 de uitspraak van Gen. 15: 6 (die alleen over het geloof van Abraham en niet over zijn wet spreekt, zoals Paulus in Rom. 4: 3 aanhaalt) toch op de werken betreft; dit gebrek bewijst dus, dat deze brief niet van een apostel kan zijn.

Ten tweede, dat hij Christenmensen wil onderwijzen en toch in deze hele, lange onderwijzing het lijden, de opstanding en de Geest van Christus niet noemt. Hij noemt Christus enige keren; maar hij leert niets over Hem, en spreekt slechts in het algemeen over het geloof in God. Het is immers het ambt van een ware apostel, dat hij predikt over het lijden, de opstanding en het werk van Christus en de grond legt voor dit geloof, zoals Christus Zelf zegt in Joh. 15: 27: "Gij zult van Mij getuigen." En daarin stemmen alle echte, heilige boeken overeen, dat zij allen Christus prediken en over Hem handelen. Dat is dan ook de ware toetssteen voor alle boeken n.l. te zien, of zij over Christus spreken of niet, aangezien alle Schrift Christus toont (Rom. 3: 21) en Paulus niets anders weten wil dan Christus alleen (1 Cor. 2: 2). Waar Christus niet gepredikt wordt, daar ontbreekt het apostolisch kenmerk, al zou Petrus of Paulus het leren. En wederom, wat van Christus predikt, dat is apostolisch, al deed Judas het of Annas, Pilatus of Herodes.

Maar deze Jacobus doet niets anders dan spreken over wet en werken en werpt alles zo onordelijk door elkaar, dat het mij voorkomt, dat hij een of ander goed, vroom man geweest is, die enige uitspraken van de jongeren van de apostelen heeft opgevangen en zo maar neergeschreven, of wel: een ander heeft uit zijn prediking één en ander opgetekend. Hij noemt de wet een wet van de vrijheid, terwijl toch Paulus spreekt van een wet van de slavernij, van de toorn, van de dood en van de zonde: Gal. 3: 23, Rom. 7: 11, 23. Bovendien haalt hij in 5: 20 de woorden aan van Petrus (1 Petrus 4: 8): "De liefde bedekt een menigte van zonden"; en evenzo (in 4: 10) het woord uit 1 Petrus 5: 6: "Verootmoedigt u onder de hand Gods"; en in 4: 5 Paulus' uitspraak in Gal. 5:17: "De Geest begeert tegen het vlees"; terwijl toch Jacobus door Herodes te Jeruzalem vóór Petrus gedood is, wordt hier de schijn gewekt, alsof hij nog lang na Petrus en Paulus geleefd heeft¹¹⁸.

Kortom, hij heeft diegenen willen afwijzen, die zich verlieten op het geloof zonder de werken, en heeft het niet aangekund, en wil daarom door de wet bereiken, wat de apostelen bereiken met de prikkel van de liefde. Daarom kan ik hem niet onder de

¹¹⁸ Deze gedachtengang berust op de overweging, dat de schrijver van deze brief de zoon van Zebedeus zou zijn, die onder Herodes te Jeruzalem gedood werd. Als schrijver is eerder bedoeld Jacobus, de broeder des Heeren (Hand. 15 en Gal. 2).

voornaamste echte boeken rangschikken; ik wil echter daarmee niemand verhinderen, om deze brief te plaatsen en te prijzen, zoals men wil; want hij bevat overigens vele goede woorden.

VOORREDE OP DE OPENBARING VAN JOHANNES. 1522.

Ten opzichte van dit boek van de Openbaring van Johannes laat ik ieder vrij in zijn gedachten; niemand behoeft zich door mijn mening of oordeel gebonden te achten. Ik zeg, wat mijn gevoel is. In meer dan één opzicht ontbreekt aan dit boek iets, waardoor ik het niet voor apostolisch of profetisch houden kan. Allereerst en allermeeft hierom, omdat de apostelen niet met visioenen omgaan, maar met klare, nuchtere woorden profeteren, zoals Petrus, Paulus en Christus in het evangelie ook doen; immers, het behoort tot het apostolisch ambt om duidelijk en zonder beelden of visioenen over Christus en Zijn werk te spreken. Er is ook geen enkel profeet in het O.T. (om nog te zwijgen van het N.T.), die zó geheel en al in visioenen en beelden leeft, dat ik het bijna gelijk stel met het vierde boek Ezra¹¹⁹ en ik in elk geval niet bespeuren kan, dat het door de Heilige Geest zou zijn ingegeven.

Bovendien lijkt het mij een beetje te kras, dat hij zo streng over zijn eigen boek (meer dan in enig ander heilig boek, waar veel meer aan gelegen is) beveelt en dreigt: "Wie iets ervan af doet, van die zal God ook afnemen enz." En wederom: "Zalig zij, die houden, wat daarin staat", terwijl toch niemand begrijpt wat het is, laat staan, dat hij het zou kunnen navolgen; zodat het evengoed is, als bezaten wij het niet; er zijn trouwens veel edeler boeken, die na te volgen zijn. Vele kerkvaders hebben dit boek reeds vroeg verworpen, en hoewel Hiëronymus het met hoge woorden aanhaalt en zegt, dat het boven alle lof verheven is en er evenveel verborgenheden als woorden in zijn, kan hij er toch niets van bewijzen en is op vele plaatsen in zijn lof te mild.

Tenslotte houde ieder dit boek zó, als de Geest hem ingeeft. Mijn geest kan zich in dit boek niet vinden; voor mij is deze oorzaak voldoende, om het niet hoog te achten, omdat Christus daarin noch geleerd noch gekend wordt, wat toch voor alle dingen de taak van een apostel is, zoals Hij zegt in Hand. 1: "Gij zult mijn getuigen zijn." Daarom blijf ik bij die boeken, die Mij Christus duidelijk en zuiver bieden.

VOORREDE OP DE OPENBARING VAN JOHANNES. 1545.

Velerlei profetie vindt men in de Christenheid. De ene geeft uitlegging van de Schriften van de profeten, zoals in 1 Cor. 12: 10 en op andere plaatsen. Deze is het meest nodig, en men moet ze dagelijks hebben, omdat zij het Woord van God leert, de grond legt voor de Christenheid en het geloof verdedigt, en tenslotte, omdat zij het predikambt beheerst, in stand houdt en organiseert. Andere profetie spreekt over toekomstige dingen, die niet tevoren in de Schrift staan, en deze profetie is in drie soorten te onderscheiden:

1. De eerste spreekt in woorden zonder beelden en figuren, zoals Mozes, David en meer dergelijke profeten over Christus profeteren; en Christus en de apostelen over de "Endchrist" en over de valse leraars enz.
2. De tweede soort profetie geeft beelden, maar plaatst daarnaast de uitlegging in woorden, zoals Jozef de dromen uitlegt, en zoals Daniël beide, dromen en visioenen,

¹¹⁹ Joods apocalyptisch geschrift, uit de tijd na de verwoesting van Jeruzalem; in de Vulgata opgenomen met christelijke toevoegsels.

uitlegt.

3. De derde geeft geen woord of uitlegging, maar alleen beelden en figuren, zoals het boek van de Openbaring en zoals de dromen, gezichten en visioenen van vele heiligen, die ze ontvangen hebben door de Heilige Geest; gelijk in Hand. 2: 17 Petrus uit de profeet Joël predikt: "Uw zonen en dochters zullen profeteren, en uw jongelingen zullen gezichten zien, en uw oudsten zullen dromen dromen."

En zolang zulke profetie onverklaard blijft en geen duidelijke uitlegging verkrijgt, is zij een verborgen, zwijgende profetie, en is zij nog niet nuttig en vruchtdragend geworden, zoals zij voor de Christenheid behoort te zijn.

Zo is het dan ook tot nu toe met dit boek gegaan. Velen hebben het wel geprobeerd, maar tot op heden nog niets zekers te voorschijn gebracht; er zelfs veel ongeschikts uit hun eigen brein in gefantaseerd. Om deze onzekere uitlegging en dit onvolkomen begrip hebben wij het tot nu toe ook laten rusten, vooral ook omdat bij enkele oude kerkvaders de veronderstelling gevonden wordt, dat het niet van de apostel Johannes zou zijn, zoals in Eusebius' Hist. Eccl. III: 25¹²⁰ staat, voor welke vraag wij nog geen oplossing durven geven. Niemand worde echter verhinderd het te houden voor een geschrift van Johannes de apostel, of zoals hij het wil.

TOELICHTING

Wie de lezing van dit boekje op de eerste bladzijde begonnen is, zal beseffen, dat toelichting van deze voorreden van Luther vrijwel overbodig is. De eenvoudige, klare wijze, waarop hij zijn gedachten weergeeft, moge voor zichzelf spreken. In enkele woorden geeft hij de kern van een geheel geschrift weer, ofwel hij legt een maatstaf van beoordeling aan, die, met eerbied voor de mening van anderen, zijn voorkeur of verwerping motiveert.

Toch worde nog één en ander opgemerkt over deze korte inleiding op de Bijbelboeken, waarvan hier slechts een bloemlezing kon gegeven worden. Wat is de bedoeling van Luther geweest, toen hij deze voorreden schreef en uitgaf in zijn Bijbelvertaling? De Bijbel, voor slechts een klein gedeelte bekend bij de grote menigte, was omringd door een sterk traditionele Schriftuitlegging, die het verstaan van het evangelie bemoeilijkte. Toen Luther dan ook de noodzakelijkheid besepte de Bijbel in verstaanbare taal te laten spreken, was het eveneens nodig de reformatorische visie op de Schrift ingang te doen vinden. Vandaar, dat de inleidingen hier en daar een polemisch karakter dragen, afwijzend, waar het zuivere evangelie in het gedrang komt, prijzend, waar de waarheid in Christus gebracht wordt, verhelderend, waar traditioneel besef kans op misverstand zou kunnen bieden.

Luther geeft in zijn voorreden geen wetenschappelijke inleiding op het geschrift, dat hij onder handen heeft; hij spreekt niet over de historische gegevens: schrijver, tijd en plaats, zoals wij dat misschien zouden verwachten, maar hij tracht zijn lezer voor te bereiden op het horen van de stem van het zuivere evangelie van de Christus, Die gestorven en opgestaan is om zonde, dood en duivel te overwinnen. Die klanken moeten beluisterd worden bij de lezing van de geschriften van Oude en Nieuwe Testament; waar Christus niet gepredikt wordt, daar is geen leven en zaligheid te vinden, al waren de geschriften ook van Paulus of Petrus zelf.

Door deze zuiver religieuze instelling behouden deze inleidingen van Luther haar waarde voor alle tijden. Een wetenschappelijke inleiding kan verouderen bij het voortschrijden van het onderzoek van taal en omgeving; de gloed van overtuiging,

¹²⁰ Kerkgeschiedenis, geschreven door Eusebius van Caesarea (± 320).

bewondering, liefde en dankbaarheid blijft uit deze inleidingen spreken, ook al zou hier en daar het Bijbelonderzoek tot een ander resultaat moeten komen. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is zeker Luther's houding tegenover de Openbaring van Johannes; de meerdere kennis van gelijksoortige literatuur zou hem waarschijnlijk tot grotere voorzichtigheid in zijn afkeurend oordeel geleid hebben, en een juist inzicht in de betekenis van dit geschrift doet zien, dat ook daar Christus gebracht wordt in de vorm van het Lam, Dat geslacht is. Wanneer wij dit constateren, bemerken wij, dat wij vanzelf de maatstaf van Luther hebben overgenomen en vragen naar hetgeen van Christus spreekt: Wie de verborgen schat wil vinden in de akker van de Bijbel, doet goed Luther als gids te nemen en zijn aanwijzingen te volgen.

Het Lutherportret vóór de titel is een copie in houtsnede van 't jaar 1522, naar Lukas Cranach's "Junker Jörg" van 1521. Op de Wartburg heeft Luther in 1521 een aanvang gemaakt met de vertaling van het Nieuwe Testament, die in september 1522 werd in 't licht gegeven. In 1534 volgde de eerste uitgave van de vertaling van de gehele Heilige Schrift.

10. EEN PREEK OVER DE VOORBEREIDING TOT HET STERVEN¹²¹

Inleiding

Begin mei 1519 zendt Markus Schart, raadsheer aan het hof van Frederik de Wijze, via Spalatinus een verzoek aan Luther om geestelijke lectuur ter voorbereiding op het sterven. Wellicht hoopte hij op een geschrift van Luthers hand, maar deze werd op dat moment geheel in beslag genomen door de talrijke verwickelingen rond zijn persoon. Daarom verwijst hij Schart in eerste instantie naar het succesvolle stervensboekje van zijn confrater Johann von Staupitz dat in 1515 verschenen was¹²². Deze had het thema van 'de kunst van het sterven' (*ars moriendi*) uitstekend behandeld, beter wellicht dan hij het ooit zou kunnen doen als hij meer tijd zou hebben. Toch vergeet hij Markus Schart niet en een half jaar later verschijnt deze 'Sermon'. Een Sermon lijkt op een preek, maar is naar vorm en inhoud meer uitgewerkt, meer gestileerd en vaak ook sterker gesystemiseerd. Zo zou je kunnen zeggen, dat zij het midden houdt tussen een kort theologisch traktaat en een gewone preek. Het is een literaire vorm, waarvan Luther zich tussen 1518 en 1520 verscheidene malen bediend heeft. Daarbij schuwt hij het niet, zich omwille van een brede lezerskring van het Duits te bedienen. Het werkje blijkt in een behoefte te voorzien en wordt alleen al tot 1525 21 maal gedrukt. Ook verschijnt het al spoedig in Latijnse, Deense en Nederlandse vertaling.

Luthers geschrift ter voorbereiding op het sterven was zeker niet het enige in zijn soort. Wij noemden al het boekje van zijn ordegenoot Johann von Staupitz. Met deze Sermon knoopt hij in feite aan bij de laatmiddeleeuwse *ars moriendi*-literatuur die sedert de vijftiende eeuw een grote bloei beleefde (b.v. in de kringen van de Moderne Devotie). De talrijke geschriftjes hadden als doel de mens te leren de eigen dood onder ogen te zien en hem al tijdens dit leven voor te bereiden goed sterven. De dood werd aan het einde van de middeleeuwen steeds minder beleefd als een collectief lot en steeds meer als een individuele 'eigen' dood. Daarbij had de laat-middeleeuwse mens niet slechts angst voor de lichamelijke dood, maar vooral voor de geestelijke dood, nl. voor eeuwig afgesneden te worden van God en de eeuwige zaligheid.

In de *ars moriendi* ging het om een puntsgewijze meditatie, waarbij het eigen leven met zijn fouten en tekorten overwogen werd in het licht van dood, oordeel en hel. Deze drie verschrikkingen moest de mens zich voor ogen stellen om tot radicale inkeer en bekering te komen. Een grote hulp bij het bekeringsproces konden de sacramenten van de kerk bieden. Het schrikbeeld van de laat-middeleeuwse mens (ook dat van de jonge Luther) was een onverwachte of ontijdige dood, zonder dat men nog in de gelegenheid geweest was de troostvolle sacramenten te ontvangen. Men werd dan onverwacht en onvoorbereid geconfronteerd met de levende God van het gericht. Hoe kon een mens in het uur van de waarheid ooit voor Gods rechterstoel standhouden?

De middeleeuwse *ars moriendi*-geschriften werden veelal verluchtigd met houtsneden. Stonden aan de ene kant de positieve beelden die de mens zich moest inprenten (waarbij vooral de beeltenis van de gekruisigde Christus een centrale plaats innam), zo stonden aan de andere kant de angstaanjagende beelden van dood, oordeel en hel die hem moesten drijven tot oprecht berouw en verzoening met God.

Deze beeldenreeksen maakt Luther tot thema van zijn 'Sermon von der Bereitung zum

¹²¹ DOOR HET DONKERER VENSTER VAN HET GELOOF. Teksten van Maarten Luther. Vertaald en toegelicht onder redactie van Dr. J.T. Bakker en Dr. K. Zwanepol. Meinema, Zoetermeer, 1993

¹²² WA Br 1, 381, 17f.

Sterben'. De opbouw van het geschrift is strak en puntsgewijs. Langs meditatieve weg leidt Luther de mens tot een afstand nemen van gedachten aan zonde, dood en hel om te komen tot een volledige overgave aan het beeld van Christus en Zijn heiligen met gedachten aan genade, leven en gelukzaligheid.

In 1518 heeft Luther het sacrament herontdekt als zichtbare gestalte van het Woord dat in het geloof werkelijkheid wordt. Hiervan vinden wij een duidelijke weerslag in deze Sermon. Het sacrament is een goddelijk teken van genade én uitverkiezing, waaraan de mens niet twijfelen mag. In de goddelijke belofte ligt de kern van de geloofszekerheid bij Luther. Kan de mens de sacramenten in het stervensuur niet ontvangen, dan is er geen nood; hij kan ze dan altijd nog geestelijk ontvangen in het geloof. Om het geloof gaat het immers; daarin klampt de mens zich vast aan Gods Woord en belofte. Omwille van een getroost geweten neemt Luther krachtig stelling in de kwestie van het niet waardig ontvangen van de sacramenten. Met de gewetensvraag naar het al of niet in-staat-van-genade-zijn, waarover men nooit volledige zekerheid kon krijgen, hadden de laat-middeleeuwse kerk en theologie twijfel gezaaid in de harten van de mensen en hen afgeleid van het enige, waarom het in het sacrament te doen is: geloof in Gods Woord, verkondigd in deze tekens.

In de tijd van deze Sermon zien wij bij Luther nog reformatorische en katholieke gedachten dwars door elkaar heen lopen. Zo nemen hier de heiligen nog een heel bijzondere plaats in. Te gemakkelijk heeft men dit als een 'restant van de katholieke voorbede der heiligen' (Karin Bornkamm) willen afdoen. Hoewel de gedachte van de voorbede der heiligen hier ook nog duidelijk aanwezig is, is er in dit geschrift meer aan de hand. Wie zijn hier de heiligen?

Op de eerste plaats zijn het diegenen die ons voorgedaan zijn in een zalig sterven. Het zijn zij, van wie wij zeker mogen zijn dat zij nu reeds met Christus bij God leven. De innige eenheid tussen Christus' lijden en dood en die van de heiligen is in dit geschrift een opmerkelijk gegeven. Hieraan ten grondslag ligt de gedachte van de gelijkvormigheid en navolging van Christus in lijden en sterven. 'Christus und alle Seyne liebe heyligen' vormen één solidaire levensgemeenschap. Zoals gezegd, gaat het hier op de eerste plaats om de gestorven heiligen die de stervende tot voorbeeld kunnen zijn. In navolging van Christus hebben immers ook zij - door de genade van God - de dood overwonnen. Deze christenen zijn voor eeuwig verenigd met hun Heere. Uit de gemeenschap met Christus komt de gemeenschap der heiligen onder elkaar voort. Zoals Christus onze lasten gedragen heeft, zo dragen de heiligen nu onze lasten, een taak die christenen reeds in dit leven ten opzichte van elkaar dienen te verrichten (Gal. 6: 2). Vandaar dat er onmiddellijk bij gezegd moet worden, dat het Luther nooit om de gestorven heiligen *alleen* gaat, maar altijd ook om de heiligen in dit leven, die doorgaans als christenen aangeduid worden. Het deelkrijgen aan deze gemeenschap met Christus geschiedt door het geloof. Daardoor wordt de mens immers ingelijfd in de gemeenschap van de heiligen (*communio sanctorum*) het lichaam van Christus (nr. 15). De sacramenten (vooral de eucharistie) zijn daarvan een teken en een bevestiging; zij zijn een bevestiging van Christus' lijden en sterven voor mij en bovendien een teken dat ook ik opgenomen ben in de gemeenschap der heiligen.

Worden de heiligen met hun lijden en sterven en hun werken voor de gehele gemeenschap dan niet een soort aanvulling op Christus' offer?

Van concurrentie tussen Christus en de heiligen is hier echter geen sprake. Veeleer moet het lijden van de heiligen beschouwd worden als een eschatologische voortzetting van Christus' unieke offer tot het einde der tijden (Peter Manus). Luther

schrikt er zelfs niet voor terug om de heiligen aan Christus' inzet voor ons deel te laten hebben, 'zodat zij met jou in Christus sterven, de zonden dragen en de hel overwinnen'. Men dient dit echter juist te verstaan: hun werkzaamheid is niets anders dan de vrucht van Christus' eigen werk.

Met de idee van de 'communio sanctorum' gaat Luther in feite terug op oud katholiek gedachtegoed. In de vroege kerk werd de gemeenschap der heiligen in de hemel gevormd door de martelaren. Van hen was men zeker, dat zij reeds nu definitief in Gods heil deelden. Zij vormden de waarborg voor het toekomstig heil van alle christenen en hen riep men dan ook aan op hun graven. 'Communio sanctorum' betekende niet alleen gemeenschap der heiligen, maar ook deelname aan het heilige middels de sacramenten (vooral door de eucharistie) die de christenen nu reeds verbonden met het eeuwige heil.

Luther komt in zijn Sermon tot een nieuwe reflectie op de theologie van de heiligen die veraf staat van de laat-middeleeuwse heiligenverering met haar uitwassen en bijgeloof. De gemeenschap der heiligen omvat voor hem zowel de hemelse als de aardse gemeenschap in Christus. Christologie, rechtvaardigingsleer en ecclesiologie zijn daarbij op innige wijze met elkaar verstrengeld.

Een bijzonder accent valt in dit geschrift (dankzij zijn thematiek) op het hemelse deel van de gemeenschap en zijn inzet voor het noodlijdende aardse deel. Toch kunnen en mogen de heiligen nooit tegen Christus worden uitgespeeld. Zij zijn verankerd in Hem en geheel betrokken op de geloofs- en levensgemeenschap met hem. Daaruit komt de 'communio sanctorum' voort en daaruit leeft zij.

Luther heeft in deze jaren (1518-1520), de aanzet tot een christocentrische heiligen-theologie Bijbeltheologisch verdiept en pastoraal verwoord¹²³. Dit gaat dus veel verder dan de katholieke aanroeping en bemiddeling van de heiligen in de hemel. Luther ontdekt opnieuw de grote rijkdom van het oude begrip van de kerk als 'communio sanctorum', dat in de Middeleeuwen sterk op de achtergrond was geraakt. Het gaat hier om een fundamentele doordenking van de leer van Paulus, van het Hoofd en het lichaam die tezamen één liefdesgemeenschap vormen. Tot dit ene lichaam behoren alle gelovigen, zowel de nog levenden als de reeds gestorvenen. De hemelse en de strijdende kerk vormen tezamen in Christus één solidaire gemeenschap van heiligen die zich bekommert en inzet voor ieder lidmaat afzonderlijk.

Daarom ook mogen de aardse stervelingen een beroep doen op de heiligen die reeds aan deze wereld ontruikt zijn. Dat is de plaats van de voorbede; dan wordt de gemeenschap van de heiligen ook een gemeenschap met de heiligen. Enkele jaren later (1522) zal Luther in de strijd die rond de heiligenverering ontbrandt, het aanroepen van heiligen onder kritiek stellen en als 'niet noodzakelijk' voor het heil karakteriseren. Omwille van het misbruik zal hij zelfs aanraden de heiligenverering helemaal achterwege te laten.

Wij noemden reeds terloops het troostgeschrift van Staupitz, waarvoor Luther zoveel lof had. Toch zijn bij nadere beschouwing de verschillen met Staupitz opmerkelijk. Deze mediteert over de dood van de mens die God niet gewild heeft en over de zeven kruiswoorden van Christus. Het gaat Staupitz ten diepste om de navolging van Christus al in dit leven; in lijden en sterven moet men leren de eigen wil met die van God conform te laten worden. Ook gaat Staupitz uitvoerig in op de personen rond het

¹²³ Helaas is over dit thema - behoudens enkele uitzonderingen - in het Lutheronderzoek relatief weinig te vinden. Wij verwijzen slechts naar Peter Manns, *Luther und die heiligen*, in: *Reformatio Ecclesiae*, FS Erwin Iserloh, Paderborn-München-Wenen-Zürich, 1980, p. 535-580. Zie daar voor verdere literatuur.

sterfbed, waarvan de stervende mens afscheid moet nemen.

Bij Luther staat het afscheid helemaal aan het begin van het geschrift. Daarna dient de mens zich nog uitsluitend te concentreren op Christus en Zijn heil.

Het meest opmerkelijke verschil schuilt echter in de sacramenten; terwijl deze bij Staupitz geheel ontbreken, nemen zij in Luthers geschrift een centrale plaats in (nr. 4-5, 15-19). Tegenover deze sacramenten staan de beelden van zonde, dood en hel als de hoge aanvechtingen die de mens beter achter zich kan laten, wil hij in zijn laatste uur niet in totale vertwijfeling raken.

‘Je moet - zo zegt Luther - de dood in het licht van het leven, de zonde in de genade, de hel in de hemel zien en je moet je door niets van deze blik laten afbrengen’ (nr. 9). God heeft de sacramenten geschonken als tekens van Zijn trouw. Midden in de zonde schenkt Hij genade en midden in de dood schenkt Hij het leven. Van de mens wordt slechts een waarachtig geloof gevraagd. Hij moet het in een zeker geloof op deze God wagen, die steeds Zijn Woord gestand gedaan heeft en die ook Zijn Zoon niet in de dood en de eeuwige verwerping gelaten heeft. Daarom zal Hij nu opnieuw de dood vernietigen en leven schenken aan al degenen die op Hem hun vertrouwen stellen, zelfs al willen de opdoemende beelden van zonde, dood en hel de mens op het laatst anders laten geloven. Alleen het geloof kan de mens doen inzien, dat de dood in werkelijkheid een 'nieuwe geboorte' en een 'enge poort tot het leven' is.

Midden in de dood bevinden wij ons in het leven, zo draait Luther dit vers graag om. Wie dit vermag in te zien, heeft de dood in feite reeds overwonnen.

Vertaling

1. Omdat de dood een afscheid van deze wereld en al haar bekommelingen is, is het nodig dat de mens eraan denkt zijn aardse goed op een goede en ordelijke wijze te verdelen, zoals het moet zijn of zoals hij denkt dat het goed is, zodat er na zijn dood geen reden is tot haat en nijd of andere misverstanden onder zijn achtergebleven vrienden. Dit is een lichamelijk of uiterlijk afscheid van deze wereld en er wordt afscheid genomen van het aardse goed.

2. Men dient ook geestelijk afscheid te nemen. Dat is: men vergeeft van harte, louter om Gods wil, alle mensen die ons beledigd hebben. Omgekeerd verlangt men ook om Gods wil vergeving van alle mensen, waarvan wij er velen ongetwijfeld zwaar beledigd hebben, op zijn minst door een slecht voorbeeld of aan wie wij minder weldaden bewezen hebben dan die wij verschuldigd waren krachtens het gebod van de christelijke naastenliefde. Wij moeten de vergeving verlangen, opdat de ziel niet over één of andere aardse aangelegenheid blijft inzitten.

3. Wanneer zo iemand afscheid van de aarde genomen heeft, dan moet hij zich alleen op God richten, waarheen de weg van het sterven zich dan ook keert en ons voert. En hier begint de enge poort, de smalle trap die tot het leven voert. Daarop moet ieder zich met een gerust gemoed voorbereiden. Want deze doorgang is weliswaar erg nauw, maar niet lang. Het gaat hier, zoals bij een kind dat uit de kleine woning van het moederlijf met gevaar en angsten in deze wijde hemel en aarde, dat is op onze wereld, geboren wordt. Op eenzelfde wijze gaat ook de mens door de enge poort van de dood uit dit leven. En ofschoon de hemel en de wereld, waarin wij nu leven, voor groots en wijd aangezien worden, is toch alles in vergelijking met de toekomstige hemel zo veel nauwer en kleiner, zoals ook het moederlijf nauw en klein is vergeleken met dit uitspanseel. Daarom wordt het sterven van de heiligen een nieuwe geboorte genoemd en hun feest noemt men in het Latijn 'natale', hetgeen geboortedag betekent. De nauwe doorgang van de dood maakt, dat ons dit leven wijd en dat aan de andere kant nauw lijkt. Daarom moet men dit geloven en van de lichamelijke geboorte van een kind leren, wat Christus zegt: 'Een vrouw, die baart, heeft angst. Maar wanneer het voorbij is, denkt zij niet meer aan die angst, omdat door haar een mens in de wereld geboren is' (Joh. 16: 21). Zo moet men ook in het sterven op die angst voorbereid zijn en weten, dat er daarna een grote ruimte en vreugde zal zijn.

4. De voorbereiding op deze tocht bestaat op de eerste plaats daarin, dat men zich met een oprechte biecht (in het bijzonder van de grootste zonden en van diegenen, die men zich mogelijkerwijs in herinnering kan roepen) en met de heilige christelijke sacramenten van de eucharistie en het oliesel verzorgd weet¹²⁴. Men dient deze met devotie te verlangen en met groot vertrouwen te ontvangen, zo dit mogelijk is. Wanneer dit echter niet mogelijk is, dan moet desalniettemin het verlangen ernaar troost bieden en moet men zich hierdoor niet al te zeer laten beangstigen. Christus zegt: 'Alle dingen zijn mogelijk voor hem die gelooft' (Mc. 9: 23). Want de sacramenten zijn niets anders dan tekenen die tot geloof dienen en ertoe aansporen, zoals wij nog zullen zien. Zonder dit geloof zijn zij niets waard.

5. Men moet er echter in alle ernst op toezien, dat men de heilige sacramenten hoog

¹²⁴ In 1519 rekent Luther de biecht en het oliesel nog tot de sacramenten. In de katholieke sacramentenpraktijk gaat de biecht vooraf aan het sacrament der stervenden.

acht, ze in ere houdt, zich vrij en getroost erop verlaat en ze tegen zonde, dood en hel zo in de weegschaal werpt, dat de balans ver naar de kant van de sacramenten doorslaat. Men dient zich dan ook meer met de sacramenten en hun krachten¹²⁵ bezig te houden dan met de zonden. Men moet weten, hoe men deze op de juiste wijze in ere houdt en wit hun krachten zijn. In ere houden betekent, dat ik geloof dat het waar is en mij geschiedt, al wat de sacramenten betekenen en alles wat God erin belooft en aanduidt, zodat men met Maria, de moeder Gods, in vast geloof, kan zeggen: 'Mij geschiede naar uw Woord en teken (Lukas 1: 38)'¹²⁶. Want omdat God daar door middel van de priester spreekt en een teken geeft, kan men God geen grotere oneer aandoen dan te twijfelen aan Zijn Woord en werk. En men kan Hem geen grotere eer bewijzen dan te geloven dat het waar is en er zich vrij op te verlaten.

6. Om de krachten van de sacramenten te kennen, moet men eerst de tegenkrachten kennen, waartegen zij strijden. Er zijn ons drie tegenkrachten gegeven: het eerste is het schrikbeeld van de dood, het tweede is het gruwelijke beeld van de zonde dat vele gestalten heeft, het derde is het onverdraaglijke en onontkoombare beeld van hel en verdoemenis. Elk van deze drie beelden groeit en wordt groot en sterk door datgene wat eraan toegevoegd wordt. Zo wordt de dood groot en angstaanjagend, doordat de zwakke natuur zich dit beeld te diep inprent en het te sterk voor ogen heeft. De duivel doet daar nog een schepje bovenop, zodat de mens het gruwelijke gelaat van de dood diep in de ogen kijkt en daardoor tot verwarring en twijfel vervalt. Want de duivel zal hem daar beslist alle verschrikkelijke, vroegtijdige en kwade vormen van doodgaan voorhouden, die een mens ooit gezien, gehoord of gelezen heeft. Daarnaast zal hij de toorn van God in het spel brengen en laten zien hoe deze eertijds zondaars gekweld en in het verderf gestort heeft om daarmee de zwakke natuur tot angst voor de dood en tot liefde voor en bekommernis om dit leven te drijven. Daardoor vergeet de mens, die te zeer onder zulke gedachten gebukt gaat, God. Hij vlucht voor de dood en haat deze en wordt tenslotte God blijvend ongehoorzaam. Want hoe dieper over de dood wordt nagedacht, hoe moeilijker en gevaarlijker het sterven is. In het leven, wanneer de dood nog ver weg is en de mens nog niet in het nauw drijft, moet men zich gedachten erover voor de geest roepen. Maar in het sterven, wanneer de doodsgedachte vanzelfsprekend al sterk aanwezig is, is het gevaarlijk en van geen enkel nut. Daar moet men het beeld van de dood uitbannen en niet willen zien, zoals wij nog zullen horen. Zo heeft de dood zijn kracht en sterkte in de zwakheid van onze natuur en in het feit, dat men op het verkeerde moment er teveel naar omziet en ermee bezig is.

7. Ook de zonde neemt toe en wordt daardoor groot, dat men teveel met haar bezig is en men er te diep over nadenkt. De zwakheid van ons geweten draagt daartoe een steentje bij, doordat het geweten zich voor God schaamt en zichzelf gruwelijk straft. Daarin heeft de duivel een zweetbad gevonden, dat hij gezocht heeft. Daar doet hij zijn werk, daar maakt hij de zonden zo talrijk en groot. Daar stelt hij de mens al degenen voor ogen die gezondigd hebben en laat hij zien, hoevelen met minder zonde toch veroemd zijn, zodat de mens daardoor opnieuw in vertwijfeling raakt of onwillig wordt om te sterven. Hij vergeet God en wordt ongehoorzaam tot de dood, in het bijzonder wanneer hij meent, dat hij op dat moment de zonden moet overwegen en

¹²⁵ Letterlijk staat hier 'Tugend', hetgeen een directe vertaling van het Latijnse 'virtus' is. Sinds de kommentaar op de Romeinenbrief verstaat Luther 'virtus' als de kracht waarmee God de mens sterk maakt.

¹²⁶ De toevoeging van het 'teken' op deze Bijbelplaats is van Luther zelf. Het vers dient hem hier ter illustratie van zijn sacramentsopvatting. Het teken geldt als een gestalte van het Woord als belofte.

er goed aan doet zich ermee bezig te houden. Zo zal hij zichzelf onvoorbereid en ongeschikt achten, zozeer zelfs dat ook al zijn goede werken tot zonde geworden zijn. Daaruit kan dan slechts een onwillig sterven, ongehoorzaamheid jegens Gods wil en eeuwige verdoemenis volgen. Want het overwegen van de zonden is daar niet op zijn plaats; dat moet men tijdens het leven doen. Zo draait de geest van het kwaad alle dingen om: in het leven, waarin wij de beelden van dood, zonde en hel steeds voor ogen dienen te hebben zoals in Psalm 51: 5 staat: 'Mijn zonden staan mij altijd voor ogen'¹²⁷, doet hij onze ogen dicht en verbergt deze beelden voor ons. In de dood, waarin wij slechts leven, genade en gelukzaligheid voor ogen dienen te hebben, doet hij ons pas weer de ogen open en jaagt ons schrik aan met de ontijdige beelden, opdat wij de juiste beelden niet zullen zien.

8. Ook de hel wordt groot en wordt nog groter door er teveel acht op te slaan en er op het verkeerde moment te diep over na te denken. Dat wordt bijzonder sterk in de hand gewerkt door het feit, dat men Gods oordeel niet kent. Zo zet de geest van het kwaad de ziel daartoe aan, dat zij in een grenzeloze en nutteloze nieuwsgierigheid het allergevaarlijkste plan opvat, het geheim van het goddelijk raadsbesluit te willen doorgronden om te weten of men uitverkoren is of niet¹²⁸. Hier spreidt de duivel zijn laatste, grootste en meest listige macht ten toon. Want daarmee voert hij de mens (wanneer dele niet op zijn hoede is) boven God uit¹²⁹, doordat de mens tekenen van Diens goddelijke wil zoekt en ongeduldig wordt, omdat hij niet weten mag, of hij uitverkoren is. De duivel maakt God bij de mens verdacht, zodat deze bijna naar een andere God begint te verlangen; kortom, hier is hij erop uit om de liefde tot God met een stormwind uit te doven en haat jegens God te doen ontsteken. Hoe meer de mens de duivel volgt en deze gedachten toelaat, des te gevaarlijker is het met hem gesteld, en tenslotte kan hij niet langer standhouden, doch vervalt hij tot haat jegens God en tot godslastering. Want als ik weten wil, of ik uitverkoren ben, wat is dat anders dan dat ik alles wil weten, wat God weet en aan Hem gelijk wil zijn, zodat Hij niets méér weet dan ik en zo dus God geen God meer zou zijn, als Hij niet meer zou weten dan ik. Daar houdt de duivel hem voor ogen, hoeveel heidenen, Joden en christenen verloren raken voert hij met zulke gevaarlijke gedachten de mens zo ver, dat deze, ook al was hij tot sterven bereid, toch op dit punt onwillig wordt. Dat heet met de hel aangevochten worden, nl. wanneer de mens met gedachten aan zijn eigen uitverkiezing beproefd wordt, waarover in het boek van de Psalmen veel geklaagd wordt. Wie hier overwint, heeft hel, zonde en dood in één klap overwonnen.

9. Nu dient men in deze zaak al het mogelijke te doen om geen van deze drie beelden in huis te halen en geen slapende honden wakker te maken; zij zullen zich vanzelf wel sterk opdringen en zich van het hart willen meester maken door indruk te maken met hun machtsvertoon en dispuuteerkunst. En waar dat gebeurt, is de mens verloren en vergeet hij God totaal. Want deze beelden zijn in dit aardse leven alleen van nut om ertegen te strijden en om ze uit te bannen. Wanneer echter alleen nog maar deze beelden aanwezig zijn, zonder dat er nog perspectief is op andere (nl. positieve) beelden, horen ze nergens anders thuis dan in de hel tussen de duivels. Voor degene die deze beelden nu op de juiste wijze wil bestrijden en uitbannen, zal het niet genoeg zijn, zich intensief ermee bezig te houden en met hen de strijd aan te

¹²⁷ Bij Luthers Schriftcitaten gebruiken wij zoveel mogelijk Luthers eigen vertaling, die aan de Vulgaattekst ontleend is en op sommige punten afwijkt van de nu gangbare vertalingen.

¹²⁸ Pred. 9: 1.

¹²⁹ 2 Thess. 2: 4.

binden. Want zij zullen hem te sterk zijn en dan wordt het alleen maar van kwaad tot erger. Het is de kunst om ze helemaal te laten vallen en er niets meer mee te maken te willen hebben. Hoe gaat dat precies? Dat gaat zo: je moet de dood in het leven, de zonde in de genade, de hel in de hemel zien en je moet je niet van deze blik laten afbrengen, ook al zouden alle engelen en alle schepselen je iets anders voor ogen houden, ja zelfs wanneer het je toeschijnt, dat God Zelf je iets anders voor ogen houdt. Dit is slechts schijn, want dat doen zij niet. Maar de geest van het kwaad doet dit echter wel. Hoe moet men daarop reageren?

10. Je moet de dood niet in zichzelf, noch in jezelf of in je natuur, noch in degenen die door Gods toorn gedood zijn, noch in degenen die door de dood overwonnen zijn, willen schouwen - anders ben je verloren en word je door deze beelden overmeesterd. Je moet echter je ogen, de gedachten van het hart en alle zintuigen vastberaden van dit beeld afwenden en de dood onafgebroken slechts in diegenen willen zien die in Gods genade gestorven zijn en die de dood overwonnen hebben, vooral dus in Christus en vervolgens in al Zijn heiligen. Zie, in deze beelden wordt de dood noch verschrikkelijk, noch gruwelijk voor je; veeleer wordt zij zelfs veracht en gedood en in het leven gewurld en overwonnen. Hoe dieper je jezelf dit beeld inprent, des te meer valt het beeld van de dood weg en verdwijnt vanzelf zonder enige moeite of strijd. En zo heeft je hart vrede en kun je rustig met Christus sterven, zoals in de Openbaring staat: 'Zalig zijn zij, die in Christus de Heere sterven' (Openb. 14: 13). Daarop doelt ook Numeri 21: 9: Toen de kinderen van Israel, door vurige slangen gebeten, zich niet met deze slangen moesten bezig houden, maar moesten opzien naar de dode koperen slang, vielen de levende slangen van hen af en vergingen. Evenzo moet jij je alleen om de dood van Christus bekommeren. Dan zul je het leven vinden. En als je de dood ergens anders aanschouwt, zal hij je met grote onrust en pijn doden. Daarom zegt Christus: 'In de wereld (dat is ook in onszelf) zullen jullie onrust hebben, maar in mij echter de vrede' (Joh. 16: 33).

11. Evenzo moet je de zonden niet aanschouwen in de zondaars, noch in je eigen geweten noch in hen, die uiteindelijk in hun zonden gebleven zijn en verdoemd zijn. Het zal je slechts tot nadeel strekken en je uiteindelijk gaan beheersen. Je moet je echter van deze gedachten afkeren en de zonde niet anders dan in het beeld van de genade willen zien en je dit beeld uit alle macht inprenten en voor ogen hebben. Het beeld van de genade is niets anders dan Christus aan het kruis en al zijn beminde heiligen. Hoe moet men dat verstaan? Dit nu is genade en barmhartigheid, dat Christus aan het kruis jouw zonden van jou wegneemt, ze voor jou draagt en ze wurgt; en dit vast geloven en voor ogen hebben, niet daaraan twijfelen, dat nu is het genadebeeld aanschouwen en het zichzelf inprenten. Evenzo dragen ook alle heiligen in hun lijden en sterven jouw zonde op hun schouders en lijden en zwoegen voor jou, zoals geschreven staat: 'De één draagt de lasten van een ander, zo vervult gij het gebod van Christus' (Gal. 6: 2). Zo spreekt Hij Zelf: 'Komt allen tot mij die beladen zijt en zwoegt, Ik wil u helpen' (Matth. 11: 28)¹³⁰. Zie, zo mag je je zonde zeker aanschouwen, nl. buiten je eigen geweten, want daar zijn de zonden niet langer zonden, maar zijn ze overwonnen en in Christus verslonden. Want zoals Hij jouw dood op Zich neemt en deze wurgt, zodat deze je geen schade meer berokkenen kan, als je het maar gelooft dat Hij dat doet en jij jouw dood in Hem, en niet in jezelf aanschouwt: zo neemt Hij ook jouw zonden op zich en overwint ze in Zijn

¹³⁰ De verbinding van Gal. 6: 2 met Mt. 11: 28 laat zien, dat de inzet van de heiligen niet concurrerend is met Christus' offer. De inzet van de heiligen wordt door die van Christus gedragen.

gerechtigheid uit louter genade¹³¹. Wanneer je dat gelooft, berokkenen zij je nooit meer schade. Zo is Christus het beeld van leven en genade, onze troost tegen het beeld van dood en zonde. Dat zegt Paulus: 'God zij lof en dank, dat Hij ons in Christus overwinning van de zonde en de dood geschonken heeft' (1 Kor. 15: 57).

12. Je mag jezelf ook niet de hel en de eeuwige pijn tezamen met de verwerping voor ogen stellen, noch deze op zichzelf, noch met betrekking tot de mensen die veroordeeld zijn. Ook moet je je niet bezig houden met het idee van zoveel mensen op de hele wereld, die niet uitverkoren zijn. Want als je niet oppast, zal dit beeld je snel in een afgrond laten glijden. Daarom moet je hier alles op alles zetten en de ogen stevig sluiten voor dit beeld. Want het is volstrekt niet nuttig, ook al zou je er duizend jaar mee omgaan, en vooral: het stort je in het verderf. Je moet God God laten zijn, want Hij weet meer over jou dan jij zelf. Daarom: kijk naar het hemelse beeld van Christus, die omwille van jou naar de hel is afgedaald en door God in de steek gelaten is als een voor eeuwig veroordeelde, toen hij sprak aan het kruis: 'Eli, Eli, lama sabachthani? Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?' (Matth. 27: 46). Zie, in dit beeld is jouw hel overwonnen en jouw onzekere uitverkiezing zeker gemaakt. Wanneer jij je alleen daarmee bezig houdt en gelooft, dat het voor jou geschied is, dan zul je in dit geloof zeker gered worden. Daarom: laat dit beeld niet uit je ogen wegnemen en zoek jezelf slechts in Christus en niet in jezelf, dan zul je jezelf voor eeuwig in hem vinden. Evenzo wanneer je Christus en al Zijn heiligen aanschouwt en behagen hebt in Gods genade, die hen op zo'n wijze uitverkoren heeft en wanneer je maar vast in dit welbehagen blijft, ben jij ook reeds uitverkoren, zoals Hij in Genesis 12: 3 zegt: 'Allen, die u zegenen, zullen gezegend zijn'. Als je hieraan niet vasthoudt, zal er onbehagen in je ontstaan jegens God en Zijn heiligen en zul je daardoor in jezelf niets goeds vinden. Wees daarvoor op je hoede, want daar probeert de geest van het kwaad je met veel listen heen te voeren.

13. Over deze drie beelden en hun strijd¹³² is geprofeteerd in Richteren 7: 16, toen Gideon de Midianieten met driehonderd man van drie kanten aanviel. Hij deed echter niet meer dan de trompetten laten schallen en kruiken met fakkels kapot laten slaan, waarop de vijanden vluchtten en zichzelf om het leven brachten. Zo (ook) vluchten dood, zonde en hel met al hun krachten, wanneer wij slechts de lichtende beelden van Christus en Zijn heiligen in ons oproepen in de nacht, dat is in het geloof, dat de kwade beelden niet ziet en ook niet wil zien. Tot dit geloof worden wij aangespoord door Gods Woord als door trompetten. Op lieflijke wijze hanteert Jesaja 9: 3 dezelfde zegswijze tegen de drie beelden van dood, zonde en hel en spreekt zo over Christus: 'De last van zijn bepakking, de roede op zijn schouders en de scepter van zijn drijver hebt gij overwonnen als in de tijden van Midian'¹³³. Het is alsof hij hier wil zeggen: de zonde van uw volk (die als een zware last van de bepakking op zijn geweten rust), de dood (die als een mede of straf op zijn schouders drukt) en de hel (die als een scepter

¹³¹ Hier klinkt het beroemde christologische motief door van de 'fröhliche Wechsel und Streit', dat Luther het jaar daarop (1520) in 'Von der Freiheit eines Christenmenschen' (nr. 12) op klassieke wijze zou verwoorden. Dit oud-kerkelijke motief met haar ongekende dynamiek krijgt bij Luther opnieuw een grote betekenis. De uitwisseling tussen Christus en de mens bevrijdt de mens van zonde en dood die hij aan Christus overdraagt. Deze wurgt en verslindt zonde en dood krachtens zijn gerechtigheid. De mens krijgt in 'ruil' Christus' genade en leven. Deze wonderlijke ruil heeft plaats in het geloof.

¹³² Bedoeld is de strijd tussen de positieve en de negatieve beelden, zoals voorafgaande door Luther geschetst.

¹³³ Luther volgt hier duidelijk de tekst van de Vulgaat. Wij volgen hier Luthers vertaling vanwege de allegorische uitleg die hij aan Jes. 9: 3 verbindt.

en macht van de drijver is, waarmee eeuwige straf geëist wordt voor de zonde), hebt u overwonnen, zoals gebeurd is in de dagen van Midian, dat is door het geloof, waarmee Gideon zonder slag of stoot de vijanden verjaagd heeft.

Wanneer heeft Christus dat gedaan? Aan het kruis. Want daar heeft hij zichzelf aan ons als een drievoudig beeld gepresenteerd, om aan ons geloof voor ogen te houden tegen de drie beelden, waarmee de geest van het kwaad en onze natuur ons aanvechten met de bedoeling ons van het geloof af te brengen. Hij is het levende en onsterfelijke beeld tegen de dood, die Hij geleden heeft en toch met Zijn opstanding van de doden overwonnen heeft in zijn leven. Hij is het beeld van Gods genade tegen de zonde, die Hij op zich genomen heeft en door zijn onoverwinnelijke gehoorzaamheid overwonnen heeft. Hij is het hemelse beeld: Hij die door God verlaten was als een verdoemde en die door zijn aller-machtigste liefde de hel overwonnen heeft, verzekert (ons), dat Hij de geliefde zoon is en dat dit alles ons tot eigendom wordt, als wij het geloven.

14. Ten overvloede heeft hij niet alleen in zichzelf zonde, dood en hel overwonnen en aan ons voorgehouden te geloven, maar tot nog grotere troost heeft Hij ook Zelf de aanvechting doorstaan en overwonnen, die wij door dit beeld hebben. Want ook Hij is net als wij aangevochten met de beelden van dood, zonde en hel. Het beeld van de dood hielden zij Hem voor ogen, toen de Joden zeiden: 'Laat Hij nu van het kruis afkomen. Hij heeft anderen gezond gemaakt. Laat Hij nu zichzelf helpen' (Matth. 27: 40, 42), alsof zij wilden zeggen: 'Kijk, daar zie je nu de dood. Nu moet je sterven en er is niets dat daartegen helpt.' Zo ook stelt de duivel een stervende mens het beeld van de dood voor ogen en drijft met verschrikkelijke beelden de zwakke natuur in het nauw. Ook hielden zij hem het beeld van de zonden voor: 'Hij heeft anderen gezond gemaakt. Als Hij Gods zoon is, laat Hem dan van het kruis afkomen enz.', als wilden zij daarmee zeggen: Zijn werken zijn vals en louter bedrog geweest. Hij is niet de zoon van God, maar van de duivel en hem behoort Hij met lichaam en ziel toe. Hij heeft nooit iets goeds gedaan, doch enkel kwaad.

Ook het beeld van de hel hielden zij hem voor ogen, toen zij zeiden: 'Hij vertrouwt op God. Laat ons eens kijken, of God Hem los maakt, Die zegt Gods zoon te zijn.' Alsof zij zeggen wilden: hij hoort in de hel thuis. God heeft Hem niet uitverkoren, Hij eeuwig, verworpen. Hier helpt geen hoop of vertrouwen meer; hier is alles tevergeefs. En zoals de Joden Christus deze drie beelden door elkaar heen voor de geest riepen, zo wordt de mens door deze allemaal tegelijk en dwars door elkaar heen bestormd, zodat hij gek gemaakt wordt en al spoedig in vertwijfeling raakt. Het is zoals de Heere de verwoesting van Jeruzalem beschrijft: haar vijanden omringen de stad met een wal, zodat de inwoners er niet meer uit kunnen (dat is de dood). Zij drijven hen van alle kanten in het nauw en boezemen hen angst in, zodat zij niet weten waar zij blijven moeten (dat zijn de zonden). Ten derde gaan zij hen tegen de grond en laten geen enkele steen op de andere (dat is de hel en de vertwijfeling).

Wij zien nu, dat Christus tegenover alle woorden en gruwelijke beelden het zwijgen ertoe doet, niet met hen strijdt, doet alsof Hij niets hoort of ziet en dat Hij geen antwoord geeft. Want als Hij erop geantwoord zou hebben, had Hij er slechts aanleiding toe gegeven, dat zij zich nog luider aan Hem opgedrongen hadden. Hij vertrouwt alleen op de beminlijkste wil van Zijn Vader, en wel zo volledig, dat Hij zijn eigen dood, zonde en hel, die Hem bestoken, vergeet en voor zijn vervolgers bidt, voor hun dood, zonde en hel. Wij zullen deze beelden ook moeten laten vallen en slechts daaraan denken, dat wij alleen op Gods wil bouwen, dat is: dat wij ons aan Christus vastklampen en vast geloven, dat onze dood, zonde en hel in Hem

overwonnen zijn en ons niet kunnen schaden, zodat alleen nog het beeld van Christus in ons is en wij met hem disputeren¹³⁴ en omgaan.

15. Nu komen wij weer terug op de heilige sacramenten en hun krachten om te leren, waartoe zij dienen en hoe zij gebruikt moeten worden. Aan wie nu de genade en de tijd geschonken zijn om te biechten, de absolutie te krijgen, de communie en het laatste oliesel te ontvangen, heeft beslist alle reden om God lief te hebben en te danken. Hij kan gerust sterven, als hij zich maar getroost in het geloof op de sacramenten verlaat, zoals hierboven gezegd is¹³⁵. Want in de sacramenten handelt door middel van de priester jouw God Christus Zelf met je en daar geschieden geen werken of woorden van mensen. Daar belooft God zelf aan jou alle dingen, die nu van Christus gezegd zijn, en wil Hij, dat de sacramenten een waarmerk en een bewijs ervan zijn, dat Christus' leven jouw dood, Zijn gehoorzaamheid jouw zonde en Zijn liefde jouw hel op zich genomen en overwonnen heeft. Bovendien word je door deze sacramenten ingelijfd en verenigd met alle heiligen en kom je in de echte gemeenschap der heiligen, zodat zij met jou in Christus sterven, de zonden dragen en de hel overwinnen¹³⁶. Daaruit volgt, dat de sacramenten - dat zijn de uiterlijke woorden van God¹³⁷, door een priester gesproken - een zeer grote troost en als een zichtbaar teken voor de goddelijke goedgunstigheid zijn, waaraan men zich moet vasthouden met een onwrikbaar geloof als aan een goede staf, waarmee de aartsvader Jacob door de Jordaan trok, of als een lantaarn, waarnaar men zich moet richten en die men met alle inspanning, in het oog moet houden op de duistere weg van dood, zonde en hel. Zoals ook de profeet gezegd heeft: 'Uw Woord, Heere, is een licht voor mijn voeten' (Ps. 119: 105). En de heilige Petrus: 'Wij hebben een zeker Woord van God, en gij doet goed eraan, als gij het waarneemt' (2 Petrus 1: 19)¹³⁸. Anders kan het in doodsnood niets uitrichten, want met het teken worden allen behouden, die behouden zullen blijven. Het wijst op Christus en Zijn beeld, zodat je tegen het beeld van dood, zonde en hel kunt zeggen: God heeft het mij beloofd en een zeker teken van genade in de sacramenten gegeven, nl. dat Christus' leven mijn dood in Zijn dood overwonnen heeft, Zijn gehoorzaamheid mijn zonde in Zijn lijden verdelgd heeft, Zijn liefde mijn hel in Zijn godverlatenheid vernietigd heeft. Het teken, de belofte van mijn zaligheid, zal mij niet beliegen of bedriegen. God heeft het gezegd, Hij kan niet liegen, noch door woorden noch door werken. En wie zo daarop vertrouwt en op de sacramenten bouwt, die zal zijn uitverkiezing en voorbeschikking vanzelf, zonder zorg of inspanning, zeker vinden.

16. Hierop komt het nu het allermeele aan: dat men de heilige sacramenten, waarin Gods woorden, zijn beloften en tekenen geschieden, hoog acht, in ere houdt en op hen

¹³⁴ Luther spreekt hier over een 'disputeren' met beelden alsof het mensen zijn. Zoals de beelden van zonde, dood en hel de mens met hun disputeren in verwarring kunnen brengen (vgl. nr. 9), is het dispuut tussen het beeld van Christus en de gelovige een heilzame conversatie in het geloof.

¹³⁵ Zie nr. 4.

¹³⁶ Luther geeft hier enige boeiende gedachten over de 'communie sanctorum', waarbij het om veel meer gaat dan om een voorspraak van de heiligen. De eenheid tussen Christus, het hoofd, en de heiligen, het lichaam, gaat hier zover, dat de mens met deze heiligen in Christus sterft. Door te participeren aan de gemeenschap der heiligen krijgt de mens deel aan Christus' unieke verlossingswerk. Natuurlijk moet hier gelijktijdig bij bedacht worden, dat deze gemeenschap slechts tot stand kon komen door en op grond van Christus' verlossingswerk zelf.

¹³⁷ Het sacrament is dus het zichtbare Woord van God, zoals ook Augustinus het heeft uitgedrukt. PL 35, 1840 = CChL 36, 529.

¹³⁸ Aan dit vers is het beeld van de lantaarn ontleend.

vertrouwt, dat is: dat men noch aan de sacramenten noch aan andere zaken, waarvan het (goddelijke) teken zeker is, twijfelt. Immers, als hieraan getwijfeld wordt, is alles verloren. Want zoals wij geloven, zo zal ons ook geschieden, zoals Christus zegt (Mt. 21: 21). Wat zou het je immers helpen, als je je zou inbeelden en geloven, dat de dood, zonde en hel van anderen in Christus overwonnen zijn, als je niet gelooft, dat ook jouw dood, jouw zonde en jouw hel voor jou overwonnen zijn en verdelgd zijn en jij evenzeer verlost bent. Dan zou het sacrament volledig tevergeefs zijn, omdat je niet gelooft dat de dingen die je daarin aangeduid worden, gegeven en beloofd worden. Dat is echter de meest gruwelijke zonde, die men begaan kan, nl. die waardoor God Zelf in Zijn woord, teken en werk voor een leugenaar gehouden wordt, Die iets zegt, laat zien en belooft, dat Hij niet meent noch wil nakomen. Daarom valt er met de sacramenten niet te spotten. Het geloof moet aanwezig zijn, dat zich op de sacramenten verlaat en het getroost waagt op zulke godstekens en beloften. Want wat zou dat voor een Zaligmaker of God zijn, Die ons niet zou kunnen of willen zalig maken en bevrijden van de dood, zonde en hel? (Daarom) moet het groot zijn, wat de werkelijke God belooft en bewerkt.

Zo komt dan de duivel en fluistert je in: hoe zit het, wanneer ik de onwaardig ontvangen zou hebben en mijzelf door mijn onwaardigheid van zo'n genade beroven zou? Maak hier een kruisteken, laat je niet aanvechten door waardigheid of onwaardigheid. Zie er slechts op toe dat je gelooft, dat het zekere tekens en ware woorden van God zijn. Zo ben je en blijf je waardig. Geloof maakt waardig, twijfel onwaardig. Daarom wil de geest van het kwaad je een andere waardigheid of onwaardigheid voorspiegelen. Daarmee wil hij twijfel in je zaaien en daardoor de sacramenten met hun werken te niet doen en God in Zijn woorden tot een leugenaar maken.

God geeft je niets omwille van je waardigheid. Hij laat ook Zijn Woord en sacrament niet afhangen van jouw waardigheid, maar uit louter genade grondvest hij jou onwaardige op Zijn Woord en teken. Houd je slechts daaraan vast en spreek: Degene die mij Zijn teken en Woord geeft en gegeven heeft, dat Christus' leven, genade en hemel mijn dood, zonde en hel voor mij onschadelijk gemaakt hebben, dat is God Die mij deze zaken als zeker voorhoudt. Als de priester mij de absolutie geeft, verlaat ik mij op Gods Woord zelf. Zijn het Gods woorden, dan moet het waar zijn. Daarbij blijf ik, daarmee sterf ik. Ook jij moet vast op de absolutie van de priester vertrouwen, alsof God je een speciale engel of apostel zendt, ja alsof Christus Zelf je persoonlijk de zonde vergeeft.

17. Zie, een dergelijk voordeel heeft hij die de sacramenten ontvangt. Hij ontvangt daarmee een teken van God en een belofte, waaraan hij zijn geloof, dat hij in het beeld van Christus en Zijn gaven geroepen is, oefenen en versterken kan. De anderen, die niet deze tekenen kunnen ontvangen, moeten deze enkel in geloof oproepen en hen met de begeerte van het hart ontvangen. En ook zij zullen behouden blijven, als zij maar in hetzelfde geloof standhouden¹³⁹. Zo moet je ook bij het sacrament van het altaar zeggen: heeft de priester mij het heilig lichaam van Christus gegeven, dat een teken en een belofte is van de gemeenschap van alle engelen en heiligen, dat zij mij liefhebben, voor mij zorgen en bidden, met mij lijden, sterven, de zonde dragen en overwinnen, zo zal en moet dat zo zijn. Het goddelijk teken bedriegt mij niet en ik laat het mij niet ontnemen. Eerder zou ik de hele wereld en mijzelf willen verloochenen

¹³⁹ Het gaat hier om de sacramenten van begeerte, d.i. een geestelijk ontvangen van de sacramenten, wanneer een normaal ontvangen ervan door omstandigheden niet mogelijk is. Dit was een praktijk, die m.n. met betrekking tot de deelname aan de eucharistie, in de late Middeleeuwen wijd verbreid was.

dan dat ik eraan zou twijfelen, dat mijn God mij zeker en waarachtig is in dit teken van Hem en Zijn belofte.

Al ben ik Hem waardig of niet, toch ben ik een lid van de christengemeenschap zowel naar de letter als naar de betekenis van dit sacrament¹⁴⁰. Het is beter, dat ik onwaardig ben als dat ik God niet voor waarachtig houden zou. Scheer je weg, duivel, als je het mij anders zegt.

Zie nu, men vindt veel mensen, die graag zeker willen zijn en een teken van de hemel willen hebben, hoe het er met hen bij God voorstaat en zo dus hun voorbestemming willen weten¹⁴¹. Als ze echter zo'n teken zouden krijgen en toch niet zouden geloven, wat zou het hen baten? Wat helpen alle tekenen zonder geloof? Wat hielp het de Joden dat zij Christus hadden en de tekenen van de apostelen? Wat helpen vandaag de dag de verheven tekenen van de sacramenten en de woorden van God? Waarom houden zij zich niet aan de sacramenten, die zekere en door God ingestelde tekenen zijn? Zij zijn door alle heiligen beproefd en als zeker bevonden door al degenen die erin geloofd hebben en die ook alles gekregen hebben wat in de sacramenten aangeduid is. Zo zouden wij de sacramenten moeten leren kermen, wat zij zijn, waartoe zij dienen en hoe ze men gebruiken moet. Zo menen wij, dat er geen groter ding op aarde is, dat het terneergeslagen hart en het boze geweten op een liefelijker wijze tot troost kan zijn. Want in de sacramenten zijn de woorden van God aanwezig, die daartoe dienen dat zij ons Christus tonen en beloven met al Zijn goed, dat Hij zelf is, tegen dood, zonde en hel. Nu is er niets dat aangenamer klinkt en begerenswaardiger is om te horen dan dat dood, zonde en hel vernietigd worden. Dat geschiedt door Christus in ons, als wij van het sacrament op de juiste wijze gebruik maken. Het juist gebruiken is niet anders dan te geloven, dat het zo is als de sacramenten door Gods Woord beloven en verzekeren. Daarom is het nodig, dat men niet alleen de drie beelden in Christus aanschouwt en de tegenbeelden daarmee uitdrijft en laat vallen, maar dat men ook een zeker teken heeft, dat ons verzekert, dat het ook ons gegeven is. Dat zijn de sacramenten.

18. Geen christen mag op het einde daaraan twijfelen, of hij niet alleen is in zijn sterven. Hij mag er zeker van zijn, dat volgens datgene dat het sacrament te zeggen heeft, vele ogen op hem gericht zijn.

Ten eerste die van God Zelf en die van Christus, omdat hij Zijn Woord gelooft en op Zijn sacrament vertrouwt; daarna die van de lieve engelen, de heiligen en alle christenen. Want er is geen twijfel mogelijk, zoals het sacrament van het altaar aantoon, dat zij allen tezamen als één geheel lichaam naar het lidmaat toesnellen, het in de dood helpen, de zonde en de hel overwinnen en alles met hem dragen. Daar is het werk van de liefde en van de gemeenschap der heiligen in alle ernst in volle gang en een christen moet zich dit ook voor ogen houden en er niet aan twijfelen. Hij kan daaruit moed putten om te sterven. Wie echter eraan twijfelt, gelooft niet aan het verheven sacrament van het lichaam van Christus, waarin gemeenschap, hulp, liefde, troost en bijstand van alle heiligen in alle noden getoond, beloofd en verzekerd wordt. Want als je gelooft aan de tekenen en woorden van God, dan rust Gods oog op je, zoals Hij zegt in Psalm 32: 8: 'Firmabo enz. Ik wil mijn oog steeds op je gevestigd houden, opdat je niet ten gronde gaat'.

Wanneer echter God naar je omziet, zo zien ook alle heiligen, alle heiligen en alle

¹⁴⁰ Luther duidt hier op het Latijnse woord 'communio', dat hij verbindt met de '*communio sanctorum*'.

¹⁴¹ Luther duidt hier op de *revelatio specialis*, een bijzondere openbaring van God aan de individuele mens, die in de middeleeuwse theologie als enige mogelijkheid gezien werd om in dit leven reeds van de eigen uitverkiezing zeker te zijn.

scheepselen naar je om; en wanneer je in het geloof blijft, zo houden zij allen de handen onder je. Als je ziel het lichaam verlaat, dan zijn zij er om haar te ontvangen, zodat je niet ten gronde kunt gaan. Daarvan geeft Elisa getuigenis, die tot zijn knecht spreekt: 'Vrees niet, want zij die bij ons zijn, zijn talrijker dan die bij hen zijn' (2 Kon. 6: 16). En dat zei hij, terwijl toch de vijanden hen omsingeld hadden en zij niemand anders zagen. Maar God opende de ogen van de knecht en daar was rondom hen een grote macht van vurige paarden en wagens. Zo is het zeker ook gesteld met een ieder die op God vertrouwt. Daarop wijzen dan ook uitspraken als Psalm 34: 8: 'De engel van God zal zich legeren rondom hen die God vrezen en hij zal hen verlossen'. Psalm 125: 1v.: 'Zij die op God vertrouwen, zullen onbeweeglijk zijn als de berg Sion. Hij zal eeuwig blijven. Hoge bergen (dat zijn engelen) omgeven hem en God Zelf omgeeft zijn volk van nu aan tot in eeuwigheid'. Psalm 91: 11-16: 'Hij heeft U bij Zijn engelen aanbevolen. Op hun handen zullen zij u dragen en bewaren, waarheen gij ook gaat, opdat gij uw voet niet aan een steen zult stoten. Over slangen zult gij lopen en op de leeuw en de draak zult gij treden (dat is, alle kracht en list van de duivel zullen u niet deren). Want (zo zegt God) Hij heeft in mij vertrouwen gesteld. Ik wil hem bevrijden. Ik wil bij hem zijn in al zijn aanvechtingen. Ik wil hem eruit redden en hem tot eer brengen. Ik wil hem vervullen met eeuwigheid. Ik wil hem Mijn eeuwige genade openbaren'. Evenzo zegt ook de apostel Paulus, dat de engelen, waarvan het aantal ontelbaar is, 'allen dienstbaar zijn en uitgezonden worden omwille van hen die zalig worden' (Hebr. 1: 14).

Dit zijn allemaal grote dingen. Wie kan ze geloven? Daarom moet men weten, dat het de werken van God zijn die groter zijn dan men zich kan voorstellen en die toch in zulke kleine tekenen van de sacramenten werkt om ons te leren, wat voor iets groots een waarachtig geloof in God is.

19. Niemand zal echter zo vermetel zijn te pogen deze dingen uit eigen kracht te bewerkstelligen. Een ieder dient echter God deemoedig te vragen, of hij zo'n geloof en zo'n begrip van zijn heilige sacramenten in ons schept en bewaart, opdat dit alles in deemoed en vrees gebeurt en wij niet onszelf een dergelijk werk toeschrijven, maar God de eer laten. Bovendien zal de christen alle engelen, in het bijzonder zijn engelbewaarder¹⁴², de moeder Gods, alle apostelen en lieve heiligen aanroepen, vooral diegenen tot wie God hem een bijzondere devotie gegeven heeft. Hij moet echter zo bidden, dat hij niet eraan twijfelt, dat zijn gebed verhoord wordt. Daarvoor heeft hij twee redenen.

De eerste reden is: hij heeft nu uit de Schrift gehoord hoe God het hen¹⁴³ bevolen heeft en hoe het sacrament schenkt, dat zij allen die geloven, liefhebben en helpen moeten. Dat moet men hen voorhouden en voor de voeten werpen, niet vanwege het feit dat zij het niet zouden weten of anders niet zouden doen, maar opdat het geloof en het vertrouwen tot hen en door hen tot God des te sterker en opgewekter wordt om de dood onder ogen te zien.

De tweede reden is, dat God geboden heeft, dat wij, als wij willen bidden, vast moeten geloven, dat geschieden zal, wat wij vragen. En dit is een waarachtig Amen. Dit gebod moet men God voor de voeten werpen door te zeggen: '*Mijn God*, U hebt het gebod gegeven te vragen en te geloven dat de bede verhoord wordt. In dit besef vraag ik en verlaat mij erop, dat U mij niet aan mijzelf zult overlaten en mij een waarachtig geloof zult geven.'

Ook moet men zijn hele leven lang God en zijn heiligen vragen om een waarachtig

¹⁴² Persoonlijke beschermengel.

¹⁴³ Apostelen, heiligen en engelen. Luther wijst hier terug op de vele Schriftplaatsen in nr. 18.

geloof in het laatste uur, zoals zo prachtig gezongen wordt op de dag van Pinksteren:
*'Nu vragen wij U heilige Geest /
om het waarachtig geloof het allermeest, /
wanneer wij huiswaarts gaan uit deze ellende'* enz.¹⁴⁴

En als het uur gekomen is om te sterven, moet men God aan dit gebed herinneren, bovendien aan Zijn gebod en Zijn beloften. Zonder enige twijfel wordt het verhoord. Want als Hij geboden heeft, in het gebed te vragen en te vertrouwen en de genade gegeven heeft om te vragen, hoe zal men dan nog twijfelen, dat Hij alles daarom gedaan heeft met de bedoeling het te verhoren en te vervullen.

20. Zie, wat moet jouw God nog meer voor jou doen, opdat je de dood bereidwillig aanvaardt, niet vreest en overwint? Hij toont en geeft je in Christus het beeld van het leven, de genade en de zaligheid met de bedoeling dat je niet ontsteld raakt door het beeld van de dood, zonde en hel. Bovendien legt Hij jouw dood, jouw zonde en jouw hel op Zijn geliefde zoon, overwint ze voor jou en maakt ze voor jou onschadelijk en ook nog dragelijk. Bovendien geeft Hij aan jou voor dit alles een zeker teken van vertrouwen met de bedoeling dat je er niet aan twijfelt, nl. de heilige sacramenten. Hij beveelt Zijn engelen, heiligen en alle schepselen dat zij met Hem samen naar jou omzien, op jouw ziel letten en haar ontvangen. Hij gebiedt, dat jij dit van Hem dient te vragen en dat jij van verhoring zeker mag zijn. Wat kan of moet Hij nog meer doen? Daarom zie je, dat Hij een waarachtige God is en echte, grote en goddelijke werken in je bewerkt. Waarom zou Hij jou dan niet iets groots opleggen (nl. het sterven), als Hij er zo veel profijt, hulp en kracht bij schenkt, waarmee Hij laat blijken, waartoe Zijn genade in staat is, zoals geschreven staat in Psalm 111: 2: 'De werken van God zijn groot en uitgekozen naar heel Zijn welgevallen'.

Daarom, zie erop toe dat je met grote vreugde in liet hart zijn goddelijke wil dank zegt, omdat Hij ons tegen dood, zonde en hel op zo'n wonderlijke, rijkelijke en onmetelijke wijze genade en barmhartigheid betoont. En de mens moet niet zozeer angst hebben voor de dood, maar uitsluitend zijn genade prijzen en liefhebben. Want de liefde en de lofprijzing verlichten het sterven buitengewoon, zoals Hij zegt door de mond van Jesaja: 'Ik wil jouw mond beteugelen met Mijn lof, opdat je niet ondergaat' (Jes. 48: 9). Dat God ons daartoe helpe. Enz. Amen.

Lieve vader, geef ons dat wij gewillig en vrolijk sterven en de dood naar U wil gaarne aanvaarden. Geef dat wij bij het sterven niet door ongeduld of wanhoop u ongehoorzaam zijn. Maar dat al onze ledematen, ogen, tongen, harten, handen en voeten niet een begeerte en wereld zullen voortbrengen, maar in Uw wil gevangen, gebonden en gebroken worden. Bewaar ons voor alle kwaadwilligheid wederspanningheid, om barmhartigheid, onbuigzaamheid, eigenzinnigheid, begrijp en voor onze eigen wereld. Geef ons ware gehoorzaamheid en een volkomen onderworpenheid in alle dingen zowel geestelijk als maatschappelijk, eeuwig en tijdelijk. Amen.

Eine kurze From des Vaterunsers, 1520. W.A. 7, 224, 24.

¹⁴⁴ EKG, nr. 241. Het lied stamt uit de 13e eeuw.